

ՄԻՈՆ

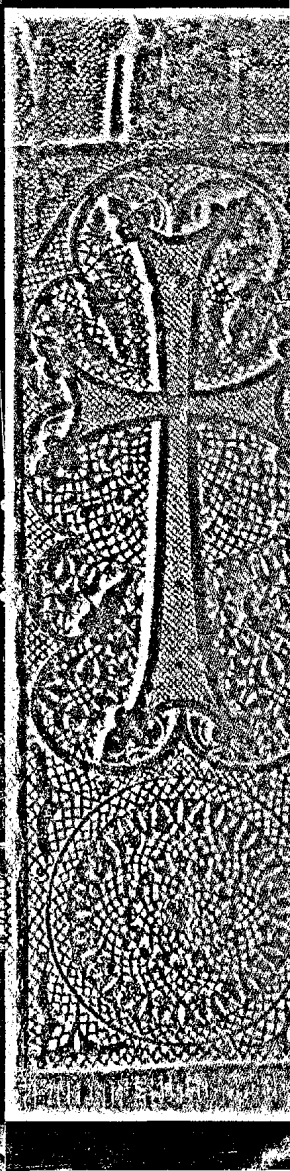
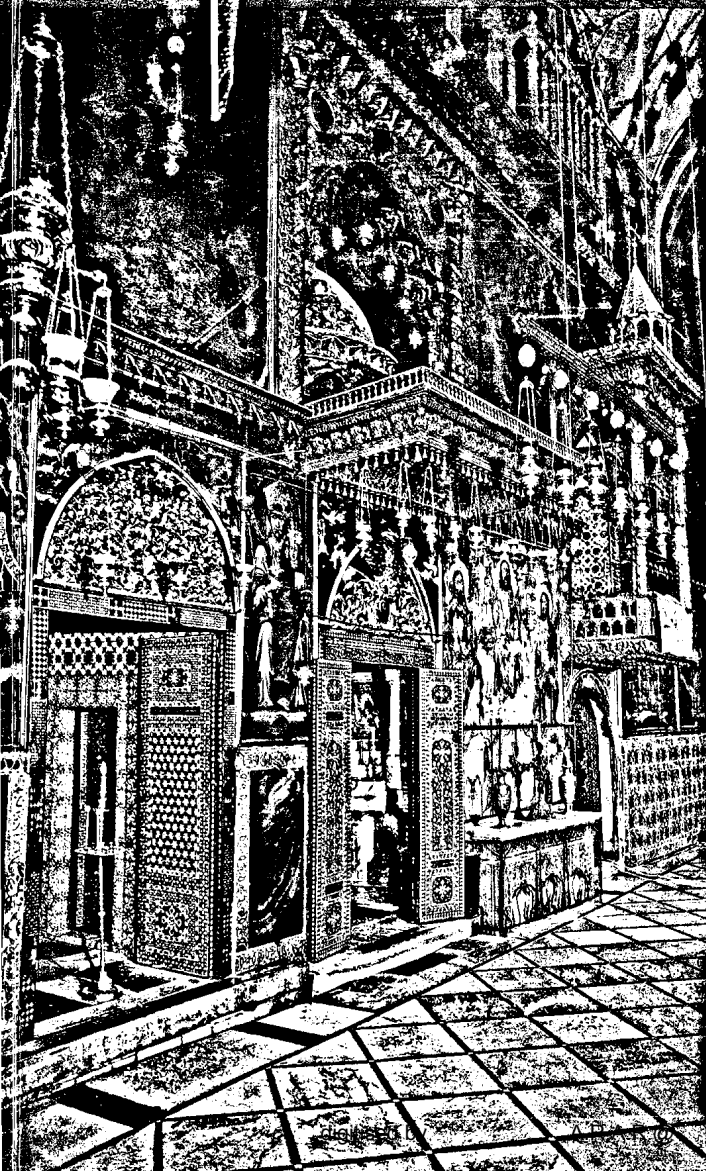
ՅՈՒՆՈՒԹԱՐ

ՓԵՏՐՈՒԱՐ

ՄԱՐՏ

Թիւ 1-2-3

1999

ՄԻՌ

ԱՄԱԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ

ՀԳ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1999

ՅՈՒՆՈՒԱՐ - ՓԵՏՄՈՒԱՐ - ՄԱՐՏ

ԹԻՒ 1 - 2 - 3

1999

January - February - March

No. 1 - 2 - 3

SION

VOL. 73

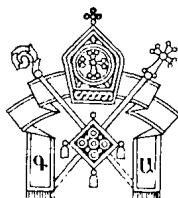
A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor : His Beatitude The Armenian Patriarch Of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆ

SUPREME PATRIARCH
CATHOLICOS
OF ALL ARMENIANS
MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ
Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ՊԱՏԳԱՄԸ Ս. ԾՆԵԴԵԱՆ ԱՌԻԹՈՎ

ՍԵՐ-ՔՐԻՍՏՈՍ
ՍԵՐ- ՄԱՐԴԿՈՒԹԻՒՆ
ՍԵՐ-ՀԱՅՈՒԹԻՒՆ

«Որ կերպարան Հօր և արարչակից
Բանդ. վասն փրկութեան ազգի
մարդկան այսօր ի կուտ գկերպա-
րան ծառայի զգեցար մարդասի-
րապէս. Բո ամենակեցոյց գա-
լըստեամբդ ողորմեա մեզ Աստած»

«Քրիստոս, Դուք որ Հօր Աստուծոյ պատ-
կերմ ես և մասնակից (Անոր) արարչութեան,
մարդու հանդէպ Բո սէրէն մղուած
և ողջ մարդկութեան փրկութեան համար
այսօր Ս. Կոյսէն ծառայի կերպարանք
զգեցար, Բո ամենակեցոյց գալուստովդ
ողորմէ՛ մեզի»:

Աղօթաբոյր այս բառերը քաղուած են Քրիստոսի ծննդեան և աստուածայաշո-
նութեան նուիրուած սրբախօս շարականներէն, որոնց մէջ սքանչելի պատկերացումով կը
բացայայտուի թէ ինչպէս Կատարեալը, Անմեղը, Ամենազօրը, Արարիչը Աստուած ինք
յանկարծ մարդու կերպարանք կը ստանայ, Տէրը ծառայ կը դառնայ ի սէր և ի փրկութիւն
մարդկութեան:

Քրիստոսի Մարդեղութեան խորհուրդը ո՛չ բանական խորհողութեամբ կը
հասկցուի և ո՛չ ալ գիտական զննութեամբ կը բացատրուի: Ինչպէ՞ս անտեսանելի և
անհասանելի Աստուած մարդու սահմանաւոր բնութիւնը կ'իրացնէ և իր անմեծեալի
բարձունքէն կը խոնարհի մինչև Բեթղեհէմի խեղճ, աննշան մտւորը:

Շարականագիր վարդապետը մեզի կու տայ այս հարցումին պատասխանը,
բնականօրէն զայն քաղելով Աւետարանէն, ուր ըսուած է «Աստուած այնպէս սիրեց
աշխարհը՝ որ իր միածին որդին տուաւ, որպէսպիսի ան որ կը հաւատայ Անոր՝
չկորսուի, այլ ընդունի յաւիտենական կեանք: Որովհետեւ Աստուած իր Որդին
դրկեց աշխարհի ո՛չ թէ աշխարհը դատաստանի ենթարկելու, այլ որպէսպիսի Անով
աշխարհը փրկուի» (Յովհ. Գ. 16-17):

«Մարդասիրապէս» կ'ըսէ շարականագիրը, այս բառին մէջ խտացնելով այն
գաղափարը, որ մարդ էակի հանդէպ Աստուծոյ սէրն էր որ պատճառ եղաւ Աստուծոյ
Որդւոյն մարդեղութեան: Հոգեւոր ապրումներու և բանաստեղծական պատկերացումներու

գանձարան եղող Շարակնոցին ուրիշ մէկ էջին վրայ կը կարդանք ու կ'երգենք.

«Սէրն ի Սիրոյ ՎՍէրդ առաքեաց»

(Որդին Աստուած, Հայր Աստուծմէ Հոգի Աստուածդ դրկեց»):

Երրորդութեան երեք անձերու միասնական բնութիւնն է Սէրը. «Զի Աստուած Սէր է»:

Ահա գաղտնի բանալին Քրիստոսի մարդեղութեան խորհուրդին: Պարզ ու վճիտ: Ուրիշ խօսք աւելորդ է և անհարկի: Որովհետև տիեզերքի ստեղծագործութեան ոյժը Սէրն է: Մարդու կեանքի երջանկութեան աղբիւրը Սէրն է: Սէրը՝ որ կեանքով ու գործով կ'արտայայտուի, ծառայութեամբ ու բարիքով կը մարմնանայ և, ի հարկին, խաչով կը կնքուի:

Քրիստոսի կեանքը երկրի վրայ եղաւ այս Սիրոյն ճառագայթող արեւանման տիպարը, որ իր առաքեալներուն և իր Հիմնած եկեղեցւոյ սրբակենցաղ սպասաւորներուն միջոցաւ եկեղեցին կենդանի պահեց բոլոր տեսակի փորձութեանց և հակամարտութեանց դիմաց, ինչպէս անոր Հիմնադիրը և գլուխը՝ Քրիստոս ինք ըսած էր. «Դրունք դժոխոց պնա մի՛ յաղթահարեացեն» (Մատթ. ԺԶ. 18):

Հայութեան երկհազարամեայ կեանքին մէջ այդ Սէր-Աստուածորդին՝ մարդացեալ, ապրեցաւ մեր ժողովուրդին հետ Հայց. Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ մէջէն, սկսեալ Թադէոս և Բարթողիմէոս իր առաքեալներէն, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչէն մինչև մեր օրերը: Շուրջ քսան դարերու մեր ողջ պատմութիւնը անհասկնալի կը դառնայ առանց այդ եկեղեցւոյ ներգործութեան պատկերացումին: Բայց անցեալի ժառանգութիւնը անցեալի մէջ պարփակուած արժէք չէ: Այդ ժառանգութիւնը կը ճառագայթէ այսօր մեր Հայ ժողովուրդի նոր կեանքի պայմաններուն տակ:

**

Ահա դարձեալ անգամ մը ևս ուրիշ քրիստոնեայ ազգերու նման մեր ազգն ալ դէմ յանդիման կը գտնուի Քրիստոսի ծննդեան և աստուածայայտնութեան տօնին, որ իմ Համեստ բացատրութեամբ՝ Սիրոյ Փառատօնն է գերագոյն և անգերազանցելի աստիճանով: Աստուծոյ սիրոյն ներթափանցումն է մեր անձերուն և կեանքերուն մէջ: Այսօր մեր ժողովուրդը տօնական մթնոլորտի մէջ կ'ապրի, ոչ թէ այլևս աշխարհայնացած բարքերու և սովորութիւններու, ուտելիքի, հագնելիքի և նուէրներ տալու ու ստանալու ժողովրդական աւանդութիւններով, այլ և, ու մանաւանդ Աստուածորդին Քրիստոսի (Օծեալին, Մարդացեալ Փրկչին) վերածող Սիրոյն զօրութեան ներթափանցումով իր ազգային կեանքին մէջ: Ս. Ծնունդի այս տօնին սիրտերը կը ճմլուին և կը կակուղան, ինչպէս կ'ըսէ Ս. Ներսէս Շնորհալին՝

«Սէր անուն Յիսուս,

Սիրով քով ճմլեա՛,

Զսիրտ իմ քարեղէն»:

Եկեղեցին իր աղօթքներով, ծիսական արարողութիւններով, քարոզութիւններով սիրոյ հնձանն է այսօր, ուր սէր-գինին կը պատրաստուի մեր կեանքը երջանկութեամբ լեցնելու համար:

Բոլոր քրիստոնեայ ազգերուն նման մենք ևս կ'անդրադառնանք որ եկեղեցւոյ Հիմնադիրին՝ Քրիստոսի ծննդեան 1999-րդ տարեդարձն է որ կը տօնենք: Յաջորդ տարի 2000-րդ տարեդարձն է: Քրիստոնեայ եկեղեցիներ և ազգեր կը պատրաստուին ամէն տեղ բացառիկ շուքով նշելու եկեղեցւոյ շարունակուող և զարգացող պատմութեան այս

նշանակալից հանգրուանը: Բնականորեն մեր եկեղեցին ալ պիտի բերէ իր բաժինը ընդհանուր քրիստոնէական տօնախմբութեան: Տօնախմբութիւն՝ որ փառքի զգացումէն աւելի պարտքի՝ զգացումն է՝ որ պիտի մշակէ և զօրացնէ ողջ քրիստոնեայ աշխարհին համար:

Մենք՝ հայ ժողովուրդի զաւակներս, բացի 2000-ամեակէն, կը պատրաստուինք արժանավայել կերպով նշելու մեր եկեղեցւոյ պաշտօնական Հիմնադրութեան կամ քրիստոնէութեան որպէս ազգային կրօն պետական ճանաչման 1700-ամեակը:

Սիրելիք,

Ամէն տեղ, և ամէն յարմար առիթով, ու հպարտութեամբ, մենք կը յայտարարենք ամբողջ աշխարհին որ պետականորէն ճանչցուած առաջին քրիստոնեայ ազգն ենք: Ինչպէ՞ս պիտի արժեցնենք այդ «առաջնութիւնը» Հռետորական խօսքերով, ինքնագովական փառասիրութեամբ: Ո՛չ: Անցեալի պանծացումը չի՝ նշանակեր անցեալը կռուքի վերածել և անոր խունկ ծխել: Եթէ շարունակէք անցեալի փառաբանանքը այն աստիճան որ անով լեցուինք, յղփանանք և սիրամարգի փետուրներ կապենք՝ մենք անցեալին դաւաճանած կ'ըլլանք: Մի՛ մոռնաք, անցեալը անցած չէ...: Ան կը ներգործէ մեր մէջ որպէս ներշնչման աղբիւր նոր արարումներու, նոր ստեղծագործութիւններու համար: Կեանքը կը շարունակուի: Եւ մենք այսօր, 20-րդ դարու այս աւարտին, շալակաւորներն ենք այդ կեանքին: Օղակ մըն ենք այն շղթային վրայ՝ որ մեր կեանքի գնացքն է դարերու վրայ տարածուած և դէպի անսահմանելի ապագայ նկրտող:

Ի՞նչ պէտք է ընենք:

Նորոգեալ կեանքով ազգ ենք: Ահա ունեցանք մեր սեփական ազատ ու անկախ պետութիւնը: Ազատութեան այս պայմաններուն տակ կարող ենք մեր ազատ կամքով որոշել թէ ինչ պէտք է ընենք: Այլևս ուրիշը դուրսէն պիտի չթելադրէ կամ պիտի չպարտադրէ մեր ընելիքը: Լուրջ, ճակատագրական փորձաքարի և մարտահրաւէրի դիմաց կը գտնուինք:

Ես չեմ տեսներ ուրիշ ճամբայ բայց միայն այն որ 2000-ամեակի և 1700-ամեակի տարիները կը տանին դէպի ազգային բարեկարգութիւն, բարենորոգում, ինքնագորացում և յառաջագնաց զարգացում ի ծառայութիւն Աստուծոյ և մարդկութեան: Անհրաժեշտ կը գտնեմ որ այս երեք տարիները, 1999-ը, 2000-ը և 2001-ը, մեր ազգի զաւակներուն համար դառնան ինքնաքննութեան, ինքնատեսութեան, ինքնասրբազրման և ինքնաբիւրեղացման տարիներ: Դառնան իսկական բարենորոգման, պիտի ըսէի՝ պայծառակերպութեան տարիներ:

1700-ամեակի տօնակատարութեան համար թէ՛ եկեղեցւոյ և թէ՛ հայրենի պետութեան կողմէ ծրագրուած և արդէն իսկ իրագործուող գործունէութիւններու գագաթնացումը պիտի ըլլայ կառուցումը և օծումը մեր հայրենիքի քաղաքամայր Երևանի մէջ նոր եկեղեցիի մը, մայր եկեղեցիի մը, մեր հաւատոյ Հօր՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի անունով, որ պիտի ըլլայ մեր ժողովուրդի քրիստոնէական հաւատքին կենդանութեան շքեղ փաստը և այդ հաւատքի առաւել ևս մշակման և հզօրացման օճախը ի սպաս մեր ժողովուրդի հոգևոր կարիքներուն: Արդէն իսկ կը նորոգուին մեր հայրերու հաւատքին պերճախօս վկայութիւնը եղող Հին եկեղեցիները, որոնք ընդհանրապես արուեստի կոթողներ են այնքան սիրելի բոլորիս համար: Բայց անցեալի կառոյցներու վերանորոգումը բաւարար չէ մեր ժողովուրդի նոր կեանքի պայմաններուն համար:

երևակայեցէ՛ք որ երևան մայրաքաղաքին մէջ, ուր մէկ միլիոնէ աւելի հայեր կ'ապրին, չունինք մէկ հատ եկեղեցի՝ որ կարենայ 150 անձէ աւելի հաւատացեալներու բազմութիւն ընդունիլ: Եթէ պիտի արժևորենք 1700-ամեակը ապագայի յառաջդիմութեան հայեցակէտով – և ոչ թէ անցեալին պաշտամունք ընծայելու հոգեբանութեամբ – այն ատեն եկէ՛ք կառուցենք նոր մայր եկեղեցի Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի տեսիլքին համաձայն.

«Եկայք շինեացուք սուրբ վիտրանն լուսոյ

Քանպի ի սմա ծագեաց մեկ լոյս ի հայաստան աշխարհի»:

Եւ որպէսզի կարենանք մեր ազգի անունին ու վարկին համապատասխան արժանապատուութեամբ տօնել Քրիստոսի ծննդեան 2000-ամեակը և հայ ազգի քրիստոնէական ծննդեան 1700-ամեակը, եկէ՛ք հետեինք Մարդացեալ Փրկչի՝ Յիսուս Քրիստոսի բացած և գծած ճանապարհին, որ Սիրոյ ճանապարհն է: Եթէ Սէրը՝ Ինքը Աստուած մարմնացաւ Քրիստոսով և ծառայեց ու խաչուեցաւ մարդկութեան փրկութեան համար, եթէ մենք քրիստոնէայ ազգ ենք բառին իրաւ և ամբողջական իմաստով – և ոչ թէ սոսկ պատմական տուեալներով և ձևական, անուանական եղանակով –, եթէ հաւատարիմ ենք մեր ազգի 1700-ամեայ պատմութեան ոգիին և ուղիին, մեր հայրերու սուրբ աւանդութեան, եթէ նայիլ գիտենք դէպի հայոց ապագան, ուրիշ ճանապարհ չկայ մեզի համար, բայց միայն Սիրոյ ճանապարհը, Քրիստոսի ճանապարհը, որուն մէջէն եթէ քալենք՝ իրարմով զօրացած կ'ըլլանք և զօրացուցած կ'ըլլանք մեր ազգը իր նոր հանրապետութեամբ և ամբողջ ժողովուրդով ի Հայաստան, յԱրցախ և ի սփիւռս աշխարհի: Մէկ կողմ չարտենք նեղմիտ, մասնակի, կողմնակցական, խմբակցային նկատումները և շահերը և Սիրոյ կապով մեր սիրտերը և ձեռքերը իրար միացուցած՝ քալենք ճշմարտօրէն որպէս մէկ ազգ և մէկ եկեղեցի, ամբողջական և միասնական:

Հայոց Ազգային Բեթղեհէմէն՝ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն, Ս. Մնեղեան տօնին առիթով, կ'ողջունենք հայ ժողովուրդը, մեր հայրենի պետութեան վսեմաշուք Նախագահը, Ազգային Ժողովի և Կառավարութեան անդամները, մեր արիաշունչ բանակը և հանրային ծառայութեան նուիրուած կրթական, գիտական, արուեստի և բարեգործական հաստատութիւններն ու կազմակերպութիւնները՝ մաղթելով որ վերստին պետականացած մեր ազգը ապրի Սիրոյ զօրութեամբը և յառաջդիմութեան տեսլականով:

Կ'ողջունենք մեր եկեղեցւոյ Նուիրապետական Աթոռները՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը, Երուսաղէմի և Կ. Պոլսոյ Պատրիարքական Աթոռները իրենց Գահակալներով, Միաբանութիւններով, Հոգևորական և աշխարհական սպասաւորներու դասերով: Կ'ողջունենք մեր բոլոր Թեմերը իրենց Առաջնորդներով և հաւատացեալ ժողովուրդով ի չորս ծագս աշխարհի:

Թող Սէր – Աստուածը իր մարդեղութեամբ այսօր դառնայ Սէր – Մարդկութիւն և Սէր – Հայութիւն. ամէն:

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

6 Յունուար, 1999

ԲԼԹԴԼԿԷՄ, 18 Յուլուար 1999

*Միրեցեալ ժողովուրդ Հայոց,
որ յերուսաղէմ եւ ի Յորդանան,
ի Հայաստան եւ յԱրցախ,
եւ ի սփիւռս ցրուեալ:*

Քրիստոսի ծննդավայր Բեթղեհէմ քաղաքի նուիրական քաղաքէն, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ սրբազան Հայրապետներու հոգեգմայլ շարականներու երգեցողութեամբ, կ'աւետենք աշխարհին, թէ արդարեւ ճշմարիտ է "այն մեծ եւ սքանչելի խորհուրդը" որ հրեշտակներու փառատրութեամբ, եւ մոգերու եւ հովիւներու երկրպագութեամբ, յայտնաբերուեցաւ մարդկութեան, թէ "Օնաւ մոր արքայ". եւ "Անբաւելին երկնի եւ երկրի, ի խանձարուրս պատեցաւ. Ոչ մեկնելով ի Հօրէ ի սուրբ Այրին բազմեցաւ:"

Բազմադարեան Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը, իր հոգեւորական անդամներով, երգեցիկ դպիրներով, եւ մեր ժողովուրդը իր հաւատաւոր զաւակներով, կրկին համախմբուած ենք, եւ Սուրբ Երկրի սրբավայրերուն մէջ մեր առանձնաշնորհումներուն եւ աւանդութեանց ոգիով մեր Սուրբ Պատարագը կը մատուցանենք: Աստուածայայտութեան եւ Քրիստոսի մկրտութեան յիշատակը պանծացնող "Ջրօրհնէփ" արարողութիւնը եւ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պաշտամունքները կը կատարենք, համայն Քրիստոնեայ աշխարհին համար նուիրական այս ուխտատեղիին մէջ:

Այսօր, մասնաւոր գոհունակութեամբ կը յիշենք ներկայութիւնը Կոստանդնուպոլսոյ Ամենապատիւ Պատրիարքին, Գերաշնորհ Տէր Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս Մութաֆեանին, որ իբրեւ Պատրիարք

իր գահակալութենէն երկու ամիս յետոյ, առաջին առիթով ուխտաւորաբար մեզի հետ աղօթակից է, իրեն ուղեկից ունենալով Պոլսոյ մեր հաւատացեալ ժողովուրդէն խումբ մը 50 ուխտաւորներու:

Յառաջիկայ տարուան Սուրբ Ծնունդին, ամբողջ աշխարհը պիտի տօնախմբէ 2000 ամեակը Քրիստոսի մարդեղութեան:

Հայ ժողովուրդը Քրիստոսի Ծննդեան փառատօնին պիտի միացնէ, պիտի աւելցնէ, ազգովին՝ Քրիստոսով, եւ Քրիստոսի անձին մէջ իր Վերածնունդին 1700 ամեակը. - յիշատակելով որ 301 թուականին, բազմաչարչար Լուսաւորիչն մեր, Սուրբ Գրիգոր Պարթեւ Հայրապետը, հեթանոս Տրդատ թագաւորի բժշկութեամբ, եւ ի Քրիստոս մկրտութեամբ, ապահովեց երաշխիքը հեթանոս Հայաստան աշխարհին՝ «Քրիստոսի արինով գնուելուն, երկնաւոր Հօր որդեգրութիւնը ընդունելուն, եւ այսպէս դառնալով ժառանգակից Քրիստոսի, եւ տանար Հոգւոյն Սրբոյ:»

Հայկական ներկայութիւնը Սուրբ Երկրին մէջ դարերու վրայ երկարող իր խորունկ եւ յիշատակելի կնիքն ունի դրած:

Յուսալից ենք որ յառաջիկայ Սուրբ Ծնունդին Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Նուիրապետական Աթոռներու գահակալները այս Սուրբ Այրին մէջ մեզի հետ աղօթակից պիտի ունենանք, նախագահութեամբ Վեհափառ Հայրապետին եւ Կաթողիկոսին Ամենայն Հայոց:

Հայ ժողովուրդին դարերու փորձառութեան եւ տառապանքի փութալով ջրդեղեալ ու ջրլապինդ հաւատքին մաղթանքն է՝ լսել կոչը խաղաղութեան աստուածարեալ իշխանին, եւ աննահանջ ընթանալ եւ չը կթոտիլ հետապնդելէ անխարդախ երազը՝ մարդերու եւ ժողովուրդներու համերաշխ

համակեցութեան, հակառակ Զարին կործանարար բոլոր սադրանքներուն:

Մանաւանդ երկու Հագար Ամեակի Վախճանին եւ նոր Հագարամեակի մը մուտքին, երբ մարդկային ֆաղափարքութեան եւ գիտական հնարամտութեանց հրաշալիքները անսահման հնարաւորութեանց ասպարէզներ կը բանան մարդ արարածի մտքի եւ հոգիի ստեղծագործ շնորհներուն առջեւ:

Աստուածապարգեւ այդ հրաշալիքները օրհնութիւն պիտի դառնան, երբ անոնք օգտագործուին մարդկային տառապանքները ամոքելու, ազգերու միջեւ լարուած անվստահութեան, իրերամերժ սադրանքներու կասկածն ու վախը փարատելու, խաղաղարար լուծումներ գտնելու համար մարդը եւ մարդկային ընկերութիւնը խոռովող հարցերուն:

Ասոնց մէջէն առաջնահերթ ցանկութիւնը եւ սրտագին ըզճանքը պիտի լինի ազգերու եւ պետութեանց միջեւ անխարդախ եւ համերաշխ գոյակցութեան եւ խաղաղութեան ապահովութիւնը:

Այն ատեն պիտի դադրին ոճրապարտ ցեղասպանութեան ահաւոր նախնիրները: Պիտի խնայուին սովալըլուկ մանուկներու սրտանմլիկ մահացումները:

Անտուն ու թափառական ընտանիքներ պիտի վերադառնան իրենց հայրենի տունը, եւ օրհնեալ երդիքի տակ, իրենց նակտի ֆրտինքով պիտի վաստկին իրենց հացը եւ ապրուստը: Ու սերունդներ իրենց դաստիարակութիւնը պիտի ստանան անկաշառ եւ արժանավայել իտէալներով ու ձգտումներով: Ու պիտի դառնան ռահվիրաներ, մարդկային իսկական ֆաղափարքութեան:

Ա՛յն ատեն, մարդը իսկապէս մարդ պիտի կոչուի, ըստեղծուած “ըստ պատկերին Աստուծոյ:”

Բոլոր ժամանակներէն աւելի, այսօր համայն աշխարհը պէտք ունի “մարդացեալ Աստուածորդւոյն” ներկայութեան եւ Անոր յուսալիր վարդապետութեան շողարձակումին:

Նոյն հաւատով գօտեպինդ բոլոր հոգիներուն հետ ամէն ազգէ եւ ամենութեմ, մենք եւս, Քրիստոսի Ծննդեան Սուրբ Այրին մէջ հաւաքուած, կ’աղօթենք որ, Աստուծոյ օրհնութեամբ, խաղաղութիւն եւ բարօրութիւն հաստատուի մանաւանդ Սուրբ Երկրի շրջակայ բոլոր ազգերու ժողովուրդներուն մէջ:

Եւ Քրիստոսի Ծննդեան 2000 ամեակը դառնայ աղբիւր շնորհաց եւ գոհութեան:

Հայ Երուսաղէմի սրբավայրերուն օրհնութիւնը կը յղենք մեր ժողովուրդի գաւակներուն որ ի Հայաստան եւ տարասփիւռ ցրուեալ, եւ կը յիշեցնենք թէ անհրաժեշտ է վերսկսիլ շարանը Հայ Ուխտաւորներուն, այնպէս ինչպէս, դարեր շարունակ, մեր հայրերն են կատարեր, թերեւս աւելի դժուար պայմաններու մէջ:

Թող հնչէ միշտ քաղցր երգը հրեշտակներուն, աւետելով աշխարհին.

“Քրիստոս Ծնաւ եւ Յայտնեցաւ:”

Ամէն:

Թ.Ա.Մ.

CHRISTMAS MESSAGE FROM
BETHLEHEM*18 January 1999*

*To our beloved people in Jerusalem and the Holy Land;
To all members of the Armenian Apostolic Orthodox Church;
To all children of the Universal Christian Church;
And all believers everywhere, who trust in God the merciful and the
compassionate.*

With a heart full of jubilation and hope, we stand before the birthplace of Christ, to sing the glory of God in the highest, and offer our prayers for the peace of the world and for the happiness of all men and women of goodwill.

We are filled with jubilation because this is the most hallowed feast in the Christian calendar, with its promise of eternal salvation for all mankind. This is the day Christ gave the world His message of love and peace for all time. This is the day we are reborn in our faith and rekindled in our zeal for the righteous life.

Today, we stand on the threshold of a bold new age requiring men of courage and good will, with peace in their hearts, compassion in their souls, and steely determination in their veins to step forward and help realize the aspirations of the peoples of this Holy Land, who have suffered and endured for so long, who have known pain and bloodshed, disillusionment and frustration.

Here, and in Jerusalem, more than any other place on earth, the call for peace sounds the loudest.- demanding an end to internecine bloodletting; yearning for the creation of an atmosphere of tolerance and understanding, and urging the acceptance of the rights of all to live in peace and harmony together.

And above all, prayerfully beseeching forgiveness for the pain and suffering that has been imposed on the innocent among us.

Next year, we shall be celebrating the 2000th anniversary of the birth of Our Lord, and laying to rest the turmoils and travails of the past epoch.

Of course, while looking to the future, we shall not forget the past, nor ignore the demands of the present. For the past is woven into the fabric of our being, as the present is being woven, and the strands of the future are still to become entangled with those of the present and the past. To deny our past, is to deny our future.

But while relegating the past to the annals of history, we shall remember the lessons we have learned so painstakingly, and in the process revive, the hopes we cherished so intensely.

And with the help of God, we shall yet make all those dreams come true.

For there is nothing impossible unto Him. Not a leaf falls but it is with His will. Let His will, not ours, be done.

This, is another message that is delivered to us on this most hallowed day.

The overt message of Christmas, though very profound, is also very simple: "Glory to God in the highest, peace on earth and goodwill towards men."

God promises us peace on earth, if only we would purify our hearts and accept each other as brothers of the same family, and love each other, without distinction whether the other is a friend or a foe, an enemy. For without such love, particularly the

"impossible-one," of loving your enemy, there shall be no peace on earth.

There is an ancient saying common to this part of the world: "May I have need of no one and nothing, save His kind Face."

While it is not possible to live in a vacuum, and while it is true that we are social creatures and need the company of one another, let us not forget that the only thing that is everlasting on this earth, and that never loses its lustre and its warmth, is His smile.

May we all bask in the glow of that smile till the end of our days.

May this Christmas day bring us not only jubilation and hope, but also a step closer to the realization of the ultimate human craving: Peace on earth and glory to God in the highest, for evermore and from generation to generation.

Amen

T.A.M.

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ԻԳՆԱՏԻՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ՂՈՒԿԱՍՈՒ
ԳԼ. ԺԲ.

Խրատեց Յիսուս աշակերտներուն և ըսաւ - զգոյշ եղէք ի խմորոյ փարսեցւոց, այսինքն անոնց կեղծաւորութենէն: Չարը միշտ բարի չի կրնար ձեռնալ, ոչ ալ բարիները միշտ կը Հայածուին չարերէն: Ժամանակ մը կուգայ երբ կը խայտառակուի անոնց ծածուկ կեղծաւորութիւնը և կը պայծառանայ ձեր թաքուն առաքինութիւնը: Ինչ որ ըսէք խաւարի մէջ, պիտի լսուի օր ցերեկով, ինչ որ գոց դռներու ետև կը փսփսացուի, պիտի լսուի տանիքներէն: Մի վախնաք անոնցմէ որոնք մարմինը միայն կրնան չարչարել կամ մեռցնել, այլ ահագին ու մեծ երկիւղը այն է որ մահէն ետք յաւիտենապէս, աններելի և անողորմ տանջանքներու մատնուիք:

Մի վհատիք ապականացու այս կեանքին Համար, կաճելով թէ անոնք որոնց մարմինները երկրի Հողին մէջ լուծուեցան, կորսուեցան. ահա ձագերը չեն մոռցուած իրմէ, դուք ինչո՞ւ կ'երկմաիք. նոյնիսկ ձեր գլխուն մազերը Հաշոււած են: Կը զօրացնէ զանոնք մահը արՀամարՀելու, մարդոց առջև խոստովանելու թէ Աստուած է, խոստովանելու առաջի Աստուծոյ և Հրեշտակներու թէ վկաներ են իր Աստուածութեան: Սակայն եթէ ուրանան զիս առաջի մարդկան, Աստուած ալ զիրենք պիտի ուրանայ ահաւոր ատենին առջև:

Կը ներէ իրեն ՀայՀոյողներուն, թէ աններելի են: Սակայն սուրբ Հոգւոյն Հանդէս ՀայՀոյողներուն աններող կ'ըլլայ, որովհետև իր զօրութիւնը դեւերէն ստացուած յայտարարեցին, ուստի անոնց բաժինը դեւերուն Հետ կը դնէ, առանց թողութեան: Աներկիւղ դարձուց զանոնք որպէսզի չվախնան չարչարանքներէ. Հեթանոսներու ատեաններուն առջև ի՞նչ պիտի խօսին, անՀոգ ըլլան, զի սուրբ Հոգւոյն գործակցութիւնը պիտի ունենան, իրենց փոխարէն նա պիտի պատասխանէ:

13. Ժողովուրդէն մէկը ըսաւ - վա՛րդապետ, ըսէ եղբօրս որպէսզի ընտանիքին ստացուածք եղող ծառանգութիւնը բաժնէ ինծի Հետ: Օրէնք էր որ զրկուածները արդար և ուղիղ մարդոց դիմեն որպէսզի իրաւունքը ստանան. այս մէկն ալ որուն եղբայրը թերևս ստահակ մըն էր, մօտեցաւ Յիսուսին, իրաւունքը ստանալու: Այլ Յիսուս Հրաժարեցաւ ըսելով - ո՛վ մարդ, ո՛վ զիս բաժանարար և դատաւոր նշանակեց ձեր վրայ: Հրաժարեցաւ դատ տեսնելէ, թէպէտ և դատաւոր էր, բայց անոր դատաւորութիւնը այս աշխարհէն չէր, ըստ որում Պիղատոսին ալ ըսաւ - իմ թագաւորութիւնս այս աշխարհին Համար չէ: Ուրիշ պատճառ մըն ալ, որպէսզի առիթ չի տայ դատաւորներու չարախօսութեան, այն մասին թէ, անոնց իշխանութիւնը կուգէ ձեռք ձգել, ուստի կը Հրաժարի: Սակայն ինչ որ յարմար է ու պիտանացու ատոնցմէ չի Հրաժարիր: Կը քարոզէ, կը խրատէ, ի բաց վանել ազահութիւնը:

15. Զգոյշ եղէք ազահոթեան, որովհետեւ մթերքներէ, հարստութենէ կախեալ չէ կեանքը: Զգրկել ոչ ազգականը ոչ ալ օտարը: Ոչ ալ արդարութեամբ ձեռք ձգուած հարստութեան՝ ազահոթեամբ կառչիլ, այլ առատութեամբ ինչքերէն մատակարարել կարօտեալներուն: Յոյս չընել ստացուածքի վրայ, ո՛չ այս կեանքին, ո՛չ ալ յաւիտենութեան մէջ օգտակար կրնայ ըլլալ ատիկա: Ազահոթեան վնասները շատ են, բայց երբ զայն վանենք մեզմէ, մեծ շահ կ'ապահովենք թէ՛ այս կեանքին և թէ՛ ալ հանդերձեալին մէջ: Առակ մըն ալ կը պատմէ և զայն կը բացատրէ:

16.- Հարուստ մարդու մը դաշտերը շատ բերք պարգևեցին. կը խորհէր ու կ'ըսէր – ի՞նչ ընեմ, տեղ չունիմ բերքերը մթերելու: Այս առակը պատմեց որպէսզի մեզ ազատենք այսպիսի չար ցանկութիւններու ծառայութենէն: Որովհետեւ Աստուծոյ խնամքին տեսչութիւնը ոչ ոքի կ'անտեսէ: Եթէ մեզ աղքատացնէ, կը փորձէ, արդեօք ժուժկալ և համբերո՞ղ ենք, թէ նեղութեան մէջ պիտի ապստամբինք, թէ կարճամիտ ու դիւրակործան ենք: Եթէ մեծութիւն տայ կը փորձէ, արդեօք ապականացու ինչքերու համար պիտի ծուլանա՞նք. փառքը անցաւոր է և ոչ մնայուն, ինչպէս շատեր կը կարծեն: Ոմանք փորձին մէջ ընտիր դուրս կուգան, ուրիշներ ալ վատթար ու խենշ: Իբրեւ օրինակ աչքի առջև ունինք Աբրահամը որը Աստուծոյ հրամանով ելաւ հայրենի երկրէն և եկաւ Քանանացոց երկիրը: Աստուած ըսաւ անոր – քեզի պիտի տամ այս երկիրը Ծննդ.13.17 : Փոխանակ այդ երկիրը ժառանգ ստանալու, սովահար եղաւ և հարկադրուեցաւ եգիպտոս երթալ: Սովէն աւելի մեծ տաղնապ մըն ալ ունեցաւ, կնոջ մահուան պատճառաւ: Սակայն արդարը հաւատքին մէջ անյողդողդ էր. չէր տարակուսեր Աստուծոյ խոստումին վերաբերմամբ: Տրամութենէն ետք, ուրախութեան դարձուց զայն: Շատ ստացուածքներով կին ունեցաւ և վերադարձաւ իր հայրենի երկիրը: Այնքան փառաւորուեցաւ որ իր ծառաներուն հետ Սոդոմացիները գերեզմարեց և աւարը ստացաւ բայց ազահոթեան հեռու մնաց. այս պատճառաւ ալ կ'ըսէ – ձեռքս կը բարձրացնեմ առ Աստուած, արարիչ երկնի և երկրի, ոչ իսկ թեւ մը կամ կօշիկի կապ մը պիտի ստանամ այս բոլորէն: Ծննդ. 14.22 :

Այսպիսի անձնաւորութիւն մըն էր նաեւ Յոբ. փառքի մէջ չի հեշտացաւ և չամբարտաւանեցաւ: Մեծութիւնն ու փառքը կորսնցնելէ ետք չզայրացաւ և անզգամ չդարձաւ, երկու պարագաներուն ալ անպարտելի մնաց: Շատեր կան որոնք դժնդակ պարագաներու և նեղութեան մէջ, իրենց անձերը թշուառ կը համարեն և անյոյս, Աստուած չունեցողի նման: Ոմանք հարստացան, յոյսերնին հարստութեան վրայ դրին, մոռնալով զԱստուած որ կը հարստացնէ ու կ'աղքատացնէ: Ծովանալով այնքան կապուեցան ինչքերու որ խաւարելով ցանկութեան ախտէն, արդարներուն համար երկինքի մէջ պահուած Աստուածային մեծութենէն ու փառքէն զրկուեցան:

ինչպես օրինակ այս մեծատունը որուն օրինակով Տէրը ազաճնեցը կը զարհուրեցնէ, արծաթսիրութեան ախտէն թմրած վարակեալները կ'արթնցնէ: Վասն որոյ կ'ըսէ – մարդուն դաշտերը բերքալից եղան: Աստուած բազմացուց անոր սերմցունները, ցասնց զանոնք որպէսզի սորվի թէ ինչպէս երկիրը բերք կը բուսցնէ բարութեամբ, այնպէս ալ ինք պէտք է առատացնէ իր մէջ առաքինութեան պտուղը: Մենք ալ դաշտ կամ երկիր ենք և իրմէ ստացանք քարոզութեան խօսքին սերմերը, ուստի պարտապան ենք սերմանողին հատուցանել բարեաց պտուղներ, ըստ առաքեալներուն, իրմէ օրհնութիւն ընդունիլ: “Բանի մը անգամ անձրև ստացած երկիրը, շահեկան արդիւնքներ կը ծնի անոնց համար որոնք դործեցին և Աստուծոյ օրհնութիւնը կ'ընդունին” Եբք. 6.7: Բայց եթէ բշարեր ըլլանք և անպտուղ, անէծքը մօտ կ'ըլլայ և վախճանը այրում ու կորուստ, անոնց համար որոնք հանդերձեալ կեանքին կը մեկնին: Յիբաւի արդար դատաստան, որովհետև այսքան խրատներ և պարզեանք առատացնելէ ետք, պէտք էր աղքատներուն ողորմիլ: Սակայն այս մեծատունը, այդպիսի բան բնաւ մտքէն չանցուց: Հապա ըսաւ – ի՞նչ ընեմ: Զափազանց աղքատներուն նման որոնք տարակուսեալ կը հարցնեն – ու՞րկէ հագուստ, ու՞րկէ կերակուր ճարեմ: Այս մէկն ալ ազաճութեան ախտէն վարակուած կը հարցնէ – ի՞նչ ընեմ, որովհետև տեղ չունիմ ուր կարենամ հաւաքել բերքերը: Առակաց գրքին մէջ կը կարդանք, հաւատացեալներուն համար աշխարհը լեցուն է ստացուածքներով, իսկ անհաւատին ոչ իսկ հատիկ մը: “ Հարստութիւնը շատ բարեկամներ կը շինէ, բայց աղքատութիւնը մէկ հատիկ բարեկամն ալ կը կորսնցնէ”: Առակ. 19.4 :

18. Վստահութեամբ կ'ըսէ – պիտի քակեմ շտեմարաններս և աւելի ընդարձակը պիտի կառուցեմ, հոն ամբարիշտ համար ցորենն ու այլ բերքեր և պիտի ըսեմ ինքզինքիս, ով անձս, շատ բարիք հաւաքած ես բազմաթիւ տարիներ քեզ գոհացնելու չափ, հանգչէ՛, կեր, խմէ և ուրախ եղիւի՜նչ յիմարութիւն. կարծես թէ աշխարհը անբարեբեր դարձաւ և միայն իր ամբարածը կը մնայ, շատ տարիներու բաւարար և անոնք որ շտեմարանած չեն, կորուստի պիտի մատնուին ու միայն երկրի վրայ ինք պիտի մնայ: Պէտք էր մտածել թէ երբ ինք ծնած չէր, ան որ աշխարհը առատացուց բերքերով, նոյն իր առատապարզ քննութեամբ, յառաջիկայ տարիներուն ևս պիտի բազմացնէ նոյնը: Այսպիսի ամբարիշտներուն դէմ Աստուծային բարկութիւնը կը շարժի: Զմտածեց աղքատներուն բաժին հանել, թէ բնութեան վրայ Աստուծային նախախնամութիւնը կայ և բարիներուն բարիք կուտայ և ամբարիշտներն ալ կորստեան կը տանի: Այսպիսի ախտացեալներուն համար Սողոմոն, իմաստութեան գրքին մէջ կ'ըսէ թէ “ իրենց որկորն ու որովայնը Աստուծացուցին”: Իսկ Պօղոս Առաքեալ փիլիպեցուց որած թողութիւն մէջ – այդպիսիներուն վախճանը կորուստ է, անոնց աստուածը իրենց ստամոքսն է և փառքը՝ իրենց ամօթը: Փիլ. : Բնաւ չեն մտածեր թէ վախճանը մօտ է, աղքատ, մերկ և խայտառակ պիտի մեկնին այս աշխարհէն:

20. Աստուած վայ կ'ըսէ անոնց զի - անմիտ, այս գիշեր իսկ Հոգիդ քեզմէ ի բաց պիտի պահանջեն. իսկ այն բոլորը որ պատրաստեցիր որու՞ն պիտի ըլլայ: Արդարեւ մեծ անմտութիւն է այսքան սիրով կապուած ըլլալ երեւելի ու անցողական բաներու: Ժիշտ այս պատճառաւ Ամբակում մարգարէն կ'ըսէ - յանկարծակի ուտողները պիտի ելլեն, անոր դաւաճանները պիտի արթնան, պիտի յափշտակուիս անոնցմէ, որովհետեւ շատերուն կողոպտեցիր, քեզ ալ ժողովուրդին մնացորդը պիտի կողոպտէ: Ամբ. 6.2:

Այսպէս է նաև Տիրոջմէ ըսուածը առ այն թէ, այս գիշեր Հոգիդ պիտի պահանջեն, ամբողջ պատրաստածդ որու՞նը պիտի ըլլայ: Օտարներուն պիտի թողունք, թափուր պիտի երթանք. մեր ժառանգորդները ատելիներ և ոչ թէ մեզի սիրելիներ կրնան ըլլալ: Այս ընչաքաղց մարդը օրինակ բերելէ ետք, նոյն ազահուածամբ ատաղծեալներուն վերաբերմամբ կ'ըսէ -

21.- Ինքն իրեն համար միայն հարստութիւն հաւաքողը, աղքատ է Աստուծոյ համար: Այս աշխարհին մէջ փափաքեցան փառաւորութիւլ, մոռնալով զԱստուած, ուստի անդնականին մէջ ճոխութենէ կը զրկուին: Դատաստանին օրը, այդպիսիներուն համար ըսուած է - հեռացէք ինծմէ անիծեալներ: Իրօք արժանի դատաստան, Աստուածային փառքի մեծութենէն կամաւ ինքզինքնին ի բաց վանելով, հանդերձեալ կեանքին մէջ կ'աղքատանան: Ապա խօսքերը աշակերտներուն ուղղելով կ'ըսէ -

22.-Մի Հոգ ընէք կերակուրի և հագուելիքի մասին, մեր կարիքաւոր բնութիւնը ստեղծողը, բոլորին կարիքները կը գոհացնէ: Թռչուններէն և բոյսերէն սորվեցէք. իրենց յարմար ժամանակին, ծաղկելով կը պայծառանան և թռչուններուն կերակուր կը հայթայթեն: Եթէ այս փոքրերը որ ձեր կարիքներուն համար եղած են կը խնամէ, ամէն ինչ որ ձեզ համար հաստատած է, անտե՞ս պիտի ընէ: Պէտք է գիտնալ նաև թէ, ան որ շատ Հոգ կ'ընէ, առանց վերին նախախնամութեան վրայ յոյսը դնելու, ոչինչ կրնայ ընել: Այն որ հասակաւ կարճ է, Հոգ ընելով, հասակին վրայ կանգուն մը կամ քիչ բան մը չկրնար աւելցնել: Այսպիսի Հոգերէ կ'զգուշացնէ, որովհետեւ հեթանոսական մտածումներ են: Ան որ ձեզ որդի անուանուելու արժանացուց, զիտէ ձեր կարիքները, որովհետեւ արարիչ է և չթողուր որ բացարձակ կարօտութեան մէջ մեռնիք: Դուք միայն փնտռեցէք արքայութեան փառքը, փոքր բաները առանց զլանալու ինք, տուիչ ամենայն բարեաց, կը հայթայթէ: Մարմնական պէտքերուն մասին բացատրութենէ ետք, ուսուցանեց վստահութիւն ունենալ Հօր խնամակալութեան վրայ, ապա կը յաւելու:

32.-Մի վախնար Հօտ փոքրիկ, որովհետև ձեր Հայրը Հաճեցաւ տալ ձեզ արքայութիւնը: Մեկնիչներէն ոմանք փոքրիկ Հօտ ըսին մարդկային ցեղը նկատի ունենալով, որովհետև Հրեշտակներու բաղդատմամբ, փոքր են: Ուրիշներ խորհեցան թէ կ'ականարկէ առաքեալներուն: Բայց որոշ է և յստակ թէ որոնց կ'ականարկէ: Երանելի են Հոգւով աղքատները, վասնզի անոնցն է երկնքի արքայութիւնը և այս շարքին Հետեւողները, անոնք նաև որոնք նեղ ճանապարհէն կը փութան երկնքի արքայութիւն մտնել: Ասոնք են ընտիրներն ու սակաւները որոնց փոքրիկ Հօտ կը կոչէ, բաղդատմամբ կորուսեալներու բազմութեան որոնք ընդարձակ ճանապարհով կորստեան երթալ ընտրեցին: Մի վախնաք, անոնցմէ որոնք մարմինը կ'սպաննեն և առկէ զատ ուրիշ վնաս չեն կրնար Հասցնել: Այս կեանքին մէջ շատ բաններ Հեռու կենալ, յաւիտեանական կեանքին Հանդէպ պատկառանք ունենալ կը նշանակէ: Ուրեմն Հօր անուամբ կը վստահեցնէ և արքայութեան պատուով կը մխիթարէ: “ Այստեղ մեր կրեւիք նեղութիւնները ոչինչ են բաղդատմամբ այն փառքին որը պիտի յայտնուի Հանդերձեալ կեանքին մէջ”: Բ. Կորնթ.4.17: Թէպէտ բազմատեսակ նեղութիւններ կան, ծնողներէն, եղբայրներէն և ազգականներէն անարգութիւն, ամէն ինչ այլոց բաշխել, խաչը վերցնել և բոլոր տանջանքները խնդութեամբ ընդունել և, այս ամէնքն ալ մեծ բան չհամարել:

32.-Մի երկնչիւր Հօտ փոքրիկ զի Հաճեցաւ Հայր ձեր տալ ձեզ զարքայութիւն: Հաճեցաւ կ'ըսէ, ոչ թէ բռնադատուեցաւ ուէ մէկէն, ոչ թէ ակամայ, այլ Հաճութեամբ կամեցաւ արքայութիւնը տալ: Ինչքան մեծ պատիւի արժանացուց ձեզ իր միածին Որդին զրկելով և զինքն ալ Հայր անուանելով, ինք որ քնութեամբ արարիչ է և Հաստիչ ամենայնի. ասիկա մեզի յայտնուած շնորհին առաւելութիւնն է: Պատուէր տուաւ մարմնի կարիքներուն Համար Հոգ չընել, այլ վստահիլ երկնաւոր Հօր խնամակալութեան որ նոյնիսկ անասուններ կը կերակրէ և դիւրաթառած ծաղիկները պայծառօրէն կը զարդարէ, այնչափ որ Սողոմոն իր ամբողջ իմաստութեամբ և թագաւորական իշխանութեամբ չկարողացաւ Հաւասարիլ:

33.- Վաճառեցէք ձեր ինչքերը և ողորմութիւն տուէք որպէսզի ձեր աղքատանալը կամաւոր ըլլայ: Ողորմութիւն տուէք և մի վախնաք որ ունեցածնիդ կորսնցուցիք, տալով, առանց Հնանալոյ քսակ ստացաք, զանձ անպակաս երկնքի մէջ: Մատթ.5.29: Երկուսի աւետարանին մէջ ևս նոյնը կը կարդանք, երկրի վրայ գանձ մի դիզէք ուր զոգորու և աւազակներու երկիւղը կայ, այլ գանձեցէք ձեզ գանձ երկնքի մէջ: Մատթ.19-22 : Օրինականին ալ նոյնը սորվեցուց. – զնա՝ վաճառէ ինչ որ ունի և աղքատներուն բաժնէ: Ունեմ կը խրատէ որ երկրի մէջ ունենանք Հարստութիւն, մեր բնակութիւնը Հոն ըլլայ, այնտեղ կեդրոնացած ըլլալ մեր մտածումը որովհետև ուր որ մեր գանձը կայ Հոն ալ մեր սիրտը կ'ըլլայ:

Այնտեղ անդրծին է, ոչինչ կրնայ լուծանել. ժամանակը չի կրնար հինցնել, թշնամիները չեն կարող յափշտակել կամ պակսեցնել: Անյաջորդ բնակութեան քաղաքն է այդ զոր Հայրը պատրաստեց: Սուրբերն ալ այս մասին կը գրեն թէ օտար և պանդուխտներ ենք այս աշխարհիս մէջ: “Մնայուն բնակութիւն չունինք այստեղ, այլ կը փնտռենք այն քաղաքը որ Հանդերձեալին մէջ է:” Եբր.13-14 : “Երկնքի թագաւորութեան քաղաքացիներն ենք, կ’ակնկալենք Փրկչին, մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի որ պիտի գայ” Փիլիպ. 3.20: Այս բոլորը գիտնալով, յիմար չըլլանք, անգիտանալով մեր փրկութիւնը և կորուստը: Զկառչինք նիւթեղէն ինչքերու որոնք կ’որնչական են, այլ “Հանապապ վերնաշիններուն մասին խորհիլ ուր Քրիստոս կը նստի Աստուծոյ աջ կողմը -” Կող. 3.1:

Կ’զոռչացնէ նաև որ այլ առաքինութիւններու Հանդէպ պատկառանք ունենանք որպէսզի իր անձը Աստուծոյ ընծայեցնողը անթերի ըլլայ: Գօտին ամբացուած, պնդակազմ ըլլալ, բարեգործութիւններու միշտ պատրաստ, մի գուցէ ծուլացեալ անպատրաստ գտնուին, Հինգ կոյսերուն նման շիջեալ լապտերներով Հարսանեաց ուրախութենէն դուրս մնացած: Երկու օրինակներն ալ նոյն միտքը կը յայտնեն. ողորմութեան իւղը պակսելով, շիջեալ լապտերներով մնացին, ուրիշ առաքինութիւններ չկրցան փրկել զանոնք: Այլուր ըսուած է “ողորմութիւն կամիմ և ոչ զզոհ”։ Կամ “բարձր ի գլուխ պարծի ողորմութիւն առ դատաստանաւ.” Յակոթ.2.13 : Այսինքն, դատաստանին օրը ողորմութիւնը բարձրագլուխ կը պարծենայ:

35.- Զեր գօտիները մէջքերուն վրայ ամբացուած թող ըլլան, որպէսզի իբրև գործունեայ և ժիր մշակ, Տէրունի բոլոր Հրամանները անսխալ գործադրուին: Այս պատճառաւ Հարկ է որ գիտութեան ճրագները պայծառօրէն փայլին, մի գուցէ խաւարելով տգիտութեամբ չթմրին ի քուն մեղաց և խաւարի մէջ մնալով անպատրաստ գտնուին Անոր գալստեան ժամանակ: Ապա

36.- Նման եղէք մարդոց որոնք կ’սպասեն իրենց տիրոջ գալստեան: Եթէ այնպէս կազմ ու պատրաստ գտնուին, երանելի են, Հատուցման վերաբերմամբ որուն Համար կ’ըսէ -

37.-Գօտին ազուցանելով պիտի բազմեցնէ և պիտի սպասաւորէ անոնց: Ով սքանչելիք. որչափ անսահման է անոր մարդասիրութիւնը: Ի՞նչպէս ստանալիքին Համար, բազմապատիկ կը Հատուցանէ: Գօտին ամբացնելով պիտի բազմեցնէ իր ծառաները իբրև թագաւոր, ինքն ալ ծառայական ձևով պիտի սպասաւորէ իր արքայութեան մէջ իր ծառաներուն: Ի՞նչ պէտք է Հասկնալ սպասաւորել բացատրութեամբ: Անոր ծառայեցինք երբ իր կամքը կատարեցինք. ինչ որ պատուիրած էր՝ըրինք:

Այնտեղ նա մեզ կը ծառայէ մեր կամքը կատարելով, մեր փափաքները կը լնու, այսինքն բոլոր Աստուածային խոր անքննելիներու մասին մեզ տեղեակ կը պահէ, այսպէսով կ'սպասաւորուինք բարերարէն: Օրը, ժամը, պահը անյայտ է, զի յամենայն ժամ արթուն և պատրաստ պէտք է ըլլալ, ծուլութեամբ մեր թանկագին ժամանակը չվատնել: Արդ՝ Պետրոս փափաքելով սորվիլ կը Հարցնէ թէ բոլորի՞ն Համար է այս պատուէրը թէ զիրենք շրջապատող ժողովրդեան Համար: Գիտութեամբ ամբարտաւան ժպիւրհ է, կամակորուրթեամբ կը մեղանչէ. աններելի է: Իսկ այն որ անգէտօրէն կը մեղանչէ, կը պատուհասուի, սակայն ներուելով, որովհետեւ դատաստանը արդար է: Որովհետեւ կ'ըսէ - “Թէ եկած և խօսած չըլլայի անոնց, մեղք պիտի չունենային” Եղ. 15.22: Սակայն Հիմա իրենց մեղքերուն Համար պատասխան չունին: Բարձրութեան աստիճանները որոշուած են: Որքան ընդունեց և արժանացաւ, նոյն չափով պարտական է Հատուցելու: Որովհետեւ - որուն որ շատ տրուեցաւ, շատ պիտի պահանջուի անկէ:

49.- Եկայ, երկրի վրայ կրակ վառելու, կը փափաքէի որ արդէն իսկ բոքոքած ըլլար: Աւետարանին բացատրութիւնը զանազան օրինակներով կը զարգարէ, ճշմարտութիւնը իմանալի դարձնելու Համար: Երբեմն, արքայութիւնը խմորի կը նմանցնէ կամ մանանիխի, տարածուելու կարողութեան Համար, ուրիշ առթիւ ալ զանձի, պատուական բնութեան բերմամբ: Իսկ Հոս՝ կրակի, տաքցնելուն, սրբաբար ըլլալուն, և Հարկաւ լուսաւոր բնութեան Համար: Կրակը, Հանքն ելած և այլ նիւթերու Հետ խառնուած ոսկին ու արծաթը, կը սրբէ և ձոյլ մետաղը երևան կուգայ: Այսպէս մեր բնութիւնը սկզբնապէս ոսկեղէն էր, անբարատ, Աստուածային բնութեան նմանութեամբ, փայլուն, ապա չարին սաղարանքներով, աղտոտեցաւ: Թիսուս Ս. Հոգւոյն կրակով եկաւ որպէսզի վերստին ձուլէ մեզ և նախնի պայծառութեան վերածէ: Ըստ այնմ, Եղ. Հաննէս Մկրտիչ կ'ըսէր - նա պիտի մկրտէ ձեզ սուրբ Հոգով և կրակով: Այսպէս ուրեմն, աւետարանին քարոզութիւնը ջերմացուց Աստուծոյ խօսքը լսողները, Ս. Հոգւոյն շնորհը, աւազանին մէջ մկրտուածներուն մեղքերը աղտն ու դարձութիւնը, կրակով այրեց և մաքրելով պայծառացուց մեր բնութիւնը, նախնի անբարատ պայծառութեան փոխակերպելով: Այս իսկ պատճառաւ կ'ըսէ - կը փափաքէի որ արդէն իսկ բոքոքէր որպէսզի ամէնքը ջերմացած Աստուածային սիրով, ըմբռնելով խօսքերուն իմաստը, զերծ պահեն երկրաւոր ցանկութիւններէն ինքզինքնին, բաղձալով անախտ և Աստուածային կեանքին: Անդիտութեան խաւարը լեցնել Ս. Հոգիէն ճառագայթող լոյսով ու ջերմութեամբ որը կը բոքոքի տիեզերքի մէջ:

50.- Մկրտութիւն մը ունիմ, պէտք է կատարեմ, Հարկ է փութամ մինչև աւարտուի: ^ՔԿուզէ իմացնել չարչարանքները, խաչելութիւնը և մահը: Զեբեթեայի որդիներուն ալ Յակոբօսին և Եղ. Հաննէսին ըսաւ, - Կրնա՞ք ըմպել բաժակէն, մկրտուիլ իմ մկրտութեամբս:

Ինչո՞ւ այսպէս կ'ըսէ շնորհին Հաւասարութեան Համար, որովհետեւ մկրտութիւնը մեղքերը կը լուծէ և անօրէնութեան մաքրիչ է և Հնացեալն ալ կը նորոգէ: Մոգսէս և Եղիա, այլակերպութեան լեռան վրայ կը փութացնէին զիսքը որպէսզի մեկնի Երուսաղէմ որմէ և աշխարհի փրկութիւնը:

51.- Կը Համարի՞ք թէ խաղաղութիւն բերի աշխարհին, ոչ, այլ բաժանում: Աստանային չարաչար միաբանութիւնը և անօրէնութեան չար խաղաղութիւնը կը վերացնէ, Հաստատելով երկնային խաղաղութիւն, Աստուածային սիրով զօրացեալ: Հաւատքին խօսքը մարդոց ներսը մտնելով կը բաժնէ բնութիւնը, Աստուածային սէրը վրայ Հասնելով կը յաղթէ ախտաւոր սիրոյն. աւետարանին Համար նոյնիսկ մերձաւորները սկսան իրարմէ բաժնուիլ: Ժշմարտուեցաւ Տիրոջմէ Հաստատուած այն խօսքը ըստ որում այն որ սիրէ Հայրը կամ մայրը, կամ զաւակը կամ դուստրը ինձմէ աւելի, չէ ինձ արժանի: Այս պատճառաւ պատերազմ եղաւ Հաւատացեալներու և անՀաւատներու միջև, աւետարանի նոր ծնունդները բաժնուեցան Հիներէն.

54.- Երբոր արեւմուտքէն ամպեր Հաւաքուին, կ'ըսէք թէ անձրև պիտի գայ, այնպէս ալ կ'ըլլայ իսկ երբոր Հովը Հարաւէն փչէ, կ'ըսէք թէ խորշակ պիտի ըլլայ, այնպէս ալ կը պատահի: Կեղծաւորներ, երկնի և երկրի երևոյթները զիտէք մեկնել, իսկ այս ճակատագրական ժամանակը ի՞նչպէս չէք մեկնաբաներ: Ըսել ուզելով անշուշտ որ իր զալստեան մասին մարգարէներու կանխասացութեան ժամանակը աւարտած է. ինչ որ գուշակեցին, պատահեցաւ. ի՞նչպէս չէք Հասկնար այս ժամանակը թէ ձեր փրկութիւնը մօտ է: Որովհետեւ ըսաւ Նաե թէ խաղաղութիւն բերելու չեկայ, այլ սուր: Որպէսզի չկարծենք թէ իրմէ է խռովութիւնը, ճշդենք թէ իրմով է երկնային խաղաղութիւնը որովհետեւ ըստ Պօղոս Առաքեալի Եփեսացւոց գրած նամակին, "աւետարանեց խաղաղութիւն Հեռաւորաց և մերձաւորաց": Եփես. 2:20: Իսկ երկրաւոր չարութիւնները երկնային խաղաղութեան դէմ պատերազմեցան: Ինքզինք ամպի կը նմանեցնէ Նաե անոնք որոնք զրկուեցան իր կողմէ. առաքեալները Աստուծոյ խօսքը սերմանեցին աշխարհի վրայ.Նաե ըստ Եսայայ մարգարէի որ կ'ըսէ - պատուէր պիտի տամ ամպերուս որպէսզի անձրև տեղան այգիիս վրան: Եսա. 5:6: Արդ՝ Յիսուս իր մարմնին ամպով ծագեցաւ արեւմուտքէն, կեանքի անձրևը Հոսեցուց: Ընդդէմ այս անձրևին որ մեր մէջ առաքինութեան գեղեցիկ բոյսը կը բուսցնէ, չարը, խարոյը, սովորութիւն ըրաւ փորձութիւն շնչել, որպէսզի ինչ որ անձրևը սնուցանեց, խորշակով Հնձէ: Արդէն յայտնի է, երբոր սկսաւ աւետարանին շնորհը ցօղել մարդոց վրայ, սատանան բռնաւորներուն չարութիւնը յարոյց, պատերազմելու Համար ճշմարտութեան Հաւատքին դէմ:

“Մարմնոյս անդամներուն մէջ ուրիշ օրէնք մը կայ. որ կը կոուի մտքիս համակերպած օրէնքներուն դէմ, զիս օրէնքին կալանաւորը դարձնելով որ անդամներուս մէջ է, այսինքն օրէնք մեղաց”։ Հռով.7.23: Վնասը ամպէն չէր, այլ հարաւային խորշակախառն հոդմէն։ Նմանապէս մեր Տէրը սուր չբերաւ այս աշխարհ, այլ անոնք որոնք սատանայէն դրդուեցան, սուր բարձրացուցին բարեպաշտներուն դէմ։ Յիսուս սորվեցուց չարին չհակառակիլ. զարնողին, միւս երեսն ալ դարձնել։ Առաքեալն ալ կը յաւելու, վճարել տուրքերը։ - “Ձեր պարտաւորութիւնները կատարեցէք, հարկերը, մաքսերը վճարեցէք, ով որ պատուի արժանի է, պատիւ ըրէք”։ Հռով.13.7 : Նաև “ծառայի տեսուն չէ պարտ կուուիլ”։ 2 Տիմ2.24: “ եթէ ունէ մեկը կ’ուզէ հակառակիլ, ո՛չ Աստուծոյ եկեղեցիները, ոչ ալ մենք այդպիսի սովորութիւն չունինք”։ Կորնթ. 11.16: Թէև պարտաւորեցուց ինքզինք ըսելով - խաղաղութիւն չբերի այլ սուր, սակայն այնուամենայնիւ, ինչպէս օրինակով ալ ցոյց տուաւ, անպարտ է. մեղքը կամ վնասը ամպինը չէր, այլ հարաւային խորշակին։ Ապա

57.- Ընդէ՞ր ոչ յանձնէ իսկ ընտրէք զարժանն։ Այսինքն, ինչո՞ւ դուք չէք կրնար դատել ուղիղ ընթացքը։ Կ’ուզէ որ անոնք խորհրդագէտներ և ճանաչողներ ըլլան, հասկնալու համար թէ կ’առատացնէ պտուղները անձրևներով ու կորուստ կ’ըլլայ խորշակով։ Ուրեմն մեր Տէրը կը բարեգործէ, իսկ անոնք վատթարութեամբ սուր կը գործած են։

58.- Երբոր ոսոխիդ հետ դատարան կ’երթաս, կարգադրութիւն ըրէ զերծանելու անկէ, մի դուցէ քեզ դատաւորին տանի, ան ալ քեզ բանտ ղրկէ։

Կը խրատէ իրաւախոհ ըլլալ ու ոսոխին հետ հաշտուիլ և թշնամութեամբ անոր հետ դատաւորներուն առջև չերթալ որպէսզի իբրև խոռվարար բանտ չզննեն։ Այսպէս սորվեցուց վասնզի խաղաղասէր է։ Հաշիւը պէտք է մաքրել սատանային հետ որպէսզի զերծանինք անկէ. չըլլայ թէ ձեռք ու ոտք կապուած մեզ հանն արտաքին խաւարին։

ՋԱԻԼԷՆ ԱՌՔ. ՁԻՆՁԻՆԵԱՆ

Անառակ որդու առակը

«Հայր մեղանչեցի երկմֆի դեմ ու քառեցի,
այլես արժանի չեմ քո որդին կոչուելու»:
Ղուկ. ԺԵ:21

Սիրելի հաւատացեալ ժողովուրդ: Մեծ Պահոց այս կիրակին կրում է «Անառակի կիրակի» անուանումը: Մեզ բոլորիս քաջածանօթ այս առակից է վերցրած քարոզչութեանս բնաբանը: Այո՛, ծանօթ է մեզ առակը իր բոլոր մանրամասնութիւններով: Բայց չգիտեմ, կա՞յ աշխարհում մի որեւէ դէպք կամ երեւոյթ, որն ինչքան ուսումնասիրում, կարդում ու մեկնում ես, այնքան անկի է դառնում անհուն ու անմեկնելի: Եթէ չկայ այդ երեւոյթը, ապա «Անառակ որդու» առակը այդպիսին է: Պարզ, ինչպէս տուն դարձող որդու աչքերից գլորուող արցունք, ցանկալի՜ ինչպէս հորեմակամ տա՛մ ու անպա-
նայն տունը, բայց քարդ ու առեղծուածային՝ ինչպէս իմը կեանքը:

Հայրը ունէր երկու զաւակ: Նրանցից կրտսերը հորից պահանջեց իրեն քաժին հասնող ժառանգութիւնը: Հայրն իր ունեցուածքը քաժանեց նրանց: Կրտսեր որդին ծախեց իրեն հասանելիքը, դրամի վերածեց ու գնաց հեռու երկրներ: Կեանքի ցոփութիւն ու հանդիմանք սիրող երիտասարդը շուտով վատնեց իր ռոյ դրամն ու ունեցուածքը, որովհետեւ անառակ կեանք էր վարում: Այս երկրում սաստիկ սով եղաւ, եւ նա չփառորութեան մէջ ընկաւ: Ստիպուած էր դիմել այդ երկրի քաղաքացիներին՝ աշխատանք խնդրելու համար: Նրանցից մէկն իր ազարակն ուղարկեց թշուառ երիտասարդին, որպէսզի խոգեր արածեցնի: Սովն ու կարիքը ստիպում էին նրան, որպէսզի գտնէ խոգերին տրուող կերակուրով որովայնը լցնէր, բայց դա էլ չէին տալիս իրեն:

Եւ յիշեց անառակ որդին հայրենի տունը, իր հայրը, եղբայրը: Յիշեց, որ մոյնիսկ վարձկանները կուշտ փորով հաց էին ուտում իրենց յարկի տակ, իսկ ինքն այստեղ սովամահ է լինում: Եւ որոշեց անառակ որդին տուն վերադառնալ: Ու ճամբայ ընկաւ դէպի տուն արտասուքն աչքերին: Ծաւից ու յոգնածութիւնից քայլում էր անառակ որդին հորեմակամ տուն տանող ճանապարհով՝ ամօթապարտ ու գլխահալ: Նա իր մտքերի հետ է. յիշում է, թէ ինչպէս տարիներ առաջ լեցե տունը, ինչպէս գերող հանդիմանքն ու խօլակն շուայտութիւնները զինք կեանքի ծովի յատակը մետեցին: Մտածում ու փնտրում է արդարացուածներ, հոր սիրտը շարժող խօսքեր:

Հայրը հեռուից տեսնում է որդուն եւ վազում դէպի մա: Հայրն էլ իր հերթին մտածում խօսքեր: Լեզուն ու միտքը թելադրում են նրան քառեր յանդիմանաճի ու մախատիճի: Բայց սիրտը կրկնում է անընդհատ. «Ես սպասում էի քո վերադարձին, ես վազում եմ քեզ ընդառաջ, որովհետեւ սիրում եմ քեզ»:

Եւ հասնում են իրար հայր ու որդի: Եւ ի՛նչ: Նախատիմի խօսքե՞ր, ինքնարդարացման ճառե՞ր, յանդիմանաճի, ինքնապաշտպանութիւն: Ոչ մէկը, ոչ միւսը եւ ոչ էլ երրորդը:

Փլուում է անառակ որդին իր այնքան կարօտած գիրկը հայրական, ինչպէս պտուղը հարգաւոր ծառից, գրկում է հայրը մօլորեալ որդուն այնքան ջերմութեամբ ու գորովամեղով: Եւ լուծիւն: Միայն երկար լուծիւնից յետոյ. «Հայր մեղանչեցի երկմֆի ու քառեցի, այլես արժանի չեմ քո որդիդ կոչուելու»:

Հայրը որդուն չի պատասխանում, այլ դիմում է ծառաներին. «Համեցէ՛ք մախկին պատմեմանը եւ հագցրէ՛ք մորը, մատանին դրէ՛ք մատը, իսկ ոտքե-
րին՝ կօշիկներ: Բերէ՛ք պարարտ եղը, մորթեցէ՛ք, ուտեմք եւ ուրախանաճ, որովհետեւ իմ այս որդին մեռած էր եւ ողջացաւ, կորսուած էր եւ գտնուեց»:

Դժգոհ է միայն աւագ որդին. «Հայր, ես քանի՞ տարի է ծառայել եմ քեզ լուռ ու անտրտմեղ, մի ուլ անգամ չես մորթել ինձ համար: Իսկ քո շառլա-
տան որդին, որ մսխեց իր ունեցուածքը, դու պարարտ եղը նրա համար մորթեցիր»: Հայրը պատասխանեց. «Որդի՛ս, որ միշտ ինձ հետ ես եղել, եւ ինչ իմա է, քանն է: Բայց այսօր պէտք է ուրախանաճ, որովհետեւ քո եղ-
բայրը մեռած էր եւ ողջացաւ, կորսուած էր եւ գտնուեց»:

Սա է առակի բովանդակությունը: Առաջին հայացքից պարզ, ինչպես մի կաթիլ ջուր, բայց և անմիանալի բարդ, ինչպես ծովի անհունը: Փորձենք իջնել յատակը ծովի եւ այնտեղից համել այն իմաստութեան մարգարիտները, որոնք մեզ առակն է սուղորհեցնում:

Նախ հօր մեծ սերն ու ներումը կարելի է տեսնել հենց առակի սկզբից. «Եւ հայրը բաժանեց իր ունեցումա՞ծը...»: Յետո՞յ ինչ, կ'ասէ՞ ղու: Յետոյ այն, որ ըստ հրեական օրենքի ունեցումա՞ծը եւ ժառանգութիւնը հայրը բաժանում է իր մահուան սեմին: Հակառակ դէպքում ժառանգութիւնը շուտ պահանջող որդին ցանկանում է հօր մահը եւ արժանի է անեծքի ու պարսուանքի, նոյնիսկ քարոծման: «Իսկ հայրը լուռ բաժանում է իր ունեցումա՞ծը»:

Առակի միւս մարգարիտը: Հայրը չի համոզում որդուն տանը մնալու, չի գնում որդու ետեւից, մարդիկ չի ուղարկում փնտռելու նրան: Մինչդեռ միւս առակներում հավիւր գնում եւ փնտռում է կորած ոչխարը, կիւնը ճրագով փնտռում եւ ալելուվ գտնում է կորած դրամը, որոնք նոյնպէս մոլորեալ հոգիներն են խորհրդանշում: Իսկ այստե՞ղ: Միւս երկու առակներում կորածներն անգիտակից էին եւ ետդարձի ճանապարհ չէին կարող ունենալ: Իսկ այստեղ հայրը տալիս է որդուն իր ազատ ընտրութեան իրաւունքը: Նա չի կարող բռնանալ որդու վրայ, դա անարդար կը լինէր: Դա կը լինէր որդիական սէր ու հնազանդութիւն մուրալ: Դա կը մտնուէր նրան, որ մեծք որեւէ մէկին ստիպէինք որ մեզ սիրի: Դա չի լինի: Աէրը պարտադրանք ու ստիպողականութիւն չէ, այլ՝ ինքնաբերական դրսեւորում: Եւ հայրը տալիս է իր որդուն. «Գնա՛ ու փորձու՛ի՛ր»: Իսկ սրտի մի թափում անկիւնում փայփայում որդու վերադարձի յոյսը: Հայրը միշտ կրտսեր որդուն հետ է եղել մտկերով: Նա սպասել է անհամբեր: Իրդին պէտք է վերադառնայ, նա անպայման կը վերադառնայ: Եւ ահա փոշոտ փոռոցում նա տեսնում է իր մոլորեալ որդուն: Եւ հայրը վազում է դէպի նա: Հայրը վազում է ...

Աւագ որդին փարիսեցու կերպար է: Ինչպէս փարիսեցին է իր հաւատքը չափելու յարմար ձեւ որոշել, այն համեմատելով ուրիշների հետ, այնպէս էլ աւագ որդին իր հայրը սիրելու չափանիշ է վերցրել կրտսեր եղբոր անառակութիւնը: Աւագ որդին հօր մօտ մնում է ոչ թէ հօրը սիրելուց, այլ աւելի որդիական պարտականութիւնից դրդուած, օրենքից ելնելով: Իսկ օրենքը փրկութիւն չէ:

Այլ է կրտսեր որդին: Նա գալիս է հօր գիրկը կեանքի հանելուկը լուծած, աշխարհի թռի մէջ թռնուած: Նրա դարձը վերջնական է, անբեկանելի: Նա սիրում է իր հայրը, նա տուն է դառնում...

Տունդարձ: Որքա՛ն քաղցր է այդ քաղցը հնչում: Այս յարիւրիներու աշխարհում վագր ու առիւծ, ձուկ ու թռչուն, ծառ ու ծաղիկ իրենց տեղը գտել են կարծես: Միայն մարդն է դեգերում ու փնտռում, եւ չի գտնում իր տեղը: Միայն մեծք ենք որ ոչ մի կերպ չենք յարմարում այս աշխարհին: Ինչու՞: Որովհետեւ մենք այս աշխարհի համար չենք ստեղծուած: Զե՛ք մկատել. մենք միշտ փնտռում ենք մի տեղ, մի վայր, մի երկիր, ուր մեզ վստահ ենք, որ երջանիկ ենք գգայու: Մենք մոլորեալ վիճակի մէջ ենք, որովհետեւ մենք այստեղի համար չենք, մենք այս աշխարհի անառակ որդիներն ենք: Մենք մի ուրիշ վայրի համար էինք ստեղծուած ուր երջանիկ էինք: Մտաքցել ենք, մոլորուել ենք, բայց փորձենք յիշել, փորձենք աշխատեցնել մեր թափած ուղեղն ու յիշողութիւնը: «Եւ Աստուած Նդեմի մէջ պարտեզ տնկեց եւ իր ստեղծած մարդը դրեց այնտեղ: Եւ երջանիկ էր մարդն այնտեղ...»:

Այնտեղ է մեր տունը, եւ մեր Հայրը սպասում է մեզ աշխարհի թռի ու թռիկ, կեանքի խելայեղ վագրի մէջ խարխափող իր մոլորեալ որդիների վերադարձին: Փնտռենք ու գտնենք արհայութիւն առաջնորդող մեր մնայուն տան նմանապարհը:

Տունդարձի ժամանակն է... Ժամանակն է աղաչագին ու ծնկածեծ ընկնել մեր Հօր գիրկը ներում հայցելով, որին վայել է փառք եւ երկրպագութիւն յաւիտեանս յաւիտեանից, ամէն:

ԸՆԾԱՆՈՒԻՐ ԱՐԼ. ԲԱՐԱԽԱՆԾԱՆ

ՆՈՐԱԾԻՆ ԱՐՔԱՆ ԵՒ ՄԱՆԿԱՍՊԱՆ ՀԵՐՈՎԴԵՍԸ

Արդարեւ, ատելավառ կիրքը այն աստիճան շարժային ցնցում կը ստեղծէ մարդուն մէջ, որ կը կորսնցնէ իր ներքին տեսողութիւնը եւ մտազար կը դարձնէ գայն:

Յատկանշական է, Հերովդէս թագաւորին եղբրական արարքը: Երբ կը լսէ մոգերուն բերնէն նոր թագաւորի մը ծնունդը՝ կ'անձկոտի ու ահ ու դողի կը մատնուի:

Ի՞նչ բանն է, որ կ'ահաբեկէ ու կը սարսէ իր թագաւորութիւնը, ի՞նչն է, որ կը խռովէ իր խաղաղութիւնը եւ բռնը կը վանէ կռպերն:

Անգոր երախայ մը, ի՞նչ վտանգ կարող է սպառնալ իր ամբարնիստ գահին: Յիմարութիւն չէ՞ եօթանասունամեայ թագաւոր մը դողայ երախայի մը ծնունդէն: Չի՞ մտածեր ըռպէ մը, որ այդ նորածինը մինչեւ որ ահի մօրը գրկին մէջ, արդէն ինքը չուած կ'ըլլայ աշխարհէն:

Կիրքը սակայն, հանդարտ չի թողուր գիմք ու կը մղէ դիւային ծրագիրներ յղանալու, քնաջնջման միջոցներու վրայ մտածելու: Չի կրնար տրամաբանութիւնը հսկակշռել եւ աշխարհի իրողութիւններու առջեւ ճշմարտօրէն դիրքաւորուիլ:

Հիմնովին անհիմաստ է իր վախը եւ անարդարացուցիչ իր տագնապը:

Եթէ ողջմիտ ու պաղարիւն մտածողութեամբ ուսումնասիրէր նորածին թագաւորին յայտնութեան պարագան, վստահօրէն պիտի տարհամոզուէր ճշմարտութենէ քոլորովին վրիպած ըլլալուն:

Այո՛, ծնած էր հրէից թագաւորը, ո՛չ թէ միայն հրեաներուն, այլ ամբողջ մարդկութեան համար: Իր թագաւորութիւնը պիտի չսահմանափակուէր Հրէաստանի նեղ սահմաններուն մէջ, այլ պիտի տարածուէր ու ընդգրկէր բովանդակ աշխարհը,

որովհետեւ՝ Ան չեկաւ երկիրներու եւ ժողովուրդներու վրայ թագաւորելու, այլ սիրտներու եւ հոգիներու մէջ իր գահը հաստատելու:

Չեկաւ Հերովդէսի փաղափական իշխանութեան դէմ պայքարելու եւ ոչ ալ ստուերածելու իր թագաւորութիւնը տարակոյսի փողով:

Իր հոչակած սուրբ պատերազմը՝ մեղքի բռնակալին աշխարհակործման իշխանութեան դէմ էր: Հերովդէս, նաեւ հրեայ կրօնական եւ փաղափական իշխանութիւնները չհասկցան մեծ ճշմարտութիւնը եւ լծուեցան անողոք ու աննահանջ պայքարի: Բոլորն ալ համոզուած էին, որ Հերովդէս պէտք է դանակները ի սպաս դնէր եւ ձեռքերը ներկէր քիւրաւոր անմեղ մանուկներու արիւնով, որպէս զի այդ համատարած սպանդին մէջ ջնջուէր երկրի երեսէն նորածին Թագաւորը:

Միայն արիւնառուշտ մենատէրը չէր, որ առաջին ըռպէին իսկ թշնամական դիրք բռնեց Աստուածային երախային դէմ, այլ բերին անոր իրենց մոլեգին զօրակցութիւնը փահանայապետներն ու դպիրները, որ անյապաղ գործադրուէր պատմութեան մէջ աննախընթաց ոճրային մախիթը:

Հրեայ ժողովուրդը առաջին օրէն՝ մինչեւ այսօր չհասկցաւ իր ծոցէն ծնած երկնային Երախային աստուածութիւնը:

Այդ օրերու իրենց կոյր Եսականութիւնը չհանչցաւ ուրիշ հեղինակութիւն, բացի, իրենց ախտավարակ մոլեռանդութենէն:

Նոյն անուշտ, փարիսեցիներու ժամանակակից եւ ճշմարտութիւնը փնտռող քարեհոգի հովիւներ, իմաստուն մոգեր եւ գիտութեան ներկայացուցիչներ, որոնք երկար տարիներէ ի վեր կը սպասէին Փրկչին գալստեան:

Այդ երկար ուղեւորութեան ընթացքին մոգեբը՝ արհամարհեցին իրենց կեանքին սպառնացող բոլոր վտանգները: Մինչեւ իսկ թափ մը կանգ պիտի չ'առնէին, եթէ գիրենմ առջնորդող Աստղը դադրէր իրենց ուղեցոյց ըլլալէ:

Տեսան երկնային երախան իր մօրը՝ Մարիամին գորովայից գրկին մէջ: Երկիւղածութեամբ խոնարհեցան ու իրենց գանձերը բանալով՝ մատուցին նուէրները, ոսկի, կնդրուկ եւ գմուռս: Ոչ մէկ արտաքին շողարձակում, մտաւոր չշարժուց անոնց սոստորութիւնը: Ամէն ինչ, ինչպէս արգելութեան մէջ, հիասթափ էր ու զարմանահրաշ:

Այսպէս էր երէկ, երկու հազար տարի առաջ, այցելուներու փոքրաթիւ ներկայութիւնը, եւ նոյնն է այսօր Քիչերու այցելութիւնը Նորածին Արքային մատուրն առջեւ: Մարդկային մեծ թագմութիւնները կ'անցնէին անոր առջեւէն, կարծես սովորական երախայի մը օրօրոցը ըլլար:

Աստուծոյ արքայութեան մէջ տեղ չունին կեղծաւորները, փարիսեցիները եւ անապարծները, այլ միայն անոնք, որ մանկական սիրտ ունին ու հառազայթի պէս անքիծ հոգի:

Նոր Արքային ծնունդը՝ տօնն է խաղաղութեան եւ փրկութեան: Լոյսը՝ փարատեց խաւարը եւ սուրբ գիշերը, արտաքին գիշերը հոգիներէն ու բերաւ արշալոյսը ողջ մարդկութեան:

Յիսուսի ծնունդը՝ բոլորովին տարբեր է միւս բոլոր ծնունդներէն: Սկիզբն է Բրիստոնէութեան եւ սկիզբը՝ փրկական թուականին:

Անպարագրելի սէրը եկաւ խոնարհագոյն համեստութեամբ ու գահակալեց սիրտներու մէջ: Աստուած մարդացաւ, որ մարդը աստուածանայ, երկնային ծնունդը խոնարհեցաւ, որ մարդ

էակը երկինք բարձրանայ:

Ո՞վ կրնար երեսակայել, որ աստուածային շնորհներով օժտուած մահկանացուն, պիտի իջնէր այնքան ցած, որ գետնամած սողուններու հաւասարէր:

Սուգուեցաւ թանձր մթութեան մէջ ու երկիրը վերածեց խաւարակուռ ֆառսի, ուրկէ ելք մը չի գտնէր դուրս գալու:

Երբ մարդուն եսապաշտութիւնը փորձեց փոխարինել Աստուծոյ փառքը եւ գօրութիւնը ու դարձաւ կուռքերու երկրպագու, նուաստացուց ինքզինքն ու անպատուեց իր Արարիչը:

Արարածը՝ որ կը ծնրադրէ ու կ'իտկոպագէ ստեղծագործութեան առջեւ եւ ոչ չէ ստեղծողին, այլեւս՝ այդ արգահատելի հանգրուանին վրայ՝ կը դադրի մարդ ըլլալէ եւ կը դառնայ չորհրտանիւններու աշխարհին բնակիչ: Երկրի վրայ Փրկչին յայտնութեամբ լուծուեցան մարդուն հոգին պակեղծող բոլոր հարցերը: Առասպելական Սփինքսը անբերութեամբ երկրի երեսէն, հալածուած Բեթլեհէմի մտորին յուսալորդ հառազայթներէն:

Բարեպաշտ ու Աստուածավախ մարդը գտաւ զինք տանջող բոլոր հարցերուն ու հարցումներուն հշգրիտ պատասխանը: Հասկցաւ թէ ի՞նչ է այս անցաւոր կեանքին նպատակը, ի՞նչ է երկրի վրայ իր առաքելութիւնը եւ իր նախասահմանումը, ուրկէ՞ կու գայ եւ ո՞ւր կ'երթայ:

Շուարած ու մոլորած համբոյր մը չէ այլեւս անլուսին գիշերուան մէջ: Այլ պիտի չապրի կեանքը աննպատակ ու անսկզբունք:

Գիտէ թէ Փրկիչը անգիտանալով՝ կ'անգիտանայ ոչ միայն զԱստուծոյ, այլ նոյնիմեք իր ինքնութիւնը, որպէս մարդ եւ որպէս անձնաւորութիւն:

Իր կեանքին ու հակառակորդին ապահովութիւնը ստանձնած է երկինքը, այն բոլոր փորձութիւններուն դէմ, որոնք երկրէն կու գան:

Աստուծոյ մարդացումը՝ կը նշանակէ մարդուն աստուածացումը: Երկինքը կ'ըլլայ երկիր ու երկիրը երկինք: Աշխարհաբանականացիմ՝ կը դառնայ երկնաբանականացի:

Քրիստոս չեկաւ աշխարհ, որ ժողովուրդները կրթէ եւ քաղաքակրթութիւնը բարեփոխէ, այլ եկաւ ու շնորհեց մեզի առաւել թանկագին բան մը, որ ոչ մէկը իրմէ առաջ տուած էր: Շնորհեց ՓՐԿՈՒԹԻՒՆԸ, մեղքին կապանքներէն մեր ազատագրումը:

Շատ շատեր այսօր կը ծոխն մտորին առջեւ, որ տեսնեն Նորածին Յիսուսը: Բայց իրենց շփումը այնքան պաղ է ու անարիւն, որ չի գպիր երկնային երախային հոգիին:

Այսօր ամենասուրբ օրն է Յիսուսի հաւատով ջահաւորուած հաւատացեալներուն համար, որ մօտենանք եւ ընծայենք Անոր ոչ թէ ոսկի, կնդրուկ եւ գմուռս, այլ մեր գործած մեծ ու պատիկ մեղքերը:

Գրիգոր Նարեկացին, հայութեան անզուգական գաւակը, ծնունդի նախորդ

գիշերը երագին մէջ կը տեսնէ Յիսուս Մանուկը, որուն մտուրին առջեւ երկրպագելու եկած են բնութարար մարդիկ իրենց նուէրներով:

Երբ նուիրատուներու երկար շարքը կը սպառի ու կարգը կու գայ Նարեկացիին, Նորածինը հասուն մարդու հասակը կ'առնէ եւ կ'ըսէ անոր,

– Գրիգոր, ի՞նչ նուէր բերիր իմ ծննդեանս առթիւ:

Նարեկացին՝ շուարած ու երկիւղած Յիսուսի կ'երկարէ իր հոչակաւոր Աղօթամատեանը, ըսելով.

– Տէր, չունիմ ոսկի, կնդրուկ եւ գմուռս, որ քեզի նուիրեմ, այս աղօթամատեանը բերի, որ կը պարունակէ իմ անբաւելի մեղքերս:

– Ամենաթանկագին նուէրը կու տաս ինծի, երանի թէ աշխարհի բոլոր մարդիկ բոլ օրինակիդ հետեւին ու ինծի բերեն իրենց մեղքերը, որոնց բաւութեան համար իմ Երկնաւոր Հայրս գիտ երկիր դրկեց:

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔԶՆՅ. ՏԻՒԼԿԵՐԵԱՆ

ՎԵՅԱՊԱՆԾ՝ ՃԱՄԲԱՆ՝ Ս Է Ր Ը

Եթե խօսիմ մարդոց և հրեշտակներուն լեզուները, բայց սէր չունենամ,

Հաւատի՛ առ Աստուած, արուեստի բոլոր մարզերուն մէջ, դարձած է բանաստեղծութիւն, փանդակ, իմաստասիրութիւն նկարչութիւն, գրականութիւն կամ գեղարուեստ: Բանաստեղծութիւնը շնորհ մըն է, որուն կ'արժանանան սակաւաթիւ ընտրեալներ: Բանաստեղծութիւնը կ'ազդէ մեր զգացումներուն և երեւակայութեան: Զրիստոնէութիւնը, մաքրելով հեթանոս աստուածութեան, ծանօթութիւնը, ստեղծեց երկրպագական և աղօթող ճշմարիտ բանաստեղծութիւնը: Առանց լուսասփիւռ բանաստեղծութեան, չկայ դիմագիծ ունեցող ազգութիւն: Վկայ՝ ազգերը իրենց Հոմերոսներով, Վիրկիլիոսներով, Տանդէներով, Շէքսպիրներով և Կէօթէներով: Իսկ «Աստուածաշունչը պարզ թարգմանութիւն մը չէ, այլ հայ բանաստեղծութեան, հայ ստեղծագործութեան շտեմարան մը, թագուհին թարգմանութեանց, և գոհարը հայ գրականութեան»: --Գրիգոր Մխալեան:

Աստուածաշունչ՝ ա՛յս Մատենանէն կ'ուզեմ մեկնաբանել Պօղոս առաքեալի հոգեշունչ և աստուածիմաստ ֆերթուածը, որ կը գտնուի Ա. Կորնթացոց նամակին ԺԳ. գլխուն մէջ:

Մարդ արարած կ'ուզէ դառնալ երկինքին հետ խօսակից և ընկեր մարդոց հետ զրուցակից: Պաղատախառն խօսակցութիւն մը Աստուծոյ հետ ունի իր պարտադիր երկու եզրերը՝ «խօսիլ» և «մտիկ ընել»: Յոյներ և Հռոմայեցիներ մեծ շեշտ կը դնէին արտայայտիչ արուեստներու վրայ, այսինքն տրամաբանութեան, հոնտորութեան և պերճախօսութեան:

1. Կիկերոն, Տակիտոս և Կուինտիլեան նախնեաց ուսման ամբողջ ծրագիրը պարփակուած է բեմբասացութեան մէջ:
2. Արտայայտութեան արուեստը բարձրագոյն կարողութիւնն էր:
3. Ամէն տպաւորութիւն հարկ էր որ արտայայտուէր:
4. Ուսման թագն ու պսակն էր կարողութիւն խօսելու կամ գրելու: Կենդանի լեզուն, մարդկային ներքին աշխարհի ամենանուրբ

Թիւերուն կրնայ խօսիլ: Խորհիլը՝ անձայն խօսիլ է, խօսիլը՝ բարձրաձայն խորհիլ է: Մարդկային մարմինը հրաշարուեստ պատեան մըն է, որ կը շարժի և կը խօսի. սակայն Անհունին ծարան զգացող հոգի մը ունի ան: Մարդ երբեք խաւարին հետ չի խօսիր, այլ Լոյսին հետ: Խօսի՛նք Աստուծոյ հետ, որ խօսի՛լ սորվինք:

Մարդոց ջանքը միշտ եղած է հրեշտակներո՛ւ լեզուո՛վ խօսիլ, հոետորներո՛ւ լեզուով խօսիլ, պերճախօսորէն տրամաբանականօրէն համոզումով և ապացոյցներով կամ դիւանագիտական ամէն տեսակ խաբէութեամբ: Սակայն առանց սիրոյ, առանց զգացումի, առանց արցունքի, առանց անձնագոհութեան և առանց տառապելու, խօսքը ունայն է:

Ի՞նչ կը նշանակէ սէ՛ր ունենալ: Ի՞նչ կը նշանակէ սիրե՛լ: Սիրել գաղափար մը չէ՛, Վարկած մը չէ՛, տեսութիւն մը չէ՛, այլ սիրել՝ ազատագրել է մարդը: Սիրել՝ սրբագործել է չարիքը ներողամտութեամբ: Սիրելը տառապի՛լ է: Սիրել՝ մօտենալ է Աստուծոյ Հոգւոյն: Բազմաթիւ Բրիտոնեաներ կը սիրեն Զրիստոս մը, որ նկար մըն է լոկ, կամ գաճէ արձան մը: Սիրեցէք այն Զրիստոսը՝ որ խաչուեցաւ փրկելու համար համայն աշխարհը:

Աստուած ստեղծեց աշխարհը և անոր լիութիւնը: Ան ստեղծեց գեղեցիկ, շնորհալի՛ ու սիրազեղ կենդանի՛ աշխարհ մը ուր կեանքը կը ցոլափայլէր և կը հրավառէր և կրնար խորանալ իր իմաստին մէջ: Աստուած չլքեց ու չհեռացաւ աշխարհէն, զբաղելու համար ուրիշ գործերով: Ան սիրա՛ծ էր աշխարհը իր ամբողջութեամբ: Ան շնորհած էր աշխարհին ա՛յն հանգամանքը, որ Իր սեփականութիւնն էր, այսինքն Իր Շունչը, ոգին ու իսկութիւնը՝ Իր ՍԷՐԸ:

Ս. Խաչելութիւնը, աստուածային այն արարքն է որ ցոյց կու տայ թէ Աստուած խօսելով հանդերձ հրեշտակային լեզուով, չբաւականացաւ համոզել մարդկութիւնը և դարձնել դէպի Իրեն: Աստուած այնքան սիրած էր Իր աշխարհը, մինչեւ Իր Միածին Որդին դրկեց: Ան գործածեց Վեհապանծ Ճանապարհը, որ միակ կամուրջն է ..առաջնորդելու մարդը դէպի երկինք: Սիրոյ արցունքներն էին որ հաշտեցուցին Անառակ Որդին իր հօրը հետ: Խաչելութեան սուրբ Արիւնն էր, մի Միայն որ դարձի պիտի բերէր մեղաւորը ու զայն դարձնէր երկնքի Բաղաճացին: Ուստի, Պօղոս առաքեալ կը շարունակէ ըսելով.

**«Կը նմանիմ պղինձի մը՝ որ կը հնչէ,
կամ ծնծղաններու՝ որ կը ղօղանջեն»:**

Խաւարը կը խորհրդանշէ անսահման անծանօթը և սպառնացող պարապութիւնն ու ունայնութիւնը, որ նման է պղինձի մը ոչ թէ հնչիւնին, այլ **աղմուկին**: Առանց սիրոյ կատարուած աշխատանքն ու գործունէութիւնը նման են օճառի պղպշակներէ շինուած համբաւներու, գողութեամբ վսեմացած ազնուաշուքներու, ունայնութեան վրայ կառուցուած արժանիքներու: Կեանքէն՝ հիասթափած մարդուն համար ամէն ինչ ունայնութիւն կը թուի, սակայն կա՛յր քան մը՝ որ չէ՛ ընդունայն, **Սրբութիւնն** ու **ՍԷՐՆ** են անոնք:

Ս. Մեսրոպ այբենգիմի գիտը ըրաւ հայուն տալու համար այդ Գիրքը՝ Աստուածաշունը, որ կը սորվեցնէ. **«Սիրեցէ՛ք զմիմիանս»**: Հարկ է որ հաղորդուինք այդ Ոգիին, ու ըլլանք արժանաւոր որդիները մեր նախահայրերուն ու հաւատարիմ ծառաները մեր ազգին: Յիսուսը խաչեցին, որովհետեւ Ան ուսուց ա՛յն տեսակ սէր մը, որ վտանգաւոր էր հասարակ մարդուն, սէր մը որ ամբողջակա՛ն նուիրում և անձնատուութիւն կը պահանջէր:

Կարմիր բանակին յաղթարշաւ գնացքին, Համայնավարները կը փնտռէին կայսերական բանակին պատկանող կին մը որ երկու երախաներ ունէր: Իրիկուն մը երիտասարդ կին մը, Նաթալի անունով՝ որ նոյն իր տարիքը ունէր, զարկաւ այս կնոջ տան դուռը և հարցուց, թէ ինք այս ինչ կի՞նն է: Նաթալին զգուշացուց այս մայրը թէ ինք ճանչցուած է ու այս գիշեր պիտի գնդակահարուի: Նաթալին խրատեց որ փախչի: Մայրը նայեցաւ իր զաւակներուն և ըսաւ. **“Ի՞նչպէս”**:

Նաթալին որ մինչ այդ թաղին մէջ անծանօթ կին մըն էր միայն, ըսաւ. **“Դուն պիտի կարենաս փախչիլ, որովհետեւ ե՛ս պիտի կենամ հոս և յայտարարեմ որ ես ձեր փնտռած կինն եմ”**: Մայրը ըսաւ. **“Բայց պիտի գնդակահարեն բեզ”**: Նաթալին պատասխանեց. **“Ես զաւակներ չունիմ”**:

Յիսուս նոյնը ըրաւ Գեթսեմանիի պարտէզին մէջ:

«Աւելի մեծ սէր ո՛չ ոք ունի, քան այն՝ որ մէկը իր կեանքը կու տայ իր բարեկամներուն համար»:

«Եթէ մարգարէութեան պարգեւը ունենամ, կարենամ բոլոր խորհուրդներու խորքը թափանցել և հասնիմ ամբողջական գիտութեան...

Մարգարէներուն անձնական կենսագրութիւնները չունինք, այլ միայն անոնց պատգամը: **“Մարգարէ”** յունարէն լեզուով կը նշանակէ. **«Ան որ Աստուծոյ ներշնչումով կը խօսի»**: Տիտան

դէմքեր էին մարգարէները՝ *Նաթան, Եղիա, Եղիսէ, Ամովս, Եսայի և Երեմիայ*: Աստուածաշունչին մէջ, մարգարէն Աստուծոյ պատգամախօսն է, որ պատմական որոշակի կացութեան մը մէջ Ս. Հոգիին ներշնչումով Աստուծոյ կամքն ու վճիռները կը յայտնէ Անոր ժողովուրդին: Յովհաննէս Մկրտիչ քարոզեց ոչ որպէս քահանայական սերունդէ սերած քարոզիչ, այլ որպէս աստուածառաք մարգարէ: Յովհաննէս Մկրտիչի պատգամը արեւի վախճանական էր: Ապաշխարութեամբ և կեանքի փոխակերպութեամբ մարդ կարելիութիւնը ունի ազատուելու Աստուծոյ դատաստանէն: Ներքին Գերմարդկային Ձայն մը կոչած է միշտ մեծ մարգարէները: Անոնք բարոյական սկզբունքը արեւի վեր դասած են պաշտամունքային անիմաստ ծէսերէն և կենդանիներու զոհաբերութենէն՝ մատաղներէն:

Հայերէն *Մարգարէ* համեմատական կցորդն է Լատիններէն *Mercurius*-ի որ Հռոմէական դից քանազնացն էր: Իբր քանազնաց Աստուծոյ, պաշտօնեայ և կրօնապետ: Մարգարէներու գիրքերը քաջարի արտայայտութիւններն են Հին Կտակարանի կրօնական քաջ ռազմիրաններուն: Անոնք կը շեշտեն չորս յոյժ կարեւոր իրողութիւններ՝

1. Աստուած ամենակալ Տէր է, Ղեկավար «բնութեան և մարդկային պատմութեան»:
2. Աստուած սուրբ է, և սրբութիւն ու արդարութիւն կը պահանջէ մարդոցմէ:
3. Մեղքը բաժանում է Աստուծմէ, և մեղքն է անհատներուն, ժողովուրդներուն և ազգերուն կործանման բուն պատճառը:
4. Մեղքը չի ջնջուիր կենդանիներու զոհերով և նուէրներով, այլ կը ներուի առ Աստուած վերադարձով՝ զղջումով, խոստովանութիւնով ու խոնարհութիւնով՝ ապաշխարութեամբ:

Հրեայ մարգարէներու պատգամը կը սկսէր. «*Տէր Աստուած այսպէս կ'ըսէ*», իսկ Յիսուս Քրիստոս պատգամեց. «*Ես կ'ըսեմ ձեզիք*»: «Մովսէսի Օրէնքը և մարգարէներու ուսուցումները մինչեւ Յովհաննէս ի զօրու էին»--Յիսուս--Ղուկ. ԺԶ. 16: Աստուած աստիճանաբար (*progressively*) յայտնացուցուց սկզբնական արարչագործութեան խորհուրդը և ինքզինք Հին Կտակարանի մարգարէներուն: Հին Կտակարանի մէջ աստուածայայտնութիւնը կը սկսի Մովսէսի օրէնքներով, կը զարգանայ Սաղմոսներու մէջ, կը բարձրանայ և կը յառաջդիմէ երկնաբարձ գազաթներ մարգարէութեան մէջ ու գերագոյն կատարին կը հասնի Յիսուսի Մարդեղութեամբ, Անոր ապրումով և զոհողութեամբ՝ սրբարար խաչելութեամբ:

«Յիսուսի մասին, խօսում ու կեանքով վկայելն է բուն մարգարեության հոգին», Գրաբարը ունի. «Որովհետև այդ տեսիլքը և մարգարեական հոգին Յիսուսի կողմէ հաստատուեցաւ, բանի որ մարգարէներ Սուրբ Հոգիին միջոցաւ էր որ Յիսուսի մասին վկայութիւն տուին»:-Յայտ. ԺԺ 10:

Աստուած մարդը հաւասար ստեղծած է, սակայն իւրաքանչիւրին զանազան պարգեւներ և կարողութիւններ տուած է: Մարգարեութիւնը նոյնպէս Աստուծոյ սպասաւորներուն տրուած յաւելեալ շնորհ մըն է: Պարգեւ ընդունիլ, միաժամանակ, **պատասխանատուութիւն** ստանձնել կը նշանակէ: Մարդկային միտքը գերագոյն և գեղեցկագոյն պարգեւներէն մէկն է, որ Աստուած շնորհած է իր սիրած մարդուն:

Մարդ, երբ իր մտածողութեամբ հպումը ունենայ Տիեզերական Մտփին, այն ժամանակ կը թափանցէ խորհուրդներու խորքը հասկնալու համար ամբողջական գիտութիւնը: Պօղոս առաքեալ իր համատարած տեսիլքին մէջ իսկ ականատես կ'ըլլայ վեհագոյն արժանիքին ու կը կոչէ զայն **ՍԷՐ**:

Ինչո՞ւ սէրը գերագոյն բարեմասնութիւնն է Բրիստոնեային:

Սէրը այն հզօրագոյն միջոցն է, որով բնութիւնը կ'ապահովէ կեանքի շարունակութիւնը սերունդէ սերունդ: Աստուծոյ Միտքը յայտնուած է իր սիրոյն մէջ և Աստուած խօսեցաւ աշխարհի հետ սիրոյ՝ լեզուով՝ Յիսուս Բրիստոսի անձնանուէր ու անձնագոհ ապրումով, խոնարհութեամբ ու ծառայութեամբ: Գողգոթան՝ դարձաւ վիշտին սրբութիւնը, հաւատքին զօրութիւնը և սիրոյ ծննդագործող երկունքը: Յիսուսի Մարդեղութիւնը՝ խորհրդագրաց յայտնագրութիւնն է անհնելի Հօր Աստուծոյ Բազմաբնակչաց ու խորածածուկ խորհուրդին: Յիսուսի Ս. Խաչելութեամբ, պատուեցաւ հազար տարիներու երուսաղէմ տաճարին խաւառակուռ վարագոյրը, յայտնաբերելու համար Աստուծոյ սէրը:

Աստուածային ստեղծագործ սէրը ինչպէս որ խոնարհեցաւ (իջաւ), աշխարհ պարգեւելու սէր և իմացական կեանք մարդարարածին, մարդ՝ ի՛նքն եւս նոյնպէս բարձրանալու է դէպի տիեզերական Սէրը և Կեանքը ուր պիտի գտնէ իր Արարիչը և Տէրը: Սէր բառը չէ եղած **Բարոգուելու** համար, այլ՝ **կիրարկուելու** համար: Սիրոյ համար գոյութիւն չունին ժամանակ, տեղ, ազգութիւն, կրօն, գաղափար, վիճակ, տարիք և գեղեցկութիւն:

«Եւ հասնիմ ամբողջական գիտութեան»...

20րդ Դարը դարձած է "գիտութեան" դարը: Գիտութիւն բառը չակերտուած գրած եմ, որովհետեւ 20րդ Դարու գիտութիւնը, միայն նիւթապաշտակա՛ն գիտութեան Դարն է: Մարդիկ փոխանակ ուսումնասիրելու հոգեւոր, բարոյական, գաղափարական և ընկեր-սիրական գիտութիւնը, մշակեցին ու զարգացուցին նիւթի՛ն գիտութիւնը և անոր զօրութեամբ ստեղծեցին հանրավնաս նուաճումներ: Գիտաշխարհը, այսօր, լծուած է արդիական զէնքեր արտադրելու (մարդ սպաննելու) գործին:

Անաստուածներ աւելի փաստ և բացատրութիւն կը փնտռեն կամ կը հետապնդեն, քան թէ յայտնութիւն, ապացոյց և վկայութիւն: Գիտնականներ իբր թէ ձեռք ձգած են 13 հազար տարի առաջ Հրատէն զատուած և չորսուկէս միլիաո տարի հնութիւն ունեցող երկնափար մը, գետնախնձորի մեծութեամբ, որ կը պարունակէ բրածոյ մանրաճճիներ... : Այս մշուշապատ, անստուգելի, ենթադրութիւններու վրայ հիմնուած տեղեկութիւնն է որ աշխարհի գիտունները իրար անցուցած է: Ի՞նչ շահ կայ Հրատի վրայ կեանք գտնելու մէջ: Ըստ "գիտարար"ներուն, ատիկա պիտի փաստէ թէ ան, կրնայ որեւէ տեղ ինքնիրեն ծագում առնել: Ուրեմն Աստուծոյ միջամտութիւնը աւելորդ է, և Աստուած գոյութիւն չունի... :

ԺԹ. Դարուն դիցաբանութիւնը կը մեռնի և գիտութեան առջեւ կը բացուի միջոցին անհունութիւնը: Բասգալ կը կոչէ. «Այս անհուն միջոցներուն յաւերժական լռութիւնը զիս կ'ահաբեկէ»: Գիտութեան պարգեւած բարիքներու հետ միատեղ կը տեսնենք նաեւ բնութեան չարաշահումը, մթնոլորտի ապականումը, նոր սերունդին մէջ տիրող սանձարձակ կեանքի ձեւերը, ընտանիքներու քայքայումը, մեծերու հանդէպ յարգանքի պակասը և տխուր ու մտահոգիչ վիճակներ:

Գիտութիւնը որպէս դրակա՛ն յատկանիշ, թէ՛ փափաքելի է և թէ՛ մաղթելի: Մեր Տէրը Յիսուս Զրիստոս ըսաւ.

**«Վա՛յ ձեզի, Օրէնքի՝ ուսուցիչներ, որ
գիտութեան դրան բանալին կը պահէք.
դուք չէք մտնել և կ'արգիլէք անոնց՝
որ կ'ուզեն մտնել»--Ղուկ. ԺԱ. 52:**

Ի՞նչ կը նշանակէ գիտութիւն: Գիտութիւնը, բնութեան, հասարակութեան և մտածողութեան զարգացման մէջ եղած օրինա-չափութեան և մեզ շրջապատող աշխարհի վրայ ծրագրուած կերպով ազդելու գիտելիքներու սիսդէմն է: Գիտակցութեան գործունէու-

թիւնն է, որու կեդրոնական նպատակն է ըմբռնել իրականութիւնը և իմացութիւնը: Մարդ կ'ապրի աշխարհի մը մէջ ուր ոչ միայն գոյ է աչիւնով տեսանելի նիւթը, այլ նաեւ բարոյական ու հոգեկան իրողութիւններ, (սէր, պատիւ, ճշմարիտն և սուտը, բարին և չարը կեդծն ու իրականը) որոնք տեսանելիէն ու շօշափելիէն անդին են ու անմերձենալի, այսինքն հանդերձեալը: Անցեալը գիտենք, ներկային ականատես ենք, բայց հանդերձեալը՝ գալիքը մութ է մեզ համար:

Ներկայ գիտութիւնը և գիտութեան բուրմերուն արտայայտութիւնները կը պատկանին ու կը պատկերեն միայն շօշափելին ու աչիւնով տեսանելին: Երկնառաք Յիսուս՝ «Մարդեղեալ Աստուածածին» յայտնաբանեց մարդկութեան ա'յն ինչ որ նիւթի գիտութիւնէն անդին է ու յաւերժական իրականութիւն: Պօղոս Առաքեալ, իր բանաստեղծութեամբ կը վսեմացնէ **ՍԷՐԸ** բարոյական ու անդենական գիտութենէն:

Ինչո՞ւ, որովհետեւ մարդ ունի կարելիութիւնը ամբարելու գիտութիւնը առանց զայն գործածելու կամ արդիւնաբերելու: Նման այն ծառային որ ստանալով մէկ տաղանդը գնաց ու զայն պահեց հողին տակ առանց արդիւնաւորելու կամ պտղաբերելու: Մարդ չի կրնար ամբարել սէր կամ սիրել անձ մը առանց արտայայտելու իր սէրը, որ սիրոյ կը վերածուի, փոխադարձօրէն սիրուելով: Տալն ու տրուիլը սիրոյ արտայայտութիւններ են: Հնարաւոր չէ մէկու մը համար ածիլ բարոյապէս և հոգեւորապէս՝ առանց տալու շնորհին: Մեր աճումին չափանիշը՝ մեր սիրելուն և տալուն մէջ կը կայանայ:

**«Նոյնիսկ լեռները տեղափոխելու չափ
զօրաւոր հաւատք ունենամ, բայց
սէր չունենամ, ոչինչ կ'արժեն»:**

Ի՞նչ է հաւատքը:

Վերլուծութեան և «բանականութեան» օրէնքներու չենթարկուող ամենամեծ երեւոյթներէն մէկը **հաւատալն** է, հաւատալ Աստուծոյ գոյութեան և Աստուծոյ Հայրութեան: Բրիստոնեայի մը դերը՝ **հաւատալ, տառապիլ և սպասել է:** Հաւատալ՝ խորհուրդի մը տիրացումն է որուն ստուգութեան փորձանիշը ինքն իր մէջն է: Ստուգութեան անդիմադրելի զգացումն է որ խանդավառ կը դարձնէ քրիստոնեան:

Ազգութենէ, լեզուէ և ցեղային պատկանելիութենէ գերիվեր և հասարակական է աներկեւան հաւատքը, որ յայտնուեցաւ Մարդեղեալ

Քրիստոսով: Գաղափարական այս հաւատքը ամէն Հայու մօտ հաւասար ուժգնութիւնը չունի և, հաւասար զօրութեամբ չ'արտայայտուիր. որովհետեւ, ամէն հայ մարդ, միեւնոյն չափով հաւատքի ոյժին հասողութիւնը չունի: Մարդ էակը շեղած է իր կոչումէն, սիրոյ գաղափարականը զոհելով առարկայականին: «Ես»ի և փառամոլութեան հակադրութիւնը՝ հաւատքի՝ աշխարհն է, գաղափարականի և բարոյական գեղեցկութեան աշխարհը:

Սեբեհական աշխարհահայեացք ունեցողներու համար, հաւատքը զառանցանք է, մինչ հաւատաւորի համար՝ կեանք է, զօրութիւն և փրկութիւն, որուն առջեւ գիտութիւնը կը խոնարհի և փիլիսոփայութիւնը կը լռէ: Քրիստոսի կեանքի բանալին եւս հաւատք և սէր էր դէպի Աստուած: Հաւատքը արտայայտելու կերպը և զայն բացատրելու եղանակը պարտի ըլլալ սիրոյ՝ աղբիւրէն: Այն մարդը, որ տիեզերական հրաշալոյս գեղեցկութիւններուն մէջ չի տեսներ Արարիչը, անոր մէջ կը պակսի ոչ թէ հաւատքը, այլ ՍԷՐԸ:

Հաւատքը մարդուն մէջ աստուածային սիրոյ պատկերին վերակենդանացումն է, որովհետեւ սէրը կը հերոսանայ, հաւատքը կը սրբանայ, զոհողութիւնը կը դիւցազնանայ: Անառակ Որդին, իր հօրը սիրոյն վրայ ունեցած հաւատքն էր, որ զինքը կը տանէր Բայլ առ Բայլ դէպի տուն: Յիսուս Քրիստոսի կեանքն ու գործունէութիւնը ակադեմական հարց մը ըլլալու չէ՝, այլ հաւատքի, սիրոյ և յօծարելու խնդիր մը: Լուսինէ Զաքարեան, շնորհիւ իր ջերմեռանդ հաւատքին և սիրոյն, եկեղեցական երաժշտութիւնը բեմ փոխադրեց:

Մովսէս Խորենացին կը վկայէ թէ. «Մեսրոպ Մաշտոց հրեշտակի տեսք ունէր, բեղմնաւոր միտք, պայծառ էր խօսքով, գործերով ժուժկալ, մարմնով փառահեղ, սովորութիւններով աննման, խորհրդակցութեամբ մեծ, հաւաքով ուղիղ, յոյսով համբերող, սիրով անկեղծ, ուսուցանելիս անձանձրոյթ»: Մեծ գործեր արդիւնաբերողներու **հաւատքն ու սէրը** միշտ միատեղ փալած են:

Հաւատալ կը նշանակէ նոյնանալ թէ հաւատացածին և թէ բոլոր հաւատացեալներուն հետ. որոնք կը հաւատան Բու հաւատացածիդ՝ Աստուծոյ: Եթէ կը հաւատանք Աստուծոյ, պարտական ենք վստահիլ ու սիրել նաեւ անոնց որոնք կը հաւատան: Յովհաննու Աւետարանին մէջ առաքեալը կը շեշտէ **"հաւատալ"ը** աւելի քան "հաւատքը", որովհետեւ **"հաւատքը"** կրնայ միայն "գիտութիւն" մը ըլլալ, իսկ **"հաւատալը"** գործօն արարք մըն է: Հաւատալու առաջին նշանը աղօթելն է: Հաւատալու զօրոյթը, ո՛չ թէ **հաւատքի՝** մէջն է, այլ **չհաւատալո՛ւ** ազատութիւնը ունենալով հանդերձ, **հաւատալո՛ւն** մէջն է:

Յիսուսի հմայագեղ առակները պատկերացումներն են իր հայրենի հողին և բնութեան համակրութեան: Ան դիտեց և ուշադրութիւն դարձուց աղֆատին ու հարուստին, հրեային ու հեթանոսին որոնք Բալեցին Հրեաստանի ծամբաները: Հայ ժողովուրդը հաւատարմօրէն համախմբուած մնաց իր եկեղեցիին շուրջ և անխախտօրէն կապուած՝ իր հաւատքին:

Քրիստոնեան՝ տառապանք տեսած, երազներ կորսնցուցած, կարօտի և սիրոյ հուրերով այրուած հաւատացեալ մըն է: Հաւատալ ու սիրել այն զոյգ ճառագայթարձակ շողերն են, որոնք կը սրբացնեն մարդը և տեսանելի կը դարձնեն Անտեսանելին: Աստուծոյ վսեմ ներկայութիւնն ու անգերազանցելի սրբութիւնը կ'արտացոլայ Յիսուս Քրիստոսի անձնագոհ սիրոյն մէջ ու կ'ակնկալուի իրաքանչիւր հաւատացեալէ: Յիսուս Քրիստոսի մահը *Բաւշարա՛ր* մահ մը դարձաւ, Հօր Աստուծոյ *Բաւշարա սիրոյն* համար:

Հաւատացեալները կը դիմակալեն անյաղթահարելի դժուարութիւնները, կը յաղթահարեն հազարաւոր խռնդոտներ, կը ծաղրուին, կը վտարուին, կը սպաննուին ու սակայն կը շարունակեն հաւատարիմ մնալ իրենց Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի, որովհետեւ իրենց հաւատքին զուգահեռ մշակած են աստուածահաղորդ սէրը:

**«Ի՞նչ օգուտ, եթէ բոլոր ինչքերս աղֆատնե-
րուն տամ և նոյնիսկ մարմինս կրակի մատ-
նեմ. եթէ սէր չունիմ՝ ոչինչով կ'օգտուիմ:**

Ի՞նչպէս կարելի է, որ հաւատացեալ մը իր բոլոր ինչքերը աղֆատներուն բաժնէ և նոյնիսկ նահատակուի, ու այս բոլոր զոհողութիւնները ոչինչ սեպուին: Պէտք է մոռնալ, որ Քրիստոսի հաւատալը, Մարդեղեալին Աստուածայայտնութիւնը, հեթանոս կրօնի տեսութիւն և վարդապետութիւն մը-չէր: Քրիստոսի հաւատալ, Անոր աշակերտիլ *սրբաբար ապրումի* ծանապարհ մըն է, ու ո՛չ միայն դաւանական հաւատալի մը: Յիսուսի աշակերտելու պայմանը. «եթէ մէկը կ'ուզէ Իմ ետեւէս գալ՝ թող ուրանայ իր անձը, թող իր խաչը առնէ և իմ ետեւէս գայ. որովհետեւ ով որ ուզէ փրկել իր անձը՝ պիտի կորսնցնէ զայն. իսկ ով որ կորսնցնէ իր անձը Աւետարանին համար՝ պիտի փրկէ զայն»--Մարկոս Ը. 35, է. 13:

Քրիստոնէութեան մէջ ամենադժուար իրագործումը, ո՛չ բոլոր ունեցածը աղֆատներուն բաժնելն է, ու ո՛չ ալ նահատակութիւնը, այլ՝ *անձը ուրանալ* է: Մարդ արարած կրնայ հրաժարիլ իր ստացուածքէն ու նոյնիսկ իր մարմինէն բայց շատ դժուար է հրա-

ծարիլ **ԻՐ ԱՆՃԷՆ**: Անձը իրաւ գոյութիւն ունեցող ենթական է, այսինքն հակադիրը ոչնչութեան: Անձի մը անձեռնմխելիութեան իրաւունքը կը ստեղծէ անոր անհատականութիւնը և իսկութիւնը: Զրիստոսի աշակերտիլ կը նշանակէ «ես»էն հրաժարիլ և ամբողջականօրէն նուիրուիլ Աստուծոյ: Անձին «ես»ը՝ հոգին, տիեզերքի աննիւթական ենթանիւթն է: Մոռնալ իր անձը՝ իր պահանջներով, և աշխարհը իր բոլոր հեշտանքներով, աշակերտիլ է Յիսուսի: Յիսուս **Իր անձին և ապրումին** միջոցաւ ցոյց տուաւ Աստուծոյ սիրոյ Դիմագիծը:

Յիսուս Զրիստոս **Իր** աշակերտները ճգնաւորութեան չհրաւիրեց, որովհետեւ Անոր մէջ աղբատութեան սէրը ճգնաւորական ցուցամոլութեան ամբարտաւան զգեստ մը չէր: Հինգերորդ Դարը թէն մտաւորական մոլորութեան դէմ պայքարողներու Դարն էր ճգնաւորական հանգամանքով, սակայն ճգնաւորութեան մէջ եւս ի յայտ եկաւ խոնարհութեան հպարտութիւնը... :

Ճգնաւորները պայքարեցան երեւոյթապէս հաւատացեալ ազգին անհաւատութեան դէմ, և երեւոյթապէս բարոյական ազգին անբարոյութեան դէմ, գիրով, գիրով, խօսքով, գործով, գրականութեամբ, Աստուածաշունչով, Բարոզութեամբ, ճգնութեամբ, հալածուելով, բայց չկրցան *փառասիրութեան* փորձութենէն ազատուիլ: Աստուծոյ ուզածը, ո՛չ թէ մեր աշխարհէ բաժնուիլն է, այլ Անոր ծառայելն է նման Աննա մարգարէուհիի--Ղուկ. Բ. 25-36: Տիրամայրը Բաջբար կեանքը ընդգրկող մէկն էր և ոչ թէ կեանքէ փախուստ տուող մը:

Սրբացումով նիւթականը՝ հոգեւորին, հունաւորը՝ անհունին, և ժամանակաւորը՝ Անժամանցելիին հաղորդակից կը դառնան: Յիսուս՝ **Իր** սրբութեան ոգեշնչեց առաքեալները: Հոգեկան լոյսն է, որ Մագդաղենացին իր աղտոտ կեանքէն բարձրացուց անբասիր սրբութեան: Աղօթքի և սրբութեան զօրութիւնով բիրտ Բարը կը խոնարհի ու կը դառնայ խաչաբար: Սատանան որոմի հատիկներ կը նետէ մեր մտածումներուն մէջ արգելք ըլլալու համար մեր սրբութեան և ուղղամտութեան: Ճգնակեցութեամբ չենք կրնար փախչիլ փորձութենէն:

Ըստ Ս. Գրիգոր Տաթեւացիի. «Սրտի սրբութիւնը այն է, որով սիրտը կը մաքրուի և կը պայծառանայ կարենալ տեսնելու և ջերմեռանդօրէն սիրելու համար զԱստուած»: Անոնք են սուրբ, որոնք ապրելով հանդերձ աշխարհին մէջ, կը մնան աշխարհէն վեր: Ճշմարտութիւն, սէր և սրբութիւն պիտի կարենան պահել եկեղեցին հաստատուն: Սրբութիւնը Աստուծոյ ներկայութիւնն է անձի մը հոգիին մէջ. Աստուծոյ շնորհքը, լոյսը, մտերմութիւնը, Անոր

կամֆին գործադրութիւնը ամէն գնով, միշտ ու ամէն տեղ: Որոնց կեանքի նպատակն է՝ *եկեցեք Արքայութիւն Քո:*

Սրբութիւնը գաղափար, յորդոր ու օրէնքի ամբողջութիւն ըլլալէ աւելի կեանք և վարք է: Սրբութիւնը կ'իրագործուի կեանքով ու այդ կեանքին ճառագայթը եղող *ծառայութեամբ*: Սրբութիւնը ապրող մարդը իր նիւթեղէն, հողեղէն էութենէն կը վերածնի հոգեղենի, բարձրացնելով զայն առ Աստուած աղօթքով ու անձնուրացութեամբ: Աստուծոյ սրբութիւնը այն անթափանցելի տարածքն է, որ նարեկացին կը կոչէ անմեքենալի: Աստուծոյ վսեմ ներկայութիւնն ու անգերազանցելի սրբութիւնը կ'արտացոլայ Յիսուս Քրիստոսի մէջ ու կ'ակնկալուի իւրաքանչիւր հաւատացեալէ:

Պօղոս առաքեալ իր "ես"ը կը նմանցնէ խղճալի անյոյս անձնաւորութեան մը որ կը գոչէ, ըսելով. *«Ի՛նչ խղճալի մարդ եմ: Ո՞վ զիս պիտի փրկէ մահուան դատապարտուած այս մարմինէն»* -- Հռոմ. է. 24: Միայն *սրբութիւնն* է որ կրնայ ազատել մարդը իր անկումէն:

«Սէր ունեցողը համբերատար կ'ըլլայ և քաղցրաբարոյ»:

Համբերել, երկայնամիտ ըլլալ է, լուռ մնալ մանաւանդ վա՛տ արարի մը նկատմամբ: Ներողամտաբար վերաբերուիլ, թոյլ տալ: Համբերատար ըլլալ ոյժ կը պահանջէ չարիք մը կրելու, դիմանալու և տոկալու: Տոկալու այդ զօրոյթը կու գայ մի միայն Սիրոյ ակնադ-բիրէն՝ Աստուծմէ:

Քրիստոնեան ինչո՞ւ համբերատար ըլլալու է: Յիսուսի աշակերտողը ցուցումն է իր Վարդապետին: Բոլոր հաւատացեալ Բրիստոնեաներ կը պատկերեն իրենց Տէրը Յիսուս Քրիստոս: Բայց դժբախտաբար սխալ կը ներկայացնեն իրենց Տէրը յաջս աշխարհի:

Հաւատացեալ Բրիստոնեայ հայրապետներ անճիշտ ներկայացուցին իրենց Տէրն ու Փրկիչը գրեթէ բոլոր Տիեզերական ժողովներու մէջ, զրպարտելով ու նախանձելով իրենց հակառակորդներուն, ու նզովելով զանոնք: Պօղոս առաքեալ նախատեսելով, որ մարդկային կիրքերու զոհ կրնան երթալ ապագայի եկեղեցականները, զանոնք կը զգուշացնէ անտեղի դատաստաններ տեսնելէ ու անսէր վճիռներ արձակելէ:

Ասհերբելի պատմական իրողութիւն է, որ Նիկիոյ Տիեզերական ժողովէն յետոյ, Քրիստոսի եկեղեցին փոխանակ աշխարհա-ծաւալ դառնալու, սկսաւ դանդաղիլ ու կասիլ: Իւրաքանչիւր Տիեզերական ժողով, փոխանակ *խթա՛ն* մը ըլլալու, եղաւ հարուած մը ու

պատուհաս եկեղեցւոյ յառաջացման:

Միաբնակ և Երկաբնակ վարդապետութեան համար, Բիւզանդիոն անտարբեր մնաց և իր օգնութիւնը զլացաւ Վարդանանցի Ճակատամարտին 451-ին: Նոյնը պատահեցաւ նաեւ Մանազկերտի մօտ Տողոտափ վայրին, Օգոստոս 19-ին: Բիւզանդիոն ԺԱ Դարուն, աստիճանաբար ոչնչացնելով հայկական պետական միաւորումները (Վասպուրականի, Արծրունյաց Ճիրակի ու Վանանդի Բագրատունեաց թագաւորութիւնները), լուծարփի ենթարկեց հայկական ռազմական ուժերը, որով հայ բանակը անկարող դարձաւ ներխուժող Սելջուկ-թրքական հորդանները վտարել Հայաստանէն ու պարտուեցաւ: Նոյն պատճառաւ, Բիւզանդիոն կորսնցուց նաեւ եգիպտոսը արաբական բանակին դէմ: Եգիպտոսի անկումը պատճառ եղաւ որ, հիւսիսային Ափրիկէի բոլոր երկիրներն ու ժողովուրդը իսլամանան:

Սիրով, համբերութեամբ ու քաղցրալի խօսակցութեամբ շատ աւելի օգտակար գործադրումներ կարելի էր կատարել, քան թէ Տիեզերական ժողովներու նզովքով ու բանադրանքով: Եկեղեցին կը գտնուի այսօր ալ նոյնանման ընտրանքներու սեմին: Ականջ տանք առաքելին խօսքերուն որ կը զանգէ անդադար, ըսելով.

«Սէր ունեցողը համբերատար կ'ըլլայ և Բաղրաբարոյ»:

Սէրն ու յարգանքը, համբերութիւնը, փոխադարձ զիջումներն ու հանդուրժողութիւնները կը ստեղծեն անդորր ու յաղթարշաւ եկեղեցի ուր մարդիկ փոխանակ գայթակղելու կը դառնան դէպի հաւատփի և յոյսի Օճախը:

**«Սէր ունեցողը չի նախանձիր,
չի գոռոզանար, չի հպարտանար»...**

Վերոյիշեալ պատուէրը տրուած է թէ՛ անհատներու և թէ՛ եկեղեցիներու: Ո՛չ թէ Բարեկառոյցներուն, այլ վարչութիւններուն: Ի՞նչ է նախանձը:

Նախանձը տիրութիւն, սրտնեղութիւն, չար զգացում է, որ մարդիկ կ'ունենան տեսնելով ուրիշի մը յաջողութիւնը կամ բախտաւորութիւնը, որմէ ինք գուրկ է: «Ուր որ կայ հակառակութիւն և նախանձ՝ այնտեղ կայ անկարգութիւն և ամէն չար բան: Մինչդեռ երկնային իմաստութիւնը ունեցող մարդը նախ մաքուր կ'ըլլայ, ապա նաեւ՝ խաղաղարար, ազնիւ, բարեացակամ, ողորմած և բարի գործերով արդինաւոր, անկողմնակալ և անկեղծ: Իսկ իր շուրջ խաղաղութիւն սերմանողը՝ արդարութիւն կը հնձէ»- Թաւ. Գ. 16-18:

Նախանձ, փառասիրութիւն, եսամոլութիւն և հպարտութիւն՝

մարդը վայրագ գազան կը դարձնեն: «Փափափիլը չէ արգիլուած: 1. Փափափ ունենալու ենք՝ սորվելու և նկարագիր կերտելու: 2. Այս փափափը հայերս կը կոչենք «Բարի Նախանձ»: Հաւատացեալը Նախանձախնդիր կերպով տէր կանգնելու է իր հաւատքին ու սրբութեան: Ո՞ր է հայ հաւատացեալին նախանձախնդրութիւնը իր Մայր եկեղեցիին հանդէպ:

Նախանձը Կայենէն ծնունդ առած՝ դժուար է մարդկութենէն արմատախիլ ընել: Նախանձը կրակէ կաթիլ է: Նախանձը կրնայ դժոխքը փոխադրել մարդոց սրտերէն ներս: Անգլիական գրականութեան տիտան Շէքսպիր նախանձը կը պատկերացնէ որպէս «կանաչ աչիով հրէշ մը, որ հեզնանափով կը դիտէ»: Օթէլլօի ողբերգութեան առանցքը, կը կազմէ Օթէլլօի նախանձը: Ղազար Փարպեցիի ստացած արտաբոյ կարգի ժողովրդականութիւնը, հակառակ եղող աբեղաներու նախանձը շարժեց ու զայն վարկաբեկելու համար ամէն ջանք բանեցուցին: 1. հաւատն ու բարոյականը խժքժեցին: 2. «Ազանդաւոր» անուն փակցուցին:

Արեւելեան եկեղեցիներու՝ Բիւզանդիոնի, Անտիոքի, Աղեքսանդրիայի, Երուսաղէմի գծտութիւնը և իրարու միջեւ եղած պառակտումն ու նախանձը, Հռոմի եկեղեցին, ակամայ, դարձուցած էին հաշտարարի դերը խաղալու: Այս հաշտարարի դերը ի վերջոյ Հռոմի եկեղեցին դարձուց մեծաւոր եպիսկոպոս:

Նախանձը կը ծնի ու հասակ կ'առնէ մարդուն հետ: Ան բնագոյ մըն է, արմատացած մարդուն մէջ և կարելի չէ արմատախիլել. բայց հնարաւոր է զայն փոխակերպել և վերածել բարեացալիքի՝ «դարձնելով բարի նախանձ և ազնիւ մրցակցութիւն»: Նախանձի պարագային, ենթական իր անձը, իր եսը, կ'ուզէ գոհացնել, փայփայել, 'շոյել՝ գործածելով, կործանելով, փծացնելով իր դիմացինը: Նախանձող ու ցանկասէր մարդը ինք իր թշնամին է և ինքը իր ձեռքով կը կործանէ ինքնզինք: Նախանձը, Բրիստոնէական հասկացողութեամբ, մեղք է:

«Անոնք որոնք Զրիստոսի կը պատկանին՝ իրենց մարդկային կիրքերն ցանկութիւնները խաչին վրայ մահացուցին»--Գաղ. Ե. 24: Յիսուս տիրական ու իշխանական հեղինակութեամբ բացատրեց որ հարստութիւնը կրնայ մրցորդ և նախանձորդ դառնալ Աստուծոյ:

Ի՞նչ դեր կը խաղայ **հպարտութիւնը**:

Առանց հաւատքի և հոգիի լոյսին, մտքի լոյսը սեգ ու հպարտ, ամբարտաւան, պատուհաս ու անէծք է աշխարհի: Արուեստը կեանքէն կու գայ, կրկնելով անոր բոլոր ծփանքներն ու երանգաւորումները: Տեւողութեան մշտանորոգ պաստառին վրայ կը գծուին, կը մաշին,

կը պատուին, իբրեւ փոշի հովին կ'անցնին բոլոր հպարտ, կոկոզավիզ, փարթամ ճաշակները: Ազգեր կան, որ կը հպարտանան պատերազմներ ընելով: Մենք հայերս հպարտանք կը զգանք մեր ըրած հոգեկան նուաճումներով: Հոգեկան մեծ "աֆդ" մը կատարեցինք թարգմանելով Աստուածաշունչը, որ հաւաքածոյ մըն է մարդկային բարբերու և աստուածային խորհուրդներու:

«Դուք հայերդ հաւաքուած էք այսօր ձեր մեծ դարադարձը տօնելու համար, գիտե՞ք թէ որքան իրաւունք ունիք հպարտ ըլլալու: Ուրիշ ժողովուրդներ ալ տօներ ունին, բայց անոնք կը տօնեն աւելի իրենց յաղթանակները ուրիշ ազգերու վրայ, իրենց զէնքի յաջողութիւնները, պատերազմներուն փառքը: Այո՛, ժողովուրդներ կան որ բռնութեան յաղթանակը պաշտամունք ըրած են իրենց: Բայց ի՞նչ գեղեցիկ է երբ ձերինին նման հին և մեծ ժողովուրդ մը ոչ թէ կը մտածէ իր մղած պատերազմները տօնել կամ իր կրած տառապանքները, այլ կը տօնէ իր հոգեկան նուաճումները: Աստուածաշունչի ձեր թարգմանութիւնը, ասկէ 15 դար առաջ, մէկն է ամէնէն մեծ հոգեկան յաղթանակներէն՝ զորս երբեւիցէ ժողովուրդ մը կրնայ տարած ըլլալ պատմութեան մէջ»--Փրօֆ. Ն. Եօրկա:

«Գիտութիւնը կը հպարտացնէ, մինչ սէրը հաւատքը կ'ամրապնդէ»--Ա. Կորնթ. Ը. 1:

«Ով որ ինքզինք կը բարձրացնէ՝ պիտի խոնարհի, և ով որ ինքզինք խոնարհեցնէ՝ պիտի բարձրանայ»--Ղուկ. ԺԴ. 11:

Խոնարհութիւնը բրիստոնէական այն չինաղ առաքիւնութիւնն է, որով անհատ մը իր անձին գիտակցութիւնը և սահմանումը ունի:

1. Ան կը գիտակցի թէ ի՞նչ որ ունի, ի՞նչ որ է, Արարչին տուրքն է, Աստուծոյ շնորհքը:
2. Խոնարհութիւնը շփոթելով չէ նուաստութեան հետ, ցածութեան կամ վախկոտութեան հետ:
3. Զաջութիւնն ալ բրիստոնէական առաքիւնութիւն մըն է, հոգիի ճշմարիտ և արդարադատ արիութիւնը:
4. Արիութիւն՝ ստութեան դէմ, քաջութիւն՝ սատանայի և մեղքին դէմ:
5. Արիութիւն՝ տկարներու և հալածուածներու պաշտպանութեան համար:

Խոնարհը ի՞նչ անոյշ, ի՞նչ գրաւիչ դէմք մը, համեստութեան ի՞նչ հրապոյր մը ունի զինք կը սիրես, իր ներկայութենէն կ'ախորժիս ու հոգիդ կը ներշնչուի:

1. Արդարեւ հեզերը, խոնարհներն են որ պիտի տիրեն երկրին, որ պիտի ժառանգեն զայն, ու իշխեն մարդոց սրտերուն:

2. Աստուած կը սիրէ խոնարհ հոգիները, Աստուած կը սիրէ մեղաւոր հոգիները որոնք սրբուիլ կ'ուզեն, որոնք խոնարհիլ գիտեն իր սրբութեան առջեւ (Փարիսեցիին ու Մաքսաւորը) որոնք տաճար գացին աղօթելու:
3. Հոգեւոյս եղիշէ Պատրիարք Դուրեան. համեստութեան և խոնարհութեան սրբափայլ տիպար մըն էր:
4. Տէրը լուաց իր ծառաներուն ոտները, ամենէն նուաստ ծառայութիւնը: Դործը աւելի ազդեցիկ է, քան թէ խօսքը:

Քրիստոնէութիւնը հիմնուած է հեղութեան, խոնարհութեան, ծառայութեան, զոհաբերութեան, արդարութեան, սիրոյ և ճշմարտութեան վրայ: «Թող ձեր հեղութիւնը յայտնի ըլլայ մարդոց»--Փիլպ. Դ. Քրիստոս կը յաղթահարէ Սիոնի (Եկեղեցիին) *հպարտութիւնը* ո՛չ խորամանկութեամբ և ոչ ալ վայրագութեամբ, այլ *խոնարհութեամբ*, հեծած իշու մը վրայ ու փառաբանուելով մանուկներէ և պարզունակ ժողովուրդին կողմէ:

1. Ամբարտաւանութիւնը իր հետ կ'ունենայ նաեւ ցուցամոլութիւն, կեղծատրուութիւն, արհամարհանք և ծաղրանք հանդէպ ուրիշին Մեր Փրիչը խոնարհութեան Աստուած է, խոնարհ հոգիներուն Աստուածն է, որ կ'ըսէ.

«Իմ լուծս ձեր վրայ առէք և սորվեցէք ինձմէ, հեզ եմ և սրտով խոնարհ... Իմ լուծս բաղք է և իմ բեռս թեթեւ»--Մատթ. ԺԱ. 29:

Քրիստոս կը յաղթահարէ եկեղեցիներու *հպարտութիւնը* Մաղկազարդի օրը, ո՛չ խորամանկութեամբ և ոչ ալ վայրագութեամբ, այլ *խոնարհութեամբ* հեծած իշու մը վրայ ու փառաբանուելով մանուկներէ և պարզունակ ժողովուրդին կողմէ:

Սէրը անպատշաճ վարմունք չ'ունենար, քիայն ինքզինք չի մտածեր,

Հաւատացեալ Բրիստոնեայի մը անվայել է ունենալ անպատշաճ և տմարդի վերաբերմունքներ: Իր բերնէն ոչ մէկ անվայել խօսք կամ կանացի պատիւը վիրաւորող կատակ լսուելու է: Պօղոս առաքեալ կը պատուիրէ ըսելով. *«Ինչ որ կ'ընէք՝ թող վայելուչ ու կարգ կանոնով ըլլայ»*--Ա. Կոր. ԺԴ. 39: Վայելչութիւն պէտք է պահել ինչպէս ուրախութեան, նոյնպէս և վիշտի մէջ: Առանց պատասխանատուութեան պարտականութեան՝ իրաւունք չկայ և առանց աշխատութեան՝ վարձատրութիւն չկայ, առանց ճիգի՝ հոգեկան

վայելի՜ չի կրնար ըլլալ Հաւատացեալ մը կը մտնէ, Զրիստոսի ամենամտերիմ և էական հաղորդակցութեան մէջ և հոն կը մնայ, կ'ամրանայ ու կը սորվի հոգեկան վայելչութիւններ ու շնորհներ:

«ԵԱՊ» կը յարատեւ որքան տեսն որ իր Գերադասին փառաց կը սպասաւորէ: «Ես»-ը մարդ էակին բարոյական նախասիրութիւնն է, երեւոյթին ետին թափշող Անեղբեւոյթը ա յեման գրաւած էր թարգմանիչները, որ անոնք *մոռցան իրենց տնձերը*, և ընկղմեցին իրենց անհատականութիւնը այդ Զօրութեան հոսանքին մէջ:

Յիսուսի աշակերտող մը «*Միայն ինզինք չի մտածեր*», այլ նախ ուրիշներու կ'ուզէ օգտակար ըլլալ: Նիւթապաշտ «Ես»ի մարդ արարածը՝ հոգեւոր սնանկութիւն մըն է:

20րդ Դարուն, Աստուածաշունչի լեզուն փոխուած է արդի հոգեբանութեան լեզուին:

1. Փոխանակ Յիսուսի անձնութեան պատուէրին, աւետարանական Բարոյիչները կ'անսան հոգեբաններուն խորհուրդին:
2. Փոխանակ ժողովարութեան, ուշադիր են անձին առողջապահութեան:
3. Մեր Դարը մարդկային "Ես"ին պաշտամունքի դարը դարձած է: "Ես"ին զոհացման դարն է:
4. "Ես"ի բազինին դարն է, մանաւանդ "իմ" հանգստութեան աստուծոյս դարը, ի՛մ "յաջողութեանս" դարը, ի՛մ յաղթանակիս դարը:

Չկայ բարոյական փուլզում մը ա՛յնքան ափսոսալի, որքան՝ երբ մարդ կը հաստատէ նուիրատուին զոհաբերութեան մէջ իր եսական տրամադրութիւնը: Հակառակ մարդկային ազնիւ գաղափարաօտութիւններու, մենք կ'ապրինք այնպիսի երկրի մը մէջ, ուր նիւթապաշտութիւնը, դրամապաշտութիւնը, աւելին, ա՛լ աւելին ունենալու տենչանքը կը հասնին իրենց զազաթնակէտին: Կը ստեղծուին պայմաններ անձը դարձնելու ինքնակեդրոն, եսասէր, այլամերժ, ընդունելու այն վիճակը զոր ուրիշներ կ'անխաղձաւ են, առանց իր հաւանութեան: Կ'ուրանայ իր մարդկութիւնը ու անզգալաբար կ'ընտրէ դառնալ մեմենայ:

Եսասիրութիւն ցանցիք ու ահա առանձնութիւն պիտի հնձէք:

Ճահասիրութիւն ցանցիք և ահա զրկանք պիտի հնձէք:

Խռովութիւն և կոխ՝ և ահա կրակ պիտի հնձէք:

Եսասիրութեամբ մարդ կը մեկուսանայ ընկերութենէն և կ'անջատուի Աստուծմէ:

ԿՈՅՍԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Գրեց՝ ԽԱԼԻԼ ՄԻՊՐԱՆ ԽԵԼԻ
Թրգ.՝ ՆԱՀԱՊԵՏ ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ

«Մաղիկ մըն էր անհպելի
Որ ապրեցաւ ու մեռաւ...
Նման կոյսի»:

Գերազանց ըլլալով թիւը՝ թշնամի գործերուն, գորավարը այլ ելք չունենալով, հետեւեալը հրահանգեց իր զինուորներուն.

«Մնայելու համար կեանքեր եւ զինամթերք, հարկ է նահանջել կարգապահօրէն, քաղաք մը մօտակայ, որ անծանօթ է թշնամիին եւ հոն ծրագրել ռազմավարութիւն մը նոր»:

«Պիտի քայենք անապատի մէջէն, որ նախընտրելի է որպէս լաւազոյն միջոց, քան իյնալ ձեռքը թշնամիին: Պիտի անցնինք մենաստաններէ եւ վանքերէ եւ որ ստիպուած ենք գլուխելու. միայն՝ կերակուր եւ պաշար ապահովելու համար»:

Զօրքը չվարանցաւ. որովհետեւ ուրիշ մար չկար ազատելու համար այս վտանգաւոր կացութենէն:

Օրերով փայցիմ ամռնմ անապատի մէջէն. ուժասպառ, ամօթի ու ծարաւ:

Օր մը տեսան հրաշալի կառոյց մը որ կը մամնէր հիմ ամրոցի մը, որուն դարպասը մամն էր պարսպապատ քաղաքի մը դրան:

Այս տեսարանը մեծ գոհունակութիւն բերաւ իրենց սրտերուն: Ու մտաբերեցիմ, որ մեմաստան մը ըլլալու էր, ուր պիտի համգէլիմ եւ կերակուր գտնէիմ:

Երբ դուռը բացիմ, ո՛չ մէկը եկաւ զիրեմք դիմաւորելու: Քիչ ետք, ազնուական կիմ մը, աներ հագած, որուն մարմնիմ վրայ միայն դէմքը տեսանելի էր, երեւցաւ դրան մօտ:

Ան հրամանատարիմ քացատրեց, որ վայրը՝ կուսանոց մըն էր եւ հարկ էր որ զօրքը պատշամ վերաբերում ունենար, ոչ մէկ վնաս հասցնելով մայրապետներուն:

Զօրավարը խոստացաւ լրիւ պաշտպանել քուր կուսականներուն, ապա՝ կերակուր խնդրեց իր զօրքերուն համար:

Իոյր մարդիկ հիւրասիրութեամբ մեմաստանի ընդարձակ պարտէզիմ մէջ:

Հրամանատարը մա՛րդ մըն էր քառասունի մօտ. ստորիմ նկարագրով եւ անպարկեշտ:

Իր պրկումը եւ յոգնութիւնը մեղմացնելու միտումով, փափաքեցաւ կիմ մը՝ որ զիմք համգէցնէր, եւ բողբ կուսանի մը վրայ ոյծ բանեցնել...

Ուստի ննգամիտ ցանկութիւնը առաջնորդեց զիմք պղծելու այն սուրբ վայրը, ուր կուսաններ հաստատուած էիմ հաղորդակցելու Աստուծոյ հետ, եւ Ամենակալիմ առաքելու անվերջ աղօթքներ... հեռո՛ւ այս փուն եւ ապականած աշխարհէն:

Հաւաստիացուցած ըլլալով Մայր Մեծաւորութիւն, ննգամիտ հրամանատարը բարձրացաւ սանդուխնդէն վեր, որ առաջնորդեց զիմք կուսանի մը առանձնասենեակը, որ տեսած էր ան պատուհանէն:

Տարիներու անվերջ աղօթքները եւ մեմակեաց անձնութիւնը

չէին յաջողած ջնջել կանացի գեղեցկութիւնը անմեղունակ կուսանի դէմքին վրայ:

Եկած էր ան այստեղ ապաստանելու մեղսալի աշխարհէն եւ պաշտելու գլխատուած, անջատուած միջավայրէն:

Սեմնակէն մեքս տնկելով, ռեյսագործը սուրը քաշեց եւ սպառնաց սպաննել զայն եթէ ան օգնութիւն աղաղակէր...

Կրօնաւորութիւն ժպտեցաւ եւ լուս մնաց, համարելով թէ պիտի յօժարէր իր փափաքին:

Յետոյ մայեցաւ անոր ու ըսաւ.

«Նստի՛ր եւ հանգչի՛ր. շատ յոգնած կ'երեւիս...»

Զօրավարը մատաւ կուսանին մօտ, վստահ ըլլալով իր գոհին:

Եւ կուսամը ըսաւ անոր. *«Ես կը զարմանամ ձեզի՝ պատերազմիկ մարդոց վրայ, որ չէք վախնար դուք ձեզ նետելով մահուան գիրկը...»*

Որուն քթամիտ վախկոտը պատասխանեց. *«Պարագանե՛րը կը ստիպեն մեզ պատերազմի երթալու. եթէ մարդիկ զիս վախկոտ չկոչեն, ես կը փախչիմ նախքան հաւանութիւնս աղլու առաջնորդելու համար բանակ մը նզովեալ...»:*

Կրօնաւորութիւն ժպտեցաւ անոր ու ըսաւ. *«Միթէ չե՞ս գիտեր թէ այս սրբավայրին մէջ մենք ունինք բալասան մը, որ մարմնիդ վրայ քսելով կը փրկուիս նոյնիսկ ամենասուր թուրի հարուածէն»:*

«Զարմանալի. ո՛ւր է այս բալասանը. վստահաբար ես կրնամ գործածել այդ», ըսաւ զօրավարը:

«Հա՛ւ. հիմա քեզի քիչ մը կու տաս՝ ատկէ», պատասխանեց կուսանը:

Ապրելով ժամանակաշրջանի մը մէջ, երբ մարդիկ տակաւին կը հաւատային անապաշտութեան, զօրավարը չկասկածեցաւ մաքրակեանցադ կոյսին վրայ...

Կրօնաւորութիւն բացաւ սափոր մը, եւ ցոյց տուաւ անոր ներմակ բալասանը:

Տեսնելով այդ, զօրավարը շուտով ոկսաւ կասկածի *«նիւթին»* վրայ...

Կրօնաւորութիւն առաւ քիչ մը անկէ, եւ քսեց իր վզին շուրջ ու դառնալով զօրավարին ըսաւ.

«Եթէ չես հաւատար ինծի, ես կրնամ ապացուցանել քեզի. քաշէ՛ սուրդ եւ բոլոր ուժովդ հարուածէ վիզս»:

Զօրավարը տատանեցաւ. քայց կուսանը կը շարունակէր ստիպել զինք, որ ուժգին հարուածէր իր վիզը, եւ որ վերջապէս կատարեց ան...

Քիչ մնաց որ զօրավարը գետին իյնար եւ մուռէր, երբ տեսաւ կուսանի գլխին գլորումը իր մարմնէն, որ սնշունջ ինկաւ գետին:

Յետոյ հասկցաւ ան, խորամանկութիւնը կոյսին, որ յաջողած էր փրկել ինքզինք պղծութենէ:

Կրօնաւորութիւն մեռած էր, եւ հրաւանատարը ոչինչ կը տեսնէր այժմ իր առջեւ, բացի երկու բանէ.

Կոյսին դիակը, եւ բալասանին սափորը...

Ան սկսաւ իր աչքերը յարել բալասանին... յետոյ անգլուխ մարմնին...

Ապա՝ կորսնցնելով իր ուշքը, դուռը բացաւ եւ դուրս վազեց ճօնելով արիւնոտ սուրը եւ քարձրածայն աղաղակելով իր զօրքին. *«Աճապարեցէ՛ք, աճապարեցէ՛ք, պէ՛տք է ձգենք այս վայրը...»*

Ան կը շարունակէր վազել, մինչեւ իր մարդիկը հասան իրեն ու գտան զինք, մինչ ան կը շարունակէր աղաղակել, մտան անգգայ երեխայի մը.

«Ե՛ս սպաննեցի՛ զինք», «Ե՛ս սպաննեցի՛ զինք»:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ԵԹԷ ՃԻՇԴ Է

Եթէ ճիշդ է Աստուած իմ, որ Դու ըզմեզ համաձայն
Ըստեղծեցիր պատկերիդ. տըւիր հանոյքն իսկական
Սիրելու խոր, սիրունիւ՛ն. ըստեղծեցիր մե՛զ համար
Հարուստ դաշտե՛յն հանոյ՜ի, եւ ըընուրի՛ւնը փարթամ,

Եթէ նոյնիսկ վերըստին Քեզ գտնելու համա՛ր էր,
Որ մահն ըրիր առաքեալ անմահութեան ճամբուն վրայ,
Ու խոստացար արդարին հոգեխնոյ՜ք անվախճան,
Երախտագէտ աղօթքներն՝ անբաւարար են շնորհիդ:

Բայց Դու զըրիր հրեւումնին դիմաց վշտի բազկաթոռն,
Եւ մեծ սիրոյ յանդիման՝ քէնք, ու կիրք ու ոնիր,
Ըրիր մէկ ձեռքը մերին առատաճեռն ու բարի,
Միւսն ալ՝ ժըլատ, չարագործ: Խոնարհութեան ծայրագոյն՝

Դեմ կանգնեցիր նոյն հետայն հըպարտութեան արձաններ,
Ու սէրերու կողքին ալ՝ նախանձի օ՛ճը դըրիր.
Եւ հիւսուեցան վատ զարդեր մեր բարութեան գորգին մէջ:
Մինչ մեմք դարձանք կիրքերու հիւրասըրահ ահաւոր.

Դու անտարբեր վեհութեամբ աչքերդ մեծ փակեցիր:
Ա՞յս է Քու սէրդ անսահման: Եթէ մտփիդ՝ հայրական
Ծածկեալ խորհուրդ մը ունիս, շնորհէ՛ ինձ գէթ՝ այն ատեն
Անօրինակ կոյր հաւատք, որ անհարցուն՝ Քե՛զ պաշտեմ:

ԱՆՆԵԼ

ԳԵԹՍԵՄԱՆԻԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻՆ

«Հայր իմ, եթէ կարելի է, այս բաժակը բող ինձնից հեռու անցնի, բայց ոչ ինչպէս ես եմ կամեցում, այլ ինչպէս դու» (Մատթ. 26:39):

Դաժան կեանքի պատարագման սկիզբը ձեռքին
Անեղծ բնութեան անդորրի մէջ գիշերային
մրրկայոյզ սրտի տրոփով եւ հոգիով
Անցնում էր Նա Գեթսեմանի ճանապարհով:

Երկարել էր՝ ճանապարհին այդ, օրն առաւել,
Կարծես կեանքի ընթացք լինէր բազմաբաւիղ,
Հասնել այնտեղ՝ Գեթսեմանի, ուր առուակներն
Իր հոգիին պիտի հեղէր հօր ըստեղծած
Բնութեան մէջ, ի տես Նրա...

Մտորալից, թախծաթաթաւ անցնում էր Նա
Ի՛նչ սեղանը, զոհասեղանը մարդկութեան,
Հաւատարիմ իր սուրբ ուխտին՝ հօր հետ կնքած,
Խոնարհութեամբ ծնրադրելու Նրա փառքի
Եւ Զօրութեան առաջ անմար...

Ի՛նչն էր արդեօք ալեկոծել Նրա հոգին Աստուածային.
Որ ապրել էր տառապալից կեա՛նք մարդկային,
Եւ անցել էր դժոխային այդ կապանո՛վ
Եւ չէր խամրել նրա հոգում գթութեան հուրը շառագուն,
Որից յորդորում էր անհուն սէր եւ ճողփում էր նրա սրտում երկնային:

Ու սփռելով անսահման իր սիրոյն ցոլքն ամէն դի,
Անցնում էր Նա ճանապարհով Գեթսեմանի ձորակին
Որ տանում էր խաչ ու շիրմի հանգրուանն իր,
Որ անտրտունջ, ի սէր մարդկանց, պիտի կրէր իր ուսերին:

ԶԱՐԵՀ ԱԲՂ. ԿԱԲԱՂԵԱՆ
(ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ)

ԻՄ ԱՍՏՂԻՆ

4+3+4+3

Ու դռնն՝ գիշեր՝ Պաղտատի, Փետրուարի աստղին տակ.

Երեսիդ մութն է նստեր, հեփիաթ նայաւածֆըդ յստակ
Մոռցընելու չափ քեզմէ, զի ցերեկին հովը տափ՝
Փռչի, խորշակ տարածել ուզեց ամալ թախիծով.
Դռնն անձն, անձն, պատմութեան, սուտին, մեղկին դէմ խըռով...:

Դռնն՝ մերկ գիշեր, կը սիրես կըծու քամին՝ կորովով,
Որ նուագի ծոյլ ամրան եւ յօրանջֆին աղը ծով,
Բջիջներուն մէջ մարդոց որ նըստի սերմը առաջ՝
Անկեղծութեան ու գեղի, ուր բանա՛ս դռնն սիրտդ ամբողջ...:

Գիշեր, աչերդ այն ատեն յստա՛կ, ու ի՛նչ գորովատ...
Սակայն ֆիշեր դուրս ելլող՝ ուժ ու գեղիդ գայու մօտ:
Եւ աստղերուդ տրտմայաւշ հարֆն ամպերուն ընդմէջէն

Կախած՝ թախիծդ իբրեւ, ծաղկըւորիլ դռնն կ'ուզես
Արեւներու հովին մէջ, ներէ՛ն, գարուն սրտերէն
Մշտանորոգ հըրապայր հագնող պարման տղու պէս...:

Գիշեր, ըսին, աստղի՛դ տակ մայրըս տղա՛յ մ'է ծըներ...:

ՇԷՆ-ՄԱՀ

ԱՐԱՐԱՏԻՆ

Դու՛մ մօտիկ ես սակայն հեռու
Ուր որ երթամ իմ առաջ ես...
Ուր որ մայիմ մօտիկ, հեռու
Դու՛մ այնտեղ ես յաղթողի պէս...:

Ձիւ՛նը ընդմիշտ պսակ գլխուդ
Դար ու դարեր հո՛մ էր այսպէս...
Նստած ես լուռ եւ ուսերուդ
Վիշտն է մստած սպիտակեղէն:

Որդեկորոյս դու՛մ մօր մը պէս
Յափշտակուած տունիդ ճամբուն
Բիւր օրհնանքով դու՛մ կը սպասես
Զաւակիդ որ դառնայ իր տուն:

Դու՛մ հո՛մ ես միշտ, դու՛մ դեռ գերի...
Թէկուզ ամպերն փառքըդ խեղդեն,
Ու զարնեն քեզ հաստ շղթայի,
Բայց ըզգեսնել քեզ՝ կարող չեն...:

ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ

ՆԱՐԵԿԱՑՈՒ ԶԱՓԱԾՈՑԻ ՌԻԹՄԸ ԵՒ ՏԱՂԱԶԱՓԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ

Ա. Ազատ եւ Կանոնաւոր Ոտանաւորների տաղաչափական Զեւերը

Դեռեւս անցեալ դարի վերջին Ա. Բահաթրեանը համոզուած յայտարարում էր, որ Նարեկացու «երկերը բերթուածներ են», որ նրանց մէջ «մեր աշխիւ կայում է մի յայտնի տաղաչափական նշան, այն է՝ հնգավանկ անդամների այնքան չափազանց առատութիւնը, որ նոցա մամուլութեամբ անկարելի է գտնել մի այլ արձակ գրութեան մէջ»(1): Բահաթրեանը նկատի ուներ ոչ միայն Նարեկացու տաղերն ու գանձերը, այլեւ ներթողները եւ Մատեանը: Տաղերի եւ գանձերի համար որպէս ապացոյց նա յղում է նրանցից ոմանց տնագլուխ տառերի «Գրիգորի երգ» բնականը, իսկ Մատեանի համար՝ *ողորբագրական* վերադիրը, որը Բահաթրեանի կարծիքով՝ «նշանակում է այնպիսի երկ որ ողորական է»(2): Բահաթրեանն իրաւացի է նաեւ, որ «Նարեկացու բերթուածների թէ՛ անուանակոչութեան եւ թէ՛ յօրինուածութեան բնաւորութիւնից կարելի է մակարերել, որ բերթողը իւր մանր երգերը որեւէ երաժշտական հղանակի էր յարմարում, քայց աղօթքները հաւանական է, թէ ընթերցանուում էին ունէ եղանակաւոր ձայնիւ այնքան ազատութեամբ, ինչքան որ նոցա աղօթական եւ տաղաչափական ազատ պայմանները կը ներէին»(3):

Որ Մատեանը չափածոյ ստեղծագործութիւն է, Բահաթրեանը կարող էր վկայակոչել հենց Նարեկացուն.

Եւ գի՞նջ է ինձ սակաւս եւ
նուազագոյնս յաւդել

Սահմանս կսկծելիս չափաբերականս,

*Մինչ անցեալ է ըստ քանակութիւնս
եւ վրիպեալ ըստ բժշկութիւնս:*

(Բան Ե, դ)

Այստեղ Նարեկացին իր երկը կոչել է *չափաբերական*, այլ առիթներով՝ *ողորբի նուագ* («այս պատուէր նկարագրական նորոգ մատենի ողորց նուագի» (Բան Գ, ք), *ուղղակի՝ երգ* («Եւ այժմ՝ գլանցիցն յանախութիւն ողորմելի ձայնիւ յերգ արկի»՝ Բան ԻԶ, գ) եւ այլն:

Հարցի լուսարանմանն աւելի հանգամանօրէն անդրադարձել է Մ. Արեղեանը: Ըստ նրա՝ Նարեկացու գանձերը, մասամբ ներթողները եւ Մատեանի բնարական հատուածների մեծ մասը յօրինուած են «ազատ ոտանաւորներով, որոնց մէջ իշխող է հնգավանկ անդամը»(4): Եւ ապա՝ Նարեկեան ոտանաւորը հոգեւոր երգերի նոյն տեսակի ոտանաւորից չունի այլ տարբերութիւն, քան այն, որ հոգեւոր երգերը մեծ մասամբ համաթիւ տողեր ունեցող փոքր տներով են յօրինուած, մինչդեռ Մատեանում ասացուածները ընդարձակելով՝ ծաւալում են մի շարք համեմատաբար երկար տողերի մէջ եւ միաւորում են մի գօրեղ մտքի մէջ՝ առանց որեւէ կանոնաւորութեան, առանց ձգտման՝ այդ հատուածները նոյնաթիւ տողերից կամ մօտաւորապէս հաւասարաչափ կազմելու: Անշուշտ, այնպէս, ինչպէս տպագրուած են իբրեւ արձակ գրութեաներ, ո՛չ Նարեկացու յիշուած երկերը եւ

ն'չ էլ մեր հոգեւոր երգերից շատերը, կարդալիս անմիջապէս չեն թողնում յանախ ոտանաւորի տպաւորութիւն: Հարկաւոր է, նախ՝ այդ բանաստեղծութիւնները տողատել, ապա՝ որոշել, թէ ո՞ր բառերի վրայ են խօսքի զգացական շեշտերը, եւ յետոյ մոր կարդալ, եւ այնուհետեւ մոր կը զգացուի մեծ թափով յօրինուած այդ բանաստեղծութեան ռիթմը»(5): Մ. Արեղեանն իրաւացի է մաւել նշելով, որ Մատենանում «Կան, հարկաւ, եւ արձակ կտորներ», որոնք «խսկապէս ազատ ռիթմական կամ գեղարուեստական պրոզա են»(6):

Իրականացել է մեծանուն հայագէտի պահանջը. այսօր տողատուած հրատարակութեամբ եւ ձեռագրերի գիտաֆնական համեմատութեամբ հրապարակի վրայ են դրուած Նարեկացու ինչպէս տողերն ու գանձերը, այնպէս էլ Մատենանը: Այդ հրատարակութիւններն էլ հնարաւորութիւն են ընձեռում համակողմանի ֆնելու հայ հին եւ միջնադարեան բանաստեղծութեան տաղաչափական համակարգի, ռիթմիկ միաւորների կազմակերպման, չափի եւ կշռոյթի, յանգի եւ յարակից այլ հարցեր, որոնք թեւ հարդէն հարկւր յիսուն տարի առաջ հետաքրքրել են հայագէտներին, բայց այսօր էլ յարուցում են վէճեր, մղում գիտական մոր լուսարարութիւնների եւ ճշտման: Այս իմաստով վերջին շրջանի հետազոտութիւնների մէջ առանձնանում է էդ. Ջրբաշեանի «Լեզու եւ ոտանաւոր» ուսումնասիրութիւնը՝ մուրհուրած հայկական տաղաչափութեան քննոյթի հարցերին: Ջրբաշեանը վերստին պաշտպանում է հայկական տաղաչափութեան վանկական համակարգի տեսութիւնը, ի տարբերութիւն Մ. Արեղեանի, որը գտնում էր, թէ հայկական ոտանաւորը «պատկանում է շեշտական կոշուած ոտանաւորների տեսակին»(7): Քննելով լեզուի եւ ոտանաւորի դիալեկտիկական

բարդ փոխարարներութիւնը, Ջրբաշեանն իրաւացիօրէն գտնում է, որ «Իր ընդհանուր գծերով ոտանաւորն անպայման բիտում է: ազգային լեզուի տարբերից, պայմանաւորուած է նրա կառուցուածքային պրոսոդիական յատկանիշներով»(8), այսինքն՝ լեզուի հնչիւնարանական եւ շեշտադրութեան առանձնայատկութիւններով: Լեզուների մէջ թափնուած են տաղաչափական բազմազան հնարաւորութիւններ, որոնք «կենսաֆի են կոչոււմ եւ իրականացոււմ են, մի կողմից, բանաստեղծական բազմազանութեան մշտական եւ բնական ձգտման եւ, միւս կողմից, նրանց միջազգային փոխանցման եւ ազդեցութիւններին շնորհիւ»(9): Վանկա-շեշտական ոտանաւորներ կան նաեւ հայկական բանաստեղծութեան մէջ, հաւաստում է Ջրբաշեանը, սակայն «հայկական ոտանաւորն իր գերակշռող քննոյթով անպայման վանկական է, այսինքն՝ հիմնոււմ է ոչ թէ շեշտերի կանոնաւոր դասաւորութեան, այլ վանկերի թուի հաւասարութեան վրայ՝ տողերում եւ, մանաւանդ, աւելի փոքր ռիթմական միաւորների՝ կիսատողերի եւ անդամների մէջ»(10): Ընդունելի է մաւել Ջրբաշեանի այն պահանջը, որ պէտք է հրաժարուել «ոտանաւորի մէջ շեշտերի օրինաչափ եւ կանոնաւոր կարգ որոնելու փորձերից եւ չափաձոյլ ու ռիթմի հիմը տեսնել տողերի եւ անդամների վանկային-ֆանկական ցուցանիշների ու ռիթմական հատածների մէջ»(11): Հետեւաբար՝ հայկական ոտանաւորի չափի հիմքը Ջրբաշեանը տեսնում է նրա անդամների եւ կաշուն հատածների վանկական-ֆանկական հաւասարութեան մէջ: Այդ հիմքը մահարում է ոչ թէ շեշտերի դասաւորութիւնը, այլ «չափական միաւորների վանկային հաւասարութիւնը», (12) (ընդգծումն իմն է - Ա. Դ.):

Այս բոլորը ճիշտ է: Բայց ճիշտ է

նաեւ այն, որ այս գրողները վերաբերում են կանոնաւոր տաղաչափական կառուցուածքներ ունեցող ոտանաւորներին, որոնք երեւան են եկել 11-12րդ դարերում՝ Գրիգոր Մագիստրոսի եւ Ներսէս Շնորհալու ստեղծագործութիւններին մէջ: «Իսկ աւելի վաղ ստեղծուած երկերը, այդ թւում նաեւ Գրիգոր Նարեկացու գործերը – գրում է Զրիւշեանը մէկ այլ առիթով – չունեն (փոքր քացառութեամբ) վանկերով հաւասար տողերի եւ կիսատողերի պարբերական կրկնութիւնից առաջացող ռիթմ, զարգանում են խօսքի անհաւասար հատածների խառը յաջորդականութեամբ» (13): Նշանակում է՝ հայկական տաղաչափութիւնը այլ բնոյթ է ունեցել 5-11րդ դարերում: Բնական է, որ հայոց հին տաղաչափութեան բնոյթը դառնար ուսումնասիրութեան առարկայ եւ, իսկապէս, 19րդ դարի առաջին կէսից այդ հարցի բնութեան անդրադարձել են շատերը՝ Ա. Բագրատունի, Ա. Այտընեան, Հ. Գաթրնեան, Գ. Զարբխալեան, Ղ. Յովնանեան, Ա. Բահաթրեան, Ստ. Մալխասեանց, Մ. Աբեղեան եւ ուրիշներ: Եւ այնուհանդերձ շատ հարցեր դեռեւս չեն ստացել իրենց վերջնական պատասխանը:

Յայտնի է, որ արձակ եւ չափածոյ խօսքի տարբերակման սկզբունքը հիմնուում է նրանց ռիթմական յատկանիշի վրայ: Արձակն աւելի մօտ է խօսքի բնական կառուցուածքին, մինչդեռ չափածոն յատուկ սկզբունքով կառուցուած խօսք է, պարփակուած առանձին ձեւական կանոնների մէջ, բաժանուած հաւասար միւտրների, որոնց կանոնաւոր կրկնութիւնից էլ առաջ է գալիս ռիթմի կանոնաւորութիւնը: Ռիթմի հիմնական միւտրը տողն է: Հետեւաբար, չափածոյ խօսքի առաջին յատկանիշն այն է, որ նա յստակօրէն բաժանուում է որոշակի տողերի, իսկ երկրորդ յատկանիշը կապուած է տողի չափի, հատածի, անդամների թուի

հետ: Հատածների եւ անդամների հաւասարութիւնը ստեղծում է տողի ռիթմը: Տողաւարտն ունի արտասահական դադար: Յաջորդ տողը կրկին վերահառնում է նոյն չափին: Տողերի ռիթմական հաւասարութիւնն էլ առաջ է բերում բանաստեղծութեան տների ռիթմական հաւասարութիւն: Յանգաւոր բանաստեղծութեան մէջ դա աւելի ակնհայտ է, քան անյանգ, առաւել եւս՝ ազատ ոտանաւորով գրուած բանաստեղծութեան մէջ: Թէեւ ոտանաւորը ծագում է երգից, եւ երգն էլ իրենից ներկայացրել է խօսքի եւ երաժշտութեան միասնութիւն, բայց հետագայում երգն ու ոտանաւորը քաժանուել են իրարից, հետեւաբար, ոտանաւորի ռիթմը չպետք է նոյնացնել երաժշտութեան տակտի հետ: Ոտանաւորի ռիթմական միջոցները չենուում են խօսքի եւ ոչ թէ երաժշտութեան ռիթմի սկզբունքների վրայ:

Տաղաչափագիտական հնագոյն հասկացութիւնները հայ իրականութեան մէջ տեղ են գտել Դիոնիսիոս Թրակացու քերականութեան գրքում: Յունարէնը ունի կարն եւ երկար ծայնաւորներ: Լատինները՝ եւս: Ոտքի միւտրը համարուել է կարն վանկի երկարութիւնը: Միւս ոտքերը կազմուել են կարն եւ երկար վանկերի գուգորդութիւններից: Հայ թարգմանիչը յունարէն ոտքերի այս իւրայատկութիւնը տարածել է հայերէն ոտանաւորի բնոյթի վրայ: Երկար վանկը հաւասար է երկու կարն վանկի: Ոտքերը կարող են լինել երկվանկ կամ եռվանկ: Միւս բոլոր գուգորդութիւնները առաջ են գալիս այդ ոտքերից: Ահա թէ ինչու Աբեղեանը հայկական ոտանաւորների քազմազան ձեւերը վերածում է տաղաչափական հիմնական երեք տեսակի. ա) յամբական, բ) անապետեան եւ գ) յամբ-անապետեան: «Էական արժէք չունի, քացատրում է

Արեղեանը- թե ոտանաւորը պարզ ուրեքով է, թէ անդամներով, կամ յամբական ոտանաւորն անապետեան խառնուրդով է կամ, ընդհակառակն, անապետեանը յամբականի խառնուրդով եւ կամ թէ տող մէջ նոյն ուրեքով, կամ անդամները, երկու հատ են, թէ երեք կամ չորս, օրինակ՝ 3+3, 3+3+3, 3+3+3+3, 4+4, 4+4+4, 4+4+4+4, 4+3, 4+4+3, 4+4+4+3, 5+5, 5+5+5 եւ մնացեալքը» (14):

Ինչպէս տեսնա՞մ, էդ. Զորաշեանը հայկական ոտանաւորը համարում է վանկական, նրա ռիթմի պայմանը չի համարում շեշտերի դասաւորութիւնը, այլ չափական միաւորների վանկային հաւասարութիւնը եւ գտնում է, որ «հայկական ոտանաւորի կառուցուածքը ճիշտ հասկանալու համար պէտք է, նախ եւ առաջ, հրաժարուել, առօրեայ եւ գիտական գործածութիւնից հանել յամբ-անապետեան խառն ուրեքի մասին յաճախակի հանդիպող դատողութիւնները» (15): Եւ ապա՝ 5, 10 / 5+5/, 15/ 5+5+5/ եւ 20 / 5+5+5+5/ վանկանի տողերով գրուած գործերը Մ. Արեղեանն անուանում է յամբ-անապետեան ոտանաւորներ, նրանց մէջ որոնելով շեշտերի ինչ-որ կարգ: Այնինչ՝ դրանք պարզապէս 5 վանկանի անդամներով զարգացող ոտանաւորներ են, որոնց հիմքը միայն ու միայն հաւասար անդամներն ու կայուն հատածներն են» (16): Հրաժարուեմք յամբ-անապետեան ոտեքն ասելուց, քայց եւ ուշադրութիւն դարձնեմք Արեղեանի մի դիտողութեան վրայ եւս. «Մեր չափերը ոչ միայն հիմնական ձեւերով, այլ նաեւ իրենց ենթատեսակներով ամենամեծ մասամբ գործածուած գտնում ենք 7-11րդ դարերում»: Եւ ապա՝ «Հետագայում 11րդ դարից մինչեւ 20րդ դարը եւ մինչեւ վերջին տարիներս, գործածել են այդ չափերը մի քանի երկրորդական ձեւափոխութիւններ միայն եւ ենթատեսակներ

առաջ քերելով» (17): Ստացւում է այնպէս, որ հայոց հին քանաստեղծութեան չափերը եւս եղել են էապէս նոյնը, ինչ հին դասական եւ միջնադարեան տաղերգութեան ոտանաւորների չափերը: Եթէ սա ճիշտ է, կանոնաւոր տաղաչափութիւն ունեցող ոտանաւորների համար, որոնց ռիթմական պայմանը նրանց չափական միաւորների վանկային-ֆանկական հաւասարութիւնն է, իսկ տարբեր երկարութեան անդամները ռիթմական կանոնաւորութիւն ստեղծելու համար պէտք է հանդէս գան հարեւան տողերի միեւնոյն տեղում, ապա հայոց հին քանաստեղծութիւնն ունի պատկառելի ֆանկութեամբ հոգեւոր երգեր, տաղեր եւ գանձեր, որոնք կարող են ընկալուել իբրեւ սովորական արձակ խօսք, եթէ մենք չթափանցեմք այդ երգերի տաղաչափական կառուցուածքի իւրայատկութիւնների մէջ:

Ա. Ղազինեան

ԱՂԹԻԻ(Ն)ԵՐ ԵՒ ԾԱՆՈԹԱԿՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ՝

- 1.- Աւ. Բախարեան, Հին հայոց տաղաչափական արուեստը, Երևան, 1984, էջ 105:
- 2.- Նոյն տեղում, էջ 107:
- 3.- Նոյն տեղում:
- 4.- Մ. Արեղեան, Երկեր, Կ. Ե, Երևան, 1971, էջ 323:
- 5.- Նոյն տեղում, էջ 324:
- 6.- Մ. Արեղեան, Կ. Կ, էջ 617:
- 7.- Մ. Արեղեան, Կ. Ե, էջ 391:
- 8.- Էդ. Զորաշեան, Պոետիկայի հարցեր, Երևան, 1976, էջ 164:
- 9.- Նոյն տեղում, էջ 159:
- 10.- Նոյն տեղում, էջ 170:
- 11.- Նոյն տեղում, էջ 266:
- 12.- Նոյն տեղում, էջ 178:
- 13.- Տես՝ Աւ. Բախարեան, նշվ. աշխ. էջ 414:
- 14.- Մ. Արեղեան, Կ. Ե, էջ 329:
- 15.- Էդ. Զորաշեան, Պոետիկայի հարցեր, էջ 174:
- 16.- Նոյն տեղում, էջ 266:
- 17.- Մ. Արեղեան, Կ. Ե, էջ 332 եւ 333:

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՍՓԻԻՌԻԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ
ՈՒՐՈՒԱԳԾԵՐ

Հատոր երկրորդ, 1946-1985

Հեղինակ՝ Գեղամ Սեւան

Հովանաւոր՝ Յարութիւն Սիմոնեան

Հետագայ 1950-1960ական թուականների վիճակի մասին Գ. Սեւանը գրում է. «Վերջին տասնամյակներում մեզ մօտ կատարուել են առաջին փայթերը: Հրապարակի վրայ արդէն կան սփիւռ փահայ այս կամ այն ամսագրին ու գրական պարբերականին նուիրուած ուսումնասիրութիւններ, հեղինակների գրական դիմագիծը պարզող մեկնադրութիւններ, ինչպէս նաեւ գրուել են սոցիալ-ֆաղափական կեանքը լուսարմող ուշագրաւ աշխատութիւններ:

Բացի այդ, Սփիւռի գրականութեան ուսումնասիրման համար մեծ խթան եղաւ հայ գրականութեան այդ հատուածի առաւել աչքի ընկնող երկերի հրատարակութիւնը Սովետական Հայաստանում: Բայց այդ քոյրը, մանաւանդ գրականութեան պատմութեան իմաստով, անբաւարար է: Դեռեւս ասպարեզի վրայ չկայ ժամանակի գրական պրոցեսը իր բարդութիւններով ու ներքին հակասութիւններով ամբողջացնող գիտական ուսումնասիրութիւնը:

Վիճակի սոյն ախտաճանաչումին հետեւում էր իր անելիքի հիմնական ուղղութիւնն ու ծրագիրը, գոր այսպէս է բանաձեւել հեղինակը. «Սփիւռփահայ գրականութեան պատմութիւնը ուրուագծելու միտող ներկայ աշխատութեան մէջ մենք ընթացանք նրա առաջին հատորում որոգրած սկզբունքով: Այսինքն՝ տալ նշուած գրականութեան՝ մեզ համար

առաւել հիմնական ու էական թուացող միտումները, այն էլ գլխաւոր գծերի մէջ, հենց նշուած միտումներում նրա առաւել աչքի ընկած հեղինակների ու գործերի վերլուծումով»:

Հակառակ իր «անելիքի» մասին խօսելիս ցուցաբերած նկատելի համեստութեան, Գ. Սեւանը առաջադրած ծրագիրը կատարել է հնարաւոր առաւելագոյն յաջողութեամբ եւ նախանձելի արդիւնաւետութեամբ: Որպէս գիտասուծը չը թուայ պատշաճի յայտարարութիւն, պէտք է վերադառնալ իմ նախորդ հարցադրումին, թէ երկրորդ այս աշխատութեան հեղինակը ի՞նչ գծաւորութիւններ է յաղթահարել եւ ինչի՞ է հասել ի վերջոյ:

Գեղամ Սեւանը, մէկ անհատ հեղինակ կարողացել է յաղթահարել սփիւռփահայ գրականութեան ներկայացրած աշխարհագրական մեծ անպատեհութիւնը՝ նրա ցրուած-փռուածութիւնը աշխարհով մէկ: Այսինքն՝ հաւաքել, ի մի է քերել անելի ֆան 200 գրողների եւ նրանց 65 տարիների երկար ժամանակաշրջանում ստեղծուած բազմապատիկ անելի մեծ թուով գրքեր: Եւ գրականութեան պատմաբանի եւ բանասէրի համբերատար յրջութեամբ նա կարդացել է այդ ամէնը եւ կուտակել հսկայածաւալ նիւթ, ապա՝ դասդասել, համակարգել, մանրակրկիտ ուսումնասիրել եւ բարեխղճօրէն արժեւորել

է այն:

Բացի այդ, Գ. Սեւանը անձամբ ջանասիրութեամբ պրպտել, գտել, կարդացել է 65 տարիների ընթացքում աշխարհացրիւ հայ մամուլի էջերում սփռուած եւ սփիւռահայ գրականութեանը վերաբերող գրաֆնադատական ողջ նւթը՝ գրախօսականներ, առաջաբաններ, քննադատութիւններ, ուսումնասիրութիւններ ու մեկնադրութիւններ: Կարդացել է, խորհել, ծանրութեթեւ արել երկար եւ կարճիֆների, գնահատականների ծայրայեղ հակասական, յաճախ կողմակալ, իրար բացասող հեղեղի մէջ պահպանել է մտածումի եւ դատումի անկախութիւնը:

Ճիշտ է, որ «Ուրուագծեր» աշխատութեան ստեղծման տարիներին արդէն չկար Ստալինը: Սակայն, Մարքսիստական Գրականագիտութեան դեռ գործող ուժ ունեցող յոգնուցների մէջ ապրում էր ստալինիզմը: Այդ պայմաններում խօսել է եւ արժեւորել արտասահմանեան գրողներ, այդ թւում նաեւ «գաղափարական ընդդիմադիր թշնամիներ», «ամբիոն տալ նրանց բուրժուական վտանգաւոր գաղափարներին», թեկուզ եւ ֆնադատելով, անմախաղէպ երեւոյթ էր Սովետական իրականութեան մէջ: Գ. Սեւանը, յանուն Սփիւռահայ Գրականութեան ճանաչման ու տարածման, դէմ գնաց այդ վտանգին. Նա յանգգնութեամբ շրջանցեց այդ պատմէշը: Սա անմախաղէպ խիզախում էր եւ յաղթանակ:

Այսպէս աշխատել է նա անընդմէջ 27 տարի, համարեայ մի ամբողջ կեանք: Գործով յաճախ էինք հանդիպում միշտ էլ գգում էի, որ շտապում է: «Անսկիզբ-անվերջ գործ է (ասում կրկնում էր, ակնարկելով «Ուրուագծեր»ին) վախճում եմ չհասցնեմ...»: Գիշերները ցերեկ դարձրեց ու հասցրեց աւարտել: Տարիների դժուար տնութեան համար, սակայն,

ափսոսալու առիթ չունենք այսօր, քանի որ արդիւնքում «Սփիւռահայ Գրականութեան Պատմութեան Ուրուագծեր» պատկառելի, իր տեսակի մէջ առաջին հիմնարար աշխատութիւնն է, որի հիմքի վրայ համեմատաբար աւելի դիւրին եւ աւելի ապահով կը բարձրանայ ապագայ Սփիւռահայ Գրականութեան յիսկատար պատմութիւնը՝ Գ. Սեւանի վերջնական նպատակը եւ ցանկալի երազը:

Եւ այնուամենայնիւ, այսպիսի դժուար տնամք ու գոհողութիւններով ստեղծուած «Ուրուագծեր»ով Գեղամ Սեւանը ինչի՞ հասաւ, ի՞նչ ծառայութիւն մատուցեց Սփիւռահայ Գրականութեանը նրա սկզբնաւորման 80-ամեակի նախօրէին: Որպէս պատասխան՝ ահա մի քանի հաստատումներ:

Սփիւռահայ Գրականութեան 78ամեայ պատմութեան մէջ առաջին անգամ 700 էջ ծաւալի մէջ եւ մէկ վերնագրի տակ ամփոփեց, համադրեց եւ համակարգեց Սփիւռահայ Գրականութեան ընդհանուր զատակի՝ քաննատեղծութիւն եւ վիպերգ, նորավէպ, վիպակ ու վէպ բաժինը լրիւ ընդգրկուեով:

Հայութեան երկու հատուածների գիտակցութեան մէջ հիմնաւորեց եւ ամրագրեց պատմականօրէն հշմարիտ այն գաղափարը, թէ Սփիւռահայ գրականութիւնը իր ոգով ու էութեամբ դարաւոր հայ գրականութեան անբաժանելի եւ հաւասարաբաժէ մասն է:

Ցոյց տուեց, որ Սփիւռահայ գրականութիւնը ոչնչով չի զիջում արեւմտահայ եւ արեւելահայ գրականութիւններին, թէ սա եւս ստեղծել է համագգալին արժէքներ, ինչպիսիք են Համաստեղի, Մեծուրու, Շահան, Վ. Նուրանեանի, Կ. Զարեանի, Զ. Ասատուրեանի, Ա. Անդրեասեանի, Ա. Հակոբի, Բ. Նուրիկեանի, Զահրատի, Խրախունու եւ այլոց ստեղծագործութիւնները: Թէ

1920–1985-ի հայ գրականությունը սփիւռահայ եւ սովետահայ պաշտանական անուններով յայտնի գրականությունների միասնական, անտրոհելի գումարն է:

Գիտական մանրագնահատականները պարզել, իմաստաւորել է արտաքին ազդեցությունների մշտապես ենթակայ չափազանց խալտարդէտ Սփիւռահայ Գրականութեան ընդհանուր էական միտումները, ցոյց տուել ու խրախուսել նրանց մէջ այն առողջը, կենսունակը, արժէքաւորը, որ համասեռ է մեր արեան կարգին, որ հաշտ է ազգային, մարդասիրական ու քաղաքական մեր ըմբռնումներին: Միաժամանակ, որպէս արթուն ու անաչառ ֆնմադատ, մերժել, ձաղկել է հայ գրականութեան հայրենասիրական, մարդասիրական ու լատենտական էութեանն անյարիր արատաւորը, կասկածելն եւ ապագայինը. Սեւանի զգաստացնող ձայնը, որ լսում է նրա բոլոր աշխատութիւնների եւ «Ուրուագծեր»ի էջերից, մասն գալի՜ում պիտի օգնի սփիւռահայ գրողներին անսայթափ եւ աւելի վստահ անցնելու իրենց ստեղծագործական ճանապարհը:

Իրրեւ Սփիւռահայ գրականութեան պատմաբան ու տեսաբան Գեղամ Սեւանի մատուցած ծառայութիւնների մէջ կարեւորագոյններից մէկը պիտի համարել այդ գրականութեան ֆնմութեան ու արժեւորման ժամանակի գաղափարական սահմանափակումից դուրս, ազատ, լայնախոհ, իւրովի մօտեցումը: Այս իրողութիւնը պիտի ընդգծել, երբ խօսել վերաբերում է յատկապէս Սփիւռահայ Գրականութեան համար կենսական ազգային միտումին: Գրականութեան մէջ առողջ, շինիչ, կենսահաստատ ազգայինը Գ. Սեւանը որոշապէս տարբերեց թթու ազգայնամոլութիւնից, ազգային բացառիկութեան սնափառութիւնից. տարբերեց իրաւ մարդասիրութիւնը սոցիալիզմի

լոգունգային, սուտ ու պատիր եղբայրութիւնից: «Ուրուագծեր» աշխատութեան «Մարդեբգութիւն» գլխում Գեղամ Սեւանը իրաւացիօրէն պնդում–ապացուցում է, որ հայ գրականութեան գլխաւոր բոլոր միտումների բուն ոգին ու էութիւնը եղել ու մնում է դարերի հոլովոյթում բիրեղացած մարդասիրութիւնը. իրողութիւն, որ պատմական բախտի նոյնութեան բերումով եւ ժառանգաբար, այսօր շարունակում է սփիւռահայ իրօք տաղանդաւոր գրողների լաւագոյն ստեղծագործութիւնների մէջ. «Մեր մարդեբգութիւն որակած միտումը եղել է հայ ժողովրդին յատուկ զգացողութիւն: Սփիւռահայ գրականութիւնը դրա օրինակները միշտ ունեցել է իր հիմքում, վկայում է հեղինակը, եւ որպէս օրինակ «Սփիւռահայ Գրականութեան փայլուն բերքից» նա յիշում է Վ. Շուշանեանի «Օրերը գեղեցիկ չեն», Յակոբ Մնձուրու «Արմաղան», «Կապոյտ Լոյսը», «Կոռնկ, ուստի՜ կու գաս», Բ. Նուրիկեանի «Այգեկութիւն», Վահէ–Հայկի «Հայրենի Ծխան», Յակոբ Ասատուրեանի «Յովակիմի Թռնները», Զահրատի «Մեծ Քաղաք», «Գունաւոր Սահմաններ», «Կանաչ Հող» եւ շատ այլոց հիւանալի ստեղծագործութիւնները: «Այդ բոլոր ստեղծագործութիւնների ոգու, ազգային ոգու խտացումն է» ընդգծելով եզրակացում է Գ. Սեւանը:

«Ուրուագծեր»ում կան փայլուն գրուած գլուխներ՝ «Կարօտի Գրականութիւն», «Նահանջի Երգը», «Նոր Կարօտի Գրականութիւն», «Մարդեբգութիւն», «Յանուն Հայրենիքի» եւ գրողների յաջող ուրուագծուած, սեղմ, պիրկ, տպաւորիչ դիմանկարներ՝ Համաստեղ, Մնձուրի, Վ. Շուշանեան, Ա. Հայկազ, Զահրատ, Ռոբեր Հատտեան: Հոգեբանական խոր յուզումների, համակողմանի վերլուծութեան եւ համարձակ ու խելացի ընդհանրացման վարպետ գրչով արուած

արժեւոր օրինակներ քոյորն էլ, որոնց առկայութիւնը զգալապէս մեծացնում է իր աշխատութեան համաչողական, զեղազիտական եւ գրականագիտական արժէքների գումարը եւ ընդլայնում Գեղամ Սեւանի Սփիւռհայ Գրականութեանը մատուցած ծառայութիւնների շրջանակը:

Անշուշտ, աշխատութիւնը գեղծ չէ նաեւ որոշ թերութիւններից. նկատելին են կրկնութիւններ, բաց թողումներ, թերագնահատման մասնակի փաստեր, որոնք պայմանաւորուած են նիւթի մեծ ծաւալով ցրուածութեամբ, ժամանակի մտայնութեամբ, ակամայ վրիպումներով ու նաեւ գոյտ անձնական նախասիրութեամբ: Ինձ թւում է, օրինակ, որ որոշ թերագնահատումներ են թույլ տրուել Արամ Արմանի, Անդրանիկ Թերզեանի եւ առանձնապէս Զարեհ Մեփոնեանի գրական վաստակի մասին խօսելիս: Այդ ամէնը, սակայն, որոշիչ չեն եւ չեն ազդել հիմնարար աշխատութեան ընդհանուր արժէքի վրայ:

Երեւ տասնամեակ անընդմէջ գրած բազմաթիւ յօդուածներով, գրախօսութիւններով, գրքերի առաջաբաններով, հայ գրականութեան պատմութեան հատորներում տպագրած ուսումնասիրութիւններով, «Վ. Շուշանեան» եւ «Մեծուրի» մենագրութիւններով, «Սփիւռհայ գրականութիւն» ծաւալուն ղոկողորական թեգով եւ վերջապէս «Ուրուագծեր» խորագրուած սոյն հիմնարար աշխատութեամբ Գ. Սեւանը *զգալապէս մեծացրեց հետաքրքրութիւնը Սփիւռհայ Գրականութեան նկատմամբ, մեծապէս խթանեց նրա ուսումնասիրութեան գործը, լայնացրեց նրա հանաչման աշխարհագրական սահմանները եւ, որ շատ կարեւոր էր, գիտական կայուն ու համոզկեր հիմքեր տուեց նրա արժանի գնահատման համար:*

Եւ շնորհիւ ՅՈ ամեայ յօծարկամ

ու համբերատար տնօնքի Սփիւռհայ Գրականութիւնը ամփոփուած ու գիտականօրէն համակարգուած մտահայոց գրականութեան յաւերժական ընթացքի մէջ: Յիշարժան իրողութիւն, որի համար հայ գրականութիւնը երախտապարտ պիտի լինի գրող, գրականագէտ եւ Սփիւռհայ գրականութեան անսակարկ նուիրեալ Գեղամ Սեւանին, ապա՝ նաեւ Յարութիւն Սիմոնեանին, անտիպ մնացած եւ հրատարակութիւնների գորոցներում լոյս եւ ընթերցող երագող ձեռագիր գրքերի արհեստավարժ հետախոյզին եւ սրտացաւ բարեկամին, որ արեւ ու լոյս տեսցրեց «Ուրուագծեր» հիմնարար աշխատութեան սոյն երկորդ հատորին:

Ուզում եմ խօսք աւարտել Յարութիւն Սիմոնեանի գործնական մի առաջարկութեամբ. այն է՝ կոչ անել այն կազմակերպութիւններին, հիմնարկներին, հեղինակներին, նրանց հարազատներին եւ անհատներին, որոնց մօտ պահում են «լոյս աշխարհ գալ երագող» աւարտուն ձեռագիր գիրք կամ գրքեր, բարի լինեն պարբերաբար հրապարակային յայտարարութիւն անեն նրանց մասին, որպէս գի մեր գրասէր բարերարները, անհատներ կամ կազմակերպութիւններ, դրանցից ընտրեն ու հովանաւորեն իրենց նախասիրածը:

Ինձ թւում է, որ առաջարկութիւնը բացի գործնական լինելուց, նաեւ խոստովանալից է: Ճիշտ տեղն է կրկնելու. «Ով որ քաջ է, ի՞նչ կը սպասէ...»:

ՍԱՐԳԻՍ ԵԱՓՈԽՁԵԱՆ

«Ի ՄՏԱՆԵԼ ԱՐԵԳԱԿԱՆ»

Հեղինակ՝ ԱՆԵԼ

... Մայրամուտի շողերուն մէջ ոսկեթոյր
ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ

Միշտ դժուարացեր եմ պատասխան
մը գտնելու այն հարցումին թէ քանաստեղ-
ծութիւնը կը ներկայացուի², կը
բացատրուի³, երբ ի յառաջագունէ գիտենմ
թէ ըստ էութեան՝ բանաստեղծութիւնը
բացատրութիւն է, մեկնութիւն ու լուծում,
պատասխան է հարցումներուն, որոնք
մտատանջեր են մեզ: Այլ իստեղու համար
բանաստեղծին մասին, նախապայման է
ներկայացնել բանաստեղծութիւնը, երբ
գիտենմ թէ ոնը՝ մարդն է եւ թէ անկի լայն
ու ամբողջական առումով՝ գործը կը
նոյնամայ հեղինակին հետ, որով եւ
գործը ներկայացնել կը նշանակէ
ներկայացնել մարդը, բանաստեղծը:

Ո՞վ է բանաստեղծը, ի՞նչ է իր
ինքնութիւնը, իր էութիւնը, եւ իր
առաքելութիւնը: Ունի՞ առաքելութիւն մը,
եւ եթէ այո, գայն ո՞վ վստահեր է իրեն,
եւ վերջին հարցում՝ ինք հաւասար է
իրեն, իր ստեղծագործութիւնները կը
համապատասխանեն իր իսկ սահմանած
ու հռչակած առաջադրանքներուն, իր
պատկերած սեփական կերպարին:
Բանաստեղծը կը յաջողի իր առաքելութեան
մէջ, եթէ կ'իրագործէ այդ առաջադրանքները,
եթէ իր գործերուն մէջ յաջողած է ցոյցնել
ու ծաղկեցնել իր բաղանջ հառազայթները:

«Ի մտանել արեգակն» բանաստեղ-
ծութեանց հատորը (*) կարդալու համար

հարկ է դիմել զարտուղի գործընթացի մը.
պէտք է բարձրանալ մինչեւ էջ 71ի վրայ
դրուած հերթուածը, որ վերնագրուած է...
«Բանաստեղծը»: Գրքին ակունքը կը գտնուի
հոն, գրքին բանալին, բանաստեղծի սրտին
բանալին: Տոբ. Կարօ Կարապետեան,
բանաստեղծ Անել հոն կը ներկայացնէ
ինքնութիւնն ու առաքելութիւնը բանաս-
տեղծին, 4+3 եւ 4+3 վանկերու կշռոյթով,
հառասուն տողերէ կազմուած հերթու-
ածով մը, որ կատարեալ բնութագրումն է
բանաստեղծին:

Իր նախընտրած դրութիւնն է 4+3ը,
որ Փօլ Վերլենէն ի վեր երկար ճամբայ
կորած է արդէն, եւ հնչեալը: Շարունակելով
նուիրագործուած աւանդութիւնը, ան կը
մնայ դասական: Ասիկա յարգանքի ձեւ
մըն է հանդէպ հերթողական արուեստին
կանոններուն: Իր մօտ պատկերին
գեղեցկութիւնը որքա՞ն հմայիչ է, նոյնքան
յուզական, խռովիչ, խոր՝ է զգացումը,
մտածումը: Անթերի, կատարեալ.

*Վայրաշարժի սուլոցին բաշած
ձայնէ պատերուն...*

*Մինչ շոգեկառք ու սուլոց միջոցին
մէջ կ'անհետին. (էջ 77)*

Այսպէս ան կը գծէ կերպարանքը...
վերացականին.

*Կեանքը ամբողջ վախերու անտառ
մըն է խռովիչ,*

երեւելի եւ իրաւ, աներեւոյթ սակայն գոյ:

Վախեր ամէն հասակի, ամէն գոյնի, տեսակի, (էջ 81)

Պատգամը կը փոխանցուի հեշտութեամբ, որովհետեւ ընթերցողին եւ բանաստեղծին միջեւ կապը կը ստեղծուի մատուցուողին եւ ընկալողին զգացումներուն եւ պատկերացումներուն, մտածումներուն, գոյներուն, երաժշտականութեան հարազատութեան գծով: Մատուցուողին հարազատութիւնը կը համապատասխանէ ընթերցողին ակնկալութեան, կանոններուն յարգումին իսկ պատճառով չի խանգարեր ալ գայն: Այն ատեն ընթերցումը կը բարձրամայ վայելի մակարդակին, ու կը վերածուի գալիքի օրերուն մէջ յուշարար արձագանգի: *Անվերջ, հանդարտ կը ձիւնէ, տրտում, լոյն վեհութեամբ.*

Խոշոր, մաքուր փաթիլներ անփոյթ կ'իջնեն երկինքէն... (էջ 96)

Կոտորակուած մէքքերումը բաւարար է գաղափար, ճաշակ մը տալու համար ամբողջական պատկերացումին մասին, սա հիմնական առաւելութեամբ թէ բանաստեղծը չի գոհանար պարզ ու մառնելի նկարագրութեամբ, այլ միշտ ու միշտ երեւոյթը ներդաշնակօրէն կը կապէ ու կը միաձուլէ ապրումին: Երեւոյթին խորհրդանշական նկարագրութիւնը պատուակու է միջոց է՝ անցնելու զգացումին դրսեւորման, որուն կ'ըսենք՝ ապրում. մեր մէջ կ'ապրին նկարագրութիւնը: Երեւոյթին ներգործութիւնը հոգեկանին վրայ քաջայայտ է, հաւասար՝ նոյն մակարդակի վրայ: Ան կը յաջողի – գեղեցիկին գաղտնիքը հոս է – երջանկօրէն հաշտեցնել վերացականը նիւթականին, եւ նիւթականը վերացականին հետ, կը միաձուլէ զանոնք հարազատ ու ամբողջական պատկերացում մը տալու համար: Այս պատճառով է որ իր բերթուածները կատարեալ խորութիւն

մը կը ստանան:

«Ցուրտ հովեր» (էջ 65), «Լալան» (67), «Ձիւնհալ» (69), «Պաղաղութիւն» (76), «Մեկնումներ» (77), «Զմեռ» (79), «Կը Ձիւնէ» (96), «Ո՛չ, աշուն չէ տակաւին» (112), այս շատ սահմանափակ վերաբերող խորագիրներուն՝ կը տրուի միայն իբր ուղեցոյց կամ փաստ՝ ըսուածը ստուգող եւ հաստատող: Սահմանափակ՝ որովհետեւ հարկ պիտի ըլլար արտայայտուած իւրաքանչիւր տեսակետին դիմաց մէքքերել բերթուած մը, բերթուածները: Եւ այն ատեն վերարտադրութիւնը պիտի դառնար գրաւոր... ընթերցանութիւն մը: Զեռով մը լայն հասարակութեան առջեւ բանալու եւ կարդալու գիրքը: Փորձութիւնը կը մնայ գորաւոր, երբ մանաւանդ այս բերթուածները բնաւ մեկնութեան չեն կարօտիր, – այնքան հաղորդակսն են զգացումներուն ջերմութեամբ, մաքուր գոյներուն գեղեցկութեամբ, եւ երրորդ հիմնական տուեալ՝ իրենց երաժշտականութեամբ: Գիրքն ու յետոյ ո՛չ միայն կը գծէ ու կը պատկերէ, այլ անոնց մէջ ներդրուած անապական շունչով կը յօրինէ երաժշտութիւն, կադապարելով մտածումն ու զգացումը:

Հանգստաւէտ ու խաղաղ տուններ ամէն կողմ ահա

Շրջապատուած ծառերով, ծաղիկներով քաղմերանգ. (87)

Բոլորովին աշուն չէ, քայց տերեւներն աշունին

Գարնան եւ հուսկ ամառուած, իմաստութիւնն իրենց մէջ (112)

Կարելի չէ չիտովի կարդալով «Անտառակը» (119), եւ չտարուիլ բանաստեղծին հետ.

Հոգիս այնտեղ անեցաւ

Այդ պուրակին մէջ մինակ.

Եւ անկեղծօրէն սրբապծութիւն կը թուի հարկադրաբար կրճատել մէքքերումը, այնքան փափաքը անդիմադրելի է գայն

ամբողջութեամբ արտագրելու: Այս գզացումը զսպում է ի գործը կը մնայ բոլոր մէջքերումներուն համար:

Ապա, բանաստեղծին գզացական աշխարհին արագաբայ շրջապատը կատարելու պահուն: Կարելի չէ գրկուիլ գուարթացած ակնարկ մը, նայումով մը ուղղել է «Օ՛, աղջիկներ» (68) եւ «Մայրապետը» (97) բերթումներուն:

Ու տակաւին կը մնայ խօսիլ բանաստեղծին հաւատքին մասին, իբր ոչ՝ աստուածաբանի, այլ իբր պարզ, սոսկական անհատի, ճիշդ այն հաւատքին՝ զոր հայը ժառանգած կը մնայ հիմէն ի վեր, եւ կը փոխադրէ իր էութեան խորը, ուղղակի կապով, հանդիսաւոր արարողութիւններէն առաջ ու անդին, մեծաւոր, կամաւոր, առանձնացումով ի՛ր Աստուծոյն, հայրն Աստուծոյն հետ, որ կը հասկնայ մախնութեամբ, նախապատիւ հայերէն գիրերը, առանց միջնորդի ու միջնորդութեան, հայերէն գիրերու վերածումով աղօթքով:

Հաւատքի գիրք է այս մատեանը, փաստում է՝ այն հագուած է ինքնավստահութեամբ, որ բանաստեղծին ուժ կու տայ աներկայ հռչակելու, - «Նրոսաղէմը ե՛ս եմ» (100). մատեան մը՝ որ մեզ կը հաշտեցնէ մեր հոգեկան անցեալին հետ, մեզի թոյլատրելով վերագտնել այն հաւատքը, զոր ճանչցեր էինք մեր մանկութեան օրերէն: Սիրոյ այս մատեանը, սքանչացումի պահեր ընծայող, արդէն կ'եզրափակուի երկարաշունչ մենախօսութեամբ մը - ոչ՝ երկխօսութեամբ մը, այլ մենախօսութեամբ մը - ընդմէջ արարեալին ու Արարչին: «Եւ ինձ՝ բազմամեղիս» (250) սրտակեղեփ երկար ճիշ մըն է բանաստեղծին սրտէն արձակուած առ Աստուած:

*Որ կարենամ այսուհետեւ
Փուն աշխարհի մէջէն անցնիլ
Վըճի՛տ հողով, խիղճով անխա՛յթ,
Հասնիլ Բե՛զի
- Նաւահանգիստ խաղաղութեան:*

Ճիշդ է թէ նուազուն արձագանգներ կը յամենան հոս-հոն, Վահան Թէֆեանէն (78), երբ սիրոյ մասին է խօսքը, կամ Նղիվարէն (100), երբ բանաստեղծ Անել կը հռչակէ իր այսուհետեւ անմոռանալի՝ «Նրոսաղէմը ե՛ս եմ» թայց անոնք անխոսափելի արձագանգներ են, որոնք կու գան միշտ հարագատութեան գծով, բանաստեղծէ բանաստեղծ, այլ փաստելով գորութիւնը կապին, ժառանգութեան, եւ առողջութիւնը իր բերթողական արուեստին, բանաստեղծը ըլլալով նախապատիւ ժառանգորդը ժամանակի խորերէն եկող անկորնչելի աւանդին:

Բանաստեղծի հոգեկան աշխարհին շուրջ այս մտորումները պակասաւոր պիտի մնային, եթէ չլիշատակէինք ազգին ու հայրենիքին առկայութիւնը գրքին էջերուն երկայնքին:

Այսպէս լիացած՝ խոկումներով եւ յոյգերով բանաստեղծին, կը վերադառնանք մեկնակետին, գրքին բանալիին, եւ կը համեմատենք վաստակը խոստումներուն հետ: Կը ստուգուի՝ ակնկալութեան համապատասխանող իր հոգեկան առատածեղութիւնը, իր ինքնավստահ եւ հասուն կարողութիւնը տրուած խոստումները յարգելու, իր խոստումներու մակարդակին հասնելու:

Ան սրտաց կը բաշխէ իր գանձերը բոլորին, զանոնք յանձնելով ժամանակի հովերուն:

ՆԱԶԱՐԷԹ ԹՕՓԱՆԵԱՆ

(*)«*Ի մտանել արեգակն», հեղինակ՝ Անել (Կարօ Կարապետեան), 262 էջ, կը պարունակէ 206 բերթումներ, գուճատիկ կողմէ՝ փարիզահայ արուեստագէտ Կարօ Կարոյեան, Տպարան Սրբոց Յակոբեանց Նրոսաղէմ, 1997:*

ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԻՆՉՈՒԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՉԿՐՑԱԻ ԱՐՇԱԽՈՂ ԹՈՒՐԲ-ԹԱԹԱՐ ՑԵՂԵՐԸ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՑՆԵԼ

Թաթարները Միջին Արեւելք արշաւելէ յետոյ, ու մէկ դարու չափ տատանումներէ ետք՝, Հեթանոսութեան, Բրիստոնէութեան և Իսլամութեան միջեւ, ի վերջոյ երես դարձուցին Բրիստոնէութեան և ընդունեցին Իսլամութիւնը: Թաթարները միաստուածութիւնը կը ծանչնային, բայց պաշտամունքի դրոթիւն չունէին: Թուրանացիք, որոնք Թուրք անունով յայտնի են, հաստատուեցան Սերք. Արեւելք: Իսկ անոնք որ Թաթար անունով ծանօթ են, հաստատուեցան Ռուսիա: Մոնկոլը անունով ծանցցուածները մնացին Չինաստանի մերձակայքը:

Ճէնկկիզխան անկրօն ապրեցաւ, բայց Մահմետական թաղուեցաւ: Թաթարները և Սելճուր Թուրքները դիրքին գտան Իսլամութիւնը և պետականօրէն ընդունեցին զայն Տուղրիլի և Ալիաաւանի օրով: Թաթարները՝ իրենց նախորդող Արաբներու նման՝ իրենց սուրբ թաթխած չէին հաւատքի և ուխտի աւագանիս մէջ: ԺԱ. Դարուն յունացած Բրիստոնեայ Փոքր Ասիան պիտի անհետանար Թուրանական արշաւանքներէն ու դառնար օրրանը կատաղի և մոլեռանդ Իսլամ Խալիֆայութեան, ու անհամար բրիստոնեաներ պիտի ապրէին թուրանական ժողովուրդներու գրաւման բոլոր սաքսափները:

Սելճուր Թուրքեր հեղեղեցին ամբողջ Փոքր Ասիան և Ջարդերով, կողոպտաներով և Բանդումներով բնաջնջեցին աշխարհի ամենէն հարուստ շրջաններէն մէկը: Թաթարները ներխուժեցին Կարին, կողոպտեցին *“աստուածային գրեհանքը”* և ծախեցին չնչին գիններով, իսկ մնացածը գործածեցին իբրեւ վառելանիւթ--կը հաստատէ Կիրակոս Գանձակեցիւն: Ստեփաննոս Օրբելեանի վկայութեամբ Սիւնեաց Բաղաբերդ ամրոցին, 1170-ին Սելճուկները աւարի տուած են 10,000 ձեռագրեր:

Ը. Դարէն մինչեւ ԺԱ. Դար՝ Արաբական արշաւանք, հիւսիսային Ափրիկէի բոլոր Բրիստոնեաները և Սպանիան արդէն իսլամացուցած էր: Միջին Արեւելքի բոլոր Բրիստոնեաները ենթարկուած էին արաբական իշխանութեան: Միակ զօրաւոր կարծուած Պապական Կաթողիկէ և Յունական Ուղղափառ եկեղեցիները Բաղաբականապէս ուժեղ էին հակադարձելու ներխուժող անկրօն վաչկատուն հորդանները: 14րդ Դարու վերջին Բառորդէն մինչեւ 18րդ Դարու երկրորդ Բառորդը Հայաստան դարձաւ թիրախ բարբարոս ցեղերու և արիւնաբեր հորդաններու զազանաբարոյ արշաւանքներուն: Մոնկոլիայէ արշաւող Թուրքները Պաղատաի Խալիֆայութեան վերջ դրին 1258-ին: Մէկ դար իշխեցին Պարսկաստանի և Իրաքի վրայ (1258-1336): Մոնկոլները Բրիստոնէութեան հանդէպ նախապաշարուած մը չունէին. յայտնապէս անոնք կը նախընտրէին զայն Իսլամութենէն: Բայց իրենց գացող միսիոնարները բացորոշ կերպով կը հետապնդէին՝ Յիսուսի մեծ ուսուցումներուն ուժը օգտագործել, առաւելապէս համաշխարհային գերիշխանութեան մասին, Պապական պաճանջները յառաջացնելու համար, Բան Բրիստոնէութիւնը տարածելու: Մոնղոլական արշաւանքները բնակչութեան զանգուածային կոտորածներով, աւարտութեամբ, Բաղաբներու և գիւղերու ամայացմամբ, մշակութային արժէքներու ոչնչացմամբ կատարուեցան:

Առաքեալներու անձնուրաց, սրբակենցաղ ու նահատակութեամբ հիմնուած Յիսուսի եկեղեցին, արդեօք ինչո՞ւ չկրցաւ Բրիստոսի հաւատքը ներարկել Մոնկոլիայէն արշաւող զանազան հորդաններուն: Նախապէս ալ եկած էին անկրօն ու հեթանոս հորդաններ

Արեւելէն, որոնք կոտորած ու փշրած էին Մեծն Հռոմի կայսրութիւնն ու քաղաքակրթութիւնը: Սակայն յետոյ սոյն հեթանոս հորդանները ընդունեցին Բրիտոնեական հաւատքը ու դարձան Արեւմտեան աշխարհի քաղաքակրթեալ հաւատացեալները:

Ինչո՞ւ արդեօք այդ առաջին հեթանոս, անկրօն և վայրագ հորդանները փոխարկուեցան Բրիտոնի հաւատքին, իսկ Մոնկոլիայէն եկողներ դարձան Իսլամ կրօնի մոլեռանդ երկրպագուներ: Զե՞ որ սոյն զոյգ արշաւող զանազան ցեղերը անկրօն և չէզոք էին հանդէպ Իսլամութեան և Բրիտոնեութեան: Նկատողութեան ուրիշ կէտ մը եւս, Արեւելէն ներխուժող առաջին բարբարոս ու հեթանոս հորդաններու ժամանակ, Եւրոպայ չունէր կազմակերպուած Բրիտոնեական պետականացած ուժ, իսկ 12-րդ Դարուն, բարբարոս արշաւողներու շրջանին կա՛ր զօրաւոր Բիւզանդիոն «Բրիտոնեայ» կայսրութիւնը իր աշխարհահռչակ Այա-Սօֆիայ եկեղեցիով և Պապական հզօր Կաթոլիկ եկեղեցին իր հազարաւոր միաբաններով: Զմոռնանք նաեւ Հայ պետականութիւնը, թէիւ փոքր բաղդատմամբ միւս տիտան հարեւան եկեղեցիներուն, ունէր Անի մայրաքաղաքը և հպարտ էր իր հազար ու մէկ եկեղեցիներով:

Վերոյիշեալ վիճակագրական հզօր զօրութեամբ, եկեղեցին ինչո՞ւ կորսնցուց ոսկեղէն առիթ մը, հաւատքի լոյսը շնորհելու նաեւ անկրօն, սակայն չէզոք և Բրիտոնեութեան հանդէպ աննախապաշար բարբարոսներուն:

Այս ափսոսալի խոստովանութիւնը որպէս Բրիտոնի աշակերտող մը, պարտ ենք համեստօրէն ընդունիլ, թէ թերութիւնը կը ծանրանայ Բրիտոնեայ եկեղեցւոյ վրան: Որքա՛ն ալ պատճառաբանենք ըսելով թէ Իսլամութիւնը շատ աւելի դիրքի՛ն հաւատք է և ունի մարմնական հեշտանքի հրապրոյներ, սակայն այդ բոլոր փաստարկութիւնները ոչինչ պատրուակներ են, որովհետեւ անցեալի եկեղեցին յաղթահարած էր նման պատճառաբանութիւնները:

Բրիտոնի եկեղեցւոյն աղէտալի պարտութեան պատճառը փնտռելու ենք մեր սխալ ըմբռնումին և անտարբերութեան մէջ: Ինչո՞ւ և ո՞ր բարոյական շեղումին մէջ:

Թող ներուիս ինձ յետագայ մի քանի մտածումներս, որոնք խորհրդածութիւններ են լոկ, ու ո՛չ դատումներ:

Բրիտոնի եկեղեցւոյ թեմումը և խոտորումը սկսաւ չորրորդ Դարուն, երբ Տիեզերական Հաւատքի Ժողովներու հայրապետներ, հաւատքը սկսան վերածել վիճակագրութեան, մրցակցութեան և դաւանանքի, փոխանակ շարունակելու զայն, որպէս սուրբ ու հարազատ ապրումը և վկայութիւնը իրենց Տիրոջ Յիսուս Բրիտոնի: Տիեզերական Ժողովները, եկեղեցւոյ հաւատքը դարձուցին փիլիսոփայական դաւանանքի՝ և աստուածաբանութեան, փոխանակ շարունակելու Բրիտոնի սիրո՛յ Աստուածայայտնութեան: Առաքելական դարէն սկսեալ, Բրիտոնի հաւատքը, որ կը կոչուէր «**Ճամբան**», սկսուած էր աշխարհական քաղաքներու միջոցաւ, որոնք ունէին աստուածայայտ տեսիլք, սրբակենցաղ ապրում, անձնուրաց նուիրում և ջերմեռանդ սէր հանդէպ անհաւատ հեթանոսներուն որոնք իրենց նման չէին մտածեր և չէին խորհրդ:

Կ'ընդունինք որ, Աւետարանի աշխարհական քաղաքներէն ալ արիւնահեղութեան պատճառ եղան, բայց ո՛չ թշնամիի՛ն արիւնահեղութեան, այլ՝ անոնք **իրենց արիւնը շաղախեցին իրենց հաւատքին** ու նահատակուեցան իրենց առաքելութեան ծանապարհին, ու ո՛չ իրենց փառասիրութեան համար:

Առաքելագիր Աւետարանը կ'ըսէ. «**Եւ Բանը մարմին եղաւ ու բնակեցաւ մեր մէջ**»: «**Բան**» բառը յունարէն լեզուի մէջ գրաւոր «**Խօսք**»-ը չենթադրեր, այլ **խօսք**՝ն, արտայայտիչ և լեզուաբարբառ **խօսք**: Արաբերէն գիտող հայորդիներ աւելի դիրաւ կրնան հասկնալ արաբերէն «**Էլլամ**» բառը գրաւոր **խօսք**ի համար չգործածուիլ, այլ բերանացի զրոյցի համար:

«Եկեղեցիներու բաժանման հիմքը կը կազմեն դաւանաբանական տարակարծութիւնները: Այս հակասութիւններու գլխաւոր և կեղծոյնական նիւթը՝ Բրիտոնաբանական

խնդիրները եղած են. այսինքն՝ թէ ինչպես այս կամ այն եկեղեցին կը դառնի Յիսուս Քրիստոսը: «Եկեղեցւոյ այս ողբերգական պառակտումին պատճառաւ է որ Քաղկեդոնի ժողովը, մերժուեցաւ և սուր Բնադատութեան ենթարկուեցաւ, Աղեքսանդրեան դպրոցի աւանդներուն հարազատ մնացած Արեւելեան Ուղղափառ եկեղեցիներու կողմէ»--Մեսրոպ ԶԻՆ. Արամեան:

«Յաճախ նահատակներու արիւն թափումը է յանուն հաւատքի մաքրութեան...»: Յիսուս արիւն թափել չի՝ պահանջեր, այլ աւեր ցոյց տալ: Պօղոս առաքեալ կը գրէ. «Եթէ իմ ամբողջ ստացուաբա տամ աղքատներուն ու իմ այս մարմինս մատուցեմ այրուելու, **բայց սէր չունենամ՝ ոչինչ կը շահիմ**»--Ա. Կորնթ. ԺԳ. 3: Տիեզերական ժողովներու մէջ, եթէ հայրապետներ իրար սիրէին, այսօր համայն աշխարհ քրիստոնեայ դարձած պիտի ըլլար: Տիեզերական ժողովներու մէջ, հայրապետներ աւելի իրենց անձե՛րը ցուցաբերած են, իրենց նախանձը և վրէժ-խնդրութիւնը ու ո՛չ երբեք Քրիստոսի սէրը: Քրիստոս դաւանանքէ մը բարձր ու վարդապետութիւնէ մը վսեմ **ապրում մը և Կեանք է**: Իսկ Իսլամութիւնը կրցաւ իր հաւատացողներուն մէջ տպաւորել եղբայրական զօրաւոր զգացում մը, որով առանց պառակտումի անոնք կրցան համաշխարհային կայսրութիւն և կրօնք մը դառնալ: Պատճառը, որովհետեւ Իսլամները աւելի մեծարեցին իրենց մարգարէն ու Գուր՝անը փոխանակ կրօնական դաւանանքին իմաստասիրական վերլուծութեան:

Տիեզերական ժողովները, Յիսուս Քրիստոսը, երկրորդ անգամ ըլլալով խաչեցին ու ջանացին թաղել: Աստուած, միթէ առարկա՞յ մը կամ ի՞ր մըն է որ մեզի նման ճշմոյսներ մենք մեզ կը կոչենք "աստուածաբան": Աստուածաբան ըլլալէ առաջ նախ սորվինք **գիրքը սիրել**, որմէ յետոյ "աստուածաբան" ըլլալէ պիտի հրաժարինք ու դառնանք "աշակերտ": Առաքեալներէն ո՛չ մէկը կոչուեցաւ "աստուածաբան", այլ բոլորն ալ կոչուած են **"աշակերտ"**:

«Գործնականին գալով, Հայ եկեղեցին կը ծանցնայ թէ տիեզերական ժողովներու բարձր հեղինակութիւնը գործադրուեցաւ միայն առաջին երեք սուրբ ժողովներու մէջ, և թէ անկէ ետք առիթ չեղաւ նմանօրինակ հեղինակութիւն մը գործածելու, զանազան եկեղեցիներու միջեւ սկսած հակառակութեան և բաժանման պատճառով»--Մաղափա Օրմանեան:

Հաւատքը կարելի չէ՝ դաւանանքի վերածել, այլ՝ հաւատք միայն **ապրումի՝** կարելի է փոխակերպել և ո՛չ դաւանանքի և ո՛չ ալ վարդապետութեան: Եկեղեցական հայրերը երբ փորձեցին հաւատքը փոխել դաւանանքի, կորսնցուցին իրենց Տէրն ու Փրկիչը Յիսուս Քրիստոս: Դադրեցաւ քրիստոնէութեան յառաջխաղացքը և եկեղեցիները դարձան իրարու մրցակիցներ...:

Դաւանանքն ու վարդապետութիւնը երբ հաւատքի մանրամասնութիւններու կ'երթան, կը կորսնցնեն իրենց արժեւորումը ու կը դառնան "ես"-ի բռնատիրական արարքներ: 1054 թուին Ջատիկ օր մը, Կարտինալ Հուսակարդն ու եպիսկոպոս Զանատա, Հռոմէն ժամանեցին Պոլսոյ Այա-Սոֆիա եկեղեցին: Անոնք բարձրացան սուրբ Խորան ու բանադրեցին Բիւզանդիոնի պատրիարքը՝ Միխայէլ Սէրիւարիոսն ու նզովեցին Արեւելեան եկեղեցիները, որովհետեւ անոնք չէին ընդունած Լատին եկեղեցւոյ աւելցուած երկու բառերը՝ **«և Որդւոյն»** բառերը: Հիմնարկուած եկեղեցիները ֆարացած էին ու դարձած **բառապաշտ** փոխանակ ըլլալու Աստուածապաշտ:

«Եւ Որդւոյն» բառերը Հռոմի եկեղեցին Նիկիոյ Տիեզերական ժողովէն յետոյ (325 թ.) սկսաւ գործածել բեբանացի կերպով Նիկիական Հանգանակին մէջ: Տարիներ յետոյ ան արձանագրեց սոյն բառերը **գրաւոր կերպով** Հանգանակին մէջ, ու 1054 թուականին պարտադրեց բոլոր համաշխարհային եկեղեցիներուն:

«Երկաբնակ և միաբնակ» Կրօնական տեսութիւն, դաւանանք, որուն համաձայն Յիսուսի

մէջ երկու բնութիւն անջատ անջատ գոյութիւն ունին: Մին՝ Աստուածային, միւսը՝ մարդկային: «Երկու բնութիւն, երկու կամք, երկու ներգործութիւն» բանաձեւումով: Այս որոշումը առնուեցաւ Բաղկեղունի Տիեզերական Ժողովի ընթացքին երբ Հայեր կենաց ու մահուան պայ-
 ֆարամարտ կը մղէին Աւարայրի ճակատամարտին: Սոյն բանաձեւը, 451-ին, վաերացուեցաւ
 նաեւ Հռոմի Յուստինիանոս կայսեր կողմէ: Միաբնակներ՝ Հայեր, եգիպտացիներ ու Հապէշներ
 չընդունեցին սոյն բանաձեւը և շարունակեցին «Միաբնակ» նախորդ տեսութեան դաւանանքը:
 Արեւելեան եկեղեցիներ, ընդհանրապէս աւելի գերադասութիւն տուած են Արիստոտելի
 սկզբունքները, իսկ երկաբնակները՝ Պապական և Յունական եկեղեցիները, աւելի միտած
 են Պլատոնի գաղափարներուն: Արդեօք որո՞նք *միտեցան Բրիստոսի Հոգիին՝* եղբայ-
 րասիրութեան...:

Ներկայիս, Բանի՞ հաւատացեալներ նկատի կ'առնեն վերոյիշեալ Բանի մը բառերը, որոնք
 պառակտեցին եկեղեցիները ու պատճառ դարձան Յիսուս Բրիստոսի եկեղեցւոյն կասեցման և
 բաժան-բաժան ըլլալուն: Յարգելով հանդերձ հայրապետներուն մտահոգութիւնը, անոնք
 չունեցան Յիսուսի *սիրոյ Ոգին* ու *տեսիլքը* և ցուցաբերեցին իրենց մտաւորական ու իմաս-
 տասիրական փառասիրութիւնը ու ցանած եղան *չարին որոմները*, որոնք ցարդ կը պառակ-
 տեն Բրիստոսի եկեղեցին...:

Վերոյիշեալ երկպառակութիւններն ու անհամերաշխութիւնները պատճառ եղան, որ
 Բրիստոնեայ կարծուած ազգեր, երկար դարեր իրար ջարդեն, իրար կործանեն ու Բրիստոսի
 Կանախի Լոյսը մնայ ծածկուած: Աստուած ողորմի պատասխանատու փառասէր կղերական-
 ներուն:

Չինաստանի Մեծ Կուբլայ Խան Վենետիկցի Մարգո Փօլոնները ետ հռոմ կը ղրկէ,
 Բրիստոնեայ Եւրոպա, իբրեւ պատգամաւորներ, խնդրելով որ սբբազան Պապը հարիւր ուսեալ
 մարդիկ ղրկէ Մոնկոլ աշխարհին, ուսուցանելու համար կրօնք, գիտութիւն ու գեղարուեստ:
 Ի՞նչ հրաշալի և աստուածային պատեհութիւն մըն էր այս, որ կը ներկայանար Բրիստոնեայ
 աշխարհին աւետարանելու աշխարհի ամենաբազմամարդ երկիրը:

Մարգո Փօլոնները երբ կը հասնին Եւրոպա կը տեսնեն թէ Պապական եկեղեցին
 խաչակրութեան մէջ է ազատելու համար Երուսաղէմ Բաղաբը, որպէսզի հաւատացեալներ կարե-
 նան ուխտագնացութեան երթալ: Փօլոնները կը մօտենան Պապին փոխանորդին ու կը ներկա-
 յացնեն Կուբլայ Խանին խնդրանքը: Հարիւր հազարաւոր խաչակիրներու մէջէն, Պապին
 փոխանորդը, *միայն երեք վարդապետ կը ղրկէ Չինաստան* ու տարածեն միլիոնաւոր
 չինացիներուն Յիսուս Բրիստոսի Լոյս Աւետարանը...:

Այս դէպքը, Բրիստոնեական պատմութեան մէջ, պարտ է արձանագրուիլ որպէս *ամենա-
 տխուր և ձախանք արարքը* որ երբեք կատարուած է Բրիստոնեական պատմագրութեան մէջ:
 Փօլոններն ու վարդապետները երբ կը հասնին Հայաստան, վարդապետին մին ծամբու
 դժուարութիւններուն պատճառաւ կը վերադառնայ Պաղեստին: Երկրորդ վարդապետը կէս
 ծամբայէն կը վերադառնայ ու Փօլոնները մի միայն մէկ վարդապետով կը հասնին Չինաստան:
 Ոչ միայն տխուր դէպք մըն է այս կորսուած առիթը, այլ Բրիստոսի եկեղեցւոյ *ամենատխուր
 ողբերգութիւնը*:

Մի՞ հարցնէք թէ ինչո՞ւ Թուրքերը, Մոնկոլները և Թաթարները արշաւեցին դէպի
 Արեւմուտք ու կործանեցին Պարսկական, Արաբական, Հայկական ու Բիւզանդական Բաղաբակր-
 թութիւնը: Բրիստոնայ աշխարհը ղրկեց մի միայն *մէկ վարդապետ* Բրիստոնեացնելու
 միլիոնաւոր չինացիներն ու մոնկոլները, իսկ ազատագրելու Երուսաղէմ Բաղաբը, եկեղեցին
 ղրկեց հարիւր հազարաւոր զինուորներ: Մի՞ հարցնէք թէ Աստուած ո՞ր էր Մեծ Եղեռնին, Ան
 տարիներ առաջ ազատելու համար Միջին Արեւելիի Բրիստոնեաները, աղաջեց ու պաղատեցաւ

Իր եկեղեցիներուն, որ անոնք ղրկեն ֆարզիչներ և ուսուցիչներ Բրիտանացի դարձնելու մոնկուլներն ու չինացիները: Բայց աւա՜ղ Քրիստոսի եկեղեցին դաւանաւքի բառերո՛վ կ'ուզէր հիմնել այն Լուսեղէն Կառոյցը որ կը կերտուի նահատակութեամբ, անձնանուի-րութեամբ ու սիրո՛յ ծառայութեամբ:

"Անառակ Որդի" առակին մէջ անօթի ու կիսամերկ որդին "ինքզինքին" եկաւ, ու ոչ թէ ուրիշը դատապարտեց իր ողբերգութեան համար: Եկեղեցիները իրե՛նց փառասիրութեան, իրենց թուլութեան ու կարծատեսութեան պատճառա՛ւ է, որ տառապեցան ո՛ւ կը տառապին նաեւ այսօր: Մարդ արարած ամբարտաւան է, գոռո՛գ է, չուզէր ընդունիլ իր յանցանքը, չուզէր ինքզինքին գալ, կ'ուզէ միշտ ուրի՛շը յանցաւոր գտնել:

«Ինչո՞ւ եկեղեցին չկրցաւ արշաւող Թուրք-Թաթար ցեղերը Բրիտանեացնել» հարցումին, պիտի խնդրէի, որ ընթերցողը ի՛նք պատասխանէ անկեղծութեամբ, իրաւա՛մբ և խոստովա-նութեամբ:

ԱԼՊԷՌԻ ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԱՆԻՄԱՆՕԹԻ ԽՕՍԲԵՐԸ

(A G R A P H A)

Ընթերցողներուն թերևս պարմանք պատճառէ յոգսուած իս Վերնապրին բնթերցումը: Վտաճառար հարց տան ա-նանք թէ միթէ կանոնական չորս Աւետարանները չէ՞ն պար-գաւկեր Քրիստոսի բոյսը խաբերք, և ևթէ ոչ՞ ինչո՞ւ հա-մար անանք դուրս ձգուած են Աւետարանէն: Վերայիշուել հարցումները ինքնաբերաբար կը պատասխանուին երբ ի մտի ունենանք հետևեալները:—

1. Երկար մամանակ Քրիստոսի կեանքին ու զործունէու-թեան պատմութիւնը և ուսուցումները բերանացի եղան: Առաքելոյնքն ու աշակերտները Քրիստոսի վարդապետու-թիւնը բերանացի կը տարածէին Փոքր Ասիոյ երկիրներուն, Յունաստանի և Իտալիոյ մէջ: Վարդապետը զբաւոր տանդ չձգեց իր հետևորդներուն. բայց, Յ. Ք. 61 թուականին, Ներսիսի հայածանքէն ու հրամայած կոտորածէն ետք, ոչջ մտցած քրիստոնեաներ հաւաքուելոյ տեսան թէ իրենց եզ-րայրներուն կարեւոր մէկ մասը սպաննուած էր, ինչպէս օ-բինակ Պետրոս Առաքելոյ: Անոնք իմաստութիւն սեպեցին զբի տանի Յիսուսի պատմութիւնը և այլ կանոն զործը յանձնեցին Մարկոսի: Մարկոս Առաքելոյ, ստաջին տնդամ րլլալոյ հաւաքեց ու զբի առաւ Յիսուսի կեանքին ու զոր-ծունէութեան մասին զոյ եղող տանդութիւնները:

2. Մարկոսի Աւետարանին հրատարակութիւնը մեծ ընդունելութիւն գտաւ նորագործ քրիստոնեաներուն մօտ: Ուրիշներ եւս հետեւելով Մարկոսի օրինակին, սկսան նիւթեր հաւաքել Քրիստոսի անձին, ապրելակերպին, հրաշագործութիւններուն եւ վարդապետութեանց մասին: Կարճ մտմանակի ընթացքին, բազմաթիւ քրիստոնեայ շրջանակներ ունեցան իրենց Աւետարանը, աշնպէս որ Բ. դարու կիսուն, քրիստոնեայ եկեղեցին ստիպուեցաւ քննել շրջան ընտղ Աւետարանները եւ օրինակները վաւերացնել: Անոնք կը կազմեն մեր աշխարհին Աւետարանները, ըստ Մատթէոսի, Մարկոսի, Ղուկասու եւ Յովհաննէսի: Քանի որ կանոնական հռչակում չորս Աւետարաններ իրենց մէջ չէին պարփակած Քրիստոսի լոյսը խօսքերը եւ ուսուցումները, միւս աւետարանները եւս շրջապայութեան մէջ էին սկզբնական շրջանի քրիստոնէական աշխարհին մէջ:

Քրիստոսի անձանօթ խօսքերը, որոնք կը ճանչցուին յաւարէն *Aggrapha* անունով, կանոնական Աւետարաններէն անջատ՝ կը պահուին նաեւ այլ հեղինակութիւններու մէջ, զորս պիտի տեսնենք:

AGRAPHA-ի ԳԻՒՏԸ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

1889 թուականէն սկսեալ Քրիստոսի անձանօթ խօսքերը ուսումնասիրութեան նիւթ դարձան:

Aggrapha-ներու հաւաքումը գմարին զորքը կատարած է Alfred Resch: Իսկ, 1896ին, ամերիկացի գիտնական J. H. Ropes-ի կը պարտինք Resch-ի հաւաքած *Aggrapha*-ներուն քննադատական ուսումնասիրութիւնը, որ ցարդ մնացած է յիշեալ նիւթը չօգտուող դասական զորքը:

1897-ին, անգլիացի երկու հնախօսներ՝ B. P. Grenfell եւ A. S. Hunt, *Oxyrhynchus* քաղաքի (այժմու. Behnesa, Միջին Եգիպտոս) իրենց պեղումներուն ընթացքին, Բ. դարի պատկանող պապիրոս մը պտան, որուն երկու երեսները զըրւած էին: Պապիրոսի ընթերցումէն ի յայտ կու գար որ ան մաս կը կազմէր Քրիստոսի խօսքերու հաւաքածոյի մը:

Դարձեալ նոյն հնախօսներուն կը պարտինք զիւտը Թովմատի Աւետարանին եւ յաւելեալ երեք պապիրոսներու:

Բանառներու համար հետաքրքրական էր զիւտնայ թէ Դ. դարէն ստաց ինչպէ՞ս կազմուած էին այս փոքր զբօրը (8.5x7 սմ.): Բարեբախտաբար, բացատրու թիւն մը կը գրանենք Սր. Յովհան Ոսկերեան Հայրապետին քարոզներէն մէկուն մէջ, ուր կը յիշուի թէ «կիներ եւ փոքրեր սոփորութիւն ունին հմայեակի տեղ փոքր աւետարան մը կրել իրենց վրէժն»:

Aggrapha պապիրոսներու յաջորդ զիւտը կը կատարուի 1935 թուականին, H. I. Bell եւ T. C. Skeat գիտնականներուն կողմէ:

Սակայն, 1945-46 տարիներուն, հիւսիսային Եգիպտոսի մէջ պահուող Գորթական մատենադարանի մը ձեռագիրնեւրուն ի յայտ գար, պերագանցեց վերոյիշեալ հախորդ զեւտերը:

Քառանկ չորս վաղարձագիցվող զանազան կուժի մը մէջ. անոնք թէև, կ'իյնան Նոր Կտակարանի պարտական զբոհում շարքին, բայց կը բաժանուղակեն Քրիստոսի մեղի անձանոթ խօսքերը:

Քրիստոսի անձանոթ խօսքերու պիտին ամենակարեւորը եւ հետաքրքրականը Քաղմասի տւտարանն է: Ան Երեսի կեանքի մասին պատմութիւն մը բլլալէ տւելի՝ հաւաքածոյ մըն է Քրիստոսի խօսքերուն(1):

Սկզբնաղբիւրներ որոնցմէ հաղուած են Քրիստոսի ամ-
ծաւոր խօսքերը:

Ա.— Նոր Կտակարան

Նոր Կտակարանի մէջ Քրիստոսի երկու խօսքերուն կը հանդիպինք, որոնք արձանագրուած չեն չորս Աւետարան-
ներու մէջ:

ա.— Պողոս Առաքեալ մէջբերում մը կ'ընէ Երեսի խօսքին երբ հրամայում կ'առնէր Երկնայինը.—

«Ամէն բան մեղի ցուցուցի, թէ աշխարհ ալ տըք է աշխա-
տի ու աշխարհւոյն ոչնութիւն ընել, եւ միտք բերել Տէր
Երեսի խօսքը՝ զոր ինք բառ. Աւելի երանելի է տալ քան
թէ տեսնել» (Գործք Առաքելաց, Ի. 35):

բ.— Պողոս առ Թեսաղոնիկեցաց ուղղած Առաջին Քուդ-
թին մէջ կը գրէ, թէ մեռելները որ յարութիւն պիտի տանեն,
ոչ թէ երեսն հետ միանալով երկինք պիտի բարձրանան Քրիս-
տոսի երկրորդ գալուտան.—

«Եւտք մենք ալ որ ոչ մնացած ենք՝ անոնցմով մէկ-
տեղ պիտի յափշտակուինք ամպերով Տէրոջ տղիւ ելլելու
օրին մէջ, եւ աշխարհ յախտան Տէրոջ հետ պիտի բլլանք»
(Դ. 16):

Բ.— Աւետարանի Զեռաղբիւրներուն մէջ գոյ յաւելումներն
ու տարբերակները

Առաջին, Երեսի պատմութեան վերաբերեալ գրութիւն
մը Յովհաննէս Աւետարանին մէջ է:

Երկրորդ, Ղուկասի կողմէ արձանագրուած երկու խօ-
քեր՝ որոնք թէև, կը պակասին նախնական բնաղբիւրներու մէջ,
սակաւն գործածուած են հին ձեռագիրներու մէջ:

Անոնք, սկզբնական շրջաններուն գրուած բլլալով ձեռա-
ղբիւրներու մէջ, ալ մը կը գտնուին ներկայի իրենց տեղը Աւե-
տարաններուն մէջ:

(1) Քաղմասի աւետարանին ուսումնասիրութիւնը եւ
քաղմասնութիւնը կատարած է Դերեմիլիկ Սոյս. Փոլատեան:
Տե՛ս, «Աւետարան Ըստ Քաղմասու», Երեսն հանումը եղիպ-
տական մորաղբիւր պակիրութիւն», Պէյրութ, 1960:

«Եւ ամէն մէկը իր տունը դնաց :

Եւ Յիսուս Զերթնեաց յետը դնաց : Ու առաւանդը հորէն առնաւոր եկաւ ի բոլոր ժողովուրդը իրեն կու գար . ու ինք կը հետէր ու կը սորվեցնէր անոնց : Եւ զպիւրնէրը ու փարիսեցիները շնորթեան մէջ բռնուած կ'ըն մը բերին անոր , ու զանիկա մէջնաղը կոչեցնելով՝ բոլին իրեն , Վարդապետ , այս կ'ընը շնորթեան մէջ այս մեղքը դործած ատենը բռնուեցաւ : Եւ օրէնքին մէջ Մովսէս մեղի պատուիրեց այսպիսիները քարկոծել . Հիմա դուն ի՞նչ կ'ըսես ատոր Համար : Զայս կ'ըսէին՝ զանիկա փարձելով՝ որպէսցի անոր վրայ ամբաստանութիւն բնկաւ . առիթ մը ունենան . բայց Յիսուս զէպի վար ծռելով՝ մատուցը պետին վրայ կը գրէր : Սակայն երբ վրան ինկան՝ հարցնելով իրեն , վեր հայեցաւ . ու բառ անոնց , Զեղմէ անմեղ եղադր՝ առաջ անիկա թող քար ձգէ ատոր վրայ : Եւ հորէն զէպի վար ծռելով՝ զանին վրայ կը գրէր : Եւ անոնք դայս բնկաւ ու իրենց իրաւաւորէն յանդիմանուելով՝ մէկիկ մէկիկ գուրս կ'երէին , ձերբէն սկսած մինչեւ յետինները . Եւ Յիսուս վեր հայելով՝ բառ անոր : Ով կ'ըն , ո՞ր էն անոնք որ քաւ վրայովը ամբաստանութիւն կ'ընէին . մէկը քեզ չղատապարտեց : Եւ անիկա բառ , Ոչ մէկը , Տէր . ու Յիսուս բառ անոր , Եւ ալ չեմ դատապարտեր քեզ . դնա ու տակէ Լատեւ մեկը մի գործեր» (Յովհ. Է. 53-Ը. 11) :

«Եւ բառ Յիսուս , Հայր , թողութիւն տուր ատոնց , վասնզի չեն գիտեր ինչ կ'ընեն» (Ղուկաս , ԻԳ. 34ա) :

«Եւ զարձաւ յանդիմանեց զանոնք՝ բնկալով , Զէք գիտեր թէ ինչ հողի տէր էք դուք . վասնզի Որդին մարդոյ չեկաւ մարդոց հարկները կորսնցնելու , հապա փրկելու» (Ղուկաս , Թ. 55-56ա) :

Գ.— Պարակաւոնն Աւետարաններ Եւ այլ պարակաւոնն գրութիւններ

Պարակաւոնն Աւետարաններէն ամենախաբէտըն է Նազարիւրեցիներու Աւետարանը , որուն մէջ բառական թիւով խոսքեր կան որոնք չենք գտներ Կանոնական Աւետարաններուն մէջ . օրինակ , կը կարդանք թէ Յիսուս իր անմեղութեան համար կը մերժէ մկրտուիլ Յովհաննէս Մկրտիչէն . ան կ'ըսէ .

«Ե՞րբ մեղահաճ եմ եւ որ պարտուոր եմ երթալ եւ իրմէ մկրտուիլ» :

Այլ Պարակաւոնն Աւետարանները որոնց մէջ կը հանդիպենք Agapha-ներու հետեւեալներն են .—

- Ebionites
- Կնոստիկեան
- Թովմատի
- Յակոբոսի
- Կեղծ Մատթէոսի եւ
- Նիկողեմոսի :

Պարակաւոնն գրութիւններէն կարեւոր են

— *Թղթակցություն եղևտիոյ Արդար Թաղատարին և Յիսուսի միջև :*

— *Epistula Apostolorum, որ խոսակցություն (dialogue) մըն է Յիսուսի և տնոր աշակերտներուն միջև, Քրիստոսի Յարությունէն հար տեղի տնեցած :*

— *Պատմություն Հիսուն Յովսէփի, զոր Յիսուս ձիթենիներու յերան մըայ իր տաքեալներուն պատմած է իր հօր կենքին և մահուն մասին :*

— *Յաղատություն Պետրոսի :*

— *Թուղթ Տիմոսի հայրն :*

Դ.— *Նկեղեցական Հայրերու գործերուն մէջ*

— *Բարիտի*

— *Կղեմէս Բ.—ի*

— *Յուստինոսի*

— *Երանոսի*

— *Կղեմէս Աղեքսանդրացիի*

— *Տերտուլիանոսի հայրն :*

Ե.— *Պատարագամատոյցներ և Նկեղեցական Կանոններ*

Որոնց մէջ շատ քիչ թիւով Agrapha կը գտնուին: Աղեքսանդրիոյ Պատարագամատոյցին մէջ, Տէրունական աղօթքին մէջ կը կարդանք հետեւեալ յաւելումը.

«Եւ մեզ փորձութեան մի տանիր որ կարող չենք տանելու» :

Իսկ եկեղեցական Կանոններէն ևն.

— *Didache Բ. դար*

— *Syrian Didascalia Գ. դար*

— *Apostolic Constitutions Դ. դար :*

Ջ.— *Կնոստիկեան յայտնութեամբ ևստի և երգիք*

Կնոստիկեան Աւտարանէն տնկալի կան նաև հետեւեալ Կնոստիկեան գրութիւնները.

— *Book of Thomas the Athlete*

— *Apocryphon of John*

— *Pistis Sophia*

— *The Two Books of Jeu*

— *Memoria Apostolorum*

— *Questions of Mary*

— *Excerpta ex Theodoto*

— *Kephalaia*

— *Book of Mysteries*

— *Odes of Solomon հայրն :*

Կ.— *Թալմուտ*

Թալմուտական գրականութեան մէջ միայն երկու տեղ կը հանդիպենք Քրիստոսի անունով արարած.

ա. — Արամէական խօսքը Մատթէոսի Ե. Գլ. 17րդ. հոմարին թէ՛ մի կործէ՛ք թէ՛ ես եկայ օրէնքը կամ մարդարէնէրը տրելու, չեկայ տրելու հապա կատարելու:

բ. — Մեծ հօշակ վայելող եղիազար Հիւրկանոս Հրեայ աստուածարանին մէկ գրութեան մէջ, ուր վերջինը կը նկարագրէ իր տեսակցութիւնը Գալիլայի Եսայիայի անձինքի մը հետ: Յակոբոս Հեռեկայ հարցումը կ'ընէ հիւրկանոսին. «Ձեր օրէնքին մէջ գրուած է, դուն պտնիկին վարձքը պէտք է՛ րեբէս Աստուծոյ տունը, ուրեմն, օրինաւոր է այս տեսակի գրած գործածել Գահառայական խորհրդական մը հոգաբայ: Երբ եղիազար տալու պատուիրան մը չի գտներ, Եսայիայ իրեն կ'ըսէ. «Այսպէս սորվեցայ ինձի Նազարէթի Յիսուսը. Պտնիկի մը վարձքէն հատարած գումարը պիտի վերադառնայ պտնիկի մը վարձքին: Աղակցութենէ եկածը պիտի վերադառնայ աղակցութեան»:

Ը. — Իսլամական հեղինակներ

Իսլամ հեղինակներու մօտ, մասնաւորապէս իսլամ աստուածարան Էյ-Ղազալիի գրութիւններուն եւ Գուրանին մէջ կը գտնուին շատ մը պարականոն աղբիւր ու Agrapha-ներ:

Իսլամներ Եսայիայի պատմութեան ու վարդապետութեան ծանօթացան Քրիստոսեկայ կրօնաւորներու միջոցաւ: Ապա Թալիպ Էյ-Մաքթի, գալտրաներով խնարհութեան առաքինութիւնը, Եսայիայի մօտին գրած է հեռեկայը. «Ան բառ. Խրաշէյի գաւակներուն, ո՞ր կը մեծնայ հանդիմ. հոգին մէջ: Ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի, իմաստութիւնը միայն կրնայ աճիլ մարդու սրտին մէջ, երբ ան հոգի վերածնունդ է»:

Ազրար մեծ Մոնկոյ թագաւորը (1547-1605) պատերազմէ մը ետք յաղթական մատր կը գործէ իր մայրաքաղաքը Fathpursikri (Հեղկատտան) եւ այդ առթիւ մզկիթին հարաւային դրան վրայ կ'արձանագրէ Եսայիայի հեռեկայ խօսքը. «Յիսուս, խաղաղութիւն թող բլրայ իր վրայ, բառ է. Այս աշխարհը կամուրջ մըն է, անցիր անոր վրայէն, բայց հոն մի բնակիր»:

Նոյն իմաստով Երրայեցոց Թուղթին մէջ կը կարդանք. «Վտանդի մենք հոս միայնի քաղաք չունինք, հապա հանդերձեկայր կը վնասենք» (ԺԳ. 14):

Քրիստոսի՝ մեկի անձնաթիւ եղող խօսքերուն ուսումնասիրութիւնը եւ յայտնաբերումը ոչինչ նուազեցուց կանոնական չորս Աւետարաններու արժէքէն, այլ իր օգուտը անհրաժեշտ սփռելու եւ առաւել տեղեկութիւններ տալու Եսայիայի Եսայիայի կեանքին եւ ուսուցումներուն մօտին:

Աղբիւրներ

ԲԱՐԳԷՆ ՎՐԻ. ԹՕՓԱԼԵԱՆ

JAMES HASTINGS — A Dictionary of Christ and the Gospels, N. Y., 1912.

JOACHIM JEREMIAS — Unknown Sayings of Jesus, London, 1964.

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՀԱՃՆՈՅ ԴԻԷՑԱԶՆԱԿԱՆ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԻ 78-ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻԻ

**ԵՐԷԿ, 23 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻՆ ԲՕԹԱԲԵՐ
ՍՈՒՐՀԱՆԳԱԿՆԵՐԸ ՈՒԹԸ ԱՄԻՍՆԵՐԷ Ի ՎԵՐ
ՊԱՏՆԷՇԻ ՎՐԱՅ ԿԵՑՈՂ ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ՀԱԺԵՆԻ
ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ԱՆԿՈՒՄԸ ԳՈՒԺԵՑԻՆ**

Թշնամի բազմաթիւ ուժեր մեծ թնդացթնդեցող
կը յարձակին Դիւցազներու բոցին վրայ եւ
ումբերու տարափին տակ պատնէշները խորտակելէ յետոյ,
նէրս կը խուժեն ու ահիւստ կը կոտորեն բնակչութիւնը,
կոյն իսկ ծերերը, կիներն ու մանուկները:

**ՆԱԽԱՏԻՆՔ ՏԿԱՐՆԵՐՈՒ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԵԱՆ
ԱՆՈՒՆՈՎ ՇԱՀՈՒԱԾ ՅԱՂԹԱՆԱԿԻՆ
ՆԱԽԱՏԻՆՔ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ԱՇԽԱՐՀԻՆ**

Այսպէս կը գումէ անկումը հերոսական Հաճընի Ատանա հրատա-
րակուող «Կիլիկիա» օրաթերթը, իր Կիրակի, 24 Հոկտեմբեր 1920 թիւին
մէջ, ու նախատինք կը կարդայ արեւմտքի պետութեանց, անոնց հայու-
թեան հանդէպ ցոյց տուած կեղականք պաշտպանութեան, բարոյագործ
յաղթանակի ու չապրուած քրիստոնէութեան համար:

Հաճըն, աշխարհագրական անուն մը չէ սոսկ տեղանքի կամ քա-
ղաքի, այլ արեւմբ ու վկայութեամբ նուիրագործուած պատմութիւն, գի-
տակցուած ինքնութիւն հերոսական անցեալի մը կամ իրական հպարտու-
թիւնն ենք չնոյ ինքնութիւն մը ներկայի՝ չանցած անցեալի մը նուիրական
յիշատակին վրայ:

Արծաթաբոցիկ մըն էր Հաճըն Կիլիկեան Տարսուսի ժայռուտ լանջե-
րուն: ԺԱ. դարէն ու յատկապէս Կիլիկիոյ հայկական թագաւորութեան ան-
կումէն (1375) ետք հոն բնակութիւն հաստատած հայութիւնը, իր բնաշ-
խարհի խրոխտ ու բարձրաբերձ դիրքով պայմանաւորուած նկարագրով՝
հպարտ էր ու ազատատենչ. ունէր խիստ բնորոշ եւ իւրայատուկ բարբառ
մը, հայաբոյր բարբեր, պաշտամունքի վայրեր ու շէն կրթօճախներ,
որոնցմէ յիշատակելի են՝ Ս. Յակոբայ վանքը (ԺԱ. դար), Ս. Աստուա-
ծածին, Ս. Գէորգ, Ս. Թորոս եկեղեցիները, Կեդրոնական Վարժարանը,
Աղջկանց Սահակ - Մեսրոպեան Վարժարանը, Հաճըն Home School կամ
Աղջկանց Բարձրագոյն Վարժարանը՝ հիմնուած 1880 թուականին Միսիս
Կաֆիկի կողմէ, ապա Մանչէրու Բարձրագոյն Վարժարանը կամ Հա-
ճընի Ակադեմիան՝ հաստատուած 1892-ին, Տօթ. Ժան Մարթիանի կողմէ:

Հակառակ իր լեռնային ու անմատչելի թուացող դիրքին, մարդկա-
յին քաղաքակրթութենէ հեռու, արտաքին աշխարհէն կտրուած խաւար-
չտին քաղաք մը չէր Հաճըն, այլ շնորհիւ իր կապերուն դէպի Կ. Պոլսոյ
ազգային ահուակի կրթօճախները, ընդհանուր մէջ եւ Եւրոպայի լուսաւորու-

թեան կեդրոնները, Կիլիկիոյ հայութեան համար ան կը ներկայանար որպէս գիտութեան եւ տոհմիկ մշակոյթի վառ օճախ մը:

Բայց կեանքի, աւիւնը ստեղծագործելու, քարէն ու հողէն հաց քանելու եւ մարդկային քաղաքակրթութեան թանգարանին մէջ, ի թիւս մշակոյթի այլ ազգերու եւ ժողովուրդներու, իր այնքան լուսեղէն ու ինքնորոշ դիմանկարը կախելու տենչը հայուն, սրտի անմարսելի մաղը դարձած էր անագորոյն թուրքին:

Ինչպէս կ'ըլլար որ հսկայ Օսմանեան կայսրութիւն մը, որու սահմանները կ'ընդգրկէին Միջերկրականի գրեթէ ամբողջ արեւելեան աւազանը, Փոքր-Ասիա եւ Բալքանեան երկիրներ, չունէր ստեղծագործ մտքի այնպիսի արգասիք մը, որպիսին ունէր հայը իր աւելի քան երեքհազարամեայ պատմութեամբ, ազգային ու հոգեւոր բիրեղացած ինքնագիտակցութեամբ, որճացած ծով մշակոյթով եւ աստուածեղէն այբուբենով, որու յօրինման 1500-ամեակը կը տօնախմբէր հայութիւնն ամբողջ 1912 թրւականին, Կ. Պոլսոյ թաղերուն մէջ:

Ահաւասիկ, մշակոյթի այսպիսի սքանչելի ժողովուրդ մը բնաջինջ ընելու դիւային ծրագիրը կ'որոճայ երիտասարդ թուրքը իր հիւանդ ուղեղին մէջ, ու օգտուելով Ա. Համաշխարհային Պատերազմի ընդհանուր արհաւիրքէն, սպանդի ու տարագրութեան վարեց հայ ժողովուրդի աւելի քան մէկ ու կէս միլիոն զաւակները:

Վտարանդի իր պապենական հողերէն, Տէր Զօրի մահափոտ աւազուտները կ'աքսորուի նաեւ Հաճընի բնակչութիւնը, թիով աւելի քան 30 - 35 հազար հոգի:

1918 թուականին, երբ Թուրքիա ջախջախիչ պարտութիւն կը կրէ դաշնակից պետութեանց կողմէ, իր հայրենի բուցիլը կը վերադառնայ Տէր Զօրը վերապրող ընդամենը 8000 հաճընցիներու թիւ մը, որ հակառակ կեանքի բոլոր դառնութեանց, կրած ահաւոր խժոժութիւններուն, սովին, լլկումին, կ'ողջունէր այնուամենայնիւ ներկայի շնորհած բարիքը, եւ իր յուսալից հայեացքը կը սեւեռէր դէպի լուսաշող ապագան:

Կ'ապրէր Հաճըն, հայու օրհնընկալ երթիքէն կը բարձրանար կեանքի ծուխը, կը դողաճէին նորէն Ս. Յակոբայ վանքին հինաւորաց զանգերը, ջրկիր կանայք կարգի կը սպասէին թաղի սառնորակ աղբիւրին քով, սարի լանջերով հովիւր վեր կ'առաջնորդէր հօտը քաղաքին արածելու, ուսումնասէր տղաք ու աղջիկներ աշխոյժ կը վազէին քաղաքի զանազան դպրոցները սորվելու, հարսներ, կեցած ճարճատող կրակին քով կը խառնէին կաթսան Հաճնոյ օրհնաբաշխ ճիտապարհին, իսկ ժամկոչը, ժամկոչը եկեղեցու բակին ձայն կու տար հայ մամիկին:

«Օրհնեալ ես Աստուած,
Գովեալ ես Աստուած,
Փառաւորեալ ես Աստուած,
Ով բայի քրիստոնէաք,
ի ծոմ հըյամիցէք:

Մի պայկիք, մի ույանէք,
Սուրբ աղօթնուդ ետ մի սենէք,
Ով բայի քրիստոնէաք,
ի ծոմ հըյամիցէք»:

Տես. սակայն վերիվայրու՜մը ճակատագրին, անբարոյականութիւնը քաղաքականութեան եւ սնանկութիւնը արեւմտաւոր քրիստոնէութեան:

Մուսթաֆա Քէմալ, որ հետագային «Աթա-Թուրք» կոչուեցաւ իր ժողովուրդին կողմէ, այսինքն՝ հայրը թուրքերու, իր բարոյալքում բանակով նստած Անատոլիոյ խորքը, սկիզբ կու տայ ազգայնական նոր շարժումի մը, բնական է, համապատասխան օժանդակութիւն գտնելով արեւմտեղէն:

Արդարեւ, դիւանագիտութիւնը արեւմտեղի մտահոգ էր Ռուսիոյ մէջ տեղի ունեցած 1917-թուականի կարմիր յեղափոխութեամբ, ու կը միտէր արագ կասեցնել հետզհետէ դէպի Միջերկրականի աւազանը յառաջացող համայնավարութեան վտանգը՝ «Ռսփորի հիւանդ ոչխարը» վերածելով առողջ գայլի մը:

Կիլիկիա, որ ըստ 1918 թուականի «Սայրս-Բիքոյի» դաշնագրի կը գտնուէր այսպէս կոչուած «կապոյտ» ֆրանսական ոլորտի մէջ, ներքին համաձայնութեամբ կը յանձնուէր թուրքին, իրագործած ըլլալու համար վերոյիշեալ նպատակը:

Օգտուելով առիթէն, Քէմալ ուղղակի կ'անցնի Կիլիկիան հայութեանէ պարպելու ռազմական գործողութեան:

1920-ին Հաճըն կը հասնի բօթաբեր գոյժը Մարաշի 10 հազար հայութեան ահռելի սպանդի: Անյապաղ կազմելով բարձրագոյն խորհուրդ մը, հաճընցիք կ'որոշեն դիմադրել թշնամիին, սրսշտպանել հայրենի տունը, թէն թշնամիին գերակշռող ուժերու նկատմամբ անհամեմատելիօրէն տկար, սակայն ապաւինիլ սեփական զէնքին ու կամքին վրայ, ընդունիլ մահը իբրեւ փառապանք՝ պակի յաղթանակի, քան ծոյլ եւ երկշոտ գիշտմանքով վատութիւն խառնել արիութեան մէջ:

«Հաճնոյ Ինքնապաշտպանութեան Բարձրագոյն Խորհուրդ»ը դիմադրութեան ընդհանուր հրամանատար կը կարգէ Սեփօխ Մէպէճեան, փորձառու զինուորական մը Զօրավար Անդրանիկի բանակէն, որը Հաճնոյ զինուորական ոյժը կը բաժնէ 4 հիմնական վաշտերու.

Ա. Վաշտի հրամանատար՝	Կարապետ Օղլուգեան
Բ. Վաշտի հրամանատար՝	Մեսրոպ Շիրստեան
Գ. Վաշտի հրամանատար՝	Մկրտիչ Մանասերեան
Դ. Վաշտի հրամանատար՝	Տիգրան Շիկերճեան

Իսկ Արամ Կայծակ, իբրեւ փոխ-հրամանատար իր «Վրէժ» խումբով կը նշանակուի պաշտպանելու կեդրոնական դիրքերը եւ փոխադարձ յարձակումներ կատարելու թշնամիին վրայ:

1920 Մարտ 23-էն, թուրք չէթներու Հաճընի վրայ կատարած առաջին գործերէն մինչեւ 1920 Հոկտեմբեր 15, Հաճըն կը մղէ եօթ երկար ամիսներու վրայ տարածուող ինքնապաշտպանութեան փայլուն դիցագնամարտ մը: Հաճըն պաշարուած էր: Դուրսէն կարելի չէր որեւէ շօշափելի օգնութիւն սպասել, բացի մերթ քաջալերական խօսքերէ եւ մերթ յանձնուելու վերաբերեալ անհամոզիչ խորհուրդներէ: Հաճընի կորիւններու հասցուցած ծանր կորուստը եւ իր շարքերուն նսարացումը թշնամիին կը լրացնէր նոր ուժերով, քուրտը, թուրքն ու չէթէն խառնելով անոնց մէջ: Թշնամին իր տրամադրութեան տակ ունէր բազմաթիւ թնդանօթներ, մինչդէռ Հաճընցիք այդ թնդանօթներու արձակած կործանարար ումբերուն դէմ վահան ունէին իրենց պատիւը, անհաճանք սէրը հանդէպ հայրենիքի եւ ինքնամոռաց հերոսութիւնը:

Բազմաթիւ ապարդիւն գրոհներ ետ մղելէ ետք, 1920 Օգոստոս 6-ի գիշերը, Արամ Կայծակին և իրեն հետեւող 200 հերոսներուն կը յաջողի նոյնիսկ գրաւել թրքական թնդանօթ մը ումբերով, արագահարուած հրացաններ, փամփուշտ ելլն։ Խոճապահար թշնամին մարտադաշտին վրայ կը թողու 200 մեռելալ, իսկ հաճընցիք կ'ունենան միայն 15 քաջերու կորուստ։

Սեպտեմբեր 2-ի գիշերը, աննկատ անցնելով թշնամիին օղակէն, նորէն Արամ Կայծակ, Հաճընի այս անմահական հերոսը իր վրիժառու քաջերով կը յարձակի թրքաբնակ երկու գիւղերու վրայ, կը կոտորէ բնակչութիւնը եւ իր հետ քաղաք կը բերէ բազմաթիւ ձիեր, եղջերաւոր անասուններ, 12 սալլ ցորեն քաղաքի սովահար ժողովուրդին իրեն սնունդ։

Ահաւասիկ «Գործք արութեան արժանի գրոց յիշատակի» պիտի ըսէր մեր Բերթողաճայրը խորենացին, 15 երկար դարերու պատմութենէ վերջ։

Հայկի խորխտ և անպարտելի սերունդն էր որ իր հերոսամարտը կը մղէր այս անգամ Տաւրոսի բարձունքներուն, ընդդէմ բոնակալ նոր Բելէ-րու։ Եթէ պիտի յաղթէր, պիտի յաղթէր քաջութեամբ, իսկ եթէ պիտի յաղթուէր, պիտի յաղթուէր ան ոչ թէ թուլասրտութեամբ, այլ հպարտութեամբ որպէս գեղեցիկն Արա՝ ընդդէմ այլասերումի, լլկումի եւ գազանաբարոյ կիրքերու։

1920 Հոկտեմբեր 15, տխուր թուականը հերոսական Հաճընի անկման։ Վաղ առաւօտեան, թնդանօթներու օգնութեամբ թշնամին կը ներխուժէ քաղաք, հրոյ ճարակ կը դարձնէ զայն ու անխնայ կը կոտորէ անգէն բնակչութիւնը՝ ծծկեր մանուկներ, մայրեր, դեռատի աղջիկներ, սովատանջ հիւանդ ծերունիներ ու մամիկներ կ'ենթարկուին անասելի խժոժութիւններու։ Հարսներ ու կոյսեր իրենց երկար ծամերը կը կտրէին հապճեպով, որպէսզի տանջահար չքաշկուտուէին հեշտամուլ գազանի ճիրաններուն մէջ. ուրիշներ, իրենց մարմնի զարդն ու ոսկին կու տային անոնց փոխարէնը խնդրելով գէթ փամփուշտով մը վերջ տալ իրենց անբաղձալի կենանքերուն։ Մահը սեւ կը սաւառներ Հաճընի վրայ։ Արիւնդուշտ գայլը գորշ հայու արեամբ արբեցած հարսնիք էր բռնէր մահուան հետ։ Եղո՛ւկ կենանքին, Տաւրոսի կարեւր կորիւնին, եղո՛ւկ հերոսական Հաճընին։

1920 Նոյմբեր 21-ին, Կիլիկիոյ վշտակոծ Կաթողիկոսը՝ Սահակ Բ. Խապայեան՝ «Ի հաճգիստ Հաճընի նահատակաց» սրտառուչ խօսք կը վերցնէ, ու դառնալով իր ժողովուրդին, հետեւեալ յորդորը կը կարդայ հաճընցիներու մասին.

«Պէտք է միախառնուած պահենք և ապրեցնենք Հաճընի վերապրողները. հացի պատառներու և զգեստի նոր կամ Ռին կտորներու հրաւեր չէ, որովհետեւ նոքա մութացկաններ և աղքատներ չեն. նոքա Հայրենիքի հարազատները և հերոսներն են։ Մեր լաւագոյնը պէտք է տանք, որովհետեւ մի՛ ցաւիք, եթէ ըսեմ, նոքա մեզմէ լաւագոյններն են։ Վտանգի պահուն՝ մեզմէ շատերը, որ Կիլիկիայով կ'երէնուին, յարթութեան և իջուն Կիլիկիա կ'երգէին, ուրացան Կիլիկիան և իրենց հաճգիստն ու ապահովութիւնը այլուր փնտռեցին։ Հաճընցիք չդաւաճանեցին. Հայրենիքի սիրող, կեղծ չէր իրենց սէրը, այլ աստուածային (...) Հաճընցիք այս սիրով զինուած հրեշտակակերպ պատերազմեցան մինչեւ ողջակիզումի օրը»։

Արդարեւ, 8000 հայաշունչ բնակչութիւն ունեցող Հաճընէն, միայն 365 հոգիի յաջողած էր, առաջնորդութեամբ Արամ Կայծակի, հերոսական նահանջով մը հասնիլ Ատանա և ազատիլ ստոյգ մահէն:

Հինաւորք ողբերգ մը, մանկական տխուր օրօրի մը պէս կը յուզէ, միաժամանակ՝ էութիւնս կը կոփէ ամէն անգամ, երբ կը մտածեմ իմ անցեալի, ծագումիս, ցեղային արմատներուս, գոյութեանս, անվեհեր պապերուս ու հերոսական Հաճընի մասին.

«Պարապ է աւա՜ղ հարուստ Ատանան,
Մոխիր է դարձեր ամբողջ Կիլիկիան,
Միայն ապրեցաւ Հաճընը սիրուն,
Ինչո՞ւ չի շարժիր ապառաժ Զէյթուն»:

Այո՛, ապրեցա՛ւ Հաճըն, վասնզի հաճընցիւն գիտցաւ սիրել Հայրենիքը և իր ծննդավայրը սիրուն ու անոնց պաշտպանութեան համար զոհել ամէն ինչ, ընդհուպ իր կեանքը:

Ապրեցաւ Հաճըն, որովհետեւ Հաճընի կտրիճ կորիւններն ու վրէժի առիւծները դիմադրելով ողջակիզուեցան, մարտնչելով նահատակուեցան, քաջաբար զարկին անվրէպ, յաղթեցին անվեհեր, իսկ երբ թշնամիին զօրքերէն անհամար և ուժգնական գերակշռող ուժերէն յաղթուեցան, ճակատաբաց և օրինակելի հպարտութեամբ մը յաղթուեցան, ու արիւթեան մէջ վատութիւն չխառնեցին երբեք:

Կ'ապրի Հաճըն ու դեռ վաղը շատ աւելի՛ պիտ' ապրի, Հաճընի վերընձիւղած սերունդներն այսօր ի Հայաստան և ի Սփիւռս աշխարհի, գիտեն պանծացնել նոիրական յիշատակը իրենց քաջատոհմիկ նախնեաց:

Թող հպարտանայ Հաճընցիւն իր սուրբ ցեղին քաջադի աւիւնով ու խոնարհութեամբ համբուրէ փառապանծ ճակատը իր հերոսածին Հայրերուն:

ԱՐԵՎ ՔԷՆՅ. ՕՂԼՈՒԳԵԱՆ

Տ. Տ. ԽՈՐԷՆ Ա. ՄՈՒՐԱՏԲԷԳԵԱՆ

ԱԶԳԱՊԱՏՈՒՄԻ Դ. ՀԱՏՈՐԻ Բ. ԳԻՐԲԷՆ

3482. ԽՈՐԷՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՄԱՀԸ

Ս. Էջմիածնի իր բնակարանին մէջ 1938 ապրիլ 5ի լույս 6ի գիշերը խորհրդաւոր պայմաններու ներքեւ յանկարծական մահուամբ կը վախճանէր Խորէն Ա. ամենայն հայոց կաթողիկոսը՝ 85 տարեկանին (ԵԴՁ. 17)։ Մայր Աթոռայ տեղակալ Գէորգ արքեպիսկոպոս Զէօրեքճեանն ապրիլ 11ի առաւօտուն ասացուած անթուակիր հետադիր մը՝ ուղղեալ Երուսաղէմի հայոց Թորգոմ պատրիարք Գուշակեանին, կը հաղորդէր յանկարծական վախճանումը ամենայն հայոց կաթողիկոս Խորէն Ա. Մուսաբէգեանի՝ պատահած «արտի կաթողածից»։ Հետագիւր ոչ միայն թուական չունէր, այլ նաեւ չէր յիշեր կաթողիկոսի մահուան օրն ու ժամը, որուն հետեանքով Թորգոմ պատրիարք կ'ենթադրէր որ կաթողիկոսը վախճանած պիտի ըլլար նախորդ օրը՝ ապրիլ 10ին։ Հետագիւր՝ շատ հակիրճ, լստին տատկեով եւ հայերէն բառեղով, հետեանք էր «Էջմիածնի յայտնեմ թէ Խորէն կաթողիկոս ի Տէր հանգեաւ արտի կաթողածից. խնդրեմ տնօրինել պատշաճը (հաղորդելու) բոլոր տեղերին։ Տեղակալ Գէորգ արքեպիսկոպոս» (38.ՍԻՌ.138)։ Անակնկալ գլուխէն ազդուած, պատրիարքը իր ձօտ կը կանչէր Ս. Աթոռայ Մեղրոյ Նշանեան եւ Մկրտիչ Աղաւառնի արքեպիսկոպոսները, մայր տաճարին մէծ զանգը հնչեցնել կուսար, ծառայեցնելով միաբանութեան մեծ սուգը, եւ նոյն երեկոյ Ս. Յակոբեանց մայր տաճարին մէջ կը կատարէր առաջին հոգեհանգիստը։ Պատրիարքը շուտով երեսուն հետագիրներ կը յղէր

սիրուքի բոլոր թեմակալ առաջնորդներուն, հովիտներուն, Հ. Բ. Ը. Միութեան, եւ ազգային բարեգար Գալուստ Կիւպէնկեանին։ Առանձին հետագիրներով ալ լուրը կը հաղորդէր Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան եւ Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան (Ա.Ն.Դ)։ Յաջորդ հետագիրը Թորգոմ պատրիարք Փրանսիոն լեզուով փութացուց Էջմիածին, տեղակալ Գէորգ արքեպիսկոպոսին, հետեանք բովանդակութեամբ. «Ընկճուած ենք տխուր լուրէն՝ զգացուած արտի խորին ցաւակցութիւններ կ'աղօթենք Ս. Եկեղեցւոյ համար. յի ենք յուսով թէ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը կը տնօրինէ կարեւորը ի հոգածութիւն Մայր Աթոռայ. կը ապստանք մանրամասնութեանց հաղորդեցինք բոլոր թեմերուն» (Ա.Ն.Դ)։ Ի պատասխան պատրիարքի ուղղած առաջին հետագրին, սիրուքի բոլոր թեմերէն հետագրաւ պատասխանած են իրեն, ցաւակցական զգացումներ յայտնելով։ «Սիրնքի մէջ յիշուած են բոլորը յանուանէ (Ա.Ն.Դ)։ Մայր Աթոռայ նուիրակ Գարեգին արքեպիսկոպոս Յովսէփեան այր օրերուն Միացեալ Նահանգներ կը գտնուէր, որուն ուղղակի Էջմիածնէն չէր հեռացրած, «յանկարծական յուզում ինսուլով եւ Մամրիք եպիսկոպոս Գալֆայեանէ խնդրելով որ զգուշութեամբ իմացնէ» (Ա.Ն.Դ)։ Երուսաղէմ եւ սիրուք ի զուր պատեցին վախճանեալ կաթողիկոսի յուզարկաւորութեան կարգադրութեանց մանրամասնութիւնները լսելու համար։ Լման ամառ ու կէս անց, մայիս 24

Տ. Տ. ԽՈՐԷՆ Ա. ՄՈՒՐԱՏԲԷԳԵԱՆ

Թուակիր, Մայր Աթոռին երուսաղէմ կը հանէր սուսջին թղթակիրութիւնը յանուն Փկապոյն Հոգեւոր Խորհուրդին, ստորագրուած տեղակալ Գէորգ եւ անդամ Արսէն արքեպիսկոպոսնոսէն ուր, այսքան ուշ, կը ճշդուէր կաթողիկոսի մահուան ստույգ թուականը «Ասորիկ լոյս Յի պիշեղը» (ԱՆԴ 249), եւ ոչ թէ ապրիլ 10, ինչպէս կ'ենթադրէր Թորգոմ պատրիարք: Նամակը շատ անորոշ ակնարկով յայտնած էր թէ «Մատուցուեցաւ հանդիսաւոր Ս. Պատարագ եւ կատարուեցաւ հանդուցեալի օծումը եւ թաղումը», առանց թուական տալու եւ թաղման տեղը յայտնելու: Ասոնց փոխարէն պիղը կը հաստատէր թէ կաթողիկոսի մահուան օրը երեւանէն բժիշկներ իջմամբին պալով «մանրագ նին քննութիւնից յետոյ յայտարարեցին թէ հանգուցեալ հայրապետի մահը տեղի է ունեցել սրտի կաթմածից», եւ թէ բժիշկները «առդամահատեցին հանգուցեալին դին, որով վախճանապէս հաստատուեցաւ թէ Խորէն Ա. կաթողիկոսի մահը Հետեւանք է եղել սրտի կաթմածի» (ԱՆԴ): Շնորհակալական պատշաճ խօսքեղէ ետք, նամակը կը փակուէր յոյս յայտնելով որ չուտով ազգային-եկեղեցական ժողովը կը գումարուէր իջմամբնի մէջ՝ ընտրելու համար նոր կաթողիկոս, որուն համար ալ «Խորհրդային Հայաստանի հանրապետութեան քարեհան վերաբերմունքը հաստատուն գրաւական» կը նկատուէր: Հուսկ ուրեմն կը յիշեցուէր նաեւ որ 1936 ապրիլ 18ի Հայրապետական կոնգրակով, հանգուցեալ Խորէն Ա. ամենայն հայոց կաթողիկոսի տեղակալ նշանակուած էր Գէորգ արքեպիսկոպոս Ձօրեքճեան, ներկայեղով նաեւ յիշեալ կոնգրակին պատճենը (ԱՆԴ 250): Այս վերջին կէտը կրկնութիւնն էր ապրիլ 23 թուակիր Հետազոտի գոր իջմամբին յղած էր երուսաղէմ եւ անոր միջոցաւ ալ տիկուքի նուիրապետական պիտուեցուն եւ թեմեոսն (ԱՆԴ 139): Հայածանքի այդ տարինեղուն յայտնի չէր եւ ասկայն Հետազոտին կառկած չմասց որ Խորէն կաթողիկոսի մահը մաս կը

կազմէր Խորհրդային Միութեան մէջ գոյութիւն ունեցող համատարած վասնային եւ եկեղեցիներու ու հոգեւորականներու գէմ տարուած անգութ հայածանքին: Հայրի լոյս որ հայ եւ օտար հոգեւորականներ արտորած էին ու շատեր ալ դաւադրաբար նուստակուած: Հայաստանի պետութիւնը եւս, հլու հրատակ կեդրոնի հակակրօն քաղաքականութեան, պիտի կատարէր իրեն վրայ ինկած բաժինը, փակելով հայ եկեղեցիները եւ ցրուելով անոնց հովիւները: Ընդհանուր այս հեռանկարին մէջ դառնութեամբ կարելի էր տեսնել ու նշոյնակ հաստատել որ հայոց հոգեւոր պետը վախճանած էր տարօրինակ եւ խորհրդաւոր պայմաններու ներքեւ, իսկ ինչպէս հետագային միայն կարելի եղաւ վկայութիւններ լսել ականատես անձերէ, հէք հայրապետը բուն ինքզինամէ, եղած էր իր առանձնատնեակը մտած մարդոց ձեռքով, եւ ոչ թէ մեռած «արտի կաթմածից»: Մեր վերեւ պատմած տուեալներէն դատելով նշոյնակ, կը տեսնենք թէ որքան անչարիք եւ տարտամ եղած են սուսջին տեղեկութիւնները, երբ անթուակիր, բոլորովին անորոշ եւ տարապայմանօրէն ուշացած լուրերը կը մատնէին կատարուած անկուր ոճիւրը, ու Մայր Աթոռ լուեկայն կ'ուզէր սահիլ ու անցնիլ կատարուած եղեւնադրծութեան վրայէն, անշուշտ հակնայի պատճառներով: Այդ նոյն օրեղուն ո'չ որ պիտի համարձակէր ձայն քարձոցանկ Ստալինի բառնադրոյթեան գէմ, երբ ամէն կողմ ժողովուրդը արաստիքի եւ արքորի մատուած էր: Հարկ էր փակել հարցը առանց մանրամասնութիւնները գննելու, որպէսզի Մայր Աթոռը կարենար գէթ պահել իր ստակական գոյութիւնը տրուած սարսափիկ պայմաններուն տակ: Առանջին կառկածողը եղած էր նոյն ինքն թորգոմ պատրիարք որ ի զուր արասեց որ նոր Հետազոտ կը ծանուցուէր կաթողիկոսի յուղարկաւորութեան օրը, որուն պատճառաւ ալ ենթադրաբար ապրիլ 18ի շարաքթ օր կատարել կուտար հոգեհանգստեան պատարագը

Տ. Տ. ԽՈՐԷՆ Ա. ՄՈՒՐԱՏԲԷԳԵԱՆ

Ս. Թալրեխանց մայր տաճարին մէջ, խորհեով որ նոյն օրն ալ պիտի կատարուէր թաղումը Ս. Էջմիածնի մայր տաճարին մէջ (38. ՍԻՌ.139): Օրուան հանդիսաւոր պատարագին ներքայ կ'ըլլային պետական անձինք, օտար յարաւտանութեանց պետեր եւ հիպատոսներ, որոնց պատկառելի ջանքեր յանդանէ կը տեսնուի «Սիւն»ի մէջ (ԱՆԴ): Մինչդեռ Երուսաղէմի մէջ «ամէն ինչ եղաւ մեծաւոր եւ տպաւորիչ, եւ հոգեհանգիստի պահուն ամէնուն արդու եքստ լուցումս մոմրէն» սեւ շղարշով ժապաւիրուած» (ԱՆԴ), անդին Մայր Աթոռի մէջ չէր կատարուէր նոյնիսկ կատարական պահանջն ու յետին քահանայի մը վերջին օժման կարգը, ինչպէս յետոյ կը հաստատուէր: Թողորմ պատգիարք չէր ծածկէր իր կամարներ երբ կ'ըսէր թէ «չենք գիտեր նոյնիսկ թէ երբ կատարուեցաւ իր յուրարկարդութիւնը, որուն մասին՝ հակառակ տոմարութեան՝ լուծած էր գլխաւոր հետապիղը», հայցականի տակ դնելով անոր պատճառը եւ լուեկայն մեղադրելով Գեղարքայն Հոգեւոր խորհուրդը, որ ձառնեւ եւ միջոց չունենալով» իրեն թողած էր գոյժը «ընդ ամենայն կողման հայոցու պարտականութիւնը» (ԱՆԴ 134): Պատրիարքը իր «Մեծ Սուգը» խմբադասականը կը փակէր ներքին տուր գաղտնութեամբ մը, կուսակով Հայրապետին կեանքին դէմ եւ մուծին մէջ գործուած խորհրդարարութեան մը, հանգուցեալը վերաձայնելով «Սուրբ Հայրապետ»: Նախնական կամարները միացին թաղուն մինչեւ հետագայ տարիներուն, երբ քաղաքական միջոցաւորութեան մը միջոցաւ Ստալինի մահէն ետք, ու անկանոնութեան պարտական գաղտնորէն խօսիչ ու յայտնի դարձնել խմբական, կամ լուծուած շատ հաւանական պատճառները խորհին կաթողիկոսի մահուն: Երբեք վարձաներէն առաջինը կաթողիկոսին յանձնարմանը ըլլալն էր, որ չդիմանալով բռնութեանց եւ պետական պահանջներուն, ըստ որոնց երբ պետական անձինք Էջմիածին գալով կաթողիկոսէն բռնի

բանալիներ կը պահանջէին գանձատան իրեղէնները տանելու համար, դարձած էր ջղագրգիռ: Այս վարձանը կը հիմնուէր Գեղարքայն Հոգեւոր խորհուրդի ապրիլ 8 թուակիր պաշտօնագրին վրայ, ստորագրուած Արսէն արքեպիսկոպոսէն (ՎԱԻ.327.) ուր կ'ըսէր թէ կաթողիկոսը «վերջին տասն օրուայ ընթացքում» կը գանգատէր իր արտի անկանոն գործունէութենէն, եւ սակայն «միշտ հրաժարուեց բժշկական օգնութեան դիմել» յուսալով որ «ցտերբ անցողական են, քանի որ այլ անգամներ չէ պատահել»: Ըստ նոյն պաշտօնագրին, մահը արտի կաթողիկոսի հետեւեալ եղած է, ինչ որ դիտարկուեցին ալ «ապացուցեց», որուն ձանձամբ ներքայ» եղեր է Արսէն արքայան իբր անդամ խորհուրդին (ԱՆԴ): Իսկ երկրորդը, որ անկի ճշմարտացի է քան թէ ենթադրական, այն է որ կաթողիկոսը բռնութեամբ խեղդամահ ըրած են իր քանակականին մէջ: Վերեւ յիշուած շաբաթ Գեղարք միայուն պաշտպանն էր խորհին կաթողիկոսին, որուն թոյլ տուութեամբ միայն այցելողներ կաթողիկոսին մօտ կ'երթային: Ժամանակակից վկաներու պատմածին համաձայն, 1938 ապրիլ 4ի երեքշաբթի Ս. Էջմիածնի վանքը կը մտնեն երեք անձանցներ, անոնցմէ մին կին մը Փեղաղ անունով, ու պարտագին կը մօտենան Գեղարքին որ պարտէզն էր ու չորցած ճիւղերը կը հաւաքէր: Անոնց մտածումն էր վաճառել հետեւեալ Գեղարք ու անձնաբան մտնել կաթողիկոսին ստանձնանքները: Սկիզբը չէն յաջողի: Գեղարք մտահոգ կը մտնէ կաթողիկոսին սենեակը, թէյ կը տապալէր ու կը մեկնէ, ինքնիքն ըսելով՝ «Թէեւ վեհա սենեակեց դուրս եկայ ծախել նախագ ցացումով, բայց երբեք մտքովս չանցաւ որ վեհախոսին վերջին անգամ եմ տեսնում» (91.ԵԶԵ.Կ.36): Շուտով կ'երթայ միայն Մատթէոս վարդապետ Աճեմեանի մօտ որ նոյնպէս կաթողիկոսին մօտն էր միշտ եւ անոր գրուցակիցը: Ինք եւս ըսած է Գեղարքին

Տ. Տ. ԽՈՐԷՆ Ա. ՄՈՌԱՏԲԷԳԵԱՆ

որ նոյն անձանքի մարդիկը սպառնացած են իրեն որ կաթողիկոսին մօտ չեղծայ: «Դեռ մէկ օր էլ չէր անցել», կ'ըսէր Գեղամ, «որ լուր տարածուեց թէ կաթողիկոսը մահացել է» (ԱՆԴ): Գեղամ կը փութայ կաթողիկոսին մօտ ու զինք մտած կը գտնէ անկողնին մէջ, իր մօտն ունենալով Մատթէոս վարդապետը, որ «գլուխը դրած կաթողիկոսի կրծքին, ոչ տղամարդալայել Հեծեծանքով ողորմէր նրա մահը» (ԱՆԴ): Հոն չէին ո'չ տեղակալ Գէորգ արքեպիսկոպոս եւ ո'չ ալ Գեղաստանի Հոգեւոր Խորհուրդի եպիսկոպոսներէն մին կամ միւր: Տեղակալ Գէորգ արքեպիսկոպոս «իրեն Հասապնդունիքից խոյս տալու Համար թարնուել էր մեր մեծ բանաստեղծ Աւետիք խաճակեանի՝ Ղուկասեան փողոցի վրայ գտնուող բնակարանի նկուղում» (ԱՆԴ. 37): Գեղամի վկայութեամբ, երբ ինք կաթողիկոսին սենեակէն դէպի մեծ դահլիճ կ'անցնէր, Հոն կը նշմարէր. եկեղեցական լարերու կոտորածները, զարմանալով որ ինչու անոնք Հոն մնացել են: Գեղամ իրեն պարզօրէն Համարեց կաթողիկոսի մարմինը լուսւոյ, մաքուր զգեստներով ու նաեւ «Հոգեւոր զգեստներով» պատել ու Հանգչեցնել վայն դազաղի մէջ: Եւ սակայն «զողացնելու ժամանակ մարմնական վնասուածքներն չտեսայ, միայն դէմքն էր կապտած, եւ վզի շուրջ՝ մաշկի վրայ երկարաւուն շերտ-շերտ կապտաւուն Հեռքեր կային, իսկ Հեռքերի տակ՝ արեան մանր բծեր» (ԱՆԴ): Պահ մը ետք ներս կը մտնէր Գեղաստանի Հոգեւոր Խորհուրդի անդամ ու կաթողիկոսի անձնական բժիշկը՝ Հայկ Նիկողոսյանը, որ պատահաբար լսելով Վեհափառի մահը, Երեւանից վեր էր Մայր Աթոռ: Ուշադրութեամբ նայելով Հանգուցեալին, կատարեց Հարկ եղած քննութիւնը, «եւ Հատուելով՝ ցածր ձայնով ասաց. կամքած չկայ, կաթողիկոսին խեղդել են» (ԱՆԴ): Խորէն կաթողիկոս իր վերջին նամակը գրած է 11 մարտ թուականով՝ ուղեւ Նիւ Եորքի Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութեան, ի պատաս-

խան վերջնայ յղած սրտագին շնորհանուրով ինքեան, Վարդանանց տօնի նախօրէին, կաթողիկոսի անուամբ յղուած նամակով: Իր այդ նամակին մէջ կաթողիկոսը յատկապէս կը յիշէր իր նախնայ՝ Գարեգին արքեպիսկոպոս «որ սրբութեամբ կատարելով իր նախնային պարտաւորումներն, միախառնուեալ է Սեր ժողովրդին իր Հոգեւորն թաղով նկրտով» (ԱՆԴ. 326):

3483. ՄԱՀԷՆ ԵՏԲ

Խորէն կաթողիկոսի անանկալ մահէն ետք Գեղաստանի Հոգեւոր Խորհուրդի եկեղեցականները Հապճեպ Հայոցապետութիւններով կը տեղեկացնէին Գէորգ արքեպիսկոպոսի տեղակալութեան մասին, այդ ձևով Մայր Աթոռի Հոյեւոր վերին իշխանութիւնը փոխանցած ցուցնելով Հայ Եկեղեցւոյ թեմերուն: Տեղակալին ուղղակի կոչումով որպէս կտակ կը մնար անյայտ մինչեւ նշանակեալին Մայր Աթոռ վերադարձը, երբ ան կ'իմանար կոչումի մասին թէ ինք նշանակուած էր ամենայն Հոյեւոր կաթողիկոսի տեղակալ (ԵՄԸ. 18): Գեղաստանի Խորհուրդի Ապրիլ 19ի պաշտօնագրէն կը համարուի որ կաթողիկոսի մահէն անմիջապէս ետք Աթոռի արքեպիսկոպոս պատման անձեռն չեալ փոխանակելի սենեակ մտած են ու երեսուն Համար 1936 ապրիլ 18 թուակիւր ու Համար 620 սցն կողմից որ տեղակալ կը նշանակէր Գէորգ արքեպիսկոպոս (ՎԱԻ. 188): Աթոռն անձամբ իր մօտ պահած է կողմից դայն յանձնելու Համար իր ակցով, ու պայն յանձնած է Գէորգ արքեպիսկոպոսին անոր Մայր Աթոռ վերադարձին՝ ուր ան կ'ըսէր «Հայրապետի մահուան առթիւ անհրաժեշտ Հետազոտական տեղեկութիւններն անելու» (ԱՆԴ. 328): Կաթողիկոսի թաղման դժբախտ պարագան երեսն կ'ըլլէ Հետապայ սուրբանկերուն միայն, եւ ըստ տրուած վկայութեանց Խորէն Ա. ի թաղման յատուկ աւանդական

Տ. Տ. ԽՈՐԷՆ Ա. ՄՈՒՐԱՏԲԷԳԵԱՆ

սրբաբնույթի ներքո չեն կատարում, մանա-
ւանդ որ, ինչպէս ակնարկեցինք վերջ,
տեղակայն իսկ անձամբ բացառաւ էր այդ
օրերուն Մայր Աթոռէն, իբր թէ պաշտօնով
Լենինական եւ Թիֆլիս մեկնած (ԵՐԶ-48), եւ
տալիս իրականին մէջ թաքնուած կը մնար
Երեւանի մէջ, իսկ տալով իրեն դէմ եւս
եղած Հայածանքէն (91.ԵԶԵ.Է.37): Երբ Մայր
Աթոռի մէջ ո՛չ տեղակալ կար եւ ո՛չ ալ
եպիսկոպոս՝ կաթողիկոսի մատան վաղոր-
դայնին, ինչպէս կարելի պիտի ըլլար
կանոնական կարգով եւ պատարագի մատուց-
մամբ վերջին օծումը կատարել Հանգեցեալին
ու թաղել զայն Նախկին Հայրապետներու
չարքին՝ մայր տաճարի զանգակարանն կողքին:
Հայածանքի այդ օրերուն կը մնար պարզօրէն
վերցնել կաթողիկոսին մարմինը եւ Հապճեպ,
պատահական անձերու ձեռքով, թաղել ան-
շնան տեղ մը: Ինչպէս գրած է Հետազային
ականատեսներէ լսած պատմադիրը, «անպա-
սար, շատ քիչ մարդկանց ներկայութեամբ,
մեծ մասամբ պատանւերի, թաղում են Ար-
Հոփիովնէ Եկեղեցու մօտ գտնուող Համա-
նական գերեզմանոցում» (ԱՆԴ 36): 1943ին
տեղակալ Գէորգ արքեպիսկոպոսի կարգադրու-
թեամբ կարելի կ'ըլլայ Ողորդն կաթողիկոսի
անխնայեղ տեղափոխել Ս. Գայեանի վանքի
Հովանիին ներքեւ ու թաղել կաթողիկոսներու
յատուկ դամբարանին մէջ՝ չիմարար մըն ալ
զեռեղելով վրան: Կաթողիկոսի մատան
օրերուն տեղակալ Գէորգ արքեպիսկոպոսի
Երեւան սպասարանը տարիներ ետք միայն
յայտնի եղաւ բանատեղծ Աւետիք Խա-
նաբեանի կողմ Սոֆիայի վկայութեամբ: Տիֆլիս
Աւետիքեան յայտնած է Հարցնելով, որ ժամ
դուք գիտէ՞ք որ լուսաւորի Ողորդն Ա. կա-
թողիկոսի մատան օրերին Գէորգ սրբազանը
Թաքնուած էր մեր բնակարանում, ուր մնաց
մէկ ու կէս ամիս» (ԱՆԴ 37): Բազմիցով իր
յիշողութեան ծիարը, Սոֆիա ըսած է թէ
դաժան էին այդ օրերը 1938 տարւոյն, երբ
մատուորմաններ եւ գրողներ չարքով կը

ձերբակալուէին ու բանտ կը տարուէին:
Կարգը պիտի դարձաւ իր ամուսնուն՝
Աւետիք Խաճապետի որ մտահոգ իր կնոջ կը
զգուշացնէր, ըսելով «Զե՛ն տեսնում ինչ է
կատարում գրողների հետ, մի օր էլ ինձ են
տանելու» (ԱՆԴ): Գիշեր մը Խաճապետ-
ներու դուռը կը զարնուէր: Սոֆիա դուռով եւ
վախով կը մօտենար դրան, կը բանար ու կը
տեսնէր բնակարանի սեմին Գէորգ արքեպիս-
կոպոս Զօրեքանն որ մտահոգ կ'ըսէր տիկնոջ
«որ Հաստատ տեղեկութիւն ունի, որ ուզում
են իրեն բանտարկել»: Աւետիք Խաճապետն
անկողնէն ելլելով կը Հանդարտեցնէր սրբա-
զանը ու կը թեկադէր իրենց մօտ մնալ
ստեն մը, «որքան կը քանկանաս, քանի եւ
ստան եմ, քեզ ոչ մի բան չի պատահի»
(ԱՆԴ): Այս կերպ կը բացատրուէր Գէորգ
սրբազանի էջմիածին չգտնուող երբ Ողորդն
կաթողիկոս յանձնարած կը վախճանէր ու
թաղման կարգը Հարկ էր կատարել: Երբ իր
Թաքնուածն մէկ ու կէս ամիս ետք Մայր
Աթոռ վերադարձաւ, տեղակալը ձեռնարկեց
չատ բարդ եւ զգալուն իր գործին «պարզի
եւ պարտականութեան ամենատարբեր գիտա-
ցութեամբ» (ԵՐԶ-48): 1940ի զարնան դարձեալ
մասն Հետապնդել տեղակալը, երբ օր մը
Երեւանէն երեք պետական անձեր մայր Աթոռ
եկան, վեհարան տան ու ներկայացան Գէորգ
տեղակալին (91.ԵԶԵ.Է.24): Խօսակցութեան
Հազիւ անցած, մին անոնցմէ կոպտօրէն
առաջարկած է տեղակալին Հրաժարել էջ-
միածին բնակէլէ, «Ինչ ո՛ւ Նստել եւ այս չորս
պատեղի մէջ», ըսելով եւ առաջարկելով որ
Երեւան փոխադրուի, Հոն մնալուն բնակութիւն
Հաստատել որպէս դառապիտ եղած յուշերուն
կամ Հայադիտութեան: Իր կողմից պատա-
խանով տեղակալը ըսած է վճռաբար թէ իր
եպիսկոպոսական ուխտը չէր դադար, եւ
երդմնագանց ըլլալով իր անժողով չէր լքել:
Դժուարին օրերը յաղթահարելով, տարի մը
անց, 1941ին տեղակալը կը յաջողէր ազ-
գային-Եկեղեցական ժողովի Հրաւեր ուղղել

Տ. Տ. ԽՈՐԷՆ Ա. ՄՈՒՐԱՏԷԳԵԱՆ

կաթմողիկության ընտրություն կատարել 1939 թվականի մայիս 25ին ու սու այս ֆրակցիաներ ուղղած էր Հայ եկեղեցուց երեք նուիրականության ակնարկներն եւ 31 թեմական առաջնորդներուն (ԱՆԴ 129): 1940ի սկիզբը Հայ եկեղեցուց Հանդէպ եղած Հայածանքը սկստ տակա տկարանայ ինքն-գոյնին իշխանութեանց քաղաքականութեան Հայուցն, արտօնելով որ էջմիածնի տեղական Գէորգ արքեպիսկոպոս ճանաչում տաւար պետութեան, որպէս լիազօր ներկայացուցիչը ամենայն Հայոց կաթմողիկութեան թէ՛ Հայաստանի եւ թէ՛ արտասահմանի մէջ: Նոյն թվականի փետրուար 7ին տեղական Գէորգ արքեպիսկոպոս ընդունուեալ Հայաստանի դեկաբրին իտրուրոյի նախագահ Մաքակ Կարախանի կողմէ որմէ ան կրցաւ արտօնութիւն առնել ապապիւն-եկեղեցական ժողով գումարելու՝ ընտրելու Համար յաջորդ կաթմողիկութեւ (ԱՆԴ 134): Այս բոլորով միասին սակայն 1939 թվականի վերջապետութեան վերաբերող պետական որոշմանց արձանագրութիւնները կը Հաստատուին առնուած յաջորդ քայլերը, որպէսզի եղով որ պատմական վանքերուն մէջ ուստացնացութիւն եւ ծխականատարութիւն չկատարուէր, յիշեցնելով որ «բոլոր յուշարձանների բանալիները գտնուում են մեր Հայկիներին ձեռքին»: Զաքար Սուքիաս վարդապետ Լալայեանի պարագան կը յիշուի որ ինքով իրապի վանքին վանահայրն էր ու ամէն կեպակ կը ջանար բաց պահել վանքը Համարակ եղած բունատկութեան: Իր այս քաջարի կեցածքին Համար, Լալայեան դէպի իր ծննդավայր Հաղատ եկեղեցու ճամբուն վրայ զընկել է գնացքի տակ եւ մահացել, որուն ընկերները վերցնելով անոր մարմինը փոխարկել էին Ուղուկար (Օձուն) գիւղը ու Հոն թաղած: Արժանաւոր այս վախճանը կատարով դիտած են մայրիկ, որովհետեւ Լալայեան ինքով իրապի ջղով պատկանն էր եւ իր ծննդավայր Լուրի շրջանի վանքերուն մեծ պաշտպանն ու ջատագովը, պահանջելով միշտ

սրբավայրերուն վերադարձը Հատապապ ժողովուրդին:

3485. Կ. ՊՈԼՍՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ

Կ. Պոլսոյ Հայոց պատրիարք Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Նարոյեան իր պաշտօնին ձեռնարկել 1927ին քաղաքական դժուարին պայմաններու տակ, առանց յայտնի գործ մը արձանագրելու Ան կրցաւ իր կարելին ընել պահելու Համար տոնական գոյությունը իր պատմական ակնարկին՝ Կ. Պոլսոյ Հայոց պատրիարքութեան: Անկարելով իր 1927 յունիս 26ի պատրիարք ընտրութեան, Մեսրոպ Նարոյեան իր անդրանիկ կողակցին մէջ բաժնի էր թէ Վկայութիւն մը թուրք Հանդակտութեան Հայրանամ Հովանաւորութեան ներքեւ, եւ թէ թուրքիս «պոլիտիկան իմաստուն բաղձը շրջումով մը քաղաքակրթ մեծ ազգի մը աստիճանին վրայ դրաւ զայն» (ՆՇՆ-247): Պատրիարքը պարտաւոր էր դրաւարքի Հիստորի նորանկախ Հանդակտութեան որ մեր ազգը բնաջնջելու յուեղոյն ծրարողը գործադրած էր միայն տաճարակ մը առաջ, աչքին առջեւ նոյն ինքն Մեսրոպ պատրիարքի, որուն վրայ այս անգամ կը դրուէր նոր պարտաւորութիւններ որոնք այլեւս նախկին պատրիարքութեան ոչ վարչական եւ ոչ ալ քաղաքական Հեռքը պիտի կրէին իրենց վրայ: Կը մնար տակ կրօնական պարտաւորութիւնը զոր Հազիկ պիտի կարենար պատրիարքը գործադրել ահուկի կաշկանդումներու գիւղով: Նարոյեանի 17 տարիներու պատրիարքութիւնը յիշուի եղաւ աննշան, անաղմուկ եւ Հարկադրարար ապարդիւն, որովհետեւ Կ. Պոլսոյ Հայոց պատրիարքութիւնը այլեւս ամփոփուած էր Հին մայրաքաղաքի, նոր անունով Իսթանպուլի, տաճարներուն մէջ, պահելով թեքեա նախկին Հայքը միայն եւ իր պատմական յիշատակը: Աթուր՝ 1927-1944ի ընթացքին կը գտնուէր այնպիսի փափակ պայմաններու տակ որ իր գոյութեան խաբիւրը

Տ. Տ. ԽՈՐԷՆ Ա. ՄՈՒՐԱՏԻԳԵԱՆ

միայն Հայ եկեղեցուց զաւակներուն գուրգու-
նանքն ու պաշտանքը իր կազմէին: Մեայրոյ
Նորոյն եղաւ իր ժամանակին մարդը որ
կըցաւ մալ անկողելի, կատակով չա՛նքէ
վեր, նկարագրով բարձր, որուն շնորհիւ յար-
գելի դարձուց իր նվուն ամբողջը: Պետութեան
աշքին, նոր Հանրապետութեան հռչակումով,
փոքրամասնութեանց հոգեւոր պետերը կը
դադրէին պետութենէն ունեւի եւ մեծարանք
ստանալէ: Անոնք անկարելիոր անձինք կը նկա-
տուէին այլեւս, նոյնիսկ անբարձալի, որոնց
խօսքը ո՛չ կշիռ ունէր եւ ո՛չ արժէք: Մեայրոյ
պատրիարք, գլխավոր այս բոլորին, մնաց
անշուշտ իր զուտ եկեղեցական ծխականա-
րական սահմանին մէջ, պայծառ պահեց Իս-
թանպուլի երեսունէ աւելի եկեղեցիները, անոնց
կից դպրոցները ու եկեղեցեաց դպրաց դասերը,
սրտիմէ դուրս պրծիմէ մշակութային ո՛չ մէկ
ակնառու յայտագիր կըցաւ գործադրել: Բարե-
բախտութիւն մը կի՛նէ կար այն ալ Ազգային
Սահմանադրութեան ստեղծին ի գօտը ըլլալն
էր, որուն շնորհիւ տնօրինուած վարչական
մայրիմները գէշ աղէկ կը գործէին ու
գօրծիկ կ'ըլլային պատրիարքին, Հակառակ
անոր որ զանազան պատճառներով այդ մար-
մինները հետզհետէ լուծուեցան եւ նոյնիսկ
ազգային վարչութիւնն ալ Համալսարանային
երկրորդ պատերազմին բեռնով ինքնին ան-
գործութեան մատնուեցաւ: Մեայրոյ պատրիարք
կը մնար լուռ եւ սակայն մտաւոր, երբ սուգ-
նապէս իրարաւ կը յաջորդէին: Ան ունեցաւ
միշտ Հայ ժողովուրդի սէրն ու վստահու-
թիւնը որոնցմով դիմաւորեց պատահարները,
չհեռացաւ իր ամբողջն, անաղարտ պահեց իրեն
յանձնուած աւանդը ու անոր հետ կապուած
որոշ իդէալները: Իր «Նշխարներ» Հաստիքին
մէջ, ուր Մեայրոյ պատրիարք բարոյագիտական
եւ կրօնագիտական չարք մը յօդուածներ
ամփոփած է երբեմն Հայրենի ծածկանունով,
իւր կենսագիրը յատկանշական կերպով ըսած է
թէ «պատրիարքը արար թաղաքացիի մը իդէ-
ալներնէր միայն ունէր յաշտ երկրին օրէնքին»

(ԱՆԴ 12), զոր սակայն նուաստութիւն
չնկատեց ինք, այլ ընդունեց որպէս զո-
հարեցութեան սեղան, ուրիշ իր դիւրագգած,
Համետ եւ բարեմոյն անձը հոգեկան արիւ-
թեամբ հակեց պատրիարքարանի անունին եւ
գիրքին վրայ: Նորոյն փայլեցաւ իր գրիչով
աւաւեղարար զոր կարելի է Հաստատել
«Նշխարներ» գրական գործերու իր յիշեալ
հաւաքածոյէն, յետ մահու հրատարակուած՝
1948ին: Հոն «բարոյագիտական ոգին է որ
ողնայալը կը կազմէ իր գրականութեան, որ
կը բխի իր խառնուածքէն ու նկարագրէն»
(ԱՆԴ 5): Արժան է յիշատակել մի քանին
այդ գեղահիւս յօդուածներէն, ինչպէս,
«Բարոյին ըմբռնումը մեր մէջ» (1901),
«Նկարագիր» (1901), «Դաստարակութեան
ըմբռնումը» (1901), «Ներշնչումը» (1902), «Ս-
Սահակ եւ Ս. Մեայրոյ» (1902), «Օտար ազ-
դեցութիւնը մեր գրականութեան մէջ» (1902),
«Վեանքը՝ Զատիկի խոհեք» (1903), «Կրօնք եւ
բարոյական» (1903), «Կրօնք եւ քաղաքակր-
թութիւն» (1903), «Ներկայի պահանջը»
(1905), «Ընդհանրական եկեղեցին եւ եպիսկո-
պոսութիւնը» (1905), «Հայ եկեղեցին՝ ընդ-
հանուր ակնարկ մը» (1905), «Հին Կոստանպոլսի
ծագումը» (1906), «Շնորհքի մարդը», «Գեղե-
ցիկն ու բարին», «Մայրը», «Կնոջ բարձրա-
ցումը Աւետարանով», իր անդրանիկ կոնդակը՝
1927 օգոստոս 14 թուակիր: Իր օրով վեղա-
շինուեցաւ Ֆելդիդի Ս. Վարդանանց եկե-
ղեցին: Պետական սեղմումներու շարքին,
1935ին, Թուրք պետութիւնը Հրապարակեց
2762 թիւ վազը ֆներու օրէնքը որուն ուժով
Համայնքային Հաստատութիւններու մատակա-
րարութիւնը կ'ենթարկուէր «Վիզաֆի» վար-
չութեան Հակակշիւն (62-ՇՈՂ.Բ.73): Յա-
ջորդող տասնամեակներուն պատրիարքութեան
դիմագիծը մնաց միեւնոյնը, առանց դուրս
չափով վերափոխանալու առանձնանորհներու
եւ կամ թոյլատու վերաբերմունքի: Ինչպէս
Յունաց, նոյնպէս Հայոց պատրիարքութիւնը
մնաց իր պատեանին մէջ:

ԴՈՎՏ. Զ. ԶԱԽԷՆ ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅՈՑ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԸ ԴԱՐԵՐՈՒ ԸՆԹԱՑՔԻՆ

Բ. Մաս

Նոր Շրջան

Ս. Յակոբի Վերակառուցումը

Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի վերաշինութեան հզգրիտ թուական չենք գիտեր: Ներկայիս ամոր վերաշինութեան ընդունուած ժամանակը ցոյց կը տրուի ժԲ. դար, խաչակրաց ժամանակ:

Օտար կարգ մը հնագետներ եւ պատմաբաններ զայն կը վերագրեն վրացական (ԺԱ. դարու) կառուցուածքի: Ատոնցմէ եմ Eugene Hoade, "Holy Land" Jerusalem reprinted 1996, p. 280: Jerome Murphy-O'Connor, "The Holy Land", G. Britain, 1980, p. 49: Աոյն հեղինակները կ'աւելցնեն ըսելով թէ ետքը հայերը զայն վրացիներէն վարձով առին կամ գնեցին Eugene Hoade, "Guide To The Holy Land", 1996, p. 458: Նաեւ Արեֆ էլ Արեֆ, «Թարիխ Էլ-Գուսս» («Պատմութիւն Երուսաղէմ»), Երուսաղէմ էլ Մաղարեֆ 1986, էջ 533:

Անգլիացի կարեւոր հեղինակ մը՝ John Carswell & C.K.K. Dowsett, "Kutahya Tiles and Pottery from the Armenian Cathedral of St. James, Jerusalem", Vol. I Oxford, 1972, p.1-2, կը գրէ թէ այս վեհը լուծուեցաւ երբ միջնադարեան ուխտաւոր մը՝ ձոհն ոֆ Վերդգպըրկը (Գերմանացի Նպա. մը) 1165ին կ'այցելէ Ս. Երկիր եւ Երուսաղէմ, եւ Հայոց նոր կառուցուած Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարը եւ կը գրէ թէ Հայոց եկեղեցւոյ մէջ թաղուած է Ս. Յակոբ Առաքնալի գլուխը եւ մարմինը կը գտնուի Գոմբուսդէլլա-յի մէջ (Սպանիա): (Տես նաեւ Kevork Hintlian "History of the

Armenians in the Holy Land", p. 52 & 54):

Օտար կարգ մը հեղինակներու վրացական վարկածը կարելի չէ հաստատել փաստերու վրայ, քանի որ չունին փաստացի վաւերագիրներ:

«1835ին Ս. Յակոբի վերնատան շինութեան առթիւ իմն պատերը քանդուած ժամանակ քանդակագործ խաչար մը երեւան կ'ելլէ, հետեւեալ յիշատակարանագրութեամբ:

«Ի ԹՈՒԽՆ ՀԱՅՈՑ Ո (1151) »: Այս խաչարը այժմ ագուցուած է նոյն վերնատան արեւմտեան արտաքին պատին վրայ:

Նոյն վերնատան հիւսիսային արտաքին պատին վրայ ագուցուած է հնագոյն խաչար մը հետեւեալ թերի արձանագրութեամբ,

«ԲՍ. Ողորմեա ... հոգւոյն ամէն.

ՈՐ (1153): (Տ. Հ. Թ. Սաւալանեանց, «Պատմութիւն Երուսաղէմի», Բ. Հատոր, Երուսաղէմ, 1931, էջ 1219):

Այս իմն եւ թանկարժէք խաչարները իրենց շատ կարեւոր եւ արժէքաւոր արձանագրութեանց պատճառաւ (մասնաւոր 1151 եւ 1153 թուականներու գոյութեան պարագաները) մեզի քան մը պէտք է որ ըսեն եկեղեցւոյ վերակառուցման պարագաներու մասին:

Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարի վերաշինութեան ժամանակաշրջանը կարելի է դնել 1142-1162 թուականներու միջեւ, երբ Կիլիկիայէն Գրիգոր Պապիւսը

Ամենայն Հայոց կաթոժիկոսը կ'այցելէ Երուսաղէմ Ջատիկի Տօնին եւ մասնակցելու Սիոնի մէջ գումարուած ժողովին, պարգեւու համար Հայոց հաւատալիքը եւ դաւանութիւնը: Տակաւին այդ ատեն Ս. Յակոբը յռւնէր իր ներկայ հարտարապետական ձեւը: («Armenian Art Treasures of Jerusalem». Ed. by B. Narkiss, New York, 1979, p. 121: Մ. Եպս. Աղաւնունի, «Միաբանք եւ Այցելութեամբ...», Երուսաղէմ, 1929, էջ 77):

Գրիգոր Կթղ. Պատմաբանի շատ հաւանաբար ինք կ'ըլլայ Ս. Յակոբի ընկալածակման եւ վերակառուցման պատասխանատուն, եւ վաճառքի մէջ Ռիտաւորաց ընդունման հիւրանոցին: («Armenian Art Treasures...»: Անգլ. թ. 121:) Joshua Praverի առաջարկութեան համաձայն կրնայ ըլլալ որ Կիլիկիոյ Հայոց Թորոս Բ. Թագաւորի (իշխանապետ) հովանաւորութեամբ եղած ըլլայ Ս. Յակոբի վերաշինութիւնը, երբ առ 1163ին կ'այցելէր Երուսաղէմ, Ամալրիկ Ա. Թագաւորի իշխանութեան օրօք: Դարձեալ հոս ալ կը հաստատուի ձոնն ո՞ք Վիւրգալըրի փաստը թէ Ս. Յակոբ եկեղեցին մեծ է, վաճառքը բնակուած է Հայ վաճառական-եկեղեցականներով, ինչպէս նաեւ նոյն վաճառքի մէջ կայ մեծ հիւրանոց մը: Հետագայ ուղեգիր-ուխտաւորները որոնք այցելած են Երուսաղէմ հաստատած են որ Ս. Յակոբ եկեղեցին Հայոց է եւ գոված են անոր գեղեցկութիւնը, ինչպէս Ֆրանսիացոյց տա Բոկկիպոնէի, հեղինակ. «Ճամբորդութիւն Մովսէսի անդին»: (1346-1350), առ իր գիրքին մէջ նկարագրած է Ս. Յակոբը որպէս. — «...մեծ եւ գեղեցիկ եկեղեցի, երկու փոքր դուռներ եւ մուտքի ջրհոր մը, եկեղեցիին կէսին կայ պատ մը եւ կիսաբոլորակին մէջ է գեղեցիկ խորանը, խորանին տակ մեծ քար մը կարմիր մարմարէ, կլոր ծակ մը չորս մաս լայն եւ մէկ քառակուսի. եւ հոս գլխատուած է Ս.

Յակոբ, ուր կայ երեք կանթեղ մշտաւառ. առ Հայոց կը պատկանի»:

Ուրիշ օտար ուխտաւոր մը, ձոնն Ռոյոնէր. «Նկարագրութիւն Ս. Երկրի», (1422). իր գիրքին մէջ առ կը գրէ թէ «...մեր համար ընթացքին (դէպի Դաւթի բերդը) նախ կու գայ Հայոց եկեղեցին (Ս. Յակոբ): Այս եկեղեցին կլոր է, հաստ պատերով, կանգնուած կամարակապ տանիք, կեդրոնական չորս քառակուսի սիւներով, ջրաներկ ապակի պատուհան մը, քայքայ կան երկու հարիւրէ աւելի կանթեղներ: Իմ այցելութեան ժամանակ 120 կանթեղներ կը վառէին եկեղեցւոյ մէջ մէկ շարանէն, եւ քրքիք չտեսայ կամ չլսեցի ժողովրդի ախարհն ունիւրում: Եկեղեցւոյ ձախ կողմը ցոյց կը տրուի Ս. Յակոբ Մեծի գլխատման տեղը»: Այս մէջքերումները առնուած են «Armenian Art Treasures...»էն էջ 121:

Այստեղ նկատելի է ուխտաւոր ուղեգիրներու սխալ նշումը՝ Ս. Յակոբ Առաքելի որպէս գլխատման վայր, փոխանակ Առաքելի գլուխի թաղման վայր կամ գերեզման ըսելով:

Երուսաղէմի միաբան եւ կարեւոր պատմագիր, Մկրտիչ Եպս. Աղաւնունի նկարագրելով եկեղեցւոյ կառուցողական ոճը կը շեշտէ անոր հայկականութիւնը. — «Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարը կառուցուած է հայկական հարտարապետական ոճով, չորս քառակուսի լայնամիտ սիւններ եւ որում վրայ կը հանգչի գմբեթը, այս ցոյց կու տայ շէնքին հայկականութիւնը: Ան նման է ճիշդ հնագոյն հայ եկեղեցիներուն եւ կառուցուած է Մայր Մաշտոցի հրահանգներու համաձայն, ամբողջ տաճարին երկայնութիւնը 22 մետր է, աւագ դուռնէ մինչեւ Աւագ սեղանի ետեւի կիսաբոլորակը, իսկ լայնութիւնը հարաւէն հիւսիս միջին հաշուով 16 մետր, որ կուտայ իբր 650 քառակուսի մետր տարածութիւն»: («Հայկ.

Հին վանքեր եւ եկեղեցիներ...» 1931, էջ 252: Տես նաեւ «Հայկական Նրուսաղէմ», Օրմանեան էջ 13) :

Տաճարի կեդրոնական գմբեթի ներքնամասին կիրառութիւնը խաչածեւ ձգուած կամարներ են, նման ժ. դարուն Հայաստանի Հայրապետ եկեղեցւոյ գմբեթի ներքնամասի : («History of the Armenians, in the Holy Land», K. Hintlian, Jerusalem, 1976, p. 52:)

ԺԲ. դարու կարգ մը ճարտարապետական ոճեր կը վերագրուին խաչակրական զարդաճեղքներու ոճերու, ինչպէս սխմբու վրայի խոյակներէն ոմամք, («Armenian Art Treasures of Jerusalem էջ 122-123):

1957ին Ս. Յակոբայ Մայր Տաճարի յատակի սալարկումի բնթացքին կարգ մը իւղաներկ պատկերները վար կ'առնուին Ս. Յակոբի Միաբանական կեանքէն դարերէն եկող իւր գրոյցը ստուգելու համար, թէ տաճարի իւղաներկ պատկերներու տակ կան հարագատ մոյն պատկերներու հին որմնանկարները (ֆրեսկոներ): Կը քացուին Ս. Գլխաղբի բով «Տեառնական» եւ «Քառասուն մանկանց» պատկերները: «Տեառնական» պատկերին վրայ արձանագրութիւն մը կայ որ Ս. Գրական պարզ քացատրողական մըն է միայն երեք դէմքերու գլուխներուն վերեւ եւ այդ գրուածները մէկը միւսին շարունակութիւն եւ յրացուցիչ են պարզապէս.- «Յօժարը ըմպողքն գրաժակն արեան Սր. Տեարքն մեր Որդիքն Որոտման: Փրկիչն քազմի յաթոնն փառաց սոցա տայ գփառս ըստ մօրն հայցմանց»: Որմնանկարին վրայ նկարիչի անուն կամ ոնէ թուական չկայ: Նոյն շրջանին եւ ապա ետ ծածկուած են սոյն որմնանկարները նախկին խոշոր իւղանկարները անոնց վրայ դրուելով (Շնորհի Եպս., «Սիմոն», 1958, էջ 235-238): Այս որմնանկարները շատ հին են ինչպէս Սրբազան հեղինակն ալ յիշած էր

1958 «Սիմոն» ամսագրի յօդուածին մէջ: Կը խորհիմ թէ անոնք միջնադարու մէջ գծուած են Ս. Յակոբի նորակառոյց տաճարի աւարտումէն ետք ժԲ.-ԺԳ. դարերուն ընթացքին հաւանաբար: Որմնանկարներուն ոճը շատ յատկանշական է տունալ դարաշրջանին:

Հին աւանդական գրոյց մը կը պատմուի Ս. Յակոբի մէջ թէ պատկերները իրարու հետ իսած են: Ուրեմն այս կը հաստատէ թէ ինքնէն ի վեր Ս. Յակոբեանց Տաճարի պատերը սրբապատկերներով ծածկուած եղած են: Այսպիսի գրոյց մը կը պատմուի թէ 1223 թուականին հրաշալի խօսակցութիւն մը տեղի կ'ունենայ Ս. Գարրիէլ Հրեշտակապետի եւ Ս. Կոյսի Աւետման սլատկերներուն միջեւ, Աւետման տօնին օրը, Ապրիլ 7ին: Կ'ըսուի թէ այս հրաշալի դէպքին ականատես եղած է հայ մենակեաց ուխտաւոր մը՝ Գառնեցի Յովիաննէսը: («Ժամանակագր. Պատմ. Ս. Երէմի.» Հատոր Ա. Տէր Յովիաննէսեանց, 1890, էջ 181): Մ. Եպս. Աղանունի, «Ս. Երկրին Սրբավայրերու Աւանդութիւնները», 1936, էջ 123-124: Յովիաննէս (Հաննէ) Վրդ. Նրուսաղէմացին այս դէպքին տարբերակը ունի թէ Սր. Գարրիէլ Հրեշտակապետի եւ Ս. Կոյսի պատկերներու խօսակցութիւնը նկարագրող եւ ականատես եղող անձը Նրուսաղէմ բնակող Պօղոս Վրդ.-ի առաքինի սպասաւորն է (անուն չի յիշուիր): («Պատմութիւն Նրուսաղէմի ...», 1807, էջ 83-84):

Ս. Յակոբայ իւղաներկ պատկերները 18րդ դարէն ետք են: Ինչպէս տեսնա՞մ ասկէ առաջ եղած են որմնանկարները: Հնուագայ դարերուն հաւանաբար ապահովութեան համար, որմնանկարներու մոյնի վերարտադրութիւնը կատարուած է պաստառներու վրայ եւ դրուած որմնանկարներու վրայ:

(Շարունակելի)

ԲԱՐՍԵՂ ՎՊՐ. ԳԱԼԷՄՏԷՐԻԱՆ

ՅՈՒՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՍԻՐԱԾ ՄԵԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՍ՝ ՇԱՀԱՆ ՌԵԹԷՈՍ ՊԵՊԵՐԵԱՆ

Խորունկ սիրով եւ յարգամբով կ'ոգեկոչեմ խնկելի յիշատակը ուսուցչիս, հայ մշակույթի ազնուագոյն երախտաւորներէն՝ Շահան Ռ. Պէրպէրեանին, որ որպէս ուսուցիչ, դասախօս եւ մանկավարժ, իմաստասէր, գեղագէտ եւ արուեստաբան, երգահան եւ երաժշտագէտ, պարագորոզ եւ թատերադրող, իր սերունդին նուիրեալները յատկանշող գաղափարապաշտութեամբ, խոնարհամտութեամբ եւ անձնուիրութեամբ՝ կէս դար ամբողջ ծառայեց իր ազգին:

Այս պահուն, յուզումով եւ երախտագէտ սրտով կը մտածեմ այս մեծ հայուն անասկարկ նուիրումին, կրթական եւ մշակութային բեղուն գործունէութեան, բազմակողմանի կարողութիւններուն, խանդավառութիւններուն եւ հետախորհրութիւններուն, բացառիկ հմտութեան, իմացականութեան եւ փայլող անհատականութեան ու մեզի բաշխած անփոխարինելի քարիքներուն եւ վաստակին մասին:

Ռէթէոս Պէրպէրեանի զաւակը ծնած ըլլալու բախտաւորութիւնը եւ ուրեմն իր ոգեկան ու իմացական հարուստ ժառանգութիւնը, դարասկիզբի Հայ Պոլիսը իր արգասանդ քարեխառնութեամբ, Փարիզի Սորպոնը իր իմացական եւ գեղարուեստական շողարձակումներով, ազգակները եղան իր կեանքի պատրաստութեան եւ մտաւորականի փթթումին: Պէրպէրեան տունին մշակութային մթնոլորտին մէջ աճեցաւ եւ ուռնացաւ գեղեցիկին, քարիին եւ ճշմարիտին հանդէպ իր պաշտամունքը: Ինքզինք նոր գոտած Հայ Պոլիսը ստեղծարար

տենդագին թափի մը մէջ տուաւ իրեն հպարտամբը ցեղին ոգեկան եւ իմացական ոյժին եւ սարսուռը Հայ Հոգիին գեղեցկութիւններուն, եւ գիտակից խանդավառութիւնը՝ ամբողջովին նուիրուելու Հայ մշակույթի ծաղկումին: Սորպոնը զարգացուց կեանքը իր եութեան մէջ ընկալելու եւ վերծանելու կարողութիւնները: Որպէս ուշիմ եւ խորագնմին ուսանող, ան, անյագուրդ ծարաւով հետեւեցաւ Պերկսօնի՝ փիլիսոփայութեան, Տիւմայի՝ հոգեբանութեան, Տիւրքիայի՝ ընկերաբանութեան, ինչպէս նաեւ, բարոյագիտութեան, մանկավարժութեան, գեղագիտութեան, գրականութեան, թատերապարի եւ երգահանութեան դասընթացներուն: Շատ երիտասարդ տարիքէն սկսեալ, որպէս ուսուցիչ, դասախօս, գեղագէտ, իմաստասէր, գրագէտ, երգահան, երաժշտագէտ, թատերադրող եւ պարտադրող եւ երգչախումբի ղեկավար, ան, Պոլսոյ, Գահիրէի, Երուսաղէմի, Անթիլիասի եւ Պէյրութի մէջ՝ հայ դպրոցին եւ հայ մշակույթին բաշխեց իր կեանքը:

Շահան Պէրպէրեանին անձնապէս ծանօթանալու առիթը ինծի ներկայացաւ 1934ին, երբ Հայ Երուսաղէմի երջանկայիշատակ Պատրիարք՝ Թորգոմ Արք. Գուշակեանը, ժառանգաւորացի եւ Ընծայարանի որպէս ուսուցիչ միեւնոյն առեւ հրաւիրեց Յակոբ Օշականը եւ Շահան Պէրպէրեանը (Գահիրէի Պէրպէրեան Ճեմարանին փակուելէն ետք): Այս երկու պատուական ուսուցիչներուն ջանքերով եւ հոգեւոյս Տիրան Արք. Ներսիսեանի (ետէն

ընտրելով պատրիարք՝ ներշնչող տեսչության տակ՝ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանությունը օժտուեցաւ զարգացած եւ շնորհալի նորընթացներու հոյով մը, որուն արժանաւորագոյն ներկայացուցիչը՝ Ս. Աթոռի ներկայ գահակալն է։ Երջանկայիշատակ Պատրիարքին այս քարեխնամ կարգադրութեան քարիքը տարածուեցաւ սաղմնահայ սերունդին ալ վրայ։ Յ. Օշական եւ Շ. Պէրպէրեան, իրենց ուշադրութեան առարկայ դարձուցին ուսման ծարաւի երիտասարդութիւնը եւ 1940ին՝ գթասրտօրէն հիմնեցին Երուսաղէմի Հայ Մշակութային Միութիւնը՝ հայեցի քարձր որակի կրթութիւն մը չամբելու օտար երկրորդական վարժարան յաճախող ուսանողներու եւ գրասէր երիտասարդներու, միեւնոյն ատեն խթանելու ուրիշ երկիրներու մէջ ապրող երեց սերունդի հայ մտաւորականները, որ հետեւին իրենց քարի օրինակին։

Այս երկու մեծ ուսուցիչները, անգլիական չոր ու ցամաք ուսումնով տափակցած մեր միտքերը լուսաւորեցին եւ մեզի համար մինչեւ այն ատեն թափուն մնացած գեղեցկութիւններով մեր հոգիները ճոխացուցին։ Յ. Օշական, Հայ Գրականութիւն դասախօսեց եւ գրական վերլուծումի եւ շարադրութեան աշխատանքները վարեց։ Շ. Պէրպէրեան Աւագ Արուեստները դասախօսեց եւ Ատենամարզանքի, Արտասանութեան եւ Թատերադրութեան աշխատանքները վարեց։

Յուզումով եւ կարօտով կը բերթատեմ մեր Մշակութային Միութեան՝ կէս դար առաջ հրատարակած, չորս Տեղեկաբեր Պրակները եւ այժէ կ'անցնեմ Շ. Պէրպէրեանի դասախօսութիւններու իր կողմէ շարադրուած հաստատագրութիւնները, եւ գաղափար մը տալու համար այդ դասընթացին տարողութեան եւ որակին մասին, կ'արտագրեմ անոնց վերնագիրները։

– Դասընթացի Ընդհանուր Մշակոյթի. – Աւագ արուեստները – իրենց գործօնները եւ Սեւերը։

Ընդհանուր Ներածական եւ Դասաւորում Աւագ Արուեստներու. –

Ա) Ճարտարապետութիւն, Բ) Քանդակագործութիւն, Գ) Նկարչութիւն, Դ) Պար, Ե) Բանասիրութիւն (Նօսք եւ Գիրք) Զ) Երաժշտութիւն, եւ անոնց գործօնները – գաղափարը, միւթը, յօրինուածքը, միւթեղէնը, հարտարութիւնը (թէքնիկ) եւ ոճը։

Արուեստագիտական Ուղղութիւնները

ա) Դասականութիւն (classicism) ք) Վիպականութիւն (Romanticism), Գ) Իրապաշտութիւն (realism). Դ) Խորհրդանշանականութիւն (symbolism), Ե) Արդիականութիւն (modernism)։

Արուեստը իրագործման իր փուլերուն

մէջ. –

ա) Արուեստագիտական ստեղծագործութեան քննութիւնը (հանճար եւ յիմարութիւն)

բ) Հանճարին հոգեբանութիւնը

գ) Հանճարին ընկերաբանութիւնը

դ) Գեղարուեստական ստեղծման գործողութիւնը

Ե) Արուեստագիտական գործադրութիւնը ընդհանրապէս

զ) Գործադրող Արուեստագէտը

է արուեստագիտական գործադրութիւնը իրր պրոցէս

ը) Արուեստի ճաշակումն ու վայումը Թ) Ճաշակումի պայմանները եւ ճաշակի կազմիչ տարրերը

Ժ) Գեղարուեստական արժէքի գատումը (սխալ ստուգանիշներ դատաստանի)։

Գեղագիտական Արժէքը իր էութեան եւ Յարաբերութիւններուն մէջ

ա) Արուեստին էութիւնը

բ) Ապարուեստը

գ) Գեղեցիկին էութիւնը

դ) Տգեղութիւնը

ընտրեալ պատրիարք) ներշնչող տեսչութեան տակ՝ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը օժտուեցաւ զարգացած եւ շնորհալի նորընծաներու հոյովով մը, որուն արժանաւորագոյն ներկայացուցիչը՝ Ս. Աթոռի ներկայ գահակալն է։ Երջանկալի շատակ Պատրիարքին այս բարեխնամ կարգադրութեան բարիքը տարածուեցաւ սաղիմահայ սերունդին ալ վրայ։ Յ. Օշական եւ Շ. Պէրպէրեան, իրենց ուշադրութեան առարկայ դարձուցին ուսման ծարաւի երիտասարդութիւնը եւ 1940ին՝ գթասրտօրէն հիմնեցին Երուսաղէմի Հայ Մշակութային Միութիւնը՝ հայեցի բարձր որակի կրթութիւն մը ջամբելու օտար երկրորդական վարժարան յամախող ուսանողներու եւ գրասէր երիտասարդներու, միեւնոյն ատեն իթանելու ուրիշ երկիրներու մէջ ապրող երեց սերունդի հայ մտաւորականները, որ հետեւին իրենց բարի օրինակին։

Այս երկու մեծ ուսուցիչները, անգլիական չոր ու ցամաք ուսումով տափակցած մեր միտքերը յուսաւորեցին եւ մեզի համար մինչեւ այն ատեն թափուն մնացած գեղեցկութիւններով մեր հոգիները ճոխացուցին։ Յ. Օշական, Հայ Գրականութիւն դասախօսեց եւ գրական վերլուծումի եւ շարադրութեան աշխատանքները վարեց։ Շ. Պէրպէրեան Աւագ Արուեստները դասախօսեց եւ Ատենամարզանքի, Արտասանութեան եւ Թատերադրութեան։ Աշխատանքները վարեց։

Յուզումով եւ կարօտով կը թերթատեմ մեր Մշակութային Միութեան՝ կէս դար առաջ հրատարակուած, չորս Տեղեկաբեր Պրակները եւ աչիւ կ'անցնեմ Շ. Պէրպէրեանի դասախօսութիւններու իր կողմէ շարադրուած համառօտագրութիւնները, եւ գաղափար մը տալու համար այդ դասընթացքին տարողութեան եւ որակին մասին, կ'արտագրեմ անոնց վերնագիրները։

- Դասընթացք Ընդհանուր Մշակութիւն - Աւագ արուեստները - իրենց գործօնները եւ Սեռերը։

Ընդհանուր Ներածական եւ Դասաւորում Աւագ Արուեստներու.-

Աւ Ճարտարապետութիւն, Բաժանակազոր-ծութիւն, Գլխարչութիւն, Դի Պար, Ե) Բանահիւսութիւն (Խօսք եւ Գիր) Զ) Երաժշտութիւն, եւ անոնց գործօնները - գաղափարը, նիւթը, յօրինուածքը, նիւթեղէնը, նարտարութիւնը (թէքնիկ) եւ ոճը։

Արուեստագիտական Ուղղութիւնները ա) Դասականութիւն (classicism) բ) Վիպականութիւն (Romanticism), Գ) Իրապաշտութիւն (realism), դ) Խորհրդանշանականութիւն (symbolism), ե) Արդիականութիւն (modernism)։

Արուեստը իրագործման իր փուլերուն մէջ.-

ա) Արուեստագիտական ստեղծագործութեան բնութիւնը (հաննար եւ յիմարութիւն)

բ) Հանճարին հոգեբանութիւնը

գ) Հանճարին ընկերաբանութիւնը

դ) Գեղարուեստական ստեղծման գործողութիւնը

ե) Արուեստագիտական գործադրութիւնը ընդհանրապէս

զ) Գործադրող Արուեստագետը

է արուեստագիտական գործադրութիւնը իբր պրոցէս

ը) Արուեստի ճաշակումն ու վալյումը

թ) Ճաշակումի պայմանները եւ ճաշակի կազմիչ տարրերը

ժ) Գեղարուեստական արժեքի դատումը (սխալ ստուգանիշներ դատաստանի)։

Գեղագիտական Արժեքը իր Էութեան եւ Յարաբերութիւններուն մէջ

ա) Արուեստին Էութիւնը

բ) Ապարուեստը

գ) Գեղեցիկին Էութիւնը

դ) Տգեղութիւնը

- բ) Գեղեցիկին ու Արուեստագիտականին համադրումը
- գ) Գեղեցիկը եւ ճշմարիտը (Արուեստ եւ Գիտութիւն եւ Բնագանցութիւն)
- է) Գեղեցկութեան էսթետութիւնը
- ը) Արուեստ եւ Բարոյական
- թ) Արուեստը եւ Կրօնքը

Անհրապոյր եւ անտարբեր ձեւով դասախօսութեան մօթերը կարդացող եւ նիւթի մը մասին գոր գիտելիքներ մատուցող դասախօսի սովորական տիպարէն այնքա՛ն տարբեր է ան: Իր խոր հմտութեան կը միացնէ՝ իր խօսքը սրտին ջերմութեամբ տալիքն իր կարողութիւնը, որ բնականօրէն կ'արտածուէր իր տիմամի՛ք անձնաւորութեան: Միտքէ միտք իր հաղորդութեան միջոցը, հին օրերու Յոյն փիլիսոփաներուն նման, կենդանի խօսքն էր, որուն անվիճելի վարպետը, կախարհն էր ինք: Դասախօսութիւններու ընթացքին, երբեք մօթերու օգնութեան չէր դիմեր: Իր ամէն մէկ խօսքը, անմիջական ապրումի մը հզօր ներշնչութեան թելադրուած՝ իմացական երկունք էր եւ հարազատ ստեղծում: Իր ամէն մէկ խօսքը, մեր մտքին առջեւ յառնող հարտարապետական անթերի կառոյց էր իր համեմատութիւններով եւ յարդարամբով ու տամարի մը վեհութիւնը կը զգենուր երբ գեղեցիկին, ճշմարտին երկրպագու այս քրմապետը՝ մեզի կը խօսէր Արուեստէն: Այն պահուն երբ կը դողային իր շրթոմէները, շունչը կը հեւար եւ դէմքը կը շառագունէր ու իր պերճախօս ձեռքերը իմաստնօրէն կը պարէին եւ ինք կը վերանար՝ կը զգայինք լուսապսակուիլը իր լայն ճակատին, եւ միեւնոյն ատեն, կը զգայինք փիլը մեր միտքն ու հոգին բանտող պատերուն, եւ լայննալը՝ մեր մտանշութեան հորիզոններուն: Մեր միտքը, անոր խորհողութեան առջեւէն հլուքեամբ կ'ընթանար եւ առաջադրուած եզրակացութեան կը յանգէր: Իր խօսքը կը ներգրաւէր,

կ'առի՛նէր մեզ: Խօսքը ոգի կը դառնար եւ իմացական ոյժի կը վերածուէր: Այս մոգական կարողութեան մէջ կը կայանար ներշնչող ուսուցանողի իր բացառիկ արժանիքը:

Հոյակապ դասախօսութիւններուն առընթեր՝ իր վարած ատենախօսութեան, արտասանութեան եւ թատերադրութեան աշխատարանները՝ աւելի մտերմական մթնոլորտի մը մէջ՝ գործօն մասնակցութեան առիթներ ստեղծեցին եւ մեզմէ անոնք, որ լրջօրէն կը հետաքրքրուէին եւ ձիրք ունէին խօսելու, արտասանելու եւ թատերադրելու մեծապէս օգտուեցան: Այս պարագային ալ, Շ. Պերպէրեան, մթնոլորտի կերպով բացատրեց ատենախօսական արուեստին նկարագիրը, ատենախօսութեան պատրաստութեան ձեւը, նիւթին ընդլայնումը եւ խօսքին գործադրումը: Վարժութեան համար վիճաբանութեան նիւթեր դարձան.՝ Սփիւռքի հայ գրականութիւնը ապագայ ունի՞ր թէ ոչ.՝ Գրականութիւնը եւ Արուեստները կը շահի՞նք թէ կը կորսնցնեն տնտեսական ասպարէզներ դառնալով: Առաջարկողներէն եւ առարկողներէն ետք, ներկաներուն ալ առիթը տրուեցաւ իրենց մասնակցութիւնը բերելու: Հաւաքոյթները աւարտեցան վարիչին շինիչ դիտարկումներով:

Արտասանութեան աշխատարանի սկիզբը, Շ. Պերպէրեան անդրադարձաւ արտասանութեան ներքին վերիրագործումին (պատրաստութեան) եւ ապա արտաին վերիրագործումին. (ըուն իսկ արտասանութեան) եւ բերթուածի մը իմացական, գորտեքնական եւ զգայնական տարրերուն արտայայտումին: Վարիչը վերլուծեց Պետրոս Դուրեանի «Տրտունջքը» եւ Դանիէլ Վարուժանի «Առկայծ ձրագը» եւ յաջորդաբար փորձեցինք արտասանել այս երկու կտորները: Շ. Պերպէրեան, մեր ձեռով արտասանեց ու դիտել տուաւ, որ անգլիական վարժարան յաճախողները,

սկսած էինք կորսնցնել մեր հնչուժին և առողջամտության հայկական հարագատու-թիւնը:

Աւելի յաջող էր և հետաքրքրական Կոստան Զարեանի՝ «Ասացուած մեռած բանաստեղծի համար» գերթումն իմբական արտասանութիւնը արական և իգական ձայներով: Արտասանութեան փորձերու միւթ կազմեցին, Ե. Տէմիրճիպաշեանի՝ Պոսփորը, Վ. Թէֆեանի՝ Հայաստանին, Երեմ Կոչերը, և Տ. Զրաֆեանի՝ Հովին Հետ գերթումները:

Թատերական աշխատանքներն ալ սկսան միեւնոյն սիսթեմաթիֆ ձեւով: Շ. Պէրպէրեան դասախօսեց թատերական Արուեստը, բեմյարդարանքը, դերակատարութիւնը, բեմավարութիւնը և թատերական համադրութիւնը նիւթերուն մասին և ապա ձեռնարկեցինք Յ. Օշականի՝ «Սասունցի Դաւիթ» բնարախաղին բեմադրութեան: Նախապատրաստական աշխատանքները տարուեցան և փորձերը սկսան Շ. Պէրպէրեանի ղեկավարութեան տակ: Դժբախտաբար, այս ծրագիրը կարելի չեղաւ իրականացնել. սակայն, Երուսաղէմի Հայ Մշակութային Միութեան թատերախումբը յաջողեցաւ Y.M.C.A.ի թատերասրահին մէջ բեմադրել Յ. Օշականի «Մինչեւ Ուրը», Կոստան Զարեանի «Կեանքին Տաւը», յոյս տեսած հայրենիքի Ամսագրի մէջ, և, թատերախումբին համար յատկապէս գրած Յ. Օշականի «Ափիլէսի Կրունկը» ռոքերգութիւնը, թատերադրու-թեամբ և խաղարկութեամբ՝ այս տողերը գրողին:

Ուշագրաւ յաջողութիւններ էին ժա-ռանգաւորացնել և ընծայարանէն ներս Շ. Պէրպէրեանի ինքնատիպ բեմադրութիւն-ները՝ աշակերտներու խանդավառ մասնակցութեամբ:

Աշխատարաններու մտերմութեան մէջ, Շ. Պէրպէրեանը աւելի մօտէն ճանչնալու առիթներ ներկայացան և հետզհետէ աւելի

սիրեցի ու յարգեցի բարի, կենցաղագէտ, նրբօրէն զուարթախոհ, միշտ փաղցրածպիտ ուսուցիչս, որուն բերնէն ոչ մէկ ամազնիւ խօսք լսած եմ, և ոչ մէկ ամազնիւ արարք տեսած:

Կը յիշեմ օր մը գեղարուեստական վերլուծումի վարժութեան համար Y.M.C.A.ի նրբանցներէն կախ՝ նկար մը փոխ առինք և դասարան բերինք: Մաթ գոյներով իւղաներկ կենդանակար մըն էր, գործը ամերիկացի նկարիչի մը, որ կը ներկայացներ ամերիկեան ժայռոտ տեսարանի մը մէջտեղ չորս վայրի ձիեր՝ տարբեր գոյներով: Ճերմակ յովատակ մը (Stallion), քաշը հովին տուած իր առջեւի սրունքներով աշխտ ձիու մը կողմնակի կռքնած՝ ամբողջ հասակով ցցուած էր և կը տիրապետէր տեսարանին: Շ. Պէրպէրեան, ներկաներուն տպաւորութիւն-ները ուզեց փողել նկարին մասին. նկարչուհի Հայկուհի Ղազերեանը իր վերապահութիւնը յայտնեց նկարին կազմութեան (composition) և ոգին մասին. քանի մը հոգի վեհերոտութեամբ նպաստաւոր և աննպաստ կարծիքներ յայտնեցին: Մթնոլորտը բիչ մը զուարթացնելու նպատակով յայտնեցի թէ իմ մտած անկիւնէն՝ նկարը կ'արտայայտէր վայրի ձիերու ընդվզումը մարդուն կողմէ ստրկացման, և մարտահրաւէր մըն էր ի խնդիր անկաշկանդ ազատութեան: Շ. Պէրպէրեան, համբերութեամբ լսելէ ետք խանդավառ պաշտպանողական, ժպտեցաւ և նուրբ հեղանակով ըսաւ. «Ատիկա գրականութիւն է, հիմա վերադառնանք նկարչութեան». և մի առ մի ներկայացուց նկարին բաղկացուցիչ գործօնները - գաղափարը, նիւթը, նիւթեղէնը, նարտարութիւնը, յօրինուածքը և ոմը, ու մատնանշեց ատոր թերութիւնները: Զիներու ազատութեան ի նպաստ ճիգս՝ ի դերեւելաւ:

Նկարներու գեղագիտական

գնահատումի առնչութեամբ, կը յիշեմ, Շ. Ռ. Պերպլերեանին անունին կապուած յատկանշական մանրադէպ մը: 1940ական թուականներուն սկիզբը, Հայոց Պատրիարքարանը Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ Գրիգոր Լուսաւորչի եկեղեցին նկարագարողնու նպատակով եգիպտահայ գեղանկարիչ Օճնիկ Աւետիսեանը երուսաղէմ հրաւիրած էր:

Իր աշխատանքին մէջ ամիսներու տեմաշան աշխատանքէն ետք, տաղանդաւոր արուեստագէտը, իր ստեղծագործած Ս. Գրական նկարները ցուցադրեց քննիչ յանձնախումբին որ կազմուած էր հոգեւոր հայրերէ եւ Շ. Պերպլերեանէն որպէս արուեստաբան:

Նկարներէն մին կը ներկայացնէր Յիսուսի Մկրտութիւնը Յովհաննու Մկրտիչին ձեռամբ Յորդանան Գետին մէջ: Արտասովոր նկար մը, իրապաշտ թէքնիքով եւ գոյներու ժուժկալ գործածութեամբ: Շ. Պերպլերեան, կը գնահատէ նկարին յօրինուածքը, հարազատութիւնը եւ հայկական ոճին ինքնատուրութիւնը, բայց Յանձնախումբի անդամները անակնկալի կը մատնուին եւ Ս. Յակոբայ Տաճարին ծերունագարդ ժամօրհնողը, որ իր առհաւական հաւատքին ասեղի ծակէն միայն կը նայէր կեանքին եւ Արուեստին, իր յուսախաբութիւնը կ'արտայայտէ քացականչելով. «Բայց ասիկա քնա՛ւ Յիսուսին չի նմանիր»:

Շ. Պերպլերեան, միշտ քարեկիրք եւ ինքնագոհակ կը հարցնէ. «Կը ներե՞ք, հայր սուրբ, դուք Յիսուսը տեսա՞՞ք է՞ք»:

Դժբախտաբար, Օճնիկ Աւետիսեանի ստեղծումները, Յանձնախումբին կողմէ մերժուեցան եւ նկարագարողնու գործը յանձնուեցաւ, «Յիսուս տեսած» ճարտարապետ-նկարիչ եւ իտալական դպրոցի հետեւորդ՝ Մարտիրոս Աթուռեանին:

Տարինք բո՛ք, Առաքելական

Աթոռոյ ներկայ Գահակալին հրամանով. Աւետիսեանի արուեստի գործերը փրկուեցան վանքի խոնարհ մառանի մը մէջ իրենց անփառունակ լքումէն:

Ուրիշ առիթով մը, նոյն արժեանքներով քննութեան տակ առաւ, Նոր Արուեստի՝ Սինեծապաւնի՝ Waterloo Bridge անունով ուշագրաւ արտադրութիւնը – ամերիկացի գիւնուորի մը եւ անգլիացի պարուհիի մը սիրային եղբրական պատմութիւնը պատերազմի ընթացքին – եւ ապացուցեց արուեստի գործ մը դատելու կերպին ընդհանրական նկարագիրը:

Շ. Պերպլերեան ԳՄԳԼՏԸ, եղակի դէմք մըն է արդի հայ գրականութեան մէջ, Յակոբ Օշականի հաստատումով: Գեղարուեստական հանդէսներու մէջ ցրուած իր հմտալից յօդուածներով ան յաջողեցաւ կերտել լեզու մը եւ ոճ մը՝ սեղմօրէն եւ նշգրտօրէն կարենալ արտայայտելու համար իմացական բարդ յղացքները եւ նրբութիւնները արեւմտեան մտածողութեան եւ զգացողութեան: Իրմէ՛ մեր լեզուն ժառանգած է իմաստասիրութեան, ընկերային գիտութեանց եւ գեղագիտութեան կայունածներէն ներս մասնագիտական քառապաշար մը եւ ըսելակերպ մը: Հաշակ մը տալու համար իր հարտարապետած լեզուին՝ կը մէջքերեմ Արուեստի վեց Աւագ սեւերու մասին իր սահմանումները: (Միջնաբերդ Բ. տարի):

– Եօթը սահման, ըսելու՝ Արուեստը իր վեց Աւագ տեսակներով, ի՞նչ է Հարտարապետութիւն մը.– Շինանութեան նուաճուած անջրպետ մը, որ կը գոյաւորէ ընկերային մարմնի մը Ձեւը ուր ռգի մը – այդ կեանքին իսկ – կը յայտնուի: Ի՞նչ է Դանդակագործութիւն մը.– քարով, փայտով կամ մետաղով նուաճուած ծաւալ մը, որով կը գոյաւորուի կենսային կերպարանքի մը Ձեւը ուր Ռգի մը զանգուած կ'առնէ: Ի՞նչ է Նկարչութիւն մը.– գոյնով ու գիծերով նուաճուած

մակարդակ մը. որով տեսողութեան կ'ընծայուի Տեսիլքի Ձեւ մը ուր Ոգի մը կը սփռուի: Ի՞նչ է Պարադոքսիսն մը.— նոյն ատեն անջրպետ մը եւ տեսողութիւն մը նուաճող մարդկային մարմնի շարժումներու Ձեւ մը ուր Ոգի մը կ'ապրի: Ի՞նչ է Ռանսիստութիւն մը.— բառերով նուաճուած ու որակաւորուած գիտակցութեան անջրպետի մը եւ տեսողութեան մը Ձեւը ուր Ոգի մը կը շրջի:

Ի՞նչ է Երաժշտութիւն մը.— Ջուտ ձայներով գոյաւորուող լինելութեան Ձեւ մը ուր Ոգի մը կը յաւերժանայ:

Ի՞նչ է Արուեստ մը.— Գործ՝ որով կը գոյաւորուի զգալի Ձեւ մը ուր Ոգի մը կը շնչէ կամ Ոգի մը որ Զգալի Ձեւի մը մէջ իրագործուած է—:

Նոյնքան ինքնատիպ է ԳԵՂԱԳԼԵՏ Շահան Պերպերեանը: Արուեստի եւ Գեղեցիկի էութեան մասին իր պատրաստած թէզը եւ Աւագ Արուեստներու տարածականէն՝ տեսողայինին իր իւրայատուկ դասաւորումը եւ մեկնաբանութիւնը ուշագրաւ աշխատանք մըն է արեւմտեան գեղագիտութեան չափանիշերով: Մեզի համար քացառիկ արժէք մը կը ներկայացնէ Հայ Արուեստի գեղագիտական էութիւնը ըմբռնելու եւ հայկական ոգին յատկանիշները բնորոշելու իր քեզուն աշխատանքը:

Շ. Պերպերեանն էր որ հոգիիս առջեւ քացաւ Արուեստի կախարդական աշխարհը եւ անոր կը պարտիմ նկարչութեան եւ փանդակագործութեան, երաժշտութեան եւ թատերապարի արուեստներուն հանդէպ զգացած սէրս եւ զարգացումը հաշակիս:

ԻՍՄԱՍՏԱՍԼԻՆ Շահան Պերպերեանը իտրաթափանց մեկնաբանն էր արեւմտեան իմաստասիրութեան՝ Յոյն փիլիսոփայութեանն սկսեալ: Դժբախտաբար, ես գրկուեցայ այդ դասընթացքին հետեւելու քախտաւորութենէն: Համալսարաններու մէջ

իմաստասիրութեան ճիւղին հետեւած իր մախկին ուսանողները, խոր հիացումով, բնագանցական գիտութիւններու իր համադրական դասաւորումը արժէքաւոր աշխատանք կը նկատեն, ինչպէս մասն՝ իր կատարած իմաստասիրական շահեկան վերլուծումները:

Եւ վերջապէս, ԵՐԳԱՀԱՆ եւ ԵՐԱԺՇՏԱԳԼԵՏ Շահան Պերպերեանը, որ ասպարէզով երաժիշտ չէր, այլ, սիրող մը որ կ'երգէր եւ կը ստեղծէր, մախ իմք իր հաճոյքին համար իր խուցիւն մտերմութեանը մէջ: Իր երգերը արտասովոր յուզականութեամբ եւ քաղցրութեամբ կ'օժուէին, երբ կ'ելլէին իր իսկ հագագէն եւ ստեղծաշարին վրայ մատնեւորուէին: Իր ներշնչումի աղբիւրներն են արեւմտահայ եւ արեւելահայ բանաստեղծներու՝ Վ. Թէֆէնանի, Դ. Վարուժանի, Մ. Մեծարեւցի, Ռ. Սեւակի, Մ. Զարիֆեանի, Յ. Օշականի, Նղիվարդի, Յ. Թումանեանի, Ա. Իսահակեանի եւ Վ. Տէրեանի հոգեգրաւ բխումները, եւ ժողովրդային ու կրօնական երգեր. շուրջ հարիւր յօրինումներ՝ մեծ մասը միաձայն եւ տասնեակ մը քաղմածայն: Երգի մը մեղեդիին երաժշտական գրաւութենէն աւելի, քերթուածային իմաստին վրայ ան կը դնէ շեշտը եւ այդ իսկ պատճառով, իր յօրինումները աւելի արտասանական (recitative) են եւ նուազ մեղեդիական (melodic): Երգ մը, կտորի մը բանաստեղծական երեսները ընդգրկող ամբողջական իրագործում մըն է որ կը խորշի եղանակին տունէ տուն քաշկռտուէն: Այդ յօրինումները շեշտուածօրէն անհատական դրոշմ մը կրելով հանդերձ, խորապէս հայկական են իրենց ռիթմ պարզութեամբ, խորութեամբ, ժուժկալութեամբ եւ վեհութեամբ, ու անտեղի եւ անարդար կը համարեմ անոնց հասցէին ուղղուած պուրժուայական եւ մեղկ սալոնական վերագրումը:

Երաժշտութեան մարզին մէջ Մ. Պէրպէրեան երկու շատ կարեւոր յանձնարարութիւններ իրագործեց Երուսաղէմի մէջ: Հիմնեց Հայ երաժշտական Միութիւնը եւ կազմեց թմ ախնդորեան ընտրուած եւ մարգուած վաթսուն հոգիէ բաղկացեալ երկսեռ երգչախումբ մը եւ ծանօթացուց Կոմիտասեան երաժշտութիւնը հայ եւ օտար երաժշտասէր շրջանակներուն: Իր տարեկան համերգները, քարճորակ գեղարուեստական հանդէսներն էին, որոնց ընթացքին քառաձայն երգեցողութեամբ անմահական «Գարուն առ», «Գութան երգը», «Անձրեւն եկաւ շաղպէն», «Սոնա Եարը», «Լուսնակն ամուշը», «Առաւօտուն Բարի Լոյսը» իրարու հետեւ կը գլցային, կը կարկաչէին իրենց սրտառու, գեղեցկութեամբ ու շփոթութեամբ: Կը յիշեմ, որ այս համերգներէն վերջնայն յայտագրի մէջ տեղ տուած էր թատերապարի մը, եթէ չեմ սխալիր՝ Ժամերու իմաստին նուիրուած: Գողտրիկ այդ խորհրդապատկերը իր պարային շարժումներով, երաժշտութեամբ եւ լուսերանգաւորումով՝ առաջին առիթը ընծայեց սաղիմահայերուս թատերապարի արուեստին ծանօթանալու:

Մ. Պէրպէրեանի մատուցած երկրորդ ծառայութիւնը, մեր սրբազան երաժշտութեան գոտւմի եւ բիւրեղացումի աշխատանքն էր, գործակցութեամբ Պսակ Վրդ. Թումաշեանին (Ետէն Արեւիկսկոպոս), որ այդ շրջանին Ս. Յակոբայ տաճարին դպրապետն էր: Յաջողեցան մեր եկեղեցական երաժշտութիւնը ձեռքադառնել թրքական շարքիներու եւ արաբական 'եպիլներու' յատուկ կիսաձայներուն եւ քառորդ ձայներու մեղկացուցիչ ազդեցութենէն եւ վերադարձնել անոր առոյգ առգանութիւնը եւ ճշգրտութիւնը:

Երաժշտագետ Մ. Պէրպէրեանի կարեւոր ներդրումները կը նկատուին ընդհանուր երաժշտութեան եւ հայ

երաժշտութեան մասին գրած յօդուածները եւ յատկապէս «Կոմիտաս Վարդապետի Անձը եւ Գործը» մենագրութիւնը, որ համագամներէն կը ներկայացնէ Մեծ Վարդապետին կեանքը, եւ երաժիշտը, տեսարանը, յօրինողը, իմրաւարը, երգիչը եւ անձը, ու կ'արտայայտէ Կոմիտասի հանդէպ Մ. Պէրպէրեանի զգացած համարումը, հիացումը եւ խանդաղատանքը: Հայ Պետիրատի կողմէ Կոմիտասի մասին հրատարակուած այս ժողովածուին մէջ մէկտեղուած զանազան երաժշտագետներու յօդուածներուն մէջ քարճոր գագաթ մըն էր այս մենագրութիւնը՝ իր տարողութեամբ եւ խորութեամբ:

Իր մահէն շուրջ տասնեակ տարիներ ետք, սրտի անհուն նմրումով կը մտածեմ տաղանդաւոր այս մեծութեան տրուած ճակատագրին եւ մեզի թողած վտիտ ժառանգին մասին: Ինչո՞ւ Մ. Պէրպէրեան անծանօթ մնացած է իր ժողովուրդի զանգուածին: Ինչո՞ւ իրմէ նիւար գիրք մը ունիմք միայն, 'Երկու Ժամանակներ' անունով, որ ժամացուցային եւ ներքին վերապրումի ժամանակի տեւողութեան մասին իմաստասիրական խորհրդածութիւն մըն է Ամանորի սեմին: Թէեւ գրական գեղարուեստական արժեքաւոր վերլուծական յօդուածներ եւ երկխօսութիւններ երեւցած են իր ստորագրութեամբ Սիոնի եւ այլ յուրջ հանդէսներու մէջ, անուրանալի է որ իր տուածը անհասար է իր տաղանդին: Հայ ուսուցչի իր անստույգ եւ տարապաշտ մանկական եւ ամենօրեայ մտահոգութիւնները, կենդանի խօսքին հանդէպ իր նախասիրութիւնը եւ տպուած գիրքին հանդէպ իր ծայրայեղ քննադատութիւնը, ինքնաբերական հաստատութիւնը եւ համեստութիւնը, ստեղծագործական այլ գրադրումներ՝ երգահանութիւն, թատերապար, թատերագրութիւն, արգելիչ պատճառները եղան իր գրական աշխատանքին: Եւ մտածել, որ մի միայն

Երուսաղէմի Հայ Մշակութային Միութիւնը զգաց անհրաժեշտութիւնը հրատարակելու իր գեղագիտական դասախօսութիւններուն՝ եւ աշխատարաններուն իր կողմէ համա- ոտագործած թանկարժէք մօթերը: Բարեբախտաբար, Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեանը, հիւսիսային Ամերիկայի Արեւելեան Թեմի իր առաջնորդութեան շրջանին, 1983ին, մեծ խնամքով եւ ճշակով հրատարակեց իր սիրեցեալ ուսուցչին յիսուն երգերը երկու գեղեցիկ հատորներու մէջ: Անթիլիասի աշակերտներէն Արտաշէս Խաչատուրեան 1969ին, Պէյրութի մէջ հրատարակեց Շ. Պէրպէրեանի կենսագրութիւնը եւ մատենագրութիւնը ամփոփող գրքոյկը եւ Սիմոն Հովիւեան հրատարակեց Շահան Պէրպէրեանի իմաստասիրութեան եւ

հոգեբանութեան դասընթացներուն իր մօթերուն ընդօրինակութիւնները:

Շ. Ռ. Պէրպէրեանի մահուան 42րդ տարեկիցին առիթով, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան եւ Երուսաղէմի Պատրիարքութեան լուսամիտ եւ շնորհագարդ գահակալները միասնաբար եւ կամ առանձին մուկրական եւ երախտալի պարտականութիւն մը կատարած պիտի ըլլան երբ յանձն առնեն հովանաւորել ճշակաւոր մատենաշարով մը՝ հաւաքումը եւ հրատարակումը թերթերու մէջ կորսուած գրական վաստակին այս մեծ հայուն իր ժամանակին ամէնէն մերդաշնակօրէն քաղմակողմանի իսկական հայ մտաւորականին: Սէր եւ յարգամբ Հայ Մշակոյթի եւ Հայ Դպրութեան իր անմնացորդ մուկրումին եւ վաստակին:

ԿԱՐՊԵՍ ԵՍԱՅԵԱՆ

ՇՆՈՐՀԱՌՈՐԱՆՔ

Քրիստոսի Ս. Ծննդեան Տօնին առիթով, շնորհաւորանքի եւ քարի մաղթանաց գիրք եւ հեռագրեր առաւուրեցան Հոգեւոր եւ Կառավարական պետերուն եւ Առաջնորդներուն, որոնց շնորհաւորագիրքը ստացած է Պատրիարք Սրբազան Հայրը. —

— Ամենայն Հայոց Հայրապետ, Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսին:

— Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհափառ Հայրապետ, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսին:

— Հռովմէական Կաթօլիկ Եկեղեցւոյ Քահանայապետին՝ Նորին Սրբութիւն Յովհաննէս Պօղոս Բ. Պապին:

— Մոսկուայի եւ Ռուսիոյ Օրթոտոքս Եկեղեցւոյ Ամեն. Տ. Ալէքսէյ Բ. Սրբազան Պատրիարքին:

— Թուրքիոյ Հայոց Ամեն. Տ. Մեսրոպ Բ. Մուքաֆեան Սրբազան Պատրիարքին:

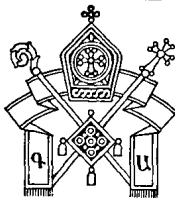
— Յորդանանի Վեմ. Ապտուլլահ Թագաւորին (Մարտ 18):

— Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան Նախագահ Տիար Միխայէլ Եսայեանին:

— Թեմակալ Առաջնորդներուն, Պետական եւ Ազգային Հաստատութեանց ղեկավարներուն:

— Ցաւակցական մամակ Յորդանանի Վեմ. Հիւսէյն Թագաւորի մահուան առիթով. (Փետր. 9):

ԾԱՅՐԱՎՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ՄԱՅՐ ԱՌՈՒ Ս. ԷՋՄԻԱՏԵՆ

SUPREME PATRIARCH
CATHOLICOS
OF ALL ARMENIANS
MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN

912

11 Դեկտեմբերի 1998

ՆՈՐԻՆ ԱՄԵՆԱ ՊԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ
Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՅՈՑ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Սիրելի եղբայր ի Քրիստոս,

Ահա Նոր Տարին կը բացուի 1999 թվականով: Սա վերջին տարին է քրիստոնեական պատմության 2000-ամեակին: Փառք և զոհություն կ'ընծայենք Աստուծոյ, որ 20-րդ դարը՝ որ տառապանքով և աքսորի ու ցեղասպանության մահացուցիչ սև դրուագներով բացուեցաւ մեր ժողովուրդի պատմութեան մէջ, կը փակուի ազատ ու անկախ Հայրենի պետութեամբ և մեր ազգի տնտեսական, կրթական, գիտական, մտաւորական, մշակութային զարգացման յուսադրիչ տուեալներով ամենուրեք: «Փառք քեզ Աստուած, յաղագս ամենայն փառք քեզ»:

Ահա այս կերպարանափոխութեան մթնոլորտին մէջ այս տարի կ'ողջունենք մեր Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի ծննդեան և աստուածայանութեան 1999-րդ տարեդարձը: Յաջորդ տարի ողջ քրիստոնեայ աշխարհը մեծ իրադարձութիւններով պիտի նշէ 2000-րդ տարեդարձը և մենք Հայերս լիովին մասնակցելով 2000-ամեակի տօնակատարութեանց՝ կը պատրաստուինք երրորդ հազարամեակը բանալ 2001-ին տօնախմբելով մեր Եկեղեցւոյ պաշտօնական հիմնադրութեան 1700-ամեակը:

Այս բացառիկ դէպքերը կը մղեն մեզ բոլորս հոգևոր և ազգային բարենորոգութեան կամքով տոգորուիլ և առաւել զարգացման տեսիլքով ապրիլ մեր կեանքը՝ մեր սուրբ Եկեղեցւոյ Հոգեշէն սննդատու դերը լաւագոյնս կատարելով: Թող խաղաղութեան շունչը և միութեան ոգին տիրապետեն ամենուրեք:

Հոգեկան այս տրամադրութեամբ և առաջադրութեամբ՝ կ'ողջունենք Ձեզ և Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը և հաւատացեալ ժողովուրդը: Մեր Եկեղեցւոյ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի մէջ կ'աղօթենք առ մարդացեալ Փրկիչն մեր որ խաղաղութեան և ի մարդիկ հաճութեան Իր բարիքները աւատօրէն հեղու Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան և զինուորեալ Միաբանութեան և անոր հոգևոր ինստիտուտներն յանձնուած ժողովուրդին կեանքին մէջ, որպէսզի առաւել ևս ծաղկի Հայոց Եկեղեցին ի սպաս Հայ ժողովուրդին և ողջ մարդկութեան ու մարդացեալ Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի:

«Քրիստոս ծնաւ և յայտնեալ»

Վերածնինք և մենք Քրիստոսի սիրոյն և շնորհքին զօրութեամբ:

Մնամք եղբայրական սիրով

Աղօթակից

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆ ՄԵԾԻՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ԱՆԹԻԿԵՍ - ԼԻԲԱՆԱՆ

Թիւ 406/98

Անթիլիաս Ս. Մեուդ, 1998

Ամենապատիւ
Տ. Թորգոմ Արքեպսկ. Մանուկեան
Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի
Երուսաղէմ.

Սիրեցեալ եղբայր ի Քրիստոս,

Փառք եւ գոհութիւն կու տանք Ամենակալ Աստուծոյ, որ անգամ մը եւս արժանի ըրաւ մեզ բոլորս միասնաբար դիմաւորելու գալիք Նոր Տարին եւ տօնելու մեր Փրկչին Յիսուս Քրիստոսի սուրբ Մնունդը:

365 օրեր միայն կը բաժնեն մեզ այն մեծագոյն տօնախմբութենէն, որով պիտի նշենք 2000-ամեակը Աստուծոյ մարդեղութեամբ երկրի վրայ կատարուած սրբազան յեղաշրջումին: Յեղաշրջում մը, որ լուսաւորեց մարդուն կեանքը եւ յոյսով զօրացուց մարդկութիւնն ամբողջ: Մեր մաղթանքն է, որ մեր առջեւ բացուող 1999 տարին բոլորիս համար ըլլայ խոկումի եւ հաշուետուութեան շրջան մը, որպէսզի նոյն տարուան աւարտին, երբ դիմաւորենք երրորդ հազարամեակը, պատրաստ ըլլանք ըսելու մեր Տիրոջ՝ "Մառայք անպիտանք եմք, զոր պարտէաքն առնել արարաք" (Ղուկ. 10):

Նոր Տարուան սեմին եւ Աստուծոյ Որդւոյն մարդեղութեան նախօրեակին շնորհօրէն կը շնորհաւորենք Ձեզ, աւետելով՝

"Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ,
Ձեզի մեզի մեծ աւետիս":

Կ'աղօթենք առ Բարձրեալն Աստուած, որ Ձեզի եւ Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան բոլոր անդամներուն պարգեւէ քաջաողջութիւն եւ եկեղեցաշէն ու ազգաշէն իրագործումներով հարուստ տարի մը:

Եղբայրական սիրոյ շնորհ ողջունիւ,

Աղօթակից՝

ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵՇԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

SECRETARIAT OF STATE

No. 446.000/G.N.

From the Vatican, 21 January 1999

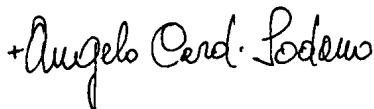
Your Beatitude,

His Holiness Pope John Paul II has received the good wishes which you sent for Christmas and the New Year, and he has asked me to thank you on his behalf.

The eternal life that was with the Father has been revealed to us (cf. 1 Jn 1:2). This is the source of the joy and hope we share. As the new Christian millennium draws closer let us pray and work untiringly so that a world of greater justice and solidarity may no longer be only an aspiration but become reality (cf. Pope John Paul II, *Message for World Day of Peace*, 1 January 1999).

I take this opportunity to add my own sincere good wishes to Your Beatitude for the coming year.

Yours sincerely in Christ,

Secretary of State

His Beatitude Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem
Armenian Patriarchate
St James Monastery
P. O. Box 14235
91141 Jerusalem

Патриарх
Московский
и всея Руси

119034 Москва, Чистый пер 5

Его Блаженству,
Блаженнейшему ТОРКОМУ II,
Армянскому Патриарху Иерусалима

Ваше Блаженство !

Прославляя великую благочестия тайну воплощения Сына Божия (1 Тим. 3, 16), Своим пришествием в мир просветившего сидящих во тьме и сени смертной (Ис. 9, 2; Мф. 4, 16) и соделавшего людей наследниками Божиими (Гал. 4, 7), сердечно поздравляю Вас с радостным и спасительным праздником Рождества Христова.

Ныне сердца всех христиан обращены к Вифлеемским яслям Богомладенца, Который, будучи образом Божиим, по величайшему Своему смирению и неизреченной любви к роду человеческому принял образ раба, сделавшись подобным человеку (Флп. 2, 6-7).

Приближаясь к тому знаменательному времени, когда весь христианский мир будет встречать 2000-ю годовщину Рождества Христова и когда христиане вступят в новое тысячелетие своей истории, мы с особым духовным трепетом обращаем свои взоры к местам земной жизни Спасителя.

Родившийся Избавитель мира да соделает грядущий 1999 год годом мирным и благословенным и да ниспошлет Вам Свою небесную помощь в высоком церковном служении.

С любовью о Христе Родившемся

ПАТРИАРХ МОСКОВСКИЙ И ВСЕЯ РУСИ

Рождество Христово
1998/1999 г.
Москва

ՊԱՏՐԻԱՐԷՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՅ

«Պապիկ ժողովրդին օրհնելով
զի վաճառ մեր մեղսակցատ»

ԱՌ-

Ն.Ա.Տ. ԹՈՐԳՈՐ Բ ՊԱՏՐԻԱՐԷ
ԱՌԱՔԵԼԱՎԻՒՆ Ս. ԱԹՈՈՒՅ
ԵՐՈՒՍԱՂԱՍՅՑ

Ամենապատիւ Առաքյալ, Ընդդ.

Տեսնո՞ւմ եմ, որ Գրեգորի Յիսուսի Զրիստոսի Սուրբ Ծննդեան և Աստուածայայտնության տօնին առթիւ, կը մտաբերենք ճիշդ 1600 տարիների առաջ Ն. Պապիկ Պատրիարք ընտրուած Ս. Յովհանն Ռակեբեանին բնծայից աղօթքը. «Տէր Աստուած մեր... գերկնատու Հացդ զՏէրն մեր Յիսուս Քրիստոս, գկերակուրդ ամենայն աշխարհի, առաքեցել Գրեգի եւ Կեցուցիչ եւ Բարեբար, օրհնել եւ սրբել զմեզ...»: Իսկ նահատակուելէ անմիջապէս առաջ, Ռակեբեան Հայրապետի վերջին խօսքը կըլայ «Փառք Քեզ Աստուած, փառք Քեզ, յաղագս ամենայնի Տէր, փառք Քեզ» փառատրութիւնը:

Արդայն, ինչպէս որ ի Բերդեմ մամնացեալ Նրկնատու Հացը աշխարհի փրկութեան համար օյ մը պիտի բեկնամուր, այնպէս եւ Գրեգի-Կեցուցիչ-Բարեբար Զրիստոսի ժառանգակիցներն ի պահանջել հարկին իրենց կեանքի գինով պիտի շարունակէին քարոզել Արքայութեան Անտառանը: Այս հաւատքով է, որ, փառք Բարձրեկայն, մեր ժողովուրդը այլ հիմ ազգերու կարգին հասաւ Նյուայ Հազարամեակի սեմին:

Զընմագիծս կը շնորհաւորեմ Ձերայ Ամենապատուութեան եւ Սրբոց Զակովբեանց Միաբանութեան լոյսը առաքելագործ հայրերուն եւ եղբայրներուն Ամանորը, Ս. Ծննդեան և Աստուածայայտնութեան տօները, հայցելով ի Տեսնո՞ւմ, երջանկութիւն, արեւշատութիւն, առողջութիւն և բոլոր եկեղեցանուր եւ ազգօգուտ առաքելութեանց յաջողութիւն:

Աղօթակից ի Տէր.

ԹորգոՐ

+ՄԵՍՐՈՊ ՊԱՏՐԻԱՐԷ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍՈՅ

Ա. Ծնունդ 98/99

Armenian Patriarchate

ՊԱՏՐԻԱՐԿԱՏՈՒՄ ՀԱՅՈՅ

بطريركية الأرمن

القنص في ١٨ آذار ١٩٩٩

الى مولانا صاحب الجلالة الملك عبد الله بن الحسين المعظم
ملك المملكة الاردنية الهاشمية - عمان

بالإصالة عن نفسي وبالنيابة عن أخوية مار يعقوب والطائفة الارمنية في الديار المقدسة والاردن وكافة

انحاء المعمورة يسعدني ان أتقدم الى مقامكم السامي والى العائلة الهاشمية المالكة والى الحكومة الاردنية

والى الشعب الاردني الكريم بخالص التهاني والتبريكات بمناسبة حلول عيد الاضحى المبارك أعاده الله عليكم

وعلى الامة العربية والإسلامية بالصحة والسعادة.

Արք. Թորկոմ Մանուկյան
Սագաթ Թորկոմ Մանուկյան
Հայաստանի Առաքելական Եկեղեցու Սերափիմյան Սերափիմյան Սերափիմյան

HIS BEATITUDE PATRIARCH TORKOM MANOOGIAN
ARMENIAN PATRIARCHATE IN JERUSALEM
POST BOX 14235
OLD CITY
JERUSALEM ISRAEL

I WISH YOU ALL THE BEST OF HEALTH, COURAGE AND STRENGTH OF SPIRIT IN
THE ACCOMPLISHMENT OF YOUR ACTIVITIES DEVOTED TO OUR HOLY CHURCH ON
THE OCCASION OF THE NEW YEAR AND THE HOLY NATIVITY. YOU ARE ALWAYS
IN OUR THOUGHTS AND OUR PRAYERS.
WITH RESPECTFUL REGARDS AND ALL GOOD WISHES,
MIKHAEL ESSAYAN

Armenian Patriarchate

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ

بطريركية الأرمن

سيادة السفير عمر الرفاعي الكلي الاحترام سفير المملكة الأردنية الهاشمية

لم أتمكن من ارسال التعزية قبل هذا اليوم بسبب تواجدي في الأردن للمشاركة في مراسم تشييع جثمان فقيدكم وفقيدنا صاحب الجلالة المغفور له الملك حسين بن طلال ملك المملكة الأردنية الهاشمية طيب الله ثراه أما بعد،

بقلوب مؤمنة بقضاء الله وقدره تلقينا والحزن يعتصر قلوبنا نبأ وفاة العاهل الأردني المغفور له الملك حسين بن طلال هذا الرجل العظيم الزعيم والقائد الملهم الذي أحبته الجماهير ليس على الصعيد الأردني فقط وإنما على الصعيد العالمي لما كان يتحلى به من مناقب أسرت قلوب الشعوب في كافة انحاء العالم.

إننا فقدنا من بين ظهرانينا ليس ملكا حكيما فحسب بل فقدنا الملك الانسان الذي دخل قلوب الناس وأضحى رمزا للإنسانية والسلام. لقد وقع علينا نأ رحيله إلى الرفيق الأعلى وقع الصاعقة ونحن إذ نفتقد قائدا ذا فكر نير متسامح نرفع باسمنا وبالنيابة عن أخوية مار يعقوب والطائفة الأرمنية في الديار المقدسة والأردن وكافة انحاء العالم إلى صاحب الجلالة الملك عبد الله بن الحسين وإلى صاحبة الجلالة الملكة نور الحسين وإلى كافة الأسرة الهاشمية المالكة وإلى حكومة المملكة الأردنية الهاشمية وإلى الأسرة الأردنية بأصدق مشاعر المواساة الأخوية والتعازي القلبية الحارة ونضرع إلى الله عز وجل أن يتغمد المغفور له بواسع رحمته ويسكنه فسيح جناته ويلهمكم جميل الصبر والسلوان.

Armenian Patriarchate

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ

بطريركية الأرمن

ورغم ان رحيل جلالته مصاب جلل لنا جميعا فإننا على يقين بأن الأردن الشقيق بقيادة صاحب الجلالة الملك عبد الله بن الحسين سيكون مخلصا للرسالة التي آمن وناضل من أجلها والده العظيم داعين الله أن يحفظه ويرعاه من كل سوء ويمده بعونه في مواصلة مسيرة الخير والعطاء.

لنا مع الصلوات ومع الدعوات والتعازي أمل في أن يظل الأردن صامدا أبيا متماسكا يجتاز الصعاب والمحن مستمدا من صاحب الجلالة المغفور له الحكمة والعزة والتسامح.

وختاما نجدد تعاطفنا مع اشقائنا في الأردن وعزائنا برحيله أن روحه الطاهرة ستبقى يوماً في قلوبنا وعقولنا.

رحم الله الحسين الأب الأخ الملك القائد والانسان.

وإنا لله وإنا اليه راجعون.

الطبريرك طوركوم هانوكريان
رئيس الاساقفة طوركوم هانوكيان
بطريرك الأرمن في البيار المقدسة والأردن

القدس في ٨ شباط ١٩٩٩

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԻՏԵԼԻՔ ԵՐԱԺՇՏԱԳԵՏՆԵՐՈՒՆ

Մարտի, 5 Մարտ 1947

Բարձրաշնորհ

Տ. Տիրան Եպիսկոպոս Ներսիսյան

Առաջնորդ Հայոց Միացեալ Նահանգաց

Ամերիկայի

Սրբազան Հայր,

Հանդիմանում եմ անհաշիվ ստանալու յաջորդաբար Ձեր վերջին գոյգ մամակները: Ներեցե՛ք որ ուշացայ պատասխանել: Ձեր առաջարկած նոր աշխատանքները խորհիլ տուիմ քիչ մը: Ձեր դրած 7 պայմաններէն 5ին մասին մասնաւոր առարկութիւն մը չունիմ, իսկ անոնցմէ երկուքին մասին կը փութամ իմ կարծիքը յայտնել քանի մը մանրամասնութիւն խնդրելով:

Ա. Ուզած է՛ք աւելցնել երգէտնի քաժին մը, մէկ տողի վրայ, իմ կողմէ յօրինելի: Այդ յաւելուածական տողին պահանջը անհրաժեշտ չգտայ ես: Ոնէ՛ք երգէտնահար կրնայ առաջնորդուիլ խմբերգի տողերէն, զանոնք մոյնութեամբ մուագելով երկու ձեռքով: Ինձ կը թուի թէ այդ յաւելուածական տողը՝ որուն պէտք չունին երգիչները, աւելորդ խնդողմ մը պիտի մտցնէ երգելի տողերուն մէջ 18 էջի յաւելուածով մը: Կարելի է անկախ **accompagnement** մը յօրինել 2 տողի վրայ, միայն երգէտնահարին յատուկ, քայց ասիկա բոլորովին անջատ աշխատանք մըն է եւ յաւելուածական ժամանակի կարօտ: Աւելցնեմ մանաւ որ, թեւեւ իմ կատարելի **arrangement**-ով, երգեցողութիւնները գրուած պիտի ըլլան մեծ մասամբ եռաձայն երկսեռ խումբի համար (երկու իգական եւ մէկ արական) քայց յաճախ պիտի պատահին անցներ որոնց մէջ արական ձայները ստիպողաբար պիտի քաժնուին երկուքի (թաւ եւ քարձր), երբեմն իրար **doubler** ընելու համար **a' l'octave** եւ երբեմն իրարմէ անկախ երկու տարբեր քաժնններով: Ամէն պարագայի դաշնաւորումը եռաձայն ըլլայ թէ քառաձայն, իր մէջ պիտի պարունակէ **harmonique** հաստատուն մարդողութիւն մը որ կարենայ ի հարկին ծառայել նաեւ իբր երգէտնի քաժին: "Ի հարկին" կ'ըսեմ, որովհետեւ ըստ Կոմիտասի, նախընտրելի է որ երգէտնը ընկերանայ միայն, երբ պատարագը կ'երգուի միաձայն, իսկ քաղմաձայն երգուելու պարագային թեւեւ հեղինակը ռեւէ մուագարանի ընկերակցութիւն աւելորդ կը սեպէ, քայց երգողներու դիրութեան համար, ձայները **renforcer** ընելու նպատակով, կարելի է այդ մասին թոյլատու ըլլալ: Զե՛ք կարծեք որ մախընտրելի է առ այժմ գոհանալ քաղմաձայն գրուածով, զայն օգտագործելով նաեւ որպէս երգէտնի քաժին:

Եթէ իմ տեսակէտին համաձայն է՛ք, ես կ'առաջարկեմ այդ երգէտնի տողին փոխարէն, երգեցողութիւնները գրի առնել 3 տողի վրայ փոխանակ 2ի: Առաջին տողը յատկացնելով միայն իգական քարձր ձայներուն, իսկ երրորդը՝ արական թաւ եւ քարձր ձայներուն: Յստակութեան տեսակէտով մախընտրելի է այս ձեւը, այսինքն իւրաքանչիւր ձայն անջատ **portee**-ներու վրայ (քացառութիւն կը կազմեն միայն երրորդ տողին մէջ այն անցները ուր արական ձայները երկուքի կը քաժնուին): Այս կերպով խօսքերը՝ Հայերէն թէ Անգլիերէն, իւրաքանչիւր տողին տակը կ'իյնան, ինչ որ ընթերցման մէջ դիրութիւն կ'ընծայէ եւ շփոթումի տեղի չտար: Գեղագիտական տեսակէտով ալ մախընտրելի է: Այս պարագային

իրաքականիչի մեջ հարկ կ'ըլլայ տեղադրել **9 porte'e**, (ամեն մէկ ձայնի համար **3** տող փոխանակ **4**ի): Ձեռն կարծեր որ էջերու թիւը աւելցնելու պատճառ ըլլայ: Նկատեցի որ Ձեռն դրկած մտոյշը լայն տեղ տուած է վանկերուն: Ամեն մէկ **porte'e**ի տակ կարելի է սեղմեցնել առնուազն **4-5** վանկ աւելի, առանց գանձման խնդրելու կամ վնասելու յստակութեամբ:

Պատարագին մէջ, սկիզբը թէ վերջը, կարգ մը յաւելուածներ կան, փոփոխականներ եւ մեմբրգներ: Կ'ենթադրեմ որ ատոմէ գործս մնացած են ձեռն կազմած **55** էջերէն: Եթէ կան ոմամ որ կարելուր կը նկատէ հանեցէ իմացնել ինձ, կամ աւելի որոշ ըլլալու համար հանեցէ ըսել թէ ո՞ր էջերն են որ գործս պիտի ձգուին:

Բ. Ուզած է որ **porte'e**-ները (կամի գիծերը) նոյնպէս ձեռնով գծուին չինական մշակով: Կ'ենթադրեմ որ այդպէս գրուած օրինակները պիտի ծառայեն **photogravure**-ով գիշէ պատրաստելու: Կարելի չէ՞ օգտագործել այդ նպատակին համար, արդէն տպուած գծերով մօթայի թուղթերը: Պատերազմէն առաջ այստեղ ալ գոյութիւն ունէին ընտիր մօթայի թուղթեր շատ յստակ ու սեւ գծեր ունեցող **porte'e**-ներով: Այժմ չկան հոս, բայց կը խորհիմ թէ Ամերիկայի մէջ կը գտնուին ատոնցմէ, ուզուած ծաւալով եւ **porte'e**-ներու թիւով: Եթէ այդ տեսակի թուղթերու գործածութիւնը անյարմար չէ՞ տեսներ հանեցէ՞ դրկել տալ ինձ պէտք եղած ֆանակութիւնով: **24 cm**. երկայնութիւն ունեցող գիծերը բաւական են: Մէկ էջի վրայ **9** կամ **10** տող, իւրաքանչիւրին իրարմէ հեռաւորութիւնը (բուն միջոցը) **20** կամ **22 mm**. (Հայերէն թէ Անգլիերէն խօսքերը սեղմեցնելու չափ): Ինձ այդպէս բուսցաւ որ Ձեռն դրկած մտոյշն ալ նախապէս տպագրուած գիծ ունեցող մօթայի թուղթի վրայ գրուած է եւ սակայն լուսանկարին մէջ շատ տգոյն չեն ելած գիծերը: Իսկ եթէ այդ թուղթերու գործածութիւնը անյարմար կը սեպէ, խնդրեմ հանեցէ՞ դրկել տալ համապատասխան ծաւալով (առնուազն **28*32**) ընտիր թուղթ (**papier registre** եթէ հմար է): Ըստ իս անհրաժեշտ չէ որ էջերու ներքին ծաւալը **24*30**ը անցնի: Այդ ծաւալով իմ գրելիքը ըստ բաւականի յստակ պիտի ըլլայ կը յուսամ եւ ընդունակ՝ լուսանկարուելով մաքուր գիշէներ տալու:

Ներփակ Ձեռն կը դրկեմ **2** էջ, ցոյց տալու համար որ նախապէս **4** տողի վրայ գրուած կտոր մը կարելի է **3** տողի վրայ սեղմեցնել առանց վանկերը խնդրելու: (Ձեռն դրկած **1** էջը ճշտիւ սղմած է **1** էջի վրայ, **3** տողով): Որպէս դաշնաւորող Ձեռն երաժիշտը բարեխիղճ կը թուի, որքան որ կրցայ հետեւցնել դրկած **1** էջէն: Բացի քանի մը ուղղագրական մոռացումներէ (մօթայի մը պոչը կամ մէկ կէտը), "անընկիզբըն" բառին վերջին մօթը **la** պէտք է ըլլայ եւ ոչ թէ **sib**. նոյնպէս "անմատոյց լուսոյն" բառերուն վերջին վանկը **do** պէտք չէ ըլլայ այլ **sib**. երկուսն ալ սխալ չեն դաշնաւորման օրէնքով, բայց բնագրին չեն համապատասխաներ: **Sol mineur**-ը ճիշտ այն թոնն է որուն վրայ եւ սովոր եմ երգել տալ իմ երգիչներուն: Երկրորդ էջը աւելցուցի որպէսզի բաղդատէ գայն ձերքինին հետ: Ձեռն կարծեր որ մեծ տարբերութիւն գտնէ, արդարեւ "Խորհուրդ խորհրդ" եւ անոր պէս մի քանի ուրիշներ, այնպէս մը դաշնաւորուած են որ ռեւէ երաժիշտ, եթէ ուզէ հաւատարիմ կերպով յարգել հեղինակի կամքը, ստիպուած է նոյն ձեւերուն մէջ սահմանափակուիլ: Այս առթիւ պէտք կը զգամ ճշտել որ երկսեռ դաշնաւորումի համար աւելի ձեռնտու է քառաձայն ձեւը, որուն մէջ արական բարձր ու ցած ձայները կրնան ազատօրէն շարժիլ իրենց սեփական ձայնաստիճաններուն վրայ: Միմիջեռ ներկայ պարագային իրարու սահմանին մէջ

կը մտնեն փոխադարձաբար ու հարկադրաբար: Այս պատճառու փափաքելի էր գէթ կարելոր կտորներու մէջ քառաձայն ձեւը որդեգրել, 3 կամ 4 տողի վրայ նայելով պահանջէին: Ուշադրութիւն ըրած էի անշուշտ որ Վարդապետը ինքն իսկ, պահանջէին համեմատ, 1էն մինչեւ 4-5 ձայնով դաշնաւորած է առաջնորդուելով երգելի նիւթին իմաստէն կամ անոր պարունակած խորհուրդին թելադրութենէն: Մինչդեռ Եկմայեան, մէկ ծայրէն միւսը մնացած է միեւնոյն կաղապարին մէջ, ամենափոքր նախադասութեան իսկ տուած է համահաւասար եւ համարժէք դաշնաւորում, առանց հաշուի առնելու որ երգելի նիւթը ամէն տեղ միեւնոյն կշիռը կամ նշանակութիւնը չունի: Օրինակ "Խաղաղութիւն ամենեցուն»ներէն ետք, "եւ ընդ հոգւոյդ բում"ը միաձայն պահած է Վարդապետը, պատերուն տալով գայն: Նրաժշտականօրէն ալ շատ տրամաբանական է այս եւ աւելի շահեկան: Ես պիտի հետեւիմ Վարդապետին սկզբունքին: Ըսեմ մաեւ որ «Սուրբ Սուրբ»էն սկսեալ *fa majeur*-ի պիտի փոխադրեմ երգեցողութիւնը: Վարդապետը այսպէս չէ ըրած, ինչու որ միասեռ խումբերու մէջ թաւ եւ քարձր ձայներու ծայրամասերը սահմանափակ են: Սոխալուած է *Tenor*ը իր ամենաբարձր աստիճաններուն վրայ դնել որպէսզի անոնց եւ *basse*ներուն միջեւ ունեցած տարածութեան մէջ 2րդ կամ 3րդ ձայները (*remplissage*) շարժելիք տեղ ունենայ: Մինչդեռ երկսեռ խումբի մէջ այդ սահմանը շատ աւելի լայն է եւ հարկ չկայ *soprano*ները նշանակելու:

Դրկած էջերս հապճեպ գրի առի, ըմտիր թուղթի վրայ աւելի լաւ խմամբ կարելի է տալ: Այստեղ ամէն ինչ էրգաց է տակաւին, մինչեւ իսկ չինական մեծանը որ կը պտղի եւ գրչածայրերը որոնք անպիտան են:

Պատրաստ ըլլալով լսելու Ձեր դիտողութիւնները կը մնամ յարգալից խոր զգացումներով:

Վարդան Սարգսեան

*Նամականի վարդան Սարգսեանի
ընդ Տիրան Արք. Ներսիսեանի եւ
ընդ Թորգոմ Վրդ. Մանուկեանի
Տպարան Սրբոց Յակոբեանց
Երուսաղէմ, 1995, էջ 3-5*

ՊԱՏՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Գաղութիս զառակներէն եւ նախկին հնդկահայ՝ Տիար Մալքոմ Սուքիաս, 1998 տարուայ հոկտեմբեր ամսուայ կէտերուն, հեռաձայնով մեզի կը յայտնէր թէ, Սիւնիի մէջ տեղի ունեցած աճուրդի մը ընթացքին հայկական հնութիւն ունեցող երկու եկեղեցական սպասներ գնած է «չնչին գումարով» ու կ'ենթադրէ որ Երուսաղէմի Ս. Աթոռի սեփականութիւնը եղած են: Պրն. Սուքիաս կը փափաքէր եկեղեցական սպասները Առաջնորդարանիս նուիրել:

Նոյն օրը Պրն. Սուքիասը Առաջնորդարան հրափրեցինք, որ եւ իր հետ բերաւ սպասները՝ Ս. Պատարագի ընթացքին գործածուող ՓԱՐՁ «ջորի սափոր» մը եւ ԿՈՆԶ «լուսցման աման» մը: Պրն. Սուքիասի տուած տեղեկութեանց համաձայն, սպասները Աստրալիոյ Պրիզապլը քաղաքէն եկած ու աճուրդի դրուած են. սպասները գնուած են անհատէ մը:

Փարքի յիշատակարանն է.-

ՅԻՇԷ ՄԱՀՏԵՍԻ ԱՐԹԻՆԻ ՈՐԴԻ ԽՕՃԱՅ ՅԱԿՈԲԻ ՂԵՎՈՆԹԻ ՍՈՒՔԻԱՍԻ.
ՅԵՐՈՒՍԱՂԷՄ ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ ՀԱՅՈՅ ՆՈՒԻՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՊՈՂՈՍ
ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ.
ՈՄԲ «1753»:

Կոնքի յիշատակարանն է.-

ՅԻՇԱՏԱԿ Է ԹՕԽԱԹՅԻ ԶԵՐՓԻՉՈՂԼԻ ԳՐԻԳՈՐԻ.
ԷՐՈՒՍԱՂԷՄ Ի ԴՈՒՌՆ ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԱՅ ԱԹՈՌԻՆ. ՉԵՌԱՄԲ ԹՕԽԱԹՅԻ
ՍԻՄԵՐՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ. ԹՈՒԻՆ ՈՄԻԲ «1793»

Վերոյիշեալ մանրամասնութեանց եւ արձանագրութեանց ծանօթանալէ ետք, յստակ դարձաւ որ եկեղեցական սպասները Երուսաղէմի Ս. Աթոռի սեփականութիւնն են, որ զարտուող ճանապարհով հասած են մինչեւ Աստրալիա:

Պրն. Սուքիասի բացատրեցինք որ սիրով կ'ընդունինք սպասները, սակայն առեւի ճիշդ պիտի ըլլայ զանոնք վերադարձնել օրինական եւ հաղագատ տիրոջ՝ Երուսաղէմի Պատրիարքութեան. Պրն. Սուքիասի համաձայնութիւնը ունենալէ ետք, Երուսաղէմի Պատրիարք Ամեն. Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեանի հետ կ'ապ հաստատեցինք ու տեղեւոյ պահեցինք եղելութենէն. Պատրիարքն ալ իր կարգին փափաք յայտնեց որ Երուսաղէմ վերադառնան վանքի սեփականութիւնը հանդիսացող եկեղեցական սպասները: Պրն. Սուքիասի խոր շնորհակալութիւն յայտնեցինք իր ուշադիր վերաբերմունքին ու նուիրատուութեան համար:

Թանկագին նուիրատուներ, հանգիստ ննջեցէք, քանզի ձեր սրտաբովս նուիրը, անյայտ ու անորոշ թափառումներէ ետք, կարելի փութով տուն դարձի ճամբան պիտի բռնէ:

Միփոքորուած ենք որ գէշ երկու եկեղեցական սպասներ, որոնք սրտաբովս նուիրներ են ու արտայայտիչը հայու հաւատքին, փրկուած են...: Տակալին քանի քանի եկեղեցական սպասներ ու իրեր կան, որոնք հայու հաւատքին խոր արտայայտիչն են եւ օտարութեան մէջ կը թափառին: Որք մնացին մեր կրօնական եւ ազգային սրբութիւններն ու նուիրականութիւնները:

Անշուրդ մեկնաբանութիւն չենք ուզեր ընել. բայց մեր մտահոգութիւնը եւ ընդվզումը կը յայտնենք քսելով թէ, երբ, ինչպէս եւ որոնց պիտի ձեռքբերով այս եկեղեցական սպասները Երուսաղէմի Հայոց Վանքէն դուրս բերուած են «չնչին գումարի» փոխարէն:

Աղան Արքեպս. Պաղիօզեան
Աղան Արքեպս. Պաղիօզեան
Առաջնորդ Աստրալիոյ եւ Ն.Զ.-ի

From: James Russell <russell@fas.harvard.edu>
Date: Fri, 29 Jan 1999 16:22:24-0500 (EST)
Subject: Armenia in the News

Dear Colleagues,

I must bring a troubling issue to your attention.

Two years ago, Forward, a Jewish weekly in NYC, printed an article by its assistant editor, Jonathan Mahler, on the front page. He wrote that one reason the Turks massacred Armenians in 1915 was that the Armenians were Soviet(!) Agents. There were many other distortions also.

A few months ago, Moment, a Jewish monthly published in Washington, DC by Hershel Shanks, published a long and even more insidious distortion of Armenian history. The Genocide was treated as a regrettable tragedy that the Armenians themselves had provoked, in which there was no element of premeditation and no genocidal intent. Nakhichevan and Zangezur were both presented as Azeri lands usurped by the Armenians.

I wrote to the Forward to rebut their article, and they only agreed to print my letter after I threatened to contact the ANC and attempt to organize a boycott of their advertisers. I wrote a very lengthy and detailed response to Moment. Mr. Shanks never acknowledged my letter. What he did do, was to call Prof. Peter Machinist in my department here at Harvard and read him select sentences towards the end. Peter told me of this, and I gave him the whole text.

In recent months, three major American Jewish organizations published a big ad in the NY Times Op-Ed page with the Turkish flag and a warm Tebrikler! on the anniversary of what the ad called a great democracy. As a Jew and a supporter of Israel I wrote to the Armenian press to dissociate myself from this odious ad.

Last Sunday, the NY Times had an article on Caspian oil by Stephen Kinzer. He wrote that masterpiece, "Armenians always Remember: Maybe

They Should Forget” about the way people in Erevan think about the Genocide and its aftermath. His present effort was different: it was accompanied by a map of the region, on which every country but Armenia is labeled. Evidently the NY Times finds that the best way to encourage Armenians to forget history is to consign Armenia itself to oblivion--and perhaps soon no Armenians will be left to remember anything anyhow, that way.

If enough people repeat, often enough, the big lie that the Armenians were an unimportant but unpleasant minority who provoked the massacres (not genocide, mind you) that befell them, the big lie that none of Eastern Anatolia is rightfully Armenian, and that in fact the Armenians are usurpers in almost every part of the Transcaucasus except maybe Erevan and its outskirts--once this snow job on public conscience and opinion is completed, what is the next step?

That should be plain: Armenia is stigmatized as an obstacle to peace, worse, an obstacle to petroleum--a nasty outpost of Russian power and nothing more. Let us suppose then that the blockade tightens. Cut off and strapped for resources, the Armenian economy founders. Pressure for “concession”--that euphemism for life blood--increases. Perhaps Armenia is so weakened that it is itself invaded. If there are new massacres, if the Turks and the Azeris link up in Zangezur, if they make a dash over the plain of Ararat, if they are not stopped at Sardarabad this time, if they reach Erivan... What then? What will the world do? This brave new world that has sat by till it was far too late every single time--in Biafra, Cambodia, Rwanda, Bosnia, Kosovo--will not lift a finger for distant, delegitimized Armenia.

We are not just Armenological scholars. We are men and women of conscience. To sit by and allow extreme distortions of history to become the common knowledge of the people, country, and culture to which we have devoted our lives, would be a dereliction of our calling. It seems it was

possible for scholars to study texts and print articles on Judaism and the Hebrew language while the Holocaust raged: the subject had its Gerhard Kittels, its great minds trapped in spiritual monsters. This is not the paradigm of Armenology. The great Macler and other savants involved

themselves in public action and relief efforts in the second decade of this hideous century.

As the year 2001 and the celebration of seventeen centuries of Armenian Christianity comes near, I would ask every member of our society to dedicate himself to political activism, to combating the systematic anti-Armenian propaganda campaign of lies that has been launched against us by the Turks and Azeris, by pro-Turkish lobbies and Big Oil. Rather than responding to mendacities, it is time for us, singly and collectively, to take the offensive.

I will try to encourage Atom Egoyan to make a feature film on the Genocide, something on the scale of "Schindler's List". Perhaps it might be based on Black Dog of Fate, the memoir by Peter Balakian. Please think of other initiatives. It would be very nice to have another millennium of Armenian Christianity, but for that we must have a surviving Armenia.

With best wishes,

James Russell

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ ԵԿԵՂԵՅԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ ԵԿԵՂԵՅԻՅ ՀԻՄՆՈՒՅՔ Ե ԱՄԵՐԻՔԵՐ ԱՐԵՎԵԼԵԱՆ ԱՅԻ

«ՀԱՆԴՈՒՐԺՈՂԱԿԱՆ» ՈԳԻՈՎ ՊԱՏԱՍԽԱՆ ՋԱՀ ԼՈՒՍԱԴՈՐՉԻ՝

«ՀԱՅՈՅ ԲՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԻՒՆԸ ԻՐԱԿԱՆԻՆ ՄԷՋ» ՏԽՐԱՀԱՄԲԱԻ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻՆ

*«Դանճը մեռեալը զգարացուցանեն զեղոս անուշունս. պատուական է սակայն ինչ յիմաստութենէ,
քան զմեծ փառս անմտութեամբ»: (Ժողովող Ժ:Ը)*

«Ջամ Լուսաւորչի»ի 1998-ի, երկրորդ թիւին խմբագրականը կարելի է առանց տաւտամսկու կոչել հանելուկ մը, միակ այն տարբերութեամբ որ եթէ սովորական հանելուկներ ունին պատասխան մը, այս մէկը առեղծուած մըն է, որուն եթէ հայերէն տառերը չըլլային՝ հաւանաբար Սանսքրիթ կարծուէր: Օթեկ հայերէնով գրուած այս ողբերգութիւնը պարզապէս մօր եւ թոր է նկատուած մեր Մայրնի սուրբ լեզուին վրայ: Եւ այս պարագային, յօդուածագիրէն աւելի յանցապարտ պէտք է նկատել Թերթուկին պատասխանատուները, եթէ ոչ անոր բովանդակութեան ու անոր ոգիին, (քանի անոնք միայն աստով է որ կ'արդարացնեն իրենց գոյութեան քաշկուտորը յաչս Վատիկանի իրենց ծիրանաւոր տէրերուն), առնուազն գոնէ լեզուին անուշիկութեան համար:

«Հանելուկ» կ'ըսենք այն իմաստով որ ձախաւեր յօդուածագիրը իր միջակէն վար տրամաբանութեամբ, կը փորձէ նիթին մօտենալ ընկերարանական անկիւնէ, յայտնելով հաւարակական, ընկերային եւ օրինական հարցերու մասին չնաշխարհիկ գաղափարներ եւ ընելով չքնաղ յայտնաբերութիւններ միշտ ընկերացած իր մտքին նման աղբաւոր հայերէնին: Ճաշակ մը տուած ըլլալու համար անոնց՝ որոնք ըստերազութիւնը ունեցած են Չը-տեանելու այս գրութիւնը, կը մէջքերենք մի քանի նմոյշներ.

«ԼՄարդ անհատներ, սրբած ու նրբած, քրիստոնեայ օրենք, Առողջ եւ հետևողական է, չորդորեց որ տեղերը խնամեն իրենց ծառաները իրեն ընտանիքի անդամներ, ան հրամայեց որ անյուսարար չլան մեռելները՝ նշան թերահաւատութեան, հալը աշխարհօրէն պատերազմեցաւ, Մեծն Սահակ նոր սահմանեց այդ լեզուին զաղափարներու սմբողջ մարմինը, եկեղեցւոյ միութիւնը չէ լուսանկարչական նիստ», եւ ասոնց հման սահմանի կոյտ մը բառերու եւ նախադասութիւններու: Յամենայնդէպս, յօդուածին դժբաղդութիւնն ու ձախորդութիւնը կը սկսին սւնոր «Հայոց քրիստոնէութիւնը իրականին մէջ» մանկական եւ անհայերէն խորագրով. «Իրական եւ Սուտական» բառերը մանկութեան մեր յաճախակի գործածած բառերն էին: Արդեօք ի՞նչ ըսել կ'ուզուի «Իրականին մէջ» բառերով. անշուշտ միտք բանին կը հասկնանք, բայց՝ Աստուծոյ սիրոյն մեղրցէք մեր Մայրնիին:

Լեզուական ու տրամաբանական սահմանափակումներով լեցուն «Ջահ Լուսաւորչի» խմբագրականը կու գայ մէն մի հալու յիշեցնել ա չն՝ ինչ որ սակէ ատաւ յօդուածագրին դասակին (որ իր գործածած բառն է, ու կը նշանակէ ջուիր) պատկանող ու զինք կանխող ուրիշ աներասան գրողներ եւս եկան փորձելու. եւ զարնուելով Լուսաւորչի հաստորի ժայռին, վերադարձան իրենց տեղերուն մօտ: Այստեղ պիտի փոփաքէի մեր ապիգար յօդուածագրին ուշադրութեան յանձնել ա չն իրողութիւնը թէ երբ մէկը որոշէ գրել տուեալ հաստատութեան մը դէմ, տարրական քաղաքավարութիւնը կը պահանջէ անկէ որ հակառակ իր մէջ կուտակուած մտղձին, ան առերես պահէ պատշաճութիւնը եւ փոխանակ պարզ տուերով սկսելու տուեալ հաստատութեան անունը՝ այդ ընէ զլխագրութեամբ, բան մը որ դիտումնաւոր կերպով անտեսած էր յօդուածին հեղինակը ու պարզասէս գրած «մայր աթոռ»: Անարգելու զգացումները մեր կաթողիկէ «նղրալրներ»ուն մօտ հորոյթ չեն, անոնք սմբողջ սերունդներ դաստիարակած են իրենց համար սրբազան ալս պարտականութեան ուղղութեամբ, ալս մտալնութեամբ, ալս հոգեկրանութեամբ եւ մանաւանդ ալս ոգիով: Անոնք տարուած մէկ մտանդութենէ՝ մեր Առաքելական Մայր

Եկեղեցույ փառքը նսեմացնելը բրած են իրենց տխուր գոյութեան միակ նպատակն ու իմաստը: Վատիկանի՝ մանկլախիները, անիրաւօրէն ու ոգի ի թոյն փորձած են հարուածել Հայաստանեայց Առաքելական Մայր Եկեղեցին, սկսեալ Երանաւոր Աղանանեանէն ու յատկանցած Կոթիւն մինչև Պատրիարք Գաապարեանը, Սէթեան Արքեպիսկոպոսն ու Դերձակեան Նախկուրսը: Յոսամ ատնուզն Վատիկան ձեզ կը վարձատրէ ըստ արժանույն այս ձեր կոկորդ-պատուելուն համար:

Մեր Մայր եկեղեցին հարուածել է տըր, յօդուածագիրը իր թիրախը կը դարձնէ Հայ եկեղեցականը, զայն կոչելով կիսագրագէտ, երբ կ'ըսէ. «Երկրորդ՝ միեւնոյն ժամանակ, հազ կ'երթին, մանսանդ սուաքելականին, տրուեցաւ անրաւարար զարգացում». մինչ թիչ մը անդին՝ մեր ձառողէմ հերտը կը ժպրնի ծաղրել Առաքելական եկեղեցականներու քարոզները երբ կ'ըսէ, «թողունք թէ եկեղեցի գացողը ի՞նչ կը լսէ»: Քիչ ետք ընթերցողը կը կարդայ հետեւեալ նախադասութիւնը՝ որ կրնար իր գիտներուն գլոխ-գործոցը ըլլալ, «Հայ քրիստոնեան ույժմ կանգնած է ուղեկորոյս»: Ինչպէս ընթերցողը կը տեսնէ, յօդուածին հիւանդկախ հեղինակը չսկերտած է քրիստոնեայ բառը, մեզ նոյնիսկ «կէս-քրիստոնեայ նկատելով»: Ողբա՛մ զձեզ վարձկան կաթողիկէներ: Հայաստանեայց Առաքելական Մայր Եկեղեցին անցան-կապատ ալգի մը չէ, դրուած ձեր տրամադրութեանը տակ որովալի ձեր ցանկացած ժամանակ մտնէք հոն ու գործէք ձեր աները:

Ըսուած է՝ «Մաննը ինթնին բան մը չէ, սակայն սրտխառնուր կը սրտոնառէ». վստան եմ մեր համարտակ յօդուածագրին գործածած լեզուական ոճն ու անոր իմաստը եւս նոյն զգացումը արթնցուցին բոլոր անոնց մէջ որոնք որոշ չափով հասու եղան այս խմբագրականին բովանդակութեան եւ լեզուին: Հոս կ'ուզեմ յիշել, դարձեալ մեր համարտակ գրիչին ջոլիին պատկանող, Ֆէրմաթեան Վարդապետին խօսքը՝ «Աղմուկը լաւ բան չի անում, լաւ բանը սղմուկ չի անում»: Կ'երնի դուր, ներստեալ Ֆէրմաթեան Վարդապետը, ձեր գրածները կարդալու եւ մանսանդ ձեր քարոզածները գործադրելու սովորութիւն չունիր:

Անկասկած պատմությունը ինքզինք կը կրկնէ: Երեսուն եւ հինգ տարիներ առաջ Լորենցո Կոզի կոչուած մարդուի խելապատւիճն պատկանող գրութիւն մը եկաւ պղտորելու ջուրերը հալ կեանքին, որպէսզի մեր եւ անգոյն կաթողիկէները յաջող ձկնորսութիւն ունենային, սակայն իրենք ինկան Լուսահոգի Եղիշէ Պատրիարք Տէրութեանի «Անդրադարձութիւններ»ուն ոտկանը. երանի՜ լուսահոգի Պատրիարքը կարենար բարձրացնել իր գլուխը անգամ մը եւս եւ իրեն յատուկ ոճով հեղ մըն ալ ըսէր մեր երանելիին իր գունագեղ խօսքերէն մին; Ինչպէս Քրիստոս Նիկողեմոսի ըսաւ, «Եթէ կ'ուզես Աստուծոյ արքայութեան ստժանանալ, պէտք է վերստին ծնիս», նոյնն ալ կը յանձնարարենք խելըրը Ռովին տուած «Ջամ Լուսաւորչի» մեր խալիկ յօդուածագիրին, միայն խնդրելով որ եթէ նոյն խելքով սփտի ծնիչլաւ է բնաւ չծնի:

Գերակայութեան բարդոյթէ բռնուած ալս՝ մոիկ յօդուածագիրը, մոռնալով Քրիստոսի «Նախ հանէ քու աչքիդ գերանը, յետոյ ուրիշի աչքին փուշը» իմաստուն պատուէրը, սուելի խորանալ փորձելով իր չգիտցած նիւթին մէջ, ձախաւեր ու կաղացող հայերէնով մը կ'ըսէ, «Քրիստոնէական հաստորք, հետեւաբար, հալոց մեծամասնութեան համար վերածուած է անստոյգ զգացումներու եւ յուզումներու հաճելի լիշատակ-գաղափարի» եւ «Պարզ է որ այսքան անորոշ լիշատակ-գաղափար չի կրնար ծնիլ քրիստոնէական բարոյական համոզումներ», որ պարզապէս կը ճշանակէ թէ մենք տակաւին քրիստոնեայ իսկ չենք. կարծէք իրաւ քրիստոնեայ ըլլալու համար մարդ պէտք է միայն կաթոլիկ ծնի, եւ ապրի: Տարօրինակօրէն, մեր Կաթողիկէ եղբայրները կը յամառին տեսնել մեր եկեղեցւոյ թերութիւնները միայն; սկսելով չորրորդաւորէն- բայց միւս կողմէն կը մերժեն լիշել Եւրոպայի խաւար դարերը, կամ 1378-1417-ի Մեծ Հերձուածը, եւ ինչու ոչ աւելի ետք Պորթիաներու ժամանակաշրջանը: Արդեօք պէտք կա՞յ լիշելու Պոքաչիոյի Տեքամերոնը, Սենթիւիչի Խաչակիր-ները եւ կամ ալ Սրբազան Աւագակաորջը, երկիրը, որոնք ճիշդ է վէպեր են, սակայն վէպի տարագին ընդմէջէն կու տան յստակ պատկեր մը պապականութեան եւ միաժամանակ լոյս կը սփռեն ձեր այնքան փառաբանած Վատիկանին վրայ:

Մեր Տէրը՝ Քրիստոս մեզի ցոյց տուաւ կեանքի ճամբան, մինչ դուք այս օրերուս այնքան յառաջ գացած էք, հիմա պատրաստ էք ու կը համարձակիք առանց երկմտանքի, այդ նոյն ճամբան ցոյց տալ Քրիստոսի: Ըստած է, «Աստուած մարդը ստեղծեց իր պատկերին համաձայն, իսկ հիմա մարդն է որ կը փորձէ զԱստուած ստեղծել իր պատկերին համաձայն»: Ի՞նչ անկում բարբերու:

Ընկնելու յօդուածագիրը շարունակելով իր գրաբանութիւնը կ'ըսէ, «Հայ քրիստոնեան կանգնած է ուղեկորոյս»: Անմեղ ընթերցողը թող այնքան ալ միամիտ չըլլայ հաւատալու թէ մեր մասին կան անկեղծ խորհողներ: Ժպիտ մը կ'ուրուագծուի դէմքիս երբ կը կարդամ այս տողերը. ի՞նչ յանդգնութիւն, այսպիսիները հաւարը կը փրցեն ուրիշի տան համար, պարզապէս ծածկելու իրենց իսկ տուններէն ներս կատարուած ապօրինութիւնները, անկանոնութիւններն ու զեղծումները: Պիտի ուզէի հոս «Մարդ Աստուծոյ» ըսել, սակայն կ'անդրադառնամ թէ յօդուածագիրը չի կրնար Աստուծոյ մարդը ըլլալ, քանի Աստուծոյ իրաւ մարդը վեր պէտք է մնայ ամէն տեսակի զրպարտութենէ, սուտէ եւ սադրանքէ: Սակայն մեր մարդուկը կը փորձէ ջալամի նման իր գլուխը թաղել ուրիշի դժբաղդութեան մէջ, խորհելով որ այդպէսով ինքզինքն ապահոված կ'ըլլայ եւ ոչ ոք կը տեսնէ կամ կը լսէ թէ ի՞նչ կ'անցնի կը դառնայ Ադրիականի ափերուն: Թող մեր հերոսը քաջ գիտնայ թէ այս օրերուն, աշխարհի ամէն կողմ, ամէն հայ կը կիսէ **մտահոգութիւնը Արքայաժողովին** հիմնած հաստատութեան անցուցած դժուարին օրերուն եւ ի սրտէ կը մաղթէ որ մեր ազգային հարստութիւնները միշտ մնան ազգային եւ չդառնան միջազգային:

Իր յօդուածի երկրորդ մասին, «Եկեղեցւոյ Միութիւնը» բաժնին մէջ, այս փոքրոգին մոռնալով թէ ինք մի քանի պարբերութիւն առաջ գրած է «Պետրոս Առաքելապետին յաջորդը» եւ կամ խօսելով Ս. Էջմիածնի եւ Կիլիկիոյ Աթոռներու գոյգ հայրապետներու Վատիկանացիութեան մասին, ան գրած է՝ «Այցելութիւններու ընթացքին կողմերը հրատարակեցին լայտարարութիւններ: Մեծապէս կ'ուրախանանք որ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԵԾ ՄԱՍԸ ԸՄԲՈՆԵՑ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱԿԱՆ ԶԻՆՋ

ՀԱՄԱՐՏՈՒԹՎՈՒՆԵՐ», քիչ վերջ ան «մեծահոգաբար» կը գրէ, «Կախեր կլանուելու աւելի մեծէն- եւ անցեալի որոտկաններ լատինացման վտանգ- կրնանք մէկի նետել միայն սնուցանելով եւ անցնելով մեր մէջ ճշմարիտ գիտակցութիւնը ՄԵՐ եկեղեցիին ԱՄԲՈՂԶ աւանդութեան»: Ո՛վ երջանիկ եզ, ինչպէս կը սիրեն ըսել մեր հաւրենի եղբայրները: Կարծեմ շուտով մեր ժամագիրքի խոստովանանքի բաժնին մէջ տեղ գտած մահացու մեղքերու կարգին պէտք է աւելցնել նաեւ «համապարտութիւնը», ալ կը բաւէ շարունակէք ձեր լարախաղացի դերը:

Մինչ մէկ կողմէն «Զահ Լուսաւորչի» փշան յօդածագիրը յորդոր կը կարդայ մեզի «մոլորեալներու» մէկոյի դնելու կլանուելու եւ Լատինացալու մեր վախերը, միւս կողմէ մոռնալով իր գրածները կ'աւելցնէ, «Եթէ լուրջ ենք մեր դատումին մէջ, գործնական քայլեր պէտք է տեսնենք դէպի հաստի կատարեալ հաղորդութիւն Հոռմի եպիսկոպոսներուն հետ», եւ հոս կը պայթցնէ դոմպարան, «Որոնք (այսինքն պապերը) աւանդապահներն են Աստուծոյ յաշտութեամբ ճշմարտութիւններուն»: Ուրեմն մնացեալ բոլոր եկեղեցիներու պետերը «Աւանդապահներն են Աստուծոյ ստորոք»: Այո, եւ չմոռնանք որ նոյն այս աւանդապահ կարծութեամբ Հոռմի եպիսկոպոսներն էին որոնք իրենց քաղաքական շահերու ճշմարտութիւններէն մոռած գրեթէ գաղջ դիրք մը բռնեցին, չըսելու համար պաղ, մեր Ազգային Մեծ Սպանդի օրերուն: Կարծեմ ճիշդ նոյն այս Հոռմի եպիսկոպոսներուն յաջորդն էր, որուն Աթոռին յայտարարութիւնը Հրէական Յեղասպանութեան հարցով չգոհացուց հրեաները, ան քաջութիւնը ունեցաւ նշելու Գնչուներու Յեղասպանութիւնը, իսկ մերը՝ ինչպէս միշտ՝ կոչուեցաւ «Զարդեր»: Եթէ, այսպէս կոչուած ձեր «Քրիստոնէութեան Գլուխը» քաջութիւնը չունի ընդունելու Հայոց Յեղասպանութիւնը, ձեր քրիստոնէութիւնը կրնաք պահել ձեզի: Իսկ եթէ կը սպասէք այն օրուան երբ Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցին ինքզինք պիտի նետէ Կաթոլիկ եկեղեցու ծոցը, որպէսզի այն ժամանակ ընդունիք Յեղասպանութիւնը, տակաւին շա՛տ պէտք է ուրախէք:

Աստուծոյ սիրոյն, կաթուղիկէ եղբայրներ, տակաւին չյոգնեցա՞ք արուած սկսառակի նման նոյն յանկերզը կրկնելէ, թէ «Քրիստոս՝ Պետրոս Առաքեալը գլուխ կարգեց իր հօտին»։ Քանի՞ցս Հայաստանեայց եկեղեցւոյ իշխաններ ըրած են ձեզի արջին պատմութիւնը թէ ինչպէս ան եօթր երգ գիտէ եղեր եօթն ալ տանձի մասին, բայց դուք մինչեւ այսօր չաղացքը դարձնող «բարի անասուններուն» նման կը մերժէք տեսնել ձեր պերճաշուք քիթերէն անդին։ Տակաւին ինչո՞ւ կը յամառիք ընդունիլ թէ դուք 1500 տարիներէ ի վեր ըրած էք ու տակաւին կը շարունակէք ընել այն՝ ինչ որ ներկայիս կ'ընեն Պենտէկոստէականները, ալսիներ, «Դուք էք միակ իրաւ եկեղեցին, եւ ձեզի չպատկանողը արժանի անգամ չէ քրիստոնէաւ սնունը կրելու»։ Այս է միտք բանին ձեր կոկորդը պատուելուն։ Բայց ինչո՞ւ կը մերժէք ընդունիլ որ ձեր ըսածը ոչ միայն Նոր Կտակարանի ուսուցումներուն հակառակ է, այլ նաեւ հայրոյանք է մեր Փրկչին՝ Քրիստոսի վարդապետութեան դէմ։ Աստուածորդին՝ ինք է միակ Դուիսն ու Հիմը եկեղեցւոյ, եւ այս շատ յստակ ու մեկին կերպով կ'ըսէ ձեր «Առաքելապետ»ը՝ Պետրոս, իր Առաջին Թուղթին, Բ. գլխուն սկիզբը, յորդորելէ ետք հաւատացեալները որ հեռու մնան «Նեկագութեմէ, կեղծաւորութեմէ, նախանձէ եւ սմէն տեսակ չարութեմէ»։ Ան 4-9 համարներուն մէջ կը շեշտէ նորադարձներուն քսելով. «Մօտեցէք անոր՝ Քրիստոսի, որովհետեւ ԻՆՔՆ Է ԿԵՆԴՌԱՆԻ ՎԷՄԸ որ Աստուծմէ ընտրուած վեմն է»։ Ուրեմն ի՞նչ հիմի եւ գլուխի վրայ կը խօսիք։ Եթէ անպայման կ'ուզէք աւելցնել Պետրոս Առաքեալը եւս իրր *գլուխ, այն ատեն կ'ունենանք՝ Մեղա՞յ Աստուծոյ*, երկգլխանի, անանուն «բան» մը։ Իսկ Եթէ այդ է ձեր ուզածը եւ կրնաք հաշտուիլ երկգլխանի «բան» մը պաշտելու գաղափարին հետ, բարի վալելում ձեզի։ Զարմանալիօրէն, Ս. Գրոց մէջ «հմտացած» մեր Կաթուղիկէ եղբայրներուն աչքէն վրիպած են Պետրոս Առաքեալի վերեւի խօսքերը, կամ ալ արդեօք մենք՝ Առաքելականներս Պարսկանոն Նոր Կտակարան մըն է՞ որ կը գործածենք եւ որ պատճառ եղած է մեր Աստուծային ճշմարտութիւններէն շեղելուն։

Պօղոս Առաքեալ իր Խորթացիներուն ուղղած Առաջին Թուղթին մէջ կ'ըսէ, «Զի հիմն այլ՝ ոչ որ կարէ դնել քան

զեղեալն՝ որ է Յիսուս Քրիստոս»։ Եթէ համաձայն ենք ասոր՝ ուրեմն եկեղեցին կրնայ պատկանիլ միայն Քրիստոսի ու հետևաբար ուրե՛ւ տարբեր ժամեցում՝ դրշակիօր, և պիտի ըլլար հակառակադրական շեղում մը Նոր Կտակարանի ոգիէն և անկէ ետք՝ Ընդհանրական Եկեղեցւոյ Հայրերու Ողղափառ ու ուղիղութիւնէն։ Ինչո՞ւ չէք ուզեր տեսնել թէ միայն դուք էք որ սպի առեղծոսածին հաստատութիւն կոչուած կը մնաք։ Դարերէ ի վեր «Եկովս» ըլլալու մարմաջը այնքա՛ն ուժեղ եղած է ձեր մէջ։

Բանտարժանութենէ զուրկ մեր յօդուածագիրք, անհամբաւի պատճառով կը փորձէ Հայոց Պատմութեան դաս տալ մեզի երբ կը խօսի Հայ ժողովուրդի Քրիստոնէութեան դարձի մասին, անշուշտ միշտ իր գումագեղ ակնոցներով դիտած և անկարելի նկատելով այն վարկածը թէ Տրդատի ու անոր արքունիքին մկրտելով Հայ ժողովուրդը ամբողջութեամբ քրիստոնեայ կրնար ըլլալ։ Նստիս պէտք է շեշտել թէ ոչ մէկ հայ պատմաբան կամ ոչ մէկ եկեղեցական կը պնդէ ասոր հակառակը։ Սակայն Կաթողիկոսներու հոր օրերու ջատագովը կարարար կը մերժէ տեսնել Աստուծոյ և Անոր Միածնին հրաշալի նկարագրութիւնը մեր ժողովուրդի հոգեւոր կեանքին մէջ, ու մտնալով որ այլևս Կաթողիկէ եկեղեցին հասած է իր վերջալոյսին, և թէ արտադրանքը վերջապէսին կը լքուի կը կոհեղուտ առկայութիւն չունին, փութկոտ շուտիւրութեամբ կանգնած թաղին, ծերացած ու խաւարո ձայնով կը փորձէ չալիկ հասերուն ուշադրութիւնը գրասել։ Անթաղութեան հոգնակ վայրկեանի մը համար թէ մեր ժողովուրդի հասարական դարձի պատմութիւնը անկարելի էր, բայց միթէ՞ ստեղծարարող Աստուծոյ համար կա՞յ անկարելի բան, բացի այն պարագայէն անշուշտ, եթէ Աստուած իր հրաշքները վերապահած է միմիայն մեր Կաթողիկէ եղբայրներուն։ Յետոյ, եթէ դուք մեր ազգի քրիստոնէութեան դարձին կը տար «Բանաստեղծական թոյլ» և կամ «Դարերու պատմութիւն կրող ընթացք, որ հոխացած է դիպագնական հանգամանքով», ուրեմն Լուսապփիչը եւս Տրդատի նման կը նկատէք ծնունդ ժողովրդավրան դիպագներգութեան ուրեմն սպի պարագային յանձնարարելի է որ ձեր ողորմելի պարբերութեանքին ամունը եւս փոխէք ու ընէք «Զան Զկնդախ»։

Մեր հերոսը իր յօդուածի վերջին մասը յատկացուցած է «Եկեղեցւոյ Միութեան»։ Ռիթ մը որ կ'երևի աւելի կ'աչրէ իր ծակ սիրտը բան՝ Առաքելականինը։ Ու անգամ մը եւս իր համեմարեղ ուղեղի ծնունդ կու տալ առտել հանճարեղ

գաղութարի մը երբ կ'ըսէ, «Հալ գերադասութեալ քրիստոնեայ տունը նախ պէտք է միանայ, եւ ապա կը կատարուի երբ լրջօրէն գործենք՝ ոչ օղէն կամ ջուրէն, այլ առաքելական ճշմարիտ քարոզութենէն», որ անշուշտ կը նշանակէ «Դուք դէպի Կաթողիկէ եկեղեցի»: Էւ մեր արեւմտեան յօդուածագիրը ստիկա յաջողեցնելու համար մեզի կը հրամցնէ «Տասնեւմէկ նախապայմաններ», որոնց առաջինը զարմանալիօրէն կ'ըլլայ «Մերմէկ կրօնական ազգայնապաշտութիւնը»: Ասկայն անգգամութիւնն ու լրբութիւնն ալ չստի ու սահման մը ունին. վերեւի աշտ անհասկնալի «Կրօնական ազգայնապաշտութիւն» տերմինա-քանութեան միակ ջատագովը եղած էր դուր: Դուր եղած էր գինիէն դարձած թունդ քացախ եւ Պասկէն աւելի սրապական ու միշտ նախապարծակ, եւ անմեղ գառան մորթ հագած անցած ձեր ամենասիրելի ժամանցին:

Պատասխանելով ձեր այն հարցումին թէ, «Ո՞րոնք են հալ եկեղեցականներուն առաջարկները»: Նախ՝ պիտի թելադրէի որ հրաժարէիք սրբապօծութենէ՝ ապա պիտի առաջարկէի որ ձեր պաշտօնաթերթին յօդուածագիրները, փոխանակ տողանցելու իրենց ունեցած անպէտք գիտելիքներով, թող նախ սորվին տարրական Հայերէն մը եւ ոչ թէ ձախաւեր Հայերէնով մը յոգնեցնեն Մեարտիան մեր Սուրբ տառերը: Յետոյ, Եթէ չեմ սխալիր, կարծեմ արձագանգած կ'ըլլամ իմ եւ իմ հոգեւոր եղբայրներուս կարծիքին, երբ ըսեմ թէ ձեզի կ'առաջարկենք որ դադրիք ի հեճուկս «Լատիկանի» վիրատրեյ արդէն իսկ բազմաշարժար Առաքելական մեր Մայր եկեղեցին. հարուածը՝ ուղղուած մեր եկեղեցոյ օտարին կողմէ, թերեւ տանկի ըլլար որոշ չափով, սակայն երբ ան կու գայ ինքզինք հալ կոչող Հայաստեւածներէ»ն ստիկա ցալին կոտորանքը կը բազմապատկէ եւ հակառակ մեր փափաքին վեր մնալու ապեւ ժամանակը անցած ալս հարցերը ձեռնելէն, կը մղէ մեզի պատասխանելու ձեզի՝ միակ այն լեզուով զոր կը հասկնար, անշուշտ բացի այն պարագայէն եթէ ներքնապէս կ'ախորժիք այս ձեռի լեզուի գործածութենէն:

Կաթողիկէ եղբայրներ, ուր որ ալ գտնուիք, որքան ալ ձեր զարգացման մակարդակը աւելի բարձր նկատէք,

*ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԶԱԽԱԿՆԵՐՈՒՆ
ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԵԱՆ*

(քանի ամեն անհատ ինքն իր մտքին մէջ հերոս մըն է ու հանճար մը), չմոռնար Յակոբոս Առաքելի խօսքը. «Ամեն մարդ վարդապետ(իմա ուսուցիչ) չի կրնար ըլլալ, որովհետեւ ուսուցիչը ասելի մեծ խստութեամբ պիտի դատուի: Նայիր եւ տես թէ ինչպէս ձիւրուն բերանը սանձ կը դնեն: Լեզուն կրակ է: Ժարդը յաջողած է ամեն տեսակի կենդանիները ընտանեցնել թայց լեզուն չէ կրցած սանձել:» (Ընդհանրական Թուղթ Յակովբայ Գ:1-8): Թելադրելի է որ այլեւս «զոռ» չտար ձեր լեզուին եւ փոխէք ձեր ռազմավարութիւնը, ու ձեր ոյժերը կեդրոնացնէք ձեր տունը կարգի դնելու եւ ձեր ներքին հարցերը լուծելու, ապա թէ ոչ՝ երբ տեսնենք թէ սանձը օգուտ պիտի չունենայ, այն ատեն ստիպուած պիտի սնցնինք ձեր լեզուները թլփատելու սրբազան սարտակաւորութեան: Ժողովրդական սուածը կ'ըսէ, «Մի՛ քսեր ուզածդ՝ որ չլսես չուզածդ»:

Նորհաճ Ի. Վրդ. Մանուկեան

Ձեռքի տակ ունինք Անգլերէն նամակ մը, ուր մի ոմն խմբագիր Յ. Գօստեղեան կը ծրագրէ կրկնել պատմական եւ դաւանաբանական մաշած հարցեր:

Հայաստանեայց Ընդհանրական, Առաքելական, Ուղղափառ Եկեղեցին, Հայ Կաթոլիկ Եունիայ յարանուանութեան հետ ո՛չ վէճի նստելու եւ ոչ ալ բաղդատուելու հարց ունի: Եկեղեցական հարցեր նկատի առնելու եւ լուծելու համար խօսակցութեան կը նստի միայն Հայ Կաթոլիկ Եունիայը համայնքի Գլուխին, Ուղղափառ, Ընդհանրական եւ Առաքելական Եկեղեցիին մաս կազմող Հռոմի Եկեղեցիին հետ:

Հայ Կաթոլիկ Եունիայը համայնքը տեսակէտ չունի: Ըսելիք ոչ ունի եւ ոչ ալ կրնայ ունենալ Հայ Ժողովուրդի Քրիստոնէական հաւատքին, եւ Քրիստոսի Անձին եւ Անոր հաւատքի ժայռին վրայ հաստատուած ուսուցումներու մասին:

ԽՄԲ.

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԻ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԷՋ

18 Փետր. 1999, Հինգշաբթի տեղի ունեցաւ Վարդանանց հերոսամարտի տօնակատարութիւնը Երուսաղէմի ժառանգաւորաց Վարժարանի մեծ սրահին մէջ: Հանդիսութեան կը նախագահէր Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Ամեն. Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Մանուկեան, նոյնպէս ներկայ էին Հայաստանի Հանրապետութեան Պատուոյ հիւպատոս, մեծայարգ տիար Յոլակ Մոմենան, հոգեւոր հայրեր եւ համայնքէն կոկիկ բազմութիւն մը:

Հանդիսութիւնը բացուեցաւ ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Հայաստանի Հանրապետութեան յաջորդական օրհնագներով՝ «Սիրտ ի Սիրտ» եւ «Մեր Հայրենիք»: Ինքը զարդարուած էր անմահին Վարդան գօրավարի դիմակարով եւ Եղիշէ պատմագրի պատգամով «Մահ իմացեալ անմահութիւն է, մահ ոչ իմացեալ մահ է»։ «գիտակցական մահը անմահութիւն է, ոչ գիտակցական մահը մահ է»:

Գերշ. Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան, վերառնալով ժառանգաւորաց Վարժարանի, բացումը կատարեց օրուայ հաւաքոյթին, նշեց բացառիկ նկարագիրը Վարդանանց հերոսամարտին, իբրեւ ներշնչարան ազգասիրութեան, հայրենասիրութեան եւ եկեղեցասիրութեան: ՏԲ. Գ. Մաղոյեան ներկայացուց օրուայ ծրագիրը, հրաւիրելով ժառանգաւորաց սան՝ Յովնան Բաղդասարեանը բանախօսելու: Յովնան Բաղդասարեան, իր խօսքին մէջ, յիշեց Քաջն Վարդանը իբր անձնագոհ մարտիկ, ազատութեան խորհրդանիշ, ազգային արժէքներու պահակ, որ Հայկ Նահապետէն վերջ, ուղղութիւն տուաւ ապագայ հայ մարտերու:

Գր. Վարդապարեան երգեց «Դէ եմաման», Վ. Սարգիսեան կարգաց Եղիշէի

«Վասն Հայոց Պատերազմ»էն հատուած մը:

Ժառանգաւորաց Վարժարանի սաները երգեցին հետեւեալ երգերը «Լուեց» խօսք Ռ. Պատկանեանի, երաժշտութիւն Շահմալեանի, «Նորից ոտի», «Հէյ քաջ զինուորներ» խօսք Պ. Կարապետեանի, երաժշտութիւն Սո. Շախարեանի, «Սարտարապատ» խօսք Պ. Սեւակի, երաժշտութիւն Յովհաննէսեանի, «Արագիլ», «Հայ Քաջեր» «Վարդան Մամիկոնեան» Տարօնացի Թ. Գալստեան, Եղիվարդի «Կարմիր Ջորավարէն» հատուած մը կարդաց ժառանգաւոր սան Յարութիւն Եղիայեան, եւ ժառանգաւորացի պարի համոյթը կատարեց խմբապարեր: Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ներկայացուց Վարդանանց ազատամարտիկները իբրեւ գիտակցական մահուան համար գոհաբերուողներ, որոնք նախընտրեցին արիւնքիւն եւ հայրենասիրութիւնը, քան պարտուողականութիւնը եւ նահանջողական ոգին, եւ իրենց գիտակցական մահով բարոյական հիմը դրին ապագայ նուաճումներու:

Այս հանդիսութեան բեմադարձարման, երաժշտութեան եւ պարի մարզին մէջ իրենց մասնակցութիւնը բերին, Տ. Ընծանուէր Աբղ. Բարախանեան, երգչախումբի ղեկավար Վ. Փիրումեան, ծայնամարզիչ Վ. Մարգարեան, դաշնակ Տ. Վարդապարեան, Նուէն Սողոսեան եւ պարուստյոյ Տ. Սահակեան:

Հանդիսութիւնը վերջացաւ Պատրիարք Սրբազան Հօր պահպանիչով եւ Հայր Մերով եւ ներկաները մեկնեցան սրահէն, ազգային մարտի մը առթած խանդավառութեամբը եւ պատգամովը:

ԱՆՈՒՇԱԿԱՆ Ծ. ՎՐԻ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ

**ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԶ
ԱՄԵՆԱՊԱՏԻԻ Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ
ԿԱՅՅԵԼԷ ՀԱՅՅ. ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԹԵՄԸ**

Հայց. Եկեղեցւոյ Արեւմտեան Թեմի Բարեխնամ Առաջնորդ՝ Գերշ. Տ. Վաչէ Արք. Յովսէփեանի հրաւերին ընդառաջելով եւ Վէն Նայսի Ս. Պետրոս Հայց. Եկեղեցւոյ հիմնադրութեան քառասնամեակին առթիւ, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք՝ Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեան օրինաբեր այցելութիւն մը շնորհեց Թեմիս եւ անոր համայն հաւատացեալներուն:

ԺԱՄԱՆՈՒՄ ԵՒ «ՀՐԱՇԱՓԱՌ»-Ի ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆ

Նորին Ամենապատուութիւնը Լոս Անճելըսի օդակայանը ժամանեց, Հինգշաբթի, Դեկտեմբեր 3-ին, 1998 առաւօտեան ժամը 11:00-ին եւ սիրալիք կերպով դիմաւորուեցաւ Թեմիս Առաջնորդ Սրբապան Հօր, Հոգեւորականներու Դատուն, այցելութեան կարգադրութեան պատասխանատու՝ Տիար Հայկ Գրիգորեանի, Միապան Խորհուրդներու ներկայացուցիչներու, Ս. Պետրոս Հայց. Եկեղեցւոյ պատասխանատուներու, Պատրիարք Սրբապան Հօր եղբայրներու, անոնց ընտանիքներու եւ հաւատացեալներու կողմէ:

Բոլոր ներկաները ուղղուեցան Ս. Յակոբ Հայց. Եկեղեցի, ուր «Հրաշափառ»-ի արարողութեամբ Պատրիարք Սրբապան Հայրը մուտք գործեց Եկեղեցի: Կանոնական աղօթքէն ետք, Առաջնորդ Սրբապան Հայրը անձամբ եւ Թեմի անունով, սրտագին բարի գալուստ մաղթեց Նորին Ամենապատուութեան, շեշտելով որ Պատրիարք Սրբապան Հայրը օրինապահութեամբ եւ կարգապահութեամբ, մեծ պարկ կու տայ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան հոգեւոր, կրթական եւ Սրբատեղիներու բարգաւաճման եւ պարգացման: Պատրիարք Սրբապան Հայրը 1962-1966 Առաջնորդն էր Արեւմտեան Թեմին եւ ինք մօտէն ծանօթ է Թեմի աշխատանքներուն:

Պատրիարք Սրբապան Հայրը, իր գոհունակութիւնը յայտնեց Առաջնորդ Սրբապան Հօր, հոգեւորականներուն, Մուխերու ներկայացուցիչներուն եւ հաւատացեալներուն, իրենց ցուցաբերած ջերմ ընդունելութեան եւ ազնիւ զգացումներուն համար: Նորին Ամենապատուութիւնը շեշտեց Երուսաղէմի Հայոց դարաւոր Պատրիարքութեան կարեւորութիւնն ու պայծառացումը, յատկապէս որ ներկայիս պատրաստութիւն կը տեսնուի քրիստոնէութեան 2000-ամեակի տօնակատարութեան եւ Պատրիարքութեան մասնակցութեան:

Արարողութեան աւարտին տեղի ունեցաւ աջաւամբոյր: Ներկայ գտնուող հաւատացեալները մօտենալով համբուրեցին Պատրիարք Սրբապան Հօր աջը եւ ստացան իր օրհնութիւնները:

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ ԿՈԿԵԱՆ ՍՐԱՀԻՆ ՄԷՁ

«Հրաշափառ»-ի արարողությունն էտք, Եկեղեցույ Կոկեան Սրահին մէջ մասնաւոր ընդունելութիւն մը կազմակերպուած էր Եկեղեցույ Տիկնանց Միութեան կողմէ:

Ս. Յակոբ Հայց. Եկեղեցույ Հոգեւոր Հովիւ, Արժ. Տ. Արշակ Քին. Խաչատուրեան յանուն իր Մուխին, շերմագին բարի գալուստ մաղթեց Պատրիարք Սրբազան Հօր եւ յիշեց, թէ երկար տարիներէ ի վեր մօտէն կը ճանչնայ Նորին Ամենապատուութիւնը՝ Երուսաղէմի իր ուսանողական օրերէն սկսեալ եւ ապա ծառայելով Արեւելեան Թեմէն ներս: Տէր Հայրը գրուստեց Պատրիարք Սրբազան Հօր կարողութիւններն ու առաքիւնութիւնները՝ որպէս ճշմարիտ Հայրը եւ Գլուխը Սրբոց Յակոբեան Միաբանութեան եւ աշխուրջ պահապանը Տնօրինական Սրբավայրերուն: Ապա Եկեղեցույ Միական Խորհուրդի Ատենապետը՝ Տիար Պապ Մելքոն նոյնպէս իր բարի գալուստի շերմ խօսքերը ուղղեց Պատրիարք Սրբազան Հօր: Գործադրուեցաւ կոկիկ յայտագիր մը, որուն մէջ բաժին ունեցան նաեւ ներկայ գտնուող Եկեղեցականները:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր փակման խօսքին մէջ թուեց Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան պարտականութիւնները, ըլլան անոնք հոգեւոր, կրթական, սրբատեղիներու պահպանում, շինարարութիւններ եւ կամ նորոգութիւններ՝ շէշտելով որ վանքէն ներս կարիքը ունի աւելի թիւով հոգեւորականներու, նոր բաժանմունքներու եւ պաշտօնեաներու: Պատրիարքութեան ենթակայ են Իսրայէլի, Յորդանանի եւ Պաղեստինեան Իշխանութեան ներքեւ բնակող հայերը եւ թէ Պատրիարքութիւնը իր յարաբերութիւնը կը պահէ այս երեք իշխանութիւններու կառավարութիւններուն հետ:

«ՀՐԱՇԱՓԱՌ» ԳՈՍԹԱ ՄԵՍԱՅԻ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ՀԱՅՏ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՆ ՄԵՋ

Նոյն օրը, երեկոյեան ժամը 7:00-ին, Գոսթա Մեսայի Ս. Աստուածածին Հայց. Եկեղեցույ մէջ տեղի ունցաւ «Հրաշափառ»-ի արարողութիւն: Եկեղեցին լեցուն էր հաւատացեալներով:

Կանոնական Աղօթքէն ետք, Եկեղեցույ Հոգեւոր Հովիւը՝ Արժ. Տ. Մուշեղ Քին. Թաշճեան, երուսաղէմեան հոգեւոր պգացումներով, բարի գալուստ մաղթեց Պատրիարք Սրբազան Հօր, յիշելով որ դարերու ընթացքին աշխարհի բոլոր կողմերէն հաւատացեալներ եւ մեր պարագային յատկապէս հայ հաւատացեալներ, ուխտի գացած են Ս. Երկիր եւ իրենց լուծման նուիրած են վանքի բարեկարգութեան եւ պայծառութեան համար: Տէր Հայրը յայտնեց, որ Ս. Աստուածածնի Մուխը 1999-ին կը ծրագրէ 1700-ամեակի առթիւ, ուխտագնացութիւն մը կազմակերպել Երուսաղէմի մէջ Հին Տոմարով կատարուած Ս. Չատկի Տօնին առթիւ:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր խօսքին մէջ անդրադարձաւ Թեմակալ Առաջնորդ՝ Գերշ. Տ. Վաչէ Արք. Յովսէփեանի հոգեւոր ծառայութիւններուն, շէշտելով որ Թեմը ընդարձակուած է եւ նոր Մուխեր հաստատուած են շատ մը տեղեր՝ Գոսթա Մեսան ըլլալով անոնցմէ մին: Ապա Նորին Ամենապատուութիւնը խօսեցաւ Երուսաղէմի մէջ դարերու ընթացքին Հայոց Պատրիարքութեան նուիրեալ ծառայութեան մասին, ուր ի գին բազմաթիւ պոհողութիւններու, հայոց իրաւունքները պահպանուած են:

Թէեւ ներկայիս հայութեան թիւը նուազած է Ս. Երկրին մէջ, սակայն Պատրիարքութիւնը կը շարունակէ հաւասար իրաւունքներ վայելել Յոյն Օրթոտոքս Եկեղեցւոյ եւ Կաթօլիկ Եկեղեցւոյ հետ: Պատրիարք Սրբապան Հայրը կոչ ուղղեց ներկաներուն, որ իրենք ալ իրենց նուիրումով թիկունք կանգնին Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ Հովոյին եւ Մուխի բոլոր ծրագիրներուն: Ապա կատարուեցաւ Երեկոյեան Ժամերգութիւն:

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՅԱՅՏԱԳԻՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՍՐԱՀԻՆ ՄԷՋ

Արարողութեան աւարտին, Եկեղեցւոյ Սրահին մէջ տեղի ունեցաւ ընդունելութիւն մը ի պատիւ Ամեն. Պատրիարք Սրբապան Հօր՝ պատրաստութեամբ Տիկնանց Միութեան:

Դարձեալ խօսք առաւ Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւը՝ սրտագին բարի գալուստ մատթելով Պատրիարք Սրբապան Հօր, ապա յայտարարեց որ Պատրիարքութեան պայծառութեան համար հինգ հազար Տոլարի նուիրատուութիւն մը կատարած է Տիար Փօլ Խաչիկեան: Ան յայտարարեց, որ սրտաբոխ նուէրները սիրով պիտի ընդունուին Պատրիարքութեան համար: Ներկաներէն շատեր իրենց նուէրները կատարեցին ի նպաստ Երուսաղէմի:

Ապա Եկեղեցւոյ Միապան Խորհուրդի Առեանապետ՝ Տիար Արա Քարաքէշիշ Միապան Խորհուրդի կողմէ իր սրտագին բարի գալուստի խօսքը ըրաւ: Գործադրուեցաւ գեղեցիկ յայտագիր մը Եկեղեցւոյ Մանկանց Երգի եւ Պարի խումբին կողմէ: Չափապանց հաճելի էր լսել մեր փոքրիկներուն արտասանութիւնները, երգերը եւ տեսնել անոնց համաշափ եւ մշակուած պարերը:

Առջնորդ Սրբապան Հայրը իր քաջալերական խօսքով շեշտեց Պատրիարքութեան նիւթապէս օժանդակելու կարեւորութիւնը, եւ իր խօսքէն ետք շատեր իրենց նիւթական նուէրները պահարաններու մէջ գնելով յանձնեցին Եկեղեցւոյ Հովոյին:

Պատրիարք Սրբապան Հայրը մեծապէս տպաւորուած Մանկանց Երգի եւ Պարի խումբի ելոյթէն, իր գոհունակութիւնը յայտնեց եւ գնահատեց պատասխանատուներուն կատարած ջանքերը, փոքրիկները Եկեղեցւոյ մէջ պահելու, հաւատք ներշնչելու եւ վանոնք հայկական ոգիով թրծելու կապակցութեամբ: Նորին Ամենապատուութիւնը խօսեցաւ վանքէն ներս եւ վանքապատկան այլ կալուածներու վիճակին եւ անհրաժեշտ նորոգութիւններու մասին՝ շեշտելով որ իր Պատրիարք ընտրութենէն ետք, ո՛չ մէկ կալուած ծախսուած է եւ թէ Պատրիարքութիւնը ամէն ձեւով ջանք կը թափէ իր ունեցած բոլոր կալուածները բարուք վիճակի մէջ պահելու: Պատրիարք Սրբապան Հայրը ըսաւ, թէ կալուածներէն եկած եկամուտը բաւարար է վանքի առօրեայ ծախսերուն եւ կրթական առաքելութեան համար, սակայն յիշուած նորոգութիւնները կատարելու համար վանքը յաւելեալ գումար չունի, այլ կ'ապաւինի մեր ժողովուրդի նուիրատուութիւններուն: Իսկ հանգանակութիւն չընելու պատճառը եղած է չխաչաձեւել Հայաստանի համար կատարուած հանգանակութիւնները երբ Հայրենիքի մեր ժողովուրդը աւելի պէտք ունէր օգնութեան:

Յայտագրին մաս կազմող փոքրիկները եւ անոնց պատասխանատուները մէկական փոքրիկ խաչ ստացան Պատրիարք Սրբազան Հօր ձեռքէն:

Գիշերուան ուշ ժամուն, հոգեւորականներն ու հաւատացեալները գոհունակ սրտով վերադարձան իրենց բնակարանները:

ՀՈԳԵՒՈՐԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՀԱՒԱՔ

ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ ՄԷՋ

Ուրբաթ, Դեկտ. 4, 1998

Թեմակալ Առաջնորդ Սրբազան Հօր հրաւերով, Արեւմտեան Թեմի հոգեւորականները, թիով 19 հոգի, Առաջնորդ Սրբազան Հօր գլխավորութեամբ, Ուրբաթ, Դեկտ. 4-ի առաւօտեան ժամը 10:00-ին, Առաջնորդարանի մէջ մասնաւոր հանդիպում մը ունեցան Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ:

Առաջնորդ Սրբազան Հայրը իր բացման խօսքին մէջ, Առաջնորդարանի նոր համալիրէն ներս բարի գալուստ մաղթեց Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր, յայտնելով որ Նորին Ամենապատուութեան հետ միասնաբար ծառայած են Աւելեան Թեմէն ներս: Պատրիարք Սրբազան Հայրը մասնաւոր սէր ունի Երուսաղէմի Ս. Աթոռին եւ ժառանգաւորաց Վարժարանի նկատմամբ: Կաթողիկոսական Տեղապահ եղած շրջանին, Ս. Էջմիածնի վարչական մեքենան կարգ ու կանոնի մտցուցած էր:

Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր գոհունակութիւնը յայտնեց Արեւմտեան Թեմ կատարած այցելութեան համար: Ապա ընդարձակ տեղեկութիւններ տուաւ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան կատարած առաքելութեան մասին, շեշտելով, որ ո՛չ որ պէտք է զրկէ Զրիստոնեաներո իրենց հոգեւոր իրաւունքէն: Նորին Ամենապատուութիւնը մանրամասնութեամբ անգրադարձաւ վանքի եւ վանքապատկան կայրածներու նորոգութեան շուրջ, նկատի ունենալով որ շէնքերը հինցած են եւ անպայման նորոգութեան կը կարօտին: Կարեւոր է նաեւ ունենալ նոր բնակարաններ նոր հոգեւորականներու համար: Ս. Փրկիչ Վանքի հողին վրայ տարիներ առաջ սկսուած եկեղեցւոյ շինութիւնը անաւարտ վիճակի մէջ կը մնայ բանաւոր պատճառներով:

Նորին Ամենապատուութիւնը յատկապէս շեշտեց, որ իր Պատրիարք ընտրութենէն ետք, ոչ մէկ կայրած եւ կամ հող ծախսած է: Պատրիարքարանը մասնաւոր ճիգ կը թափէ կայրածաթոյղթերը կարգի գնելու եւ ապահով կերպով պահելու: Երկարատեւ ժամանակով վարձու տրուած կայրածներու համաձայնագրերը վերատեսութեան կ'ենթարկուին, զանոնք ի նպատակ վանքին գործակելու: Սրբոց Հրեշտակապետաց Վանքը լաւ վիճակի մէջ կը գտնուի: Պատրիարք Սրբազան Հայրը խօսեցաւ նաեւ Երուսաղէմի Թարգմանչաց Վարժարանի եւ Յորդանանի Իւզպաշեան-Կիւլպէնկեան Ազգային Վարժարանի մասին, որոնք ենթակայ են Պատրիարքութեան:

Ապա Նորին Ամենապատուութիւնը պատասխանեց տրուած հարցերուն՝ յուսաբանելով երբեմն թերթերուն մէջ տպուած սխալ տեղեկութիւնները Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան գործունէութիւններուն եւ կայրածական հարցերու մասին:

Կէսօրուան ճաշի սեղանին շուրջ եւս շարունակուեցաւ ջերմ խօսակցութիւնը:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ՍԱՂԻՄԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ

Երուսաղէմի Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի Սանուց կազմակերպութեամբ, Ուրբաթ, Դեկտ. 4-ի երեկոյեան ժամը 7:30-ին, Մաղիմահայեր եւ Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի նախկին ուսանողները հանդիպում մը ունեցան Նորին Ամենապատուութեան հետ: Ներկայ գտնուեցաւ նաեւ Արժ. Տ. Սիփան Զին. Մխսեան:

Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւ՝ Արժ. Տ. Արշակ Զին. Խաչատուրեանի բարի գալստեան խօսքէն ետք, Մաղիմահայութեան ներկայացուցիչը, Տիար Պօղոս Աբրահամեան իր ջերմագին բարի գալստեան խօսքը ըրաւ եւ յայտնեց, թէ Մաղիմահայերը իրենց միացեալ ջանքերով միշտ օգտակար պիտի դառնան Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան: Իսկ Տոքթ. Ճորձ Մահիկեան, կարգաց Երուսաղէմի նուիրում իր բանաստեղծութիւնը:

Պատրիարք Սրբապան Հայրը իր գոհունակութիւնը յայտնեց այս հանդիպման համար եւ ընդարձակ տեղեկութիւններ տուաւ Պատրիարքութեան հոգեւոր, կրթական առաքելութեան մասին, ինչպէս նաեւ վանքապատկան կալուածներու եւ անհրաժեշտ նորոգութիւններու կապակցութեամբ: Նորին Ամենապատուութիւնը յայտնեց, թէ Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի ուսանողները, որոնք թիւով 130 աշակերտներ են, իրենց կրթողչակը ամբողջութեամբ չեն կրնար վճարել, հետեւաբար Պատրիարքարանը կը հոգայ մնացեալ ծախսերը: Ան կոչ ուղղեց ներկաներուն, որպէսզի սաներ հովանաւորեն վարժարանէն ներս, նուազեցնելով վանքին նիւթական մտահոգութիւնները: Դպրոցին շէնքը եօթանասուն տարուայ է եւ կարիքը ունի նորոգութեան: Հապարաւոր այցելուներ եւ ուխտաւորներ կու գան թանգարանը տեսնելու: Կիւլպէնկեան Մատենադարանը ուր հարիւր հազար գիրքեր կան, նոյնպէս նորոգութեան կը կարօտի: Ս. Թորոս Եկեղեցիին մէջ ունինք չորս հազար ձեռագիրներ, որոնք ապահով կերպով պէտք է պահպանուին:

Ապա Պատրիարք Սրբապան Հայրը պատասխանեց տրուած հարցումներուն: Հանդիպման ատարտին տեղի ունեցաւ ընկերային ժամ եւ հիւրասիրութիւն: Աջանամբոյրով վերջ գտաւ այս յիշատակելի երեկոն:

ՄԱՄԼՈՅ ԱՍՈՒԼԻՍ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ ՄԷՋ

Շաբաթ, Դեկտ. 5

Պատրիարք Սրբապան Հօր օրհնաբեր այցելութեան առիթով, Թեմակալ Առաջնորդ՝ Գեղշ. Տ. Վաչէ Արք. Յովսէփեանի հրաւերով, Շաբաթ, Դեկտ. 5-ին, 1998, առաւօտեան ժամը 10:00-ին, Առաջնորդարանի մէջ տեղի ունեցաւ մամլոյ ասուլիս մը:

Առաջնորդ Սրբապան Հայրը խմբագիրներուն եւ կամ թերթի ներկայացուցիչներուն ներկայացուց Հայց. Եկեղեցւոյ Նուիրապետական Աթոռներէն Երուսաղէմի Ս. Աթոռին Պատրիարքը՝ Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մանկուկեանը, որ քաջածանօթ է Ամերիկահայ գաղութին եւ Արեւմտեան Թեմի հաւատացեալներուն: Պատրիարք Սրբապան Հայրը Թեմիս

Առաջնորդը եղած է 1962-1966, առեկի պորաւոր հիմերու վրայ գնելով Թեմին հոգեւոր առաքելութիւնը:

Պատրիարք Սրբապան Հայրը հանգամանօրէն խօսեցաւ Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան հոգեւոր եւ կրթական գործունէութիւններուն, Սրբատեղիներու պահպանման եւ վանքապատկան կալուածները բարոք վիճակի մէջ պահելու կապակցութեամբ: Պատրիարք Սրբապան Հայրը անդրադարձաւ հոգեւորականներու պատրաստութեան եւ վանքէն ներս անհրաժեշտ նկատուած բաժանմունքներու եւ անոնց պաշտօնեաներու մասին: Նորին Ամենապատուութիւնը յայտնեց նաեւ, թէ Երուսաղէմի գլխաւոր յարանուանութիւնները՝ Յոյն Օրթոտոքս Եկեղեցւոյ, Լատին Եկեղեցւոյ եւ Հայ Եկեղեցւոյ երեք Պատրիարքութիւնները կը համագործակցին միասնաբար եւ ի պահանջել հարկին համատեղ յայտարարութիւններ կը ստորագրեն ի նպաստ բոլոր Քրիստոնեաներուն: Պատրիարք Սրբապան Հայրը շեշտեց, թէ Պատրիարքութիւնը նոյնպէս իր կանոնաւոր յարաբերութիւնը կը պահպանէ Իսրայէլեան, Յորդանանեան եւ Պաղեստինեան պետական իշխանութիւններուն հետ:

Պատրիարք Սրբապան Հայրը շեշտեց, թէ Պատրիարքութիւնը կը պատրաստուի քրիստոնէութեան 2000 թուականի տօնակատարութիւններուն, ինչպէս նաեւ Հայաստանի մէջ Քրիստոնէութեան Պետական Կրօն հոչւման 1700-ամեակի հանգիստութիւններուն: Ան կոչ ուղղեց համայն հայութեան, որ այս բացառիկ առիթներով մասնաւոր ուխտագնացութիւններ կազմակերպեն դէպի Սուրբ Երկիր:

Ապա տեղի ունցաւ հարց ու պատասխանի պահ մը եւ Նորին Ամենապատուութիւնը պատասխանեց խմբագիրներուն տուած բոլոր հարցումներուն:

ԱՐԱՐԱՏ ՀԱՅ ՏԱՐԵՑՆԵՐՈՒ ՏՈՒՆ

Միշըն Հիլզ, Գալիֆորնիա

Կէսօրէ ետք, ժամը 2:00-ին, Պատրիարք Սրբապան Հայրը պաշտօնական այցելութիւն մը տուաւ Արարատ Հայ Տարեցներու Տունը, որ կը գտնուի Միշըն Հիլզի մէջ, Գալիֆորնիա, ուր սիրալիր կերպով ընդունուեցաւ պատասխանատու Տիար Պապ Շամլեանի եւ Արարատ Տարեցներու Տան Վարչութեան անդամներուն կողմէ:

Բարի գալստեան խօսքէն ետք, Պատրիարք Սրբապանը իր գոհունակութիւնը յայտնեց այս խիստ կարեւոր հաստատութեան բոլոր յարմարութիւններուն համար եւ օրինեց Վարչական Կազմն ու բոլոր նուիրատուները, որոնց ջանքերուն շնորհիւ կառուցուած է այս գեղեցիկ համալիրը եւ յաւագոյն կերպով կը կտաւրէ իր ազգային եւ մարդասիրական առաքելութիւնը մեր սիրեցեալ հայ ժողովուրդին:

Նորին Ամենապատուութիւնը շրջեցաւ թէ տարեցներուն բաժինը եւ թէ ալ հիւանդանոցի բաժինը, խօսեցաւ մեր տարեցներուն հետ եւ օրինեց պատնք: Ան այցելեց նաեւ մատուոյ եւ թանգարանը, ուր վերջերս Տէր Զօրի անապատէն մեր նահատակներուն աճիւններէն մաս մը փոխադրուեցաւ եւ մասնաւոր Հոգեհանգստեան Արարողութեամբ պետեղուեցաւ:

Պատրիարք Սրբապան Հայրը գոհունակ արտով բաժնուեցաւ Արարատ Հայ Տաղեցներու Տունէն:

ՊԱՏՐԻԱՐԲԱԿԱՆ Ս. ՊԱՏԱՐԱԳ Ս. ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ ՄԷԶ

Կիրակի, Դեկտ. 6, 1998

Վէն Նայա, Գալիֆորնիա

Սուրբ Պետրոս Հայց. Եկեղեցւոյ խնդրանքով եւ Թեմակալ Առաջնորդ՝ Գրշ. Ս. Վաչէ Արք. Յովսէփեանի եղբայրական հրաւերով, յատկապէս Արեւմտեան Թեմ հրաւիրուած էր Երուսաղէմի Հայոց Բարեխնամ Պատրիարք՝ Ամեն. Ս. Թորգոմ Արք. Մանուկեան, համայնքի հայութեան հետ միասնաբար տօնախմբելու համար եկեղեցւոյ հիմնադրութեան քառասնամեակը: Արգարեւ, քառասուն տարի առաջ Մուխը հաստատուած էր Պատրիարք Սրբապան Հօր կողմէ, երբ ան Առաջնորդն էր Արեւմտեան Թեմին:

Բացառիկ այս հանգրուանին, օրուան Պատարագիչն ու քարոզիչն էր Ամեն. Ս. Թորգոմ Պատրիարքը: Ս. Սեղանին կը սպասարկէին Եկեղեցւոյ Հօգեւոր Հովիւը՝ Արթ. Ս. Շնորհք Քին. Տէմիրճեան եւ Ս. Յակոբ Հայց. Եկեղեցւոյ Հօգեւոր Հովիւը՝ Արթ. Ս. Արշակ Քին. Խաչատուրեան: Եկեղեցւոյ Դպրաց Դատը, ղեկավարութեամբ Տիկին Մարգրիտ Զաւեանի եւ Երգեհոնահարութեամբ Տոքթ. Բան Սինանեանի, ներգաշնակութեամբ կատարեց Ս. Պատարագի եւ Հոգեհանգստեան երգեցողութիւնները:

Քարոզիչն առաջ, Թեմակալ Առաջնորդ Սրբապան Հայրը հաւատացեալներու հոծ բազմութեան ներկայացուց Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքը՝ Ամեն. Ս. Թորգոմ Արք. Մանուկեանը, որ 1990 թուականէն ի վեր, որպէս արժանաւոր Գահակալը Երուսաղէմի Ս. Աթոռին, ամենայն բժախնդրութեամբ նուիրուած է վանքի բարգաւաճման, սրբատեղեաց պայծառութեան եւ հոգեւորականներու պատրաստութեան առաքելութեան: Սրբապան Հայրը շեքմագին բարի գալուստ եւ յարատեւ յաջողութիւն մաղթեց Նորին Ամենապատուութեան եւ հրաւիրեց զինք, իր պատգամը տալու համար հաւատացեալներուն:

Պատրիարք Սրբապան Հայրը իր եղբայրական պցացումները յայտնեց Առաջնորդ Սրբապան Հօր, իրեն ուղղուած հրաւերին, ինչպէս նաեւ կատարուած բարեմաղթութիւններուն համար: Ապա օրուան Աւետարանի ընթերցման առակի մեկնաբանութիւնը կատարելէ ետք, խօսեցաւ Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց դարատու հաստատութեան եւ Պատրիարքութեան բազմակողմանի գործունէութիւններուն եւ կատարուելիք նորոգութիւններու շուրջ: Ան կոչ ուղղեց, որ համայն աշխարհի հայութիւնը ուխտաւորաբար այցելէ Երուսաղէմ եւ ականատես ըլլայ մեր հոգեւոր եւ ազգային իրաւունքներուն՝ հաղորդուելով սրբատեղիներու խորհուրդով եւ մեր երանելի հայրերու անմեռ ոգիով:

Նկատի ունենալով, որ Երկուշաբթի, Դեկտ. 7, տասներորդ տարեկիցն էր Հայաստանի մէջ տեղի ունեցած մեծ երկրաշարժին, Թեմակալ Առաջնորդ Սրբապան Հօր հրահանգով, Հոգեհանգստեան մասնաւոր արարողութիւն կատարուեցաւ բոլոր գոհուածներու հոգիներուն համար: Հոգեհանգստեան նախագահեց Առաջնորդ Սրբապան Հայրը:

Հաւատացեալներ հոգեպէս պօրացած Պատրիարք Սրբապան Հօր հոգեւոր պատգամէն եւ երկրաշարժին պոհ գացած իրենց հայրենակիցներուն ոգիով վերապրած՝ մխիթարուած վերադարձան իրենց բնակարանները:

Ս. ՊԵՏՐՈՍ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ 40-ԱՄԵԱԿԻ
 ՃԱՇԿԵՐՈՅԹ ԱՐԱՐԱՏ ՀԱՅ ՏԱՐԷՅՆԵՐՈՒ ՏԱՆ ՄԷՋ

Միշըն Հիլզ, Գալիֆորնիա
 Կիրակի, Դեկտ. 6, 1998

Ս. Պետրոս Հայց. Եկեղեցւոյ հաստատման 40-ամեակին առթիւ, երեկոյեան ժամը 5:30-ին սկսաւ ընկերային ժամը Արարատ Հայ Տարեցներու Տան Տեօքմէճեան Սրահին մէջ, Միշըն Հիլզ Գալիֆորնիա, որուն յաջորդեց պաշտօնական ճաշկերոյթը՝ նախագահութեամբ Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանի:

Հոգեւորականներ եւ գլխաւոր սեղանի պատասխանատու անձերը Ս. Պետրոս Եկեղեցիէն, թափօրով ներս մտան սրահին մէջ եւ գրաւեցին իրենց տեղերը: Ընթրիքի ընթացքին սկսաւ գործադրութիւնը օրուան յայտագրին:

Սեղանի օրհնութիւնը կատարեց Պատրիարք Սրբապան Հայրը:

Հանգիստավարն էր Յարգարծան Տիար Ճէյմզ Պոպաճեան, որ Քաղաքապետն է Գալապաքս Քաղաքին: Ան ներկայ գտնուող մեծ թիւով հանդիսականներուն ներկայացուց գլխաւոր սեղանին հիւրերը, հոգեւորականները եւ այլ ականաւոր անձեր:

Քարի գալուստի խօսքը ըրաւ Տարեգարծի Յանձնախումբի Ատենապետուհի՝ իրաւաբան Էտրիէըն Գրիգորեան, յիշելով այն տարիները եւ գործունէութիւնները, երբ Պատրիարք Սրբապան Հայրը Առաջնորդն էր Արեւմտեան Թեմին:

Ս. Պետրոս Եկեղեցւոյ Միսական Խորհուրդի Ատենապետ՝ Տիկին Ռոպ Քէշոյեան, Միսական Խորհուրդի անունով իր ողջոյնի եւ երախտագիտութեան խօսքը ըրաւ, շեշտելով որ Ամեն. Թորգոմ Պատրիարքի հաստատած Մոխը բարգաւաճած եւ ընդարձակուած է եւ շնորհիւ Թեմակալ Առաջնորդ՝ Գերշ. Տ. Վաչէ Արք. Յովսէփեանի հայրախնամ ուշադրութեան եւ ցուցմունքներուն, ինչպէս նաեւ Մոխի երկարամեայ Հոգեւոր Հովիւ եւ այժմ Պատուակալ Հովիւ՝ Արծ. Տ. Շահէ Աւագ Քին. Մէմերճեանի նուիրեալ ծառայութեան եւ ցուցմունքներուն, Մոխը կազմակերպուած է եւ ներկայիս իր հոգեւոր եւ կրթական առաքելութիւնը կը շարունակէ Մոխի Հովիւ՝ Արծ. Տ. Շնորիք Քին. Տէմիրճեանի գլխաւորութեամբ եւ Միսական Խորհուրդի աջակցութեամբ:

Եկեղեցւոյ Պատուակալ Հովիւ՝ Արծ. Տ. Շահէ Աւագ Քին. Մէմերճեան խօսք առնելով յիշեց Մոխի հաստատման սկզբնական այն տարիները, երբ Պատրիարք Սրբապան Հայրը Առաջնորդն էր Արեւմտեան Թեմին: Ան վերյիշեց հաճելի կարգ մը դէպքեր այդ հին օրերէն, ապա իր մասնաւոր յարգանքը մատուց Նորին Ամենապատուութեան եւ Թեմակալ Առաջնորդ Սրբապան Հօր, տարիներու ընթացքին իրենց կատարած քաջարի հոգեւոր առաջնորդութեան եւ հայրական ուշադրութեան համար: Ան իր ուրախութիւնը յայտնեց, որ ներկայիս Արծ. Տ. Շնորիք Քին. Տէմիրճեան, նոր

խանդավառությամբ կը շարունակէ յառաջ տանիլ եկեղեցւոյ հոգեւոր եւ դաստիարակչական առաքելութիւնը:

Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւը՝ Արթ. Տ. Շնորհք Քին. Տէմիրճեան Ս. Պետրոս Եկեղեցւոյ Միապան Խորհուրդի եւ բոլոր կապմակերպութիւններուն եւ հաւատացեալներուն անունով, իր խորին երախտագիտութիւնը յայտնեց Պատրիարք Սրբապան Հօր, որ եկեղեցւոյ հաստատման քառասնամեակը հոգեւոր ցնծութեան օրի մը վերածեց Ս. Պատարագի մատուցմամբ, հոգեւոր պատգամով եւ այս պաշտօնական ճաշկերոյթին նախագահելով: Ան շեշտեց, թէ Նորին Ամենապատուութիւնը իմը գնելով եւ Ս. Պետրոս Եկեղեցւոյ Օծման Կարգը կատարելով հանդերձ, հաւատքի եւ նուիրումի հունտերը ցանեց հաւատացեալներու հոգիներուն ու մտքերուն մէջ, որոնք աճելով պայծառացան եւ բարգաւաճելով հասան այս օրուան, հակառակ անոր որ 1994-ի երկրաշարժը մեծ վնասներ հասցուց եկեղեցւոյ ամբողջ համալիրին: Տէր Հայրը իր երախտագիտական պագացումները յայտնեց նաեւ Թեմակալ Առաջնորդ Սրբապան Հօր, որ իր Առաջնորդ ընտրուելէն ի վեր եւ յատկապէս Ս. Պետրոս Եկեղեցւոյ ունեցած դժուարին օրերուն, միշտ օգնութեան հասաւ իր ցուցմունքներով եւ քաջաբերութեամբ: Տէր Հայրը նոյնպէս իր գնահատութիւնը յայտնեց Տէր Շահէին, որ համակ նուիրումով պայծառացուց Ս. Պետրոս Եկեղեցին եւ այնպէս յանձնեց իրեն: Տէր Հայրը նոյնպէս իր գնահատութիւնը յայտնեց քառասնամեակի առթիւ պատրաստուած յատուկ գրքոյկի յանձնախումբի անդամներուն եւ յատկապէս Պատրիարք Սրբապան Հօր եւ Առաջնորդ Սրբապան Հօր՝ իրենց ոգեւորիչ եւ հոգեւոր պատգամներուն համար:

Ապա տեղի ունեցաւ երաժշտական յայտագիր մը, որուն մաս կազմեցին Ֆրէտ Տարեան եւ Գափրի Մկրտիչեան Գամփօըն իրենց Հայերէն եւ Անգլերէն երգերով՝ դաշնակի ընկերակցութեամբ Մարօ Տօնապետեանի:

Թեմակալ Առաջնորդ՝ Գերշ. Տ. Վաչէ Արք. Յովսէփեան ոգեւորութեամբ ներկայացուց օրուան Պատուոյ Հիւրը՝ Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեանը, որ Հայց. Եկեղեցւոյ բարձրատիճան եւ պատկառելի պայծառ գէմքերէն մին է, Արեւմտեան Թեմի Առաջնորդ եղած ատենը կատարած է կապմակերպչական սքանչելի աշխատանք եւ ապագային իրեն համար հեշտ եղած է սկստած աշխատանքներն ու ծրագիրներ շարունակել՝ առ ի պայծառութիւն Արեւմտեան Թեմի եւ իր Մուխերուն: Սրբապան Հայրը յատկապէս շեշտեց, որ Ս. Պետրոս Եկեղեցւոյ Պատուակալ Հովիւ՝ Արթ. Տ. Շահէ Աւագ Քին. Տէմիրճեան, որպէս Հոգեւոր Հովիւը այս եկեղեցւոյ եւ համայնքին, իր մատուցած 29 տարուան ծառայութեան ընթացքին, կրցաւ իմաստութեամբ ի մի բերել Ամերիկահայ եւ նորեկ հաւատացեալները, որոնք մինչեւ այսօր համերաշխութեամբ եւ ներդաշնակութեամբ միասնաբար կը ծառայեն եկեղեցւոյ: Սրբապան Հայրը յատկապէս յիշեց, թէ Տէր Շահէի ջանքերուն շնորհիւ, Մանուկեան Վարժարանը իր ծնունդը առաւ Ս. Պետրոս Եկեղեցւոյ համալիրէն ներս: Առաջնորդ Սրբապան Հայրը շեշտեց, որ Ս. Պետրոս Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւը՝ Արթ. Տ. Շնորհք Քին. Տէմիրճեան մեծ ոգեւորութեամբ ու նուիրումով կը ծառայէ այս ընդարձակ Մուխէն ներս եւ թէ մասնաւոր ջանք թափեց, որ քառասնամեակի բոլոր ձեռնարկները յաջողութեամբ

պատկերին: Ապա Նորին Սրբազնությունը սիրով հրաւիրեց Նորին Ամենապատուությունը, որ իր պատգամը տայ ներկաներուն:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր եղբայրական գոհունակությունը յայտնեց Առաջնորդ Սրբազան Հօր, իր «*հոգիով*» կատարած արտայայտություններուն եւ բարեմաղթություններուն համար: Ապա խօսեցաւ եկեղեցւոյ հոգեւոր սպասաւորներուն եւ հայ հատատացեալներուն միասնաբար ծառայութեան եւ մեր մատաղ սերունդի գաստիարակութեան մասին: Ս. Պետրոս Եկեղեցին որպէս տիպար եկեղեցի եւ Մուխ, միշտ գիտակից եղած է իր առաջնահերթ հոգեւոր եւ կրթական առաքելութեան եւ յատկապէս երիտասարդաց կազմակերպութեան եւ Կիրակնօրեայ Վարժարանի պօրացման աշխատանքներուն մէջ: Նորին Ամենապատուությունը յիշեց, որ Ս. Պետրոս Եկեղեցւոյ հոգեւոր մթնոլորտին եւ կազմակերպություններուն մէջ սնած եւ գաստիարակուած Տիրան Սրկ. Փեթրոյեան, Տէր Մարգիս վերանորանուելով, քահանայ ձեռնադրուեցաւ այս տարի եւ ներկայիս որպէս Հոգեւոր Հովիւ կը ծառայէ Սան Ֆրանսիսկոյի Ս. Յովհաննէս Եկեղեցիէն ներս:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը խօսեցաւ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան հոգեւոր, կրթական, շինարարական եւ Սրբատեղիներու մէջ ունեցած իրաւունքներուն եւ անոնց պահպանման մասին՝ շեշտելով, որ իր Պատրիարքութեան օրով ո՛չ մէկ կալուած ծախուած է, եւ թէ հոգեւորական եւ աշխարհական կամաւորներէ բաղկացած Կալուածոց Յանձնախումբ մը հաստատուած է, որոնք կը վրադուին կալուածներու հարցով: Պատրիարք Սրբազան Հայրը շեշտեց պատրաստուած նոր հոգեւորականներ ունենալու հարցը: Ժառանգաւորաց Վարժարանէն ներս ուսանողները ներկայիս եկած են Հայաստանէն: Բացի կրօնական գիտելիքներէ, կը սորվին Անգլերէն, Արաբերէն, Եբրայեցերէն եւ Հայերէն Գրաբար լեզուները եւ կ'առնեն նաեւ համակարգիչի (computer) դասեր:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր խօսքի արատին յուշանուէր մը յանձնեց Առաջնորդ Սրբազան Հօր եւ Ս. Պետրոս Եկեղեցւոյ Միական Խորհուրդի Ատենապետոյի՝ Ռոպ Բէշոյեանի:

Յիշատակելի այս ճաշկերոյթը փակուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հօր «*պահպանիչ*» աղօթքով եւ միաբերան արտասանուած Տէրունական Աղօթքով: Ապա ներկաներէն շատեր յարակից սրահին մէջ անձամբ ողջունեցին Նորին Ամենապատուությունը եւ իրենց գոհունակությունը յայտնեցին այս օրինաբեր այցելութեան համար:

ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՆՈՐԻՉ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ

ԱՂԱՃԱՆԵԱՆ ՍՐԱՀԻՆ ՄԷՋ

Փաստսինա, Գալիֆորնիա

Երկուշաբթի, Դեկտ. 7, 1998

Երեկոյեան ժամը 7:00-ին, Նորին Ամենապատուությունը Առաջնորդ Սրբազան Հօր եւ հոգեւորականներով շրջապատուած, «*հրաշափառ*»-ի արարողութեամբ մուտք գործեց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիէն ներս եւ կանոնական աղօթքէն ետք, տեղի ունեցաւ աջահամրոյր:

ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

«ՀԱՅԵՐ Ս. ԵՐԿՐԻՆ ՄԷՋ» ԽՈՐԱԳՐՈՎ

Այս բացառիկ երեկոն կազմակերպած էր Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայց. Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւը՝ Արժ. Տ. Վազգէն Քին. Մովսէսեան, 1700-ամեակի գատիւարակչական ծրագրին տակ:

Տէր Հայրը իր բարի գալուստի խօսքը ըրաւ՝ երախտագիտութիւնը յայտնելով Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր, որ սիրայօծար կերպով յանձն առած էր խօսիլ այս կարեւոր նիւթին շուրջ:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը Ս. Երկրի հակիրճ պատմականը ընելէ ետք, ըսաւ որ իր ժամանակին Երուսաղէմի Գրիգոր Շղթայակիր Պատրիարքը վանքին պարտքը փակելու համար, ստիպուած Թուրքիոյ պանապան շրջանները այցելեց եւ հանգանակութիւն ընելով փակեց վանքին բոլոր պարտքը:

Նորին Ամենապատուութիւնը Սրբոց Յակոբեանց Վանքի եկեղեցիները եւ հայապատկան այլ եկեղեցիներ եւ սրբատեղիներ ցոյց տուաւ սահիկներով, իւրաքանչիւրին մասին տալով բացատրութիւններ եւ պատմական գէպքեր: Պատրիարք Սրբազան Հայրը պատասխանեց նաեւ տրուած հարցումներուն:

Ներկաները հոգեպէս զօրացած եւ ազգային հպարտութեամբ բաժնուեցան սրահէն:

ՄԱՍՆԱԻՈՐ ՃԱՇ «ԳԱԼԻՖՈՐՆԻԱ ԳԼԱՊ»Ի ՄԷՋ Հիրընկալութեամբ Երուսաղէմի Ս. Ղապար Ուխտին Լոս Անճելըս, Երեքշաբթի, Դեկտ. 8, 1998

Երուսաղէմի Ս. Ղապար Ուխտը գլխաւորութեամբ Դոկտ. Հէնպ Վօն Լէտընի, իր կազմակերպած մասնաւոր հիրընկալութեամբ, պատուեց Նորին Ամենապատուութիւնը: Բացառիկ այս հաւաքին ներկայ գտնուեցաւ նաեւ Թեմիս Բարեխնամ Առաջնորդ՝ Գերշ. Տ. Վաչէ Արք. Յովսէփեան եւ Լոս Անճելըս քաղաքի պաշտօնեաներ եւ այլ հիւրեր, շուրջ 25 հոգի:

Բարի գալստեան եւ ողջոյնի խօսքէն ետք, Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր գոհունակութիւնը յայտնեց այս մտերմիկ հաւաքոյթին մասին եւ տեղեկութիւններ տուաւ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան գործունէութիւններուն շուրջ, ինչպէս նաեւ ընդհանուր գիծերով՝ Երուսաղէմի մասին, յայտնելով որ յատուկ ծրագիրներ կը մշակուին Քրիստոնէութեան 2000 թուականի հանդիսութիւններուն համար: Ապա շերմ մթնոլորտի մէջ տեղի ունցան ընդհանուր խօսակցութիւններ:

ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆ ԼՈՍ ԱՆՃԵԼՈՍԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

Լոս Անճելըսի պետական մատենադարանին համար պատմական օր մը եղաւ, երբ Դեկտ. 8-ի երեկոյեան Նորին Ամենապատուութիւնը այցելեց մատենադարանը: Մասնաւոր յայտագիր մը պատրաստուած էր Կեդոնական Մատենադարանի Միջազգային Լեզուներու Բաժանմունքին կողմէ:

Պատրիարք Սրբապան Հօր կ'ընկերանար Թեմիս Առաջնորդ Սրբապան Հայրը: Բարձրատիպի Հոգեւորականները շերմապէս դիմաւորուեցան մատենադարանի պատասխանատուներուն եւ անձնակազմին կողմէ: Օրուան ձեռնարկը համակարգողն էր մատենադարանի պատասխանատուներէն Սիլվա Նաթալի Մանուկեան: Ներկայ էին Երուսաղէմի Գալուստ Կիւլպէնկեան Մատենադարանի հիմնադիր անդամներ եւ բարեկամներ՝ Դատաւոր Արմանտ Արապեան, Վահան Կրեկոր, Խաչիկ Իվան Մանուկեան եւ արեւի բան 250 հիւրեր:

Պատրիարք Սրբապան Հայրն ու իր շքախումբը առաջնորդուեցան դէպի Միջպագային Լեզուներու Բաժանմունքը՝ բացումը կատարելու համար Շահան Նաթալի Հայ Լեզուի եւ Գրականութեան Հաւաքածոյին, որուն հովանաւորութիւնը ստանձնած էին Սիլվա եւ Խաչիկ Մանուկեան եւ իրենց պաւակները Անդրանիկ, Վահան եւ Արա: Սիլվա Մանուկեան իր գեղեցիկ ուղերձին մէջ հպարտութեամբ յայտնեց թէ Լոս Անճելըսի պետական մատենադարանին մէջ հայ ժողովուրդի եւ գրականութեան մասին նիւթեր տրամադրելի պիտի ըլլան եւ թէ 4,000 գիրքեր կան ներկայիս:

Իր խօսքին մէջ, Նորին Ամենապատուութիւնը գոհունակութիւնը յայտնեց, որ Սիլվա եւ Խաչիկ Մանուկեան իրենց պաւակներով եւ Երուսաղէմի Կիւլպէնկեան Մատենադարանի բարեկամները, միասնաբար ջանք թափելով իրականութիւն դարձուցին Լոս Անճելըսի Պետական Մատենադարանին մէջ ունենալու Շահան Նաթալի Հայ Լեզուի եւ Գրականութեան Հաւաքածոյի բաժանմունքը, որմէ շատեր պիտի օգտուին, ծանօթանան մեր ժողովուրդի պատմութեան եւ գրականութեան: Պատրիարք Սրբապան Հայրը ուրախութեամբ յայտնեց, թէ 1992 թուականէն ի վեր Սիլվա Մանուկեան Երուսաղէմ մեկնելով, արդիական միջոցներով կը կազմակերպէ վանքի Կիւլպէնկեան Մատենադարանը:

Ապա ցոյց տրուեցաւ Գալուստ Կիւլպէնկեան Մատենադարանի անցեալի եւ ներկայի սահիկները՝ մասնաւոր բացատրութիւններով:

Լոս Անճելըսի Պետական Մատենադարանի պատասխանատուներէն Օլիվիա Կուէվա-Ֆերնանտէզ, Լոս Անճելըսի Պետական Մատենադարանի պատասխանատուներուն կողմէ ստորագրուած եւ շրջանակի մէջ առնուած յատուկ վկայագիր մը յանձնեց Նորին Ամենապատուութեան, որ գոհունակութեամբ ընդունուեցաւ:

ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆ ԿԵՒՈՂԱԿԱՆ ԳԱԼԻՖՈՐՆԻԱ

Ֆրէվնո, Դեկտ. 9-11

Չորեքշաբթի, Դեկտ. 9-ին, երեկոյեան ժամը 7:00-ին Ամեն. Պատրիարք Սրբապան Հայրը «Հրաշափառ»-ի արարողութեամբ մուտք գործեց Ֆրէվնոյի Ս. Պօղոս Հայց. Եկեղեցիէն ներս: Թափօրին մաս կը կազմէին հետեւեալ հոգեւորականները.- Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւը՝ Հոգշ. Տ. Սասուն Ս. Վրդ. Զմրութեան, Մէն Ուազին Հովիտի Եպիսկոպոսական Եկեղեցիէն՝ Գեղշ. Տ. ձան-Տէյվիտ Եպիսկոպոս, Տաւուրի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւ՝ Արծ. Տ. Գէորգ Քին. Առաքելեան, Եգեմի Ս. Աստուածածին Հայց. Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւ՝ Արծ. Տ. Սահակ Քին. Քէլիշեան, Սագրամէնոյի Ս. Յակոբ Հայց. Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւ՝ Արծ. Տ. Եղիա Քին. Հայրապետեան, Ֆրէվնոյի Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւ՝

Արժ. Տ. Վահան Քին. Կոստանեան, Արժ. Տ. Շահէ Աւագ Քին. Ալթունեան, Արժ. Տ. Արթուն Քին. Սմբատեան, Արժ. Տ. Վարդան Աւագ Քին. Տիւլէրեան, Արժ. Տ. Վարդան Քին. Գասպարեան, հիւր հոգեւորականներ տարբեր յարանուանութիւններէ, Ս. Պօղոս Եկեղեցւոյ Սարկաւազները եւ Դպրաց Դասը:

Կանոնական աղօթքէն ետք, Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւը՝ Հոգշ. Տ. Սասուն Մ. Վրդ. Չմբուխեան, հոգեւորականներու եւ հաւատացեալներու կողմէ բարի գալուստ մաղթեց Նորին Ամենապատուութեան, շեշտելով, որ Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխատրութեամբ Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը տէր կը կանգնի մեր ժողովուրդի գարաւոր իրաւունքներուն:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր խօսքին մէջ անդրադարձաւ Պատրիարքութեան կատարած կարեւոր դերին մասին եւ միեւնոյն ատեն նշեց կարգ մը դժուարութիւնները եւ ապագայի ծրագիրները: Արարողութեան աւարտին, տեղի ունեցաւ աշահամբոյր, որու ընթացքին Պատրիարք Սրբազան Հայրը մէկական փոքրիկ խաչեր բաժնեց հաւատացեալներուն:

Ապա Եկեղեցւոյ Հայկ Պերպլեան Սրահին մէջ Պատրիարք Սրբազան Հայրը սահիկներ ցոյց տալով, բացատրութիւններ տուաւ Երուսաղէմի եւ այլ քաղաքներու մէջ հայապատկան սրբավայրերու մասին: Նորին Ամենապատուութիւնը պատասխանեց նաեւ տրուած հարցումներուն:

Օրուան յայտագիրը վերջ գտաւ Գերշ. Տ. Ճան-Տէյվիտ Եպս. Սքաֆիլտի առողջութեան եւ բարեմաղթութիւններու խօսքով եւ փակման աղօթքով:

Ապա ի պատիւ Նորին Ամենապատուութեան, տեղի ունեցաւ հիւրասիրութիւն՝ պատրաստուած Եկեղեցւոյ Տիկնանց Միութեան կողմէ:

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ԴԵԿՏ. 10

Առաւօտուն, Պատրիարք Սրբազան Հայրը Ֆրէզնոյի շրջանի հոգեւորականներուն եւ Մուխի ներկայացուցիչներուն հետ նախաճաշ մը ունեցաւ, որու ընթացքին ներկաները առիթը ունեցան միասնաբար հաճելի պահ մը ունենալու եւ գաղափարներու փոխանակութիւններ կատարելու Նորին Ամենապատուութեան հետ: Այս կարգադրութեան պատասխանատուն էր Ֆաուլըրի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայց. Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւը՝ Արժ. Տ. Գէորգ Քին. Առաքելեան:

Ֆրէզնո գտնուած միջոցին, Պատրիարք Սրբազան Հայրը այցելեց Ֆրէզնոյի Հայ Տարեցներու տունը ինչպէս նաեւ Ֆրէզնոյի Համագաղութային Հայկական Վարժարանը:

Իսկ երեկոյեան ժամը 6:00-ին Ֆրէզնոյի Պետական Համալսարանին մէջ Պատրիարք Սրբազան Հայրը բանախօսն էր Հայկական Ուսմանց Բաժանմունքի Տարեկան Ճաշկերոյթին, որուն կազմակերպիչն էր Դոկտ. Պարթ Տէր Մկրտիչեան:

Պատրիարք Սրբազան Հօր Ֆրէզնո կատարած այցելութեան իրեն կ'ընկերանային, այցելութեան ընդհանուր պատասխանատու Տիար Հայկ Գրիգորեան եւ Պատրիարք Սրբազան Հօր եղբայրը՝ Տիար Սուրեն Մանուկեան:

ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆ ՀԻՒՄԻՍԱՅԻՆ ԳԱԼԻՖՈՐՆԻԱ

Ման Ֆրանսիսկոյի Շրջան, Դեկտ. 11-13

Ֆրեյնոյի Շրջան իր կատարած այցելութենէն ետք, Դեկտ. 11-ին, Պատրիարք Սրբապան Հայրը ընկերակցութեամբ իր եղբօր՝ Սուրէն Մանուկեանի եւ Արեւմտեան Թեմ այցելութեան ընդհանուր պատասխանատու Տիար Հայկ Գրիգորեանի, մեկնեցաւ դէպի Հիւսիսային Գալիֆօրնիա (Ման Ֆրանսիսկոյի շրջան): Երեկոյեան Նորին Ամենապատուութիւնը հիւրն է Վարդանանց Ասպետներու, որոնք «*Քրիսմըս*»-ի առթիւ մասնաւոր ընթրիք մը կ'ապմակերպած էին, որուն համակարգիչն էր Տոքթ. Ճան Փուչիկեան:

Բարի գալստեան եւ ողջոյնի խօսքէն ետք, Պատրիարք Սրբապան Հայրը իր գոհունակութիւնը յայտնեց, որ առիթը ունեցաւ հանդիպելու Վարդանանց Ասպետներու հետ: Ապա անոնց տեղեկութիւններ տուաւ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան ընդհանուր գործունէութիւններուն եւ կալուածներու նորոգութեան կարիքներուն շուրջ: Ընթրիքի ընթացքին տեղի ունցաւ հաճելի վրոյց եւ Նորին Ամենապատուութիւնը պատասխանեց իրեն ուղղուած բոլոր հարցումներուն:

ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆ ՍԹԱՆՖՈՐՏ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

Դեկտ. 12

Նախապէս կատարուած կարգադրութեան համաձայն, առաւօտուն Պատրիարք Սրբապան Հայրը իր շքախումբով այցելեց նշանաւոր Սթանֆորտ Համալսարանը: Հիւրընկալն էր Դոկտ. Ֆրանսիս Էվերէթ: Պատրիարք Սրբապան Հայրը շրջեցաւ համալսարանի կարգ մը մասերը՝ ստանալով պատմական բացատրութիւններ եւ տեղեկութիւններ համալսարանի ուսումնական ծրագիրներուն շուրջ:

Նորին Ամենապատուութիւնը գնահատեց Սթանֆորտ Համալսարանին կատարած երկարամեայ կրթական ծառայութիւնը բազմաժապար ուսանողներու, որոնք այսօր օգտակար կը հանդիսանան համայն մարդկութեան:

ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆ Ս. ԱՆԴՐԷԱՍ ՀԱՅՏ. ԵԿԵՂԵՅԻ

Գուփըրթինս, Դեկտ. 12

Շաբաթ, Դեկտ. 12-ին, Մանթա Գլարա Հովտի հայ գաղութը մեծ խանդավառութեամբ եւ ուրախութեամբ դիմաւորեց Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք՝ Ամեն. Տ. Թորոզմ Արք. Մանուկեանին: Պատրիարք Սրբապան Հօր կ'ընկերանային այցելութեան ընդհանուր պատասխանատու Տիար Հայկ Գրիգորեան եւ Պատրիարք Սրբապան Հօր եղբայրը՝ Տիար Սուրէն Մանուկեան: Օրինաբեր այս առիթով Տոքթ. եւ Տիկին Փիթըր եւ Բամելա Ապաճիները իրենց բնակարանին մէջ հիւրասիրութիւն մը կ'ապմակերպած էին ի պատիւ Պատրիարք Սրբապան Հօր, ուր հրաւիրուած էին գաղութէն ներս երկար տարիներու ծառայութիւն ունեցող անձեր, որոնք տարիներէ ի

վեր ծանօթ էին Նորին Ամենապատուութեան: Հրաւիրուած էին նաեւ Գուփըրթինոյի Ս. Անդրէաս Հայց. եկեղեցւոյ Միաական խորհուրդի անդամները:

ԺԱՄԱՆՈՒՄ Ս. ԱՆԴՐԷԱՍ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻ

Երեկոյեան ժամը 7:00-ին, Ամեն. Պատրիարք Սրբապան Հայրը իր շքախումբով ժամանեց Ս. Անդրէաս Հայց. եկեղեցի եւ ուրախութեամբ դիմաւորուեցաւ աւելի քան 300 հաւատացեալներու եւ յատկապէս օրուան հանդիսավար՝ Տիար Ճէյ Հաչիկեանի, Ս. Անդրէաս Հայ Դպրոցի եւ Կիրակնօրեայ Դպրոցի աշակերտութեան կողմէ, որոնք երգեցին Փոքր է Աշխարհը, Կոմիտասի Սուրբ Սուրբ-ը, Սուրբ Աստուած եւ Քրիստոս ի մէջ Ս. Պատարագի երգերը:

Այլին Զօրեան արտասանեց Սիամանթոյի *Ես Երգելով Կոչեմ Մեռնիլը*, իսկ Յարութ Միսեան արտասանեց Պատրիարք Սրբապան Հօր գրած գլուխ գործոց *Դուն Մեր Հրաշքը*: Եկեղեցւոյ երիտասարդաց կազմակերպութեան կողմէ Շահան Ստեփանեան խօսելով, բարի գալուստ մաղթեց Նորին Ամենապատուութեան: Տէր եւ Տիկին Պէնճըմին եւ Վիոյա Չուբաք յայտագիրը աւարտեցին Խաչատուրեանի դաշնակի գեղեցիկ նուագներով:

Ապա տեղի ունեցաւ աջահամբոյր: Բոլոր աշակերտներն ու ուսուցչական կազմը մօտենալով համբուրեցին Պատրիարք Սրբապան Հօր աջը՝ իւրաքանչիւրը մէկական փոքրիկ խաչ ստանալով:

Իր փակման խօսքին մէջ, Պատրիարք Սրբապան Հայրը քաջալերեց ուսուցչական կազմն ու աշակերտութիւնը, որ հայաշունչ նոյն ոգիով շարունակեն իրենց սկսած դաստիարակութիւնները, Հայ Դպրոցն ու Կիրակնօրեայ Վարժարանի աշխատանքները: Պատրիարք Սրբապան Հայրը ըսաւ, թէ 1962-66 տարիներուն, երբ ինք Առաջնորդն էր Արեւմտեան Թեմին, Սանթա Գլաթա Հովիտ այցելելով միշտ կը քաջալերէր այս փոքրիկ հայկական գաղութը: Նորին Ամենապատուութիւնը ուրախութեամբ շնորհատրեց բարգաւաճած գաղութը, որ անցնող տարիներու ընթացքին միասնական ճիգով եւ զոհողութիւններով, եկեղեցւոյ այն տաճարն էր Հոգեւոր Հովիւ՝ Աթ. Ս. Վազգէն Քին. Մովսէսեանի գլխաւորութեամբ եւ Թեմակալ Առաջնորդ՝ Գեորգ. Ս. Վաչէ Արք. Յովսէփեանի ցուցմունքներով, կարողացած էր կառուցել տալ հայկական ռճով այսպիսի գեղեցիկ եկեղեցի մը:

Յայտագրի փակումէն ետք, Պատրիարք Սրբապան Հայրը առաջնորդուեցաւ դէպի Ամիրեան Սրահ, ուր շքեղ հիւրասիրութիւն մը պատրաստուած էր եկեղեցւոյ բոլոր կազմակերպութիւններուն կողմէ: Ներկաները առիթը ունեցան անձամբ հանդիպելու եւ պրոցելու Պատրիարք Սրբապան Հօր հետ:

Նոյն օրը, եկեղեցւոյ Միաական խորհուրդի Ատենապետ, Տիար Տիգրան Էքմէճճի ծննդեան տարեգարձն ըլլալով, Միաական խորհուրդը զինք պատուեց յատուկ կարկանդակով:

Ներկաները Պատրիարք Սրբապան Հօր հոգեւոր խօսքը լսելով եւ օրհնութիւնները ստանալով, հոգեպէս պօրացած բաժնուեցան սրահէն:

ՊԱՏՐԻԱՐԲԱԿԱՆ ՀԱՆԳԻՄԱԽՈՐ Ս. ՊԱՏԱՐԱԳ
Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՀԱՅՏ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԵԶ
Կիրակի, Դեկտ. 13, 1998, Սան Ֆրանսիսկո

Պատմական անմոռանալի օր մըն էր Սան Ֆրանսիսկոյի Մոցի շրջանի Հայց. Եկեղեցիներուն եւ հաւատացեալներուն համար:

Օրուան հանգիստը Ս. Պատարագը մատոյց եւ յաւուր պատշաճի քարոզեց Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան, իր գոհունակութիւնը յայտնելով եւ փառք Տալով Աստուծոյ, որ անգամ մը եւս կը գտնուի այս եկեղեցւոյ մէջ, աղօթելու եւ ապա հանգիպելու հաւատացեալներուն: Ս. Պատարագին իրենց մասնակցութիւնը բերին եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւ՝ Արթ. Տ. Սարգիս Քին. Փեթոյեան, Օգլընտի Ս. Վարդան Հայց. Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւ՝ Արթ. Տ. Մեսրոպ Քին. Սարաֆեան եւ Սագրամէնթոյի Ս. Յակոբ Հայց. Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւ՝ Արթ. Տ. Եղիա Քին. Հայրապետեան: Ս. Յովհաննէս, Ս. Անգրէաս եւ Ս. Վարդան Եկեղեցիներուն միացեալ երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Լինտա Գալուստեան Լէսթըրի եւ ձօան Գուպաթեանի, եւ Երգեհոնաւարութեամբ Նայիրի Սարգիսի, գեղեցիկ կերպով կատարեցին Ս. Պատարագի երգեցողութիւնը:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՃԱՇԿԵՐՈՅԹ

Արարողութեան աւարտին, եկեղեցւոյ սրահին մէջ տեղի ունեցաւ պաշտօնական ճաշկերոյթ՝ ի պատիւ Պատրիարք Սրբապան Հօր: ճաշկերոյթի կազմակերպչական աշխատանքներուն Ատենապետներն էին Չարլզ ձանսիկեան եւ Տիկին Պիաթրիս Գլըճեան: Արթ. Տ. Սարգիս Քին. Փեթոյեանի բարի գալստեան եւ ողջոյնի խօսքէն ետք, օրուան յայտագրին մաս կազմեցին Լուիզ Նալպանտեան, գաշնակով, Թամար Մաղսիսեան արտասանութիւններով եւ Լինտա Գալուստեան Լէսթըր մեներգով:

Աւելի քան 300 հոգի ներկայ գտնուեցաւ այս ջերմ հիւրասիրութեան՝ կազմակերպուած եւ պատրաստուած եկեղեցւոյ Տիկնանց Միութեան կողմէ, որուն Ատենապետն էր Իզապէլ Տօգուպեան:

Պատրիարք Սրբապան Հայրը իր գնահատութիւնը յայտնեց ներկայացուած գեղեցիկ յայտագրի համար, օրինեց վանոնք եւ բոլոր կազմակերպողները եւ պատասխանատուները որոնք Սան Ֆրանսիսկոյի Մոցի շրջանին մէջ վառ կը պահեն հայու ոգին եւ նուիրեալ ծառայութեամբ կը պայծառացնեն իրենց Մուխերն ու Հայց. Եկեղեցին:

Ներկաները խորապէս տպաւորուած օրուան Ս. Պատարագի արարողութենէն, ճաշկերոյթի ջերմութենէն, Պատրիարք Սրբապան Հօր հոգեւոր պատգամէն եւ Երուսաղէմի Սրբավայրերու հաղորդակից գառնալով, հաւատքով պօրացած եւ հոգեպէս մխիթարուած բաժնուեցան սրահէն:

Պատրիարք Սրբապան Հայրը Երկուշաբթի, Դեկտ. 14-ին վերադարձաւ Լոս Անճելըս:

**ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԼԱՐՔ ԵՐԱԺՇՏԱՆՈՑԻՆ ՄԷՋ
ԿԼԵՆՏԵՂ, ՀԻՆՂԶԱՐՔԻ, ԴԵԿՏ. 17**

Լարք Երաժշտական Ընկերակցությունը իր Հրատարակչական Յանձնախումբի նախաձեռնությամբ, երեկոյեան ժամը 8:00-ին Կլենտեղի մէջ, Գալիֆորնիա, կազմակերպած էր որ Պատրիարք Սրբազան Հայրը դասախօսէր «Կոմիտասի հանձարը իր երգերուն մէջէն» նիւթին շուրջ: Նորին Ամենապատուութիւնը որպէս կոմիտասագէտ, տարբեր տեղեր դասախօսած է Կոմիտասի մասին թէ՛ Հայերէնով եւ թէ՛ ալ Անգլերէնով: Նոյնպէս գրած է Կոմիտասի երաժշտութեան մասին:

Հետաքրքրական եւ լուսաբանող այս դասախօսութեան ներկայ գտնուեցաւ երաժշտասէր կոկիկ հասարակութիւն մը: Պատրիարք Սրբազան Հայրը մանրամասնութեամբ խօսեցաւ իր նիւթին շուրջ, լաւագոյն կերպով ներկայացնելով «Կոմիտասի հանձարը իր երգերուն մէջէն»: Ապա պատասխանեց տրուած հարցումներուն:

Դասախօսութենէն ետք, տեղի ունեցաւ ընդունելութիւն մը ի պատիւ Պատրիարք Սրբազան Հօր, որով ընթացքին ներկաները առիթը ունեցան անձամբ հանդիպելու եւ մօտէն ճանչնալու Նորին Ամենապատուութիւնը:

Նորին Ամենապատուութիւնը Արեւմտեան Թեմ իր կատարած օրինաբեր այցելութեան ընթացքին, անձնական հանդիպումներ ունեցաւ եւ մտերմիկ շրջանակներու մէջ մասնաւոր ճաշ տրուեցաւ ի Պատիւ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

ՄԵԿՆՈՒՄ ԴԵՊԻ ՆԻԻ ԵՌՐՔ

Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարք Արեւմտեան Թեմ իր կատարած այցելութիւնը աւարտած ըլլաով, Ուրբաթ, Դեկտ. 18-ի կէսօրին, թոյլք տունելով մեկնեցաւ դէպի Նիւ Եորք:

Ողջերթ եւ բարի ճանապարհ մաղթելու համար, Լոս Անճելըսի օգակայան գացած էին Արեւմտեան Թեմի Բարեխնամ Առաջնորդ՝ Գերշ. Տ. Վաչէ Արք. Յովսէփեան, իր օգնականները՝ Տ. Սիփան Քին. Մխսեան, Տ. Յովսէփ Քին. Յակոբեան եւ Տ. Տաթևի Քին. Յարութիւնեան: Նոյնպէս ներկայ էին այցելութեան ընդհանուր պատասխանատու՝ Տիար Հայկ Գրիգորեան, Պատրիարք Սրբազան Հօր եղբայրը՝ Տիար Սուրէն Մանուկեան եւ միւս եղբայրը՝ Տիար Խաչիկ Մանուկեան եւ իր Տիկինը Սիվա Մանուկեան:

Պատրիարք Սրբազան Հօր օրինաբեր այցելութիւնը Արեւմտեան Թեմ, հոգեկան հրճուանքի եւ Երուսաղէմով ներշնչումի եւ օրհնութեան օրեր եղան:

ՄԻՓԱՆ ՔԱՀԱՆԱՅ ՄԻՍԵԱՆ

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԹՈՒԳՈՒՄ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ ՀԵՏ

Երուսաղեմի Ամեն. Պատրիարք Թորգոմ Մանուկեանը, իր Լոս Անջելոս այցելության քարեքաստիկ առիթով ցանկություն էր յայտնել հանդիպելու վաղաժամօք մի խումբ մտաւորականների հետ արծարծելու եւ լուսարանելու համար հայ Սաղեմի եւ պատրիարքութեան հետ առնչակից մի շարք իրողութիւններ ու խնդիրներ, որոնք յուզում են ոչ միայն Ա. Յակոբեանց Միաբանութիւնը, այլեւ համայն հայութիւնը:

Հանդիպում-ընդունելութիւնը, ինչպէս յանախ Լ. եղել մեզնի ղեկավարում, սիրայօժար յանձն է առնում իր սեփական առանձնատանը կազմակերպելու Պրն. Յարութիւն Սիմոնեանը, Հայ Դպրոցեան եւ մշակոյթի հետեւողական բարեկամն ու հովանաւորը:

Գաղութն այցելած հայ ազգային-հասարակական, կրթական ու մշակութային գործիչների, ի մասնաւորի կուսակցական կամ միութենական պատկանելութիւն ու նկատել չունեցողների պատուին նրա կազմակերպած այս եւ արան նախորդած ընդունում հանդիպում-ընդունելութիւնների երկար ու շարունակող շրջայի մէջ նկատում է չորսագրուած, բայց ուշագրաւ մի միտում, այն է խաղաղական հեռու-հեռաւոր այս փոխ շարունակի Պոլսի, Թիֆլիսի, Պաւոյի եւ այլ հայահոծ կեդրոնների երբեմնի դրական մշակութային ոչ պաշտօնական, մասնաւոր «Սալոն»-ների կամ «Բերկաւոր» սխրագիւղի, բարի՛ աւանդութիւնը:

Մենք չգիտեմք, ի՞նչ յարգելի Պրն. Յ. Սիմոնեանը մտածուի՞ր է, կամ մտածում է այս մասին այսօր, բայց մենք տեսնում ենք, գիտեմք գործը, ծառայութիւնը, որ հետեւողական եւ անձանձիւ յանձն է առնում նա ի սեր եւ ի պայծառութիւն հայ դպրութեան եւ մշակոյթի:

Հորեքշաբթի, 16 Դեկտեմբերի ընդունելութիւն-հանդիպումը Երուսաղեմի Պատրիարք Թորգոմ Մանուկեանի հետ, այդ սիրոյ եւ նուիրումի զեղեցիկ կազմակերպուած եւ առաւել յիշարժան արտայայտութիւններից մէկն էր:

Ձմեռուան մէջ ամառուանից յամիցած-մնացած արևոս միջօր, գեղատեսիլ մի դարաւանդի վրայ քարեպատշաճ տեղադրուած առանձնատուն, Շամիրամ Թագուհու առասպելական «Կախիալ պարտէզ» յիշեցնող, սակայն իրական պարտէզ, աւազան, ծառեր, ծաղիկներ ու դալարիք, եւ այս կենարոնում մի խումբ վաղաժամօք մտաւորականներով շրջապատուած քարձր ներկայութիւնը Պատրիարք Հօր: Լիմելով քարձրաստիւնան եկեղեցական, այս կողմանց երբեմնի հոգեւոր հովիւ ու բեմական առաջնորդ, Սրբազան Է. նախ քանաստեղծ ու քարզմանիչ, երաժիշտ-խմբավար, ուսուցիչ, բանաստ, միով բանին՝ դպրութեան ու մշակոյթի անխոնջ մշակ:

Երբ ամբողջ վերոյիշեալին գումարեմք նախ տանտիրոջ յարգալիք սրտաբայ հիւրամեծաբարութիւնը, ինքնին կը լինի, ի՞նչ ինչո՞ւ այդքան շնչող ու քարձր էր ներկայութիւնը:

Եւ այդ տրամադրութեան մէջ էլ սկսուեց հանդիպման պաշտօնական մասը: Այն բայ արեց սիրուած յայտնի մտաւորական, «Լարմիր» Օպերըրըրը՝ քերթի երասարակիչ ու խմբագիր եւ Պատրիարք հօր փառնին ու գործին ի մօտոյ տեղեկ Պրն. Օլիւն Քլիշեանը: Նա միջանի սեղմ յոպէսների մէջ ներկայութիւն տարաւ Սրբազան հօր կամեմքն ու գործունէութեան վերընթաց ուղիով, որը սկսուելով Երուսաղեմի ժառանգաւորաց վարժարանի ուսանողական նստարանից հասնում-հանգում է Պատրիարքութեան քարձր գահին: Ու հիմա, գահ ու դիրքի այդ քարձրութիւնից նա շարունակում է երջանկալիշատակ եղիշ. Դուրեան եւ իր անուանատու Թորգոմ Գուշակեան եռամեծար Պատրիարքների գործը:

Խօսք է առնում գյուղ, հրապարակախօս, Լոս Անջելոսի Գրողների Միության ատենապետ Պրն. Թորգոմ Փոսթամեան հայ եկեղեցու ծխագետի, բանաստեղծի, բարձրամակարձի և հրաժարագետի կերպար, բնագծով այդ բնագառնությունը Սրբազան հոր ուշագրավ ձևերով քննարկում:

Նախկին Սաղմախայ, գյուղ, հրապարակախօս Նոսհապետ Մկրտչյանը, որ միշտ անձնական մօտիկ յարաբերության մեջ է եղել Պատրիարք Սրբազան Հոր հետ, նրան բնութագրում է իրրի մարդ ու եկեղեցական բարձրաստիճան գործիչ, որ իր անձի մեջ ներդաշնակորեն միահուլի է բանաստեղծը, վարչագետը, և շինարարը: Ապա՝ Սրբազանի կենսակից յիշում է մի դեպք, որի մեջ, ինչպես մաքուր հայկու, յստակ երևաց Թորգոմ Մանուկեան գործիչի հիմնարար սկզբունքը, այն է, կենսի նոյնիսկ մեկ ազատ թուղի ծառայեցնել հանրագույն գործի, ազնիւ արարումի:

Ապա՝ խօսք առաւ Սրբազանը ինքը, նա ներկաների ուշադրութիւնը նրբամտօրէն շեղելով իր անձից, այն կենդանացրեց հետեւեալ կարեւոր խնդիրների և իրողութիւնների վրայ, որոնք այսօր յուզում և մտահոգում են Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան և ողջ ազգին:

Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան 1881ին Օսմանեան կայսրութեան կողմից հաստատուած կանոնադրութեան փոփոխութիւն, Երուսաղէմում միւր ունեցած պատմական իրաւունքների պահպանութիւն, «Մարտիկեան» բանգարանի, «Կիւլպէնկեան Մատենադարանի», 165 տարի առաջ հաստատուած տպարանի և այլ հաստատութեանց հիմնական նորոգումները, դէպի հայ Սաղմ հայկի ու յստագնացութեան վերաշինութեամբ և, վերջապէս, պատրիարքագետական «ազատ» հողերի պետականացումի վտանգից փրկելու խնդիրը կամ գերխնդիրը:

Իրին պատած-պաշարած այս միտք ու մտահոգութիւններ ներկաներին հաղորդելու համար Սրբազանը պէտք չգտաց պերնախօսութեան, բանգի իրողութիւններն ու փաստերը, որուն մասին խօսեց նա, իրենք աւելի բան պիտեալիս էին ազգի շահերի համար կենսական լինելու իրենց հանգամանիով: Ուստի, Սրբազան Հայրը դիմեց միջավայրին աւելի պատշաճ, վստահութիւն ներշնչող սրտաբաց գրոյցի ձեւին: Առաջացած հարցանքներ Սրբազան Հոր տուած հանգամանակից, ստոյգ պատասխանները յուսարանցին, ցրեցին շատ կասկած ու շփոթ, որ առաջացել էին մամուլում լոյս տեսած ոչ նիշտ տեղեկութիւնների պատճառով: Հիմա, տրուած այս յուսարանութիւններից յետոյ, ներկաների մտածումն ու արամադրութիւնը կարելի է այսպէս ձեւակերպել:

– Այո՛, պէտք է մտածել և, ինչո՞ւ չէ, նաեւ խօսել ու գրել արծարծուած խնդիրների մասին, որոնք իրենց կարեւորութեանը յաւելում են նաեւ անանձնական լինելու քացառիկ արժանաւորութիւնը:

Վերջում Պատրիարք Հայրը, շնորհակալութիւն յայտնեց ներկաներին, պարտաւորեցնող մեծարանքի և բարի ցանկութիւնների համար, իսկ հիւրընկալ Պրն. Յարութիւն Սիմոնեանին և ընտանիքին յանձն առած յոգնութեան, անքերի հիւրամեծապութեան և իր տուն-օճախը, հարկ եղած դէպքում, հայ մշակոյթի բումանկանական «վերստուրմի» վերածելու պատրաստակամութեան համար:

Մօտ չորս ժամ սեւած հանդիպում-ընդունելութիւնը աւարտուեց Պատրիարք Հոր օրհնութեամբ և սրտագին մաղթանքով, որ սէրը, համերաշխութիւնը և խաղաղութիւնը թագաւորեն հիւրընկալ այս տանը, տառապեալ մեր հայրենիքում և աշխարհում համայն, այսօր և միշտ:

– Ամէ՛ն:

Ի խորոց սրտէ աւուած աս մէկ բառը ներկաների հաւանութեան ու համամտութեան անկեղծ, ամբողջական արտայայտութիւնը եղաւ:

ՍԱԳՈՒՍ ԵԱՓՈԽԶԵԱՆ

Թորգում Պատրիարքին Այցը Ամենայն Հայոց Հայրապետին, Նիւ Եօրֆ.

Երուսաղէմի Ամեն. Պատրիարք Տ. Թորգում Արք. Մանուկեան Միացեալ Նահանգաց Արեւմտեան Թեմին տուած իր այցելութենէն յետոյ, Լոս Անճելոսէն Նիւ Եօրֆ ժամանեց Ուրաթ գիշեր Դեկտեմբեր 18ին, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետ, Տ. Տ. Գարեգին Ա. Սրբազնագոյն Կաթողիկոսին ապափնման իր բարի մաղթանքները յայտնելու:

Շարաք առաւօտեան տեսակցութենէն յետոյ, Պատրիարք Սրբազանը իր գոհունակութիւնը յայտնեց Վեհափառ Հայրապետի առողջական կացութեան մասին, որ կրնար խօսակցիլ եւ արտայայտուիլ: Եւ Ամենայն Հայոց Հայրապետը մերկայ եղաւ եւ մախազահեց Շարաք եւ Կիրակի օրերուն համար կազմակերպուած հանդիսութիւններուն որոնք Պատրիարք Սրբազան Հօր այցելութեան առիթով, Արեւելեան Թեմի մէջ Հայց. Եկեղեցւոյ Միացեալ Նահանգաց մէջ հաստատման հարիւրամեակի տօնակատարութեանց փակումը կը հանդիսադրէին:

Շարաք գիշեր, Ս. Վարդան Մայր Տաճարին մէջ տեղի ունեցաւ համերգային յայտագիրը մանուկներու հինգ երգչախումբերու (Ուաթթթաւունէն, Փրափիտէնէն, Նիւ Եօրֆ եւ Նիւ Ճըրգի շրջանակէն Ս. Վարդան Մայր Տաճարի, Պէսալտի Նահատակաց Եկեղեցիի եւ Յովնանեան ամեմօրեայ Վարժարանի 200 երգեցիկներու) իրենց դիկավարներով: Յայտագրի աւարտին, Հայկ եւ Ալիս Գաւուհեան սրահին մէջ Տիկնանց Յանձնախումբի կարգադրութեամբ հիւրասիրութիւն մը տեղի ունեցաւ:

Կիրակի առաւօտ, Պատրիարք Սրբազանը Պատարագեց եւ քարոզեց Ս. Վարդան Մայր Տաճարին մէջ, անդրադառնալով Հայ Երուսաղէմի հոգեւոր ժողովուրդեան եւ Բթղիսէի 2000 ամեակի տօնակատարութեանց եւ Հայ ուխտաւորական խումբերու կարեւորութեան: Պատարագի վերջաւորութեան Վեհափառ Հայրապետը Ս. Դրիգոր Լուսաւորչի շքանշաններ շնորհեց ուրբ ամուլներու, որոնք Հարիւրամեակի տօնակատարութեան առիթով իրենց սրտաբոյի նուիրատուութիւնը կատարած էին Մայր Տաճարին: Ապա Հայ եւ Ալիս Գաւուհեան Սրահին մէջ ի պատիւ նուիրատուներու մասնաւոր ճաշկերոյթ մը տրուեցաւ:

Ապա, Պատրիարք Սրբազանը, խորհրդակցական ժողով մը ունեցաւ Երուսաղէմի Կալուածոց Մատակարարման Յանձնախումբի անդամներէն Ատեմապետ Ճան Վարդանի, Գանձապահ Տէք. Դաւիթ Նաճարեանի եւ Ատեմադպիր Սեպուհ Օյաճեանի հետ:

Նոյն իրկումը, Տէր եւ Տիկին Գեորգ եւ Սիրվարդ Յովնանեան, Նիւ Եօրֆի իրենց բնակարանի շէնքի հիւրասրահին մէջ, ի պատիւ Պատրիարք Սրբազանին եւ Վեհափառ Հայրապետին, ճաշի հրաշքած էին յիսուն անձեր, բոլորն ալ ծանօթ իրենց եկեղեցանուէր եւ ազգօգուտ մախածնոթութիւններով: Իրենց գոհունակութիւնը եւ գնահատմանքը արտայայտեցին Վեհափառ Հայրապետը, Պատրիարք Սրբազանը, Թեմի Առաջնորդ Տ. Խաժակ Արք. Պարսամեանը, հիւրանկալ Տիար Գեորգ Յովնանեանը եւ իր փեսան Տէք. Դաւիթ Նաճարեանը, մանաւանդ Սրբբը Շնալըր որ Նախագահն է Ափփիլ Օլ Գօնընս կազմակերպութեան որուն անդամ են Պատրիարք Սրբազանը եւ Առաջնորդ Խաժակ Սրբազանը: Նոյն արտասանութիւններ եւ խմբական երգեր, հանելի մթնոլորտ մը ստեղծելով:

Երկուշաբթի, 21 Դեկտեմբեր 1998ին, Պատրիարք Սրբազանը մաի հանդիպում ունեցաւ Տէք. Էսկար Յովսէփեանի հետ, որ 1988ի Երկրաշարժի առիթով Առաջնորդարանի բժշկական օժանդակութեան ծրագիրը ցարդ կը գործադրէ, եւ Երուսաղէմ այցելած ըլլալով իր սիրալոթար մերդրումը կը կատարէ: Ապա, Պատրիարք Սրբազան իր յարգալի տեսակցութենէն յետոյ Վեհափառ Հայրապետին հետ, առիթ ունեցաւ Առաջնորդարանի պաշտօնից հետ ճաշի սեղանակից լինելու:

Երկուշաբթի Թուիչով Պատրիարք Սրբազան վերադարձաւ Երուսաղէմ:

Ն.Փ.

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ

ԻԿԵՆԵՑԻԱԿԱՆՔ-ԲԵՄԱԿԱՆՔ

Ծշ. 3 Դեկտ 1998.- Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ հանդիսացանք Ս. Սեւան Եպս. Կարիպան: Ուր. 4 Դեկտ.- Ընծայու մն Ս. Աստուածածնի: Աստուտուն գլխաւորութեամբ Ս. Սեւան Եպս. Կարիպանի Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գեղսեմանիի ձորը ու «Հաշտապատ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար ուր Ս. Սեւան Եպս. Կարիպան մատուց Ս. Պատարագը Տիրամօր Ս. Գիթեմանին վրայ եւ նախագահեց քարեքար Կիլլայի Կիւլպէնկանի եւ իւր գերդաստանի ննջեցեցոց տարեկան հոգեհանգիստին:

Շր. 5 Դեկտ.- Դիքգորի Սեւնչեպգործին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Ս. Գուսան Վրդ. Այնանան:

Կիր. 6 Դեկտ. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ասպ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Ս. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Ջոջանան: «Հայր Մեր»էն առաջ Բարոզեց Ս. Արիս Եպս. Շիրվանան:

Ս. Պատարագէն ետք կատարուեցաւ հոգեհանգստեան մասնաւոր պաշտօն Հայաստանի երկրաշարժի ինտուսկոմէ մահացած հաւայն գոհիւրուն հոգիներուն համար: Հանդիսացան էր Ս. Կիրիւղ Եպս. Գարիկան:

Ուր. 11 Դեկտ.- Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ հանդիսացանք էր Ս. Սեւան Եպս. Կարիպան:

Շր. 12 Դեկտ.- Առաքելոցն Թաղեայ եւ Բաբբեղիմէայ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Կիլխաղիր: Ժամարարն էր Ս. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Կիր. 13 Դեկտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամաստան մէջ: Հանդիսացան էր Ս. Սեւան Եպս. Կարիպան: Ժամարարն էր Ս. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Ջոջանան: «Հայր Մեր»էն առաջ Բարոզեց Ս. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Շր. 19 Դեկտ.- Նիկողայոսի Սեւնչեպգործին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Մակովայ մատարան մէջ, երկու օրեւ առաջ գուգադիպած հարցն եգիպտացւոց սօսին աւիրով: Ժամարարն էր Ս. Համարարուժ Վրդ. Քիշիշան: Վերաքերութեւ կատարուեցան ներքին գարբի մէջ գտնուող Ս. Նիկողայոսի Սեղանին վրայէն:

Կիր. 20 Դեկտ.- Բաբբեկեղան Ս. Յակոբայ Պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Ժամարարն էր Ս. Ռազմիկ

Վրդ. Պողոսեան:

Բշ. 21 Դեկտ.- Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ հանդիսացանք էր Ս. Արիս Եպս. Շիրվանան:

Գշ. 22 Դեկտ.- Յորդիւն Ս. Աստուածածնի: Աստուտուն Ս. Արիս Եպս. Շիրվանան գլխաւորութեամբ Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գեղսեմանիի ձորը ու «Հաշտապատ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գիթեմանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցց իւր Բարոզեց Ս. Արիս Եպս. Շիրվանան:

Ուր. 25 Դեկտ.- Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայր:

Շր. 26 Դեկտ.- Ս. Յակոբայ Մեծնայ Հայրապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Ս. Թեոդորոս Արդ. Ջաւարեան:

Վերաքերութեւ կատարուեցաւ Մայր Տաճարի դասին մէջ Սուրբին նկարով կառուցուած շարժական սեղանին վրայէն:

Կիր. 27 Դեկտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամաստան մէջ: Հանդիսացան էր Ս. Սեւան Եպս. Կարիպան: Ժամարարն էր Ս. Կոմիտաս Վրդ. Շիրվանան: «Հայր Մեր»էն առաջ Բարոզեց Ս. Թեոդորոս Արդ. Ջաւարեան:

Շր. 2 Յուն 1999.- Արցախու Թագաւորին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Կիլխաղիր: Ժամարարն էր Ս. Գուսան Վրդ. Այնանան:

Կիր. 3 Յուն.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի ծախակողման դասին մէջ գտնուող Ս. Աստուածածնայ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Ս. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան: «Հայր Մեր»էն առաջ Բարոզեց Ս. Համարարուժ Վրդ. Քիշիշան:

Բշ. 4 Յուն.- Պատրիարք Սրբազանը նախագահեց Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած Ասպ Տօներու առաջին հանդիսաւոր նախատեսակին, որմէ հոսք Միաբանութիւնը Ս. Արդող «Սրինեցէ գՏը» շարականի երգչախումբով քափարով բարձրալիս Պատրիարքարան:

Դշ. 5 Յուն.- Ս. Կարի Մարգարէին ի Յակովբայ Տիտանեղոյ (Տօն Առաւիղակն Ս. Արդողայ Ս. Երուսաղէմի):

Ըստ սովորութեան, առաստուան ժամբողութեան ընթացքին Պատրիարք Սրբազան Հայրը շուրջաւ եւ նմիւրուն գցեցած քարձաքան Տիտանեղոյ Արդողի պատուանդանին, ուր մնաց

մինչև ժամերգության աւարտիր, եւ ընդունեց Միաբանութեան եւ դպիրներուն շնորհաւորութիւնները:

Տ. Սեւան Նպս. Լարիպեան «Քրիստոս Աստուած մեր» մաղթամէքի ընթացքին մասնաւոր բարեմադրութիւններ ըրաւ Նորին Ամենապատուութեան երկար բարօր կեանք համար: Օրումն Ս. Պատարագը Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց եւ բարոզեց Տ. Արիս Նպս. Շիրվանեան: «Հայր Միառն առաջ Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց Ս. Արտուր հանգուցեալ Պատրիարքայ հոգիներուն համար կատարուած հոգեհամակցութեան պաշտամունքին:

Դշ. 6 Յուն.- Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած Ս. Մեսեփանոսի նախատեսակին: Տօնին բուրվառակիւ Հայրերն էին Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան եւ Տ. Թէոդորոս Արք. Զաքարեան:

Եշ. 7 Յուն.- Սրբոյն Ստեփանոսի նախատեսակացին եւ սուրբին մարտիրոսին: Առաստիան ժամերգութեան աւարտին Ս. Աթոռոյ բարեշնորհ Ասրկաւազներն եւ Ուրաղակիրներն, իրով 12, առաջնորդութեամբ երկու բուրվառակիւ պաղղապետներուն, մարգարտապարզ սաղաարտներով եւ տապանակ ու բուրվառ ի ձեռնին, կատարեցին «Սարկաւազաց Հանդէսը»: Արարողութեան նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ասեղատան մէջ Ս. Ստեփանոսի խորանին վրայ: Ժամաւարն էր Ս. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զոգանեան:

Գիշերասկիզբին ժամանկաւորաց նաշապահին մէջ տեղի ունեցաւ Միաբանական ընթրիք՝ Սարկաւազաց Տօնին առթիւ:

Խօսք առին դպրոցին տեսուչը՝ Տ. Արիս Նպս. Շիրվանեան. սարկաւազներէն Տ. Կարէն Սրկ. Խարսեհեան, բուրվառակիւ Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը ըրաւ իր փառման խօսքը եւ հանդէսը վերջացաւ «Պաշտակիչ»ով:

Ուր. 8 Յուն.- Գլխաւոր Առաքելոց նախատեսակին ի Ս. Յայրը հանդիսացան էր Տ. Սեւան Նպս. Լարիպեան:

Եր. 9 Յուն.- Ս. Առաքելոցն Պեղորոսի եւ Պեղորոսը Մայր Տաճարի Ս. Պարտիկ վերնամասան մէջ Ս. Պատարագը մատուցեց Տ. Գրիգոր Վրդ. Այնեան:

Վիր. 10 Յուն.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յայրերին, Վիր վերնամասան մէջ: Հանդիսագլխին էր Տ. Սեւան Նպս. Լարիպեան: Ժամաւարն էր Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

«Հայր Մեր»էն առաջ բարոզեց Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զոգանեան:

- Վեսթը ետք Պատրիարք Սրբազանը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Մայր Տաճար, ուր Որդեղ Որտման տօնի հանդիսաւոր նախատեսակին նախագահեց ետք, Ս. Աթոռոյ «Որ էնն յետքեան» շարականի երգեցողութեամբ Միաբանութիւնը թափօրով բարձրացաւ Պատրիարքարան:

Իշ. 11 Յուն.- Տօն Սրբոց Որդեղն Որտման: Մայր Տաճարի Ս. Գլխաւոր մաստան մէջ օրումն Ս. Պատարագը մատուցեց եւ բարոզեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Ատրեքերակայ վարդապետներն էին Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան եւ Տ. Բագրատ Արք. Պուրեմեան: Բուրվառակիւ վարդապետներն էին Տ. Էմմանուէլ Արք. Աբաշանեան եւ Տ. Թէոդորոս Արք. Զաքարեան:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ամպիտակին տակ խաչապաշտի մատուցմէ ի ձեռնին, նախագահեց եռադարձ մեծահանդէս թափօրին:

Ապա Միաբանութիւնը եւ ժողովուրդը թափօրով Ս. Աթոռոյ «Որ էնն յետքեան» շարականի երգեցողութեամբ բարձրացան Պատրիարքարան: Պատրիարք Սրբազան Հայրը օրհնուած նշխար բաժնեց բոլորին, փակելով շարքը Աւագ Տօներուն:

Դշ. 13 Յուն.- Իրիկնադէմին, Պատրիարք Սրբազան Հայրը եւ Միաբանութիւնը ներկայ եղան ժառանգաւորաց Վարժարանի մեծ սրահին մէջ տեղի ունեցած «Կաղանկ»ի հանդէսին:

- Հանդէսէն ետք Պատրիարք Սրբազան Հայրը եւ Միաբանութիւնը գացին նաշիւր Պատրիարքարանի սեղանատան մէջ:

Եշ. 14 Յուն.- Կաղանկ. Նոր Տարի ըստ Հին Տօմարի: Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց եւ բարոզեց ժամօրհնող Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան: Յետոյ բոլորը բարձրացան Պատրիարքարան երգելով Ս. Աթոռոյ մաղթերը:

Ս. Թ. Վարժարանի սաներէն մին ծաղկիկուց ի ձեռնին, գողորիկ ուղիք մը արտասանեց, ուր կը հայցէր Պատրիարք Սրբազան Հօր արհիւարութիւն:

Նորին Ամենապատուութիւնը ըրաւ իր պատշաճ խօսքը եւ բաժնեց նարինց:

Ուր. 15 Յուն.- Պոլսէն Երուսաղէմ ժամանեց Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարք Ամեն. Տ. Մեսրոպ Արք. Մուրափեան, որ Մայրականքի մուտքին «Հրաշափառ»ով առաջնորդուեցաւ դէպի Ս. Գլխաւոր մաստան եւ Աւագ խորան: Լուսարարացեալ Տ. Նուրիան Ծ. Վրդ. Մանուկեանի թարի-գայրտսի խօսքին, իր ջիւղը զգացումներ արտայայտեց, եւ թափօրով, երգեցողութեամբ, եւ ամբողջ ժողովուրդով Պատրիարքարանի Դահլիճը բարձրացան, գիժարուղիով Թուրքոյ Սրբազան Պատրիարքէն,

որ Ս. Աթոռոյ գաւակ կոչեց Մեսրոպ Սրբազան Պատրիարքը, Երուսաղէմի մէջ անոր ապրած ուսումնական տարիներուն համար: Մեսրոպ Պատրիարքը արդարեւ այդ տարիները յիշեց իբրեւ աղբիւր իր հոգեւոր աճումին եւ վերանորոգման:

Եր. 16 Յուն.- Ս. Բարսեղի Հայրապետին: Օրուան Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Սիդակին վրայ մատոյց եւ բարոյեց Կ. Պոլսոյ եղորման Պատրիարքի, նորին Ամեն. Ս. Մեսրոպ Արք. Մուրաֆեան:

Կիրակի 17 Յուն.- Նորին Ամենապատուութիւն Ս. Մեսրոպ Արք. Մուրաֆեան «Հրաշափառ»ի պարտոյրիւմը մուտ գործեց Ս. Յարութեան Տաճար եւ Քրիստոսի Ս. Գեղեցման վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց եւ բարոյեց:

- Նոյն օրը կէսօրէ ետք ժամը 2.00ին Նորին Ամենապատուութիւն Ս. Մեսրոպ Արք. Մուրաֆեան «Հրաշափառ»ի արարողութիւնը մուտ գործեց Ս. Աստուածածնայ Տաճար:

Բշ. 18 Յուն.- Զրազալույց Ս. Մենդեան: Առաստիան ժամը 10.30ին Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ եւ ընկերակցութեամբ Կ. Պոլսոյ Ս. Մեսրոպ Արք. Պատրիարք Մուրաֆեանի, Միաբանութիւնը ինքնաշարժելու շարանով մը նամբայ ելաւ դէպի Քիւրդիէ՛մ: Զարմուկ կիսուն Յունաց Ս. Եղիա վանքին առջև դիմաորելու եկած էին Պէլք-Ասիւրի բաղաճախար, Քիւրդիէ՛մի փոխ բաղաճախար եւ պետական ներկայացուցիչներ: Ինքնակամ հինգ ոստիկան ծխաւորներ ընկերացան Պատրիարք Սրբազանի ինքնաշարժին, առջևէն եւ ետէքէն ղեկընէ, մինչեւ Խալէ՛լ գերեզմանը, որմ. ետք թափօրը Պաղեստինեան հինգ ծխաւորներով առաջնորդուեցաւ դէպի Քիւրդիէ՛մ: Բաղա՛ւի մուտքին Հ.Ե.Մ.-, Հ.Մ.Լ.Մ. եւ Յոյն Օրթոտոքս համայնքի Սալէգեան եւ Սէյմի Տօգէ՛Ֆ Աղջկանց վարժարաններուն սկսուտական խումբեր, թափօրը առաջնորդեցին դէպի Ս. Մենդեան հրապարակը, ուր դիմաւորուելով Քիւրդիէ՛մի ընդհանուր ոստիկանապետէն, քաղաքապետէն եւ ներկայացուցիչներէն, թափօրը կապուեցաւ Միաբանութեան անդամներով եւ ժառանգաւոր սաներով:

«Քորիւրդ Մեծ» շարականի կրօնգործութեամբ թափօրը բարձրացաւ Մենդեան Տաճարի Հայկական վանք: Քիւրդիէ՛մի բաղաճախարի (Հանկա Նասրը), Նախագահ Արաֆաթի ներկայացուցիչ Քրիստոնեայ Եմիլ Հարմուիի եւ Պատրիարք Սրբազան Հօր շնորհաորոյրիւմ խօսքերէն եւ խաղաղութեան եւ բարօրութեան մտադրանքներէն ետք տեղի ունեցաւ իրաւաբարձութիւն:

- Յետ միջօրէի ժամը 2ին Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ «Հրաշափառ»ով

մուտք կատարուեցաւ Ս. Մենդեան Տաճար եւ Ս. Այլը: Զրազալույցի Ս. Պատարագը Ս. Այլին մէջ կը մատուցանէ Նորին Ամեն. Ս. Մեսրոպ Արք. Մուրաֆեան: Ապա արկղ Հայրին էին Ս. Բազմաս Աթղ. Պորմէ՛հան եւ Ս. Թեղորտոս Աթղ. Զաւարեան: Ետք նախ Միաբանութիւնը կը բարձրանայ Հայոց վանք, քակին մէջ կը կարդացուի Ս. Մենդեան Աւետարանը եւ կ'երգուի «Փառք ի բարձունս»:

Գիշերքուտի տէր ժամը 7.30ին վանքի իրաւարանին մէջ տեղի ունեցաւ իրաւաբարձութիւն: Գիշերքուտի տէր ժամը 10ին վերսկսան արարողութիւնները:

Տօն Մենդեան եւ Աստուածայայտուեալ: Կէս գիշերին, Միաբանութիւնը կ'իջնի Ս. Մենդեան այլ ուր կը կատարուին արարողութիւններ: Նոր Պաղեստինեան կառավարութեան ներկայացուցիչները ներկայ եղան եւ արարալին շնորհաորոյրով Պատրիարք Սրբազան Հայրը մեկնեցան: Պատրիարք Սրբազանները կը վերադառնան Երուսաղէմ:

Աւագ Սիդակին վրայ կը պատարագէ Ս. Եղիշէ Աթղ. Ուշիւնեան Ջրօրինէ՛լի արարողութեան հաղիսապետն էր Ս. Սեան Եպս. Դարիսեան:

- Ս. Մենդեան Այլին մէջ կը պատարագէ Ս. Սեան Եպս. Դարիսեան: Ետք, ետք լաւտալով եւ երգեցողութեամբ Միաբանութիւնը կը բարձրանայ հայոց տնօրէն: Բակին մէջ կը կարդացուի Ս. Մենդեան Աւետարանը եւ կ'երգուի «Փառք ի բարձունս»: Միաբանութիւնը կը վերադառնայ Երուսաղէմ:

- Երուսաղէմի մէջ նրազալույցի արարողութիւն Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ: Կ. Կիւրդեանին վրայ կը պատարագէ Ս. Կոմլասս Դրդ. Շէրպիւնեան, նախատնակին հանդիսապետն էր Տաճարին Տնօրէ՛ն Ս. Սաղաթ Եպս. Խաչատուրեան: Արարողութիւնները կ'արարան Տաճարին Տնօրէնին մէջ Ս. Մենդեան Աւետարանի ընկերացումով եւ «Փառք ի բարձունս»ի կրօնգործութեամբ:

- Առաստուկ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի Աւագ Սիդակին վրայ կը պատարագէ Ս. Կոմլասս Դրդ. Շէրպիւնեան: Ետք Ջրօրինէ՛լի արարողութեան կը հանդիսապետ:

- Կէսօրէ ետք ի Ս. Յակոբ պաշտօնած նախատնակին հանդիսապետն էր Ս. Կիւրդ Եպս. Դարիսեան:

Դշ. 20 Յուն.- Յիշատակ Մեղեդ: Ըստ սովորութեան Մայր Տաճարի Աւագ Սիդակին վրայ պատարագեց Աւագ Բարձման Ս. Աւետիս Աթղ. Իփրանեան: Ս. Սեան Եպս. Դարիսեան հանդիսապետի հոգեւանդատեան կարգին:

Եր. 23 Յուն.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Աստուածածնայ

խորանիկն վրայ: Ժամարարն էր Տ. Բազյանտ Արդ. Պուրնէնեան:

Կիր. 24 Յուն.- Ա. Պատարագր մատուցուցաւ ի Ա. Յարութիւն մեր վերամատարան մէջ: Հանդիսացան էր Տ. Սնան Եպս. Լարիպեան: Ժամարարն եւ բարոյիչն էր Տ. Ընծաւոր Արդ. Բարախանեան: Ապա կատարուեցաւ հոգեհանգստեան մասնադր պաշտօն Մարսէլի (Փրանսա) մէջ Յունուար 15ին, մահացած Ա. Ռէխալս երկարամեայ Միաբան Տ. Յակոբ Արք. Վարդանեանի հոգիին համար: Հոգեհանգստեան ժամանակուրաց վարժարանի եւ Ընծալարանի սրահին մէջ:

Իշ. 25 Յուն.- Նախատեսակին ի Ա. Յակոբ հանդիսացան էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Գշ. 26 Յուն.- Տօն Անուանակոչութեան Տիտոն: Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանի գլխադրութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշա-վառ»ով մօտի գործից Ա. Յարութեան Տանար: Սրտան հանդիսարար Ա. Պատարագր Քրիստոսի Ա. Կիւրեղեանի վրայ մատուցեց եւ բարոյիչ Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Դեպի վանք դարձին եւոյց թաղի մօտէն Միաբանութիւնը «Լոյս ի Լուսոյ» շարականը երգելով քարծրացաւ Պատրիարքարանի դահլիճը, ուր Տ. Սնան Եպս. Լարիպեան հանդիսացան «Տօնիւնէք»ի արարողութեան, որ կրկնուցաւ վանքի սեղանատուններուն մէջ:

Իշ. 27 Յուն.- Նախատեսակին ի Ա. Յակոբ հանդիսացան էր Տ. Կիրիլ Եպս. Գարիպեան:

Եշ. 28 Յուն.- Տօն Ծննդեան Ա. Յովնանու Վարդապետին: Ա. Պատարագր մատուցուցաւ Մայր Տանարի Ա. Վարդապետի խորանիկն վրայ: Ժամարարն էր Տ. Համարձուժ Վրդ. Քէշիշեան:

Շր. 30 Յուն.- Ա. Պատարագր մատուցուցաւ ի Ա. Կիւրիլի: Ժամարարն էր Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Կիր. 31 Յուն.- Ա. Պատարագր մատուցուցաւ ի Ա. Հրիշտակապետաց: Ժամարարն եւ բարոյիչն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէնեան:

Ուր. 5 Փետր.- Նախատեսակին ի Ա. Յակոբ հանդիսացան էր Տ. Սնան Եպս. Լարիպեան:

Շր. 6 Փետր.- Ա. Սարգսի Զօրավարին: Ա. Պատարագր մատուցուցաւ Մայր Տանարի մատարան մէջ: Ժամարարն էր Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան:

Ըստ սովորութեան կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան պաշտօն, հանգուցեալ ազգային քարերար Գալուստ Պէյ Կիւլպէնիկեանի եւ իր ծնողայ՝ Սարգսի եւ Տիրուհոյ եւ գերդաստանի նկրկեցից հոգեհանգստեան համար: Հանդիսացան էր Տ. Սնան Եպս. Լարիպեան:

Կիր. 7 Փետր.- Ա. Պատարագր մատուցուցաւ ի Ա. Յարութիւն մեր վերամատարան մէջ: Հանդիսացան էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան: Ժամարարն եւ բարոյիչն էր Տ. Անտիս Արդ. Կիրանեան:

Ուր. 12 Փետր.- Նախատեսակը պաշտուցաւ Մայրավանքի Ա. Թորոս եկեղեցոյ մէջ, որ ձեռագրատունն է Ա. Արտոյոյ: Հանդիսացան էր Տ. Կիրիլ Եպս. Գարիպեան:

Շր. 13 Փետր.- Սրբոյն Թէոդորոսի Զօրավարին: Ա. Պատարագր մատուցուցաւ ի Ա. Թորոս: Ժամարարն էր Տ. Թէոդորոս Արդ. Զաւարեան:

Կիր. 14 Փետր.- Ա. Պատարագր մատուցուցաւ ի Ա. Յարութիւն, մեր վերամատարան մէջ: Հանդիսացան էր Տ. Սնան Եպս. Լարիպեան: Ժամարարն էր Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զորանեան: «Հայր Մեր»-ն առաջ բարոյիչ Տ. Թէոդորոս Արդ. Զաւարեան:

Գշ. 16 Փետր.- Սրբոյն Ստեփանեան Բախնայիցն: Պատրիարք Սրբազան Հայր իր Բախնայութեան 60ամեակի առթիւ Բախնայական քաղով Ա. Պատարագ մատուց Մայր Տանարի Աստ Սեղանին վրայ:

Իշ. 17 Փետր.- Նախատեսակին ի Ա. Յակոբ հանդիսացան Պատրիարք Սրբազան Հայր:

Եշ. 18 Փետր.- Ա. Վարդապետի Զօրավարացին Մերայ 1036 վկայիցն (Յիշատակ Մեծեցոյ եւ Տօն Ազգային):

- Մայր Տանարի Աստ Սեղանին վրայ պատարագեց եւ բարոյիչ ժառանգատուց վարժարանի վարտեսուչ Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան: Պատրիարք Սրբազան Հայր հալապահից Կ.Ս.Ս.Տ. Դարեգին Ա. Անիայեան Հայր Կարողութեան տուն տօնին առթիւ կատարուած «Հայրապետական Մաղրանէք»ին:

Ուր. 19 Փետր.- Ըստ սովորութեան Ա. Պատարագր մատուցուցաւ Աստուծոյ Ա. Մարկոս Անտարանի եկեղեցոյ մէջ: Հանդիսացան էր Տ. Սնան Եպս. Լարիպեան: Ժամարարն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան: «Հայր Մեր»-ն առաջ բարոյիչ Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զորանեան: Միաբանութիւնը հիւրախմբուցաւ Աստուծոյ կողմէն:

Շր. 20 Փետր.- Կ. Պողոս Ա. Ժողովոյն Հարիւր Յիսուս Հայրապետացին: Ա. Պատարագր մատուցուցան էր Տ. Կիւրիլի: Ժամարարն էր Տ. Համարձուժ Վրդ. Քէշիշեան:

- Կեսայլ հոգի, Մայր Տանարի Աստ խորանը, սեղանները ու գլխաւոր սրբանկարները, Համարձուժ շարականը երգում ժամանակ, վարագուրուցան Պատրիարք Սրբազան Հօր,

Գերաշնորհի եւ Հոգեշնորհի հայրերու ձեռնով:

Կիր. 21 Փետր.-- Բուն Բարեկենցանգ: Փակեալ խորանի Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Սիդակին վրայ մատուց Տ. Բարսեղ Վրդ. Կալմաթեան: Դպրաստանի սաշտոնը վարեց Լուսաւարապետ Տ. Նուրիան Ծ. Վրդ. Մանուկեան եւ Պին. Վարուժան Մարգարեան: «Հայր Մեր»էն առաջ բարոյց Տ. Թեոդորոս Արդ. Զախայեան: Իշ. 24 Փետր.-- Սկիզբն կարգաց Մեծի Պահոյ: Առաւօտեան Մայր Տաճարին մէջ տեղի ունեցաւ «Արեւագալ»ի առաջին, իսկ կեսօրէ ետք Վարդապետեանի առաջին ժամերգութիւնը:

Եշ. 25 Փետր.-- Մեծ Պահոյ առաջին հսկումին ի Ս. Յակոբ նախագահեց եւ բարոյց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Ուր. 26 Փետր.-- Տեսնունդառաջի մեծահանդէս նախատեսուց պաշտուեցաւ ի Ս. Յակոբ որմէ ետք կատարուեցաւ «Անդաւատան» եւ մոմավառութիւն: Նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Գիշերասկիզբին Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ «Եկեղեցի»ի հսկման կարգը: Հանդիսապետն էր Ս. Սուան Եպս. Կարլպեան:

Շր. 27 Փետր.-- Տեսնունդառաջ: Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Սիդակին վրայ մատուց եւ բարոյց Տ. Սուան Եպս. Կարլպեան:

- Վեօթէ ետք, Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուեցաւ ժամերգութիւն ու նախատեսակը: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութիւն: Թաթարապետն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Կիր. 28 Փետր.-- Քառասներորդաց: Արատւաման: Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ եւ Ս. Յարութեան տեղի վերամատարան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան: Ժամադարձն էր Տ. Բագրատ Արդ. Պուրնէլեան:

Կատարուեցաւ եռգրար մեծահանդէս թաթար Բիլիստոսի Ս. Գերեզմանին եւ մէկ անգամ Պատանատեղու յոյ շուրջ, նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր: Թաթարականի երգեցին Այվակերպութեան շարականներ:

Գշ. 2 Մարտ.-- Մեծ Պահոյ երկրորդ հսկումը կատարուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Հանդիսապետն էր Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զոգանեան: Քարոզիչն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Եշ. 4 Մարտ.-- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետը եւ բարոյցին էր

Լուսաւարապետ Տ. Նուրիան Ծ. Վրդ. Մանուկեան: Ուր. 5 Մարտ.-- Հսկումի ալարողութիւն կատարուեցաւ Եաֆայի Ս. Նիկողայոս վանքի մատան մէջ: Հսկումի արարողութիւն կատարեց եւ բարոյցի Հոգեւոր Հովիւ Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զոգանեան:

Շր. 6 Մարտ.-- Ս. Կիրիլի երուսաղէմացուն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Կիրիլի Սիդակին վրայ: Ժամադարձն էր Տ. Էմմանուէլ Արդ. Աբաղանեան:

Կիր. 7 Մարտ.-- Քառասներորդաց: Անատակին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Ժամադարձն եւ բարոյցին էր Տ. Ընծանուէլ Արդ. Բարսիւանեան:

- Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հօր խնդրանով, Հոգեհանգստեան կարգը կատարուեցաւ իր երկու դասընկերներուն, Կիր. Տ. Յակոբ Արք. Վարդանեանի, եւ Արթուրապետի Տ. Անուշ. Քիւն. Առաքելեանի եղբիներուն համար: Յակոբ Արք. Վարդանեանի թաղման արարողութիւնը կատարուած է Մարտիի Ս. Թարգմանչաց Մայր եկեղեցու մէջ Տնուար 22-23ին, Լիւռն Ա. Քիւն. Առաքելեանի թաղման արարողութիւնը Տնուար 21-22ին, Սան Տիւլիօի Ս. Յովնանէ եկեղեցու մէջ, Գալիֆորնիա:

Գշ. 9 Մարտ.-- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետը եւ բարոյցին էր Տ. Գուան Վրդ. Ալեանեան:

Եշ. 11 Մարտ.-- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետը եւ բարոյցին էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Ուր. 12 Մարտ.-- Հսկումի ալարողութիւն կատարուեցաւ Հայֆայի Ս. Եղիս մատան մէջ, ներկայութեամբ Լուսաւարապետ Տ. Նուրիան Ծ. Վրդ. Մանուկեանի, Հոգեւոր Հովիւ Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զոգանեանի եւ Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեանի ու նաեւ բարոյցին:

Շր. 13 Մարտ.-- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամադարձն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շլալէրեան:

Վեօթէ ետք Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւն ինքնաշարժերով բարձրացաւ Զիրիենաց լեռ ուր Համբարձում Սրբալայիկին վրայ կատարուեցաւ ժամերգութիւն եւ նախատեսակ:

Կիր. 14 Մարտ.-- Քառասներորդաց. Տնտեսին: Առաւօտեան Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւն ինքնաշարժերով բարձրացաւ Զիրիենաց լեռ եւ «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Համբարձում Սրբատեղին, ուր

հպիստեպոսական խոր ի գլուխ պատարագեց Տ. Համբարձում Վրդ. Բելիշեան: «Հայր Միք»էն առաջ քարոզեց Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէրեան:

Դշ. 16 Մարտ.— Իրիկուան հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետն ու քարոզիչն էր Ս. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան:

Դշ. 17 Մարտ.— Միջինք:

Եշ. 18 Մարտ.— Իրիկուան հսկումին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետն ու քարոզիչն էր Ս. Կիրիլ Ոսկ. Կարիկեան:

Ուր. 19 Մարտ.— Իրիկուողէմին. յաջորդ օրուան Քառասուն Մանկանց սոսինն աղիւթով Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ կատարուեցաւ հովան աստուծոյ արարողորդին: Հանդիսապետն էր Տ. Թեոդորոս Արդ. Զաւարեան քարոզիչն էր Համբարձում Վրդ. Բելիշեան:

Ապա Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեանն ու Պրն. Վարուժան Մարգարեան Քառասուն Մանկանց եկալին առջիւ կարգաւորում սեղանին դիմաց ծուկի կայտիկ երգեցին օրուան սոսինն յատուկ շարակներ:

Եր. 20 Մարտ.— Սրբոց Մանկանց Քառասունք Որք ի Սիբաստիա կատարեցան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիւր: Ժամաքարն էր Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Այսպիսի մը կատարուեցաւ Քառասուն Մանկանց եկալին առջիւ շնորհած սեղանին վրայէն. որուն դիմացը կարսայի մէջ կը պլպլային բառասուն գոյնեղ գոյն կերպիւններ, աւանդական սաղապատ լինը խորհրդանշող:

Եր. 20 Մարտ.— Անտրէ Խոֆ, Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաքանուրիւնք «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յայտրեան Տաճար, ուր Ս. Կերպեմանին ու Գիւտ Խաչի այրին ուխտիւն Խոֆ. վերջնոյ կից՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու նախատեմակ: Ապա կատարուեցաւ Տօթիակեան Սրբատեղեաց այգիւրիւն հանդիսաւոր թափօր տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Ջոզանեան:

Կիր. 21 Մարտ.— Քառասնըդգաց: Գատաւորէին: Գիշերալինն ու առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սուան Ոսկ. Կարիկեան: Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Ս. Յայտրեան Տաճարէն ներս երկրորդ մուտքէն յետոյ, Քրիստոսի Ս. Գրիգորեանին վրայ Ս. Պատարագը մատուցեալ քարոզեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Օրուան սպասարկող վարդապետներն էին Տ. Համբարձում Վրդ. Բելիշեանն ու Տ. Բագրատ Արդ. Պուրնէեան:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց Քրիստոսի Ս. Գրիգորեանինն ու Պատաւաստեղեցն շուրջ կատարում Լուսաւոր ժամահանդէս թափօրին. որ աւարտեցաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ:

Դշ. 23 Մարտ.— Իրիկուան Հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետն ու քարոզիչն էր Տ. Էմմանուէլ Արդ. Արաքեանեան:

Եշ. 25 Մարտ.— Իրիկուան Հսկումին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետն ու քարոզիչն էր Տ. Սուան Ոսկ. Կարիկեան:

Ուր. 26 Մարտ.— Նախատեմակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետն էր Տ. Սուան Ոսկ. Կարիկեան:

Եր. 27 Մարտ.— Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչն Մուսն ի վրայաց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատուն Ս. Լուսաւորիչ Սեղանին վրայ: Ժամաքարն էր Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան:

Կիր. 28 Մարտ.— Քառասնըդգաց: Գալստեան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Երուսաղէմ Հրեշտակ եւ ժամին մէջ գանուող Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Ժամաքարն էր Տ. Թեոդորոս Արդ. Զաւարեան:

«Հայր Մեր»էն առաջ քարոզեց Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Ջոզանեան:

— Նոյն օրը Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Ժամաքարն ու քարոզիչն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկաստեան:

Դշ. 30 Մարտ.— Իրիկուան հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետն ու քարոզիչն էր Տ. Աւետիս Արդ. Եփրեմեան:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

Դշ. 23 Դիկտ.— Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Արիս Ոսկ. Շիրվանեանին. Սուան Ոսկ. Կարիկեանին, Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեանին. մասնակցեցաւ Պաղեստինեան Եշխանութեան Նախագահ Նաթ Արաֆատի հրաւերով տրուած ճաշկերոյթին, Բիթրիի մարզի տեղին մէջ: Քրիստոսի Ծննդեան տօնին առիթով բոլոր Քրիստոնեայ եկեղեցիներուն պետիւրն, հաստատութիւններուն ու պիտակական անձնաւորութեանց տրուած ճաշկերոյթին կը նախագահէր Տիկին Աուիս Արաֆատ, ու Պատրիարք Սրբազան Հայրը բոլոր ներկաներուն ամուսնով շնորհակալութիւնն ու բարի մաղաքները պատմեցաւ արտաշայտեց, ազգիւր ընտանիքի անդամներուն համատեղ յորտեմանքի բնոյթը նկարագրեցաւ այս հաւաքոյթին համար:

Եր. 26 Դիկտ.— Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Միաքանութեան անդամներով Ծննդեան տօնի շնորհաւորանքի այցելութիւն տուաւ Լատինաց

Պատրիարխին, Յրանչիսկեան Միաբանութեան: Ապա, ընկերակցութեամբ Արիս Եպս. Շիրվանեանի եւ Աւետիս Աթոյ. Իփրանեանի այցելեց Պապական Նոտիրակ Փիէթրօ Նամպիլին:

Սեւան Եպս. 'Լարիպեան, ընկերակցութեամբ Միաբան Հայրերու, շնորհաւորութեան այցելութիւն տուաւ Մարտիրոսեան Եպիսկոպոսին:

Գշ. 29 Դեկտ.՝ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Արիս Եպս. Շիրվանեանի եւ Աւետիս Աթոյ. Իփրանեանի Մենդիան Տօնի շնորհաւորութեան այցելութիւն տուաւ Անկիլիան Եպիսկոպոսին Առաքնորդին: Իսկ Սեւան Եպս. 'Լարիպեան, Միաբան Հայրերու ընկերակցութեամբ այցելեց Յոյն կաթողիկոսին եւ Լուսինայական հոգեւոր պետերուն:

Դշ. 30 Դեկտ.՝ Իսպաղէի նախագահ՝ Էլքեր Ռազմանի երաւերով, Ս. Մնունդի եւ Նոր Տարուան առիթով տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Արիս Եպս. Շիրվանեանի, Սեւան Եպս. 'Լարիպեանի եւ Իսպաղիկ Վրդ. Պողոսեանի:

Դշ. 5 Յուն.՝ 1998 Նոյ. 10ին Միաբանական Ընդհանուր Ժողովին Բուէարկութեամբ, Լուսարարապետ րնտրուած Հոգ. Տ. Նուրիան Ծ. Վրդ. Մանուկեան, Միացեալ Նահանգաց Այստիան Թիւի Հիւսթը Թ.Լ.Նասի Ս. Գորոյ Հայաստանայց Եկեղեցոյ Հոգեւոր Առնիւր. Երուսաղէմ ժամանց: Լուսարարապետ Նուրիան Հայր Սուրբի մասին մանրամասնութիւններ յայտնորդի:

Եր. 9 Յուն.՝ Առաւօտուն Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը այցելեց Յունաց Ամեն. Ս. Պատրիարքին շնորհաւորելու համար անոնց Ս. Մնունդ: Ապա, Տ. Սեւան Եպս. 'Լարիպեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը Սուր Մնունդ շնորհաւորելու գնաց Հալէճքեան, 'Լաթիքեան եւ Ատրիքեան:

Դշ. 20 Յուն.՝ Լատինաց Պատրիարքը, Յրանչիսկեանց Գեր. Քիւրթը, Յոյն կաթողիկոսեան Եպիսկոպոսը, 'Լաթիքեան, Ատրիքեան, Հալէճքեան, Լուսինայականի եւ Եպիսկոպոսներ իրենց Միաբանութեամբ, եւ Պառնասիեան կառավարութեան ներկայացուցիչները եկան Հայոց Պատրիարքարան շնորհաւորելու համար Հայոց Ս. Մնունդը:

Եշ. 21 Յուն.՝ Յունաց Պատրիարքին անունով Յունաց Միաբանութիւնը, Իսպաղիկ կրօնից նախարարութիւնը, Անկիլիանեանի Խաչիկոպոսը եւ Պապական Նոտիրակ Հայոց Պատրիարքարան այցելեցին շնորհաւորելու համար Հայոց Ս. Մնունդը:

25-30 Յուն.՝ Աթոքի Շաքաք: Քրիստոնէական Միութեան համար. Երուսաղէմի Էկումենիկ

շրջանակին կողմէ, կազմակերպուած աթոքի Շաքաքի արարողութիւնը, Յունուար 29ին տեղի ունեցաւ Սր. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ երեկոյեան ժամը 5ին: Այս Էկումենիկ աթոքին կը մասնակցէին հոգեւորականներ, Անկիլիան, Եթովպիական, 'Լատական, Սասորական եկեղեցիներէն, Ճիւրակ Հայրերէն եւ Թաւրթորի Աստուածաբանական Էկումենիկ կեդրոնէն:

Արարողութեան բացումը կատարեց Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան, Վարչը Էկումենիկ եւ Այտալին յարաբերութիւններու: Ժառանգաւորաց վարժարանի սաները, ղեկավարութեամբ Վարուժան Մարգարեանի, կատարեցին հայ շարականներու երգեցողութիւնը: Վերոյիշեալ եկեղեցիներէն հոգեւորականներ, իրենց կարգին Սր. Գրական ընկերակցութեան կատարեցին իրենց լեզուներով: Օրուայ բարոյքն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան որ խօսեցաւ Երեսնամեակեան միութեան համար եղած ջանքերուն եւ անհրաժեշտութեան վրայ: Արարողութիւնէն ետք, ներկայները հիւրասիրուեցան սուրճով եւ կարկանդակով: Գեղեցիկ օրինակ մը Բրիտանական համագործակցութեան: Հաւասարեցանք մեկնեցան, հոգեկան խորունկ պահ մը ապրելու գոհունակութեամբ:

Եր. 30 Յուն.՝ Իտալիոյ Հիւպատոսին կողմէ կազմակերպուած հիւանդիսի հաւաքոյթին, Ամիլիքն 'Քոլոնիին մէջ, ներկայ գտնուեցան Տ. Սեւան Եպս. 'Լարիպեան եւ Տ. Իսպաղիկ Վրդ. Պողոսեան:

Դշ. 2 Փետր.՝ Սապիլի (Սապէլլ) Էկումենիկ Ազատագրական Աստուածաբանութեան կեդրոնին կողմէ, Գալիլիոյ մէջ կազմակերպուած հոգեւոր համագումարին, ներք ունենալով «Էկումենիկ համագումար Զօտի Մատչութեան», մասնակցեցան Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան եւ Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զղաքեան:

Այր. 8 Փետր.՝ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Սեւան Եպս. 'Լարիպեանի Ամման մեկնեցաւ, եւ Յորդանանի Հիւսէյն Թազարի Թաղման արարողութեան մասնակցեցաւ ընկերակց ունենալով նաեւ Յորդանանի մէջ Պատրիարքի Փոխանորդ Վահան Արք. Թօփալեանը: Հայաստանի Հանրապետութեան անունով ներկայ էին Այտալին գործոց Նախարար Տիար Վարդան Ոսկանեան եւ Եկպատոսի մէջ Հայ Ինսպան Տիար Եղուայոյ Նապաստեան: Փետր. 9ի գիշերը Ամմանի Հայ կազմակերպութեանց նախաձեռնութեամբ ընթրիճով տեսակցութիւն տեղի ունեցաւ հիւրերուն հետ: Պատրիարք Սրբազան եւ Սեւան Սրբազան Երուսաղէմ վերադարձան 11 Փետրուարին:

Գշ. Դշ. 12-13 Յուն 1999.՝ Կաղանդ: Սրբոց Թարգմանչաց վարժարանի տեսչութիւնը Երուսաղէմի Հայկական Կաղանդի եւ Նոր Տարուան

առիթով (ՅուՆուար 14) աշակերտներուն և ուսուցիչներուն Կաղանդի նուէրնայտ քաջնու՛մը կատարեց: Նախորդ տարիներուն նման: Ըստ Աննիդուէն Սանուց Միութեան նուիրատուութեամբ կաղանդէիքը քաջնուցեան: Իսկ ՅուՆուար 12ի գիշերը, ժառանգաւորայ վարժարանի մեծ սրահին մէջ, կաղանդի եւ Սուրբ Ծնունդի երգելով, արտասանութեամբ տեսարաններ քննադիւցին, Տէր. Անուշ Նազգաշեանի ղեկավարութեամբ, Միաբանութեան, ծնողներու եւ հասարակութեան ներկայութեամբ:

Յունուար 13ին: Չորեքշաբթի գիշեր: Նոյն սրահին մէջ, Ժառանգաւորաց վարժարանի տեսչութիւնը Ամանայի եւ Սուրբ Ծննդեան տօնակատարութեան հրախիւժ էր Միաբանութեան, Պատրիարքութեան բոլոր թաժանմունքներու պաշտօնանկերով, մօտ 200 անձեր: Ժառանգաւոր սանիք խմբերգով, հաշկական պարով, արտասանութեամբ, նուագով եւ բնադրութեամբ հրկու ժամուան յայտագիր մը գործադրեցին: Կաղանդէի տապալակներուն իլմեց նպաստը դիւլած էին Պատրիարքարանիս Օժանդակ Լիկիւրութեան անդամները: Այս յայտագրէն յետոյ. Պատրիարք Սրբազանը Միաբանութեան սեղանատան մէջ մասնակցեցաւ ընթիլիքին եւ ժամանցին: Իսկ վաճառքի մեծ քանակի մէջ ժողովուրդային իրախնանքէն յետոյ, մինչ կէս գիշերին Ս. Յակոբեանց մեծ գանգը կ'աւտէր Նոր Տարին, ժառանգաւոր սանիք երգեցին «Փառք ի Բարնուս» եւ Ծննդեան երգեր:

Իշ. 11 Փետր.— Տ. Անուշաւան Ծ. Էլդ. Ջըզանեան եւ Տ. Անտիա Արդ. Լիւրանեան, Իսրայէլի մէջ Յորդանանեան Հիւպատոսին Թամար Կանի մէջ, յայտնեցին պատրիարքութեան ցաւակցութիւնները: Յորդանանի Հիւսէյն յազառոյի մահուան աւիթով:

Կիր. 21 Փետր.— Նորվիկիոյ Վարչապետ Տիար Քրէյն Պոստուիլի երաւիքին ընդառաջելով. Պատրիարք Սրբազան Տալլար, ընկերակցութեամբ

Տ. Արիս Եսպ. Շիրվանեանի. մասնակցեցաւ Բիդիէնի Սրիան Փալատ պալատիկին մէջ արուած նաշկերտքին: Իր ողորդին խօսքին մէջ Պատրիարք Սրբազանը յիշեց նորվիկիացի բուհախոյզ, գիտնական եւ մարդասէր Ֆրիտհոֆ Նանսէնը. որ եղևոնէն մագապուրծ հալ բեկորներուն համար վերելութեան ապաւն մը դարձաւ: Միացեալ Ազգաց Լիկայէն ինքնութեան Նանսէնեան վկայարարութիւն ապահովելով:

Իշ. 22 Փետր.— Պատրիարք Սրբազան Հօր կարգադրութեամբ եւ Իսրայէլի ներքին գործոց նախարարութեան պաշտօնաւ Սաժուլ Համպրլլըրի ընկերակցութեամբ, Միաբանութեան հոգի որակեան անդամներու մասնակցութեամբ, առաջին անգամի ըլլալով 1967 թուականին ի վեր, այցելութիւն մը տրուեցաւ Յորդանան գիտի եզերքին արգիլալ գօտիին մէջ Պատրիարքութեան սրամտորոտած հողին:

Նոյն արգիլալ գօտիին մէջ հողաշերտեր եւ լիւալ կտորցներ տունն ուրի կրօնական հաստատութիւններ. որոնց մօտեցալ արտօնուած չլ.ակնակներու վտանգին պատճառաւ: Ինքնաշարժի համար բացուած նամագարիով կտրելի Լ. մինչեւ գիտեղելով մօտեմաւ: Այնուոյ կատարելիքի մը Ջորիսէմի հալկին արարողութիւն մը: Ապա այցելութիւն տրուեցաւ երթիով Հիշած Պալատի առկակներուն, Քրիստոսի Փորձութեան Լիւրան, եւ երթիով մէջ նաշի եւ ընկերային ժամանցի վաշկէլէն յետոյ, վաճառքի վերադարձան երկրորդան: Նոյն օրը, ժառանգաւորաց Վարժարանի ուսանողութիւնը եւ ուսուցչական կազմը, Բուն Բարեկենդանի առիթով իրենց օրական պառնար տունեցան Մոտեալ Ծով, Մասաուտ, Գումբան այցելելով:

Կիր. 28 Մարտ.— Իս. Է. Ասեաի տնիքն առիթի նաւէն Արաֆատին շնորհաւորութեան զացին Բաժաշկան, Տ. Սիւան Եսպ. Լարիւրեան եւ Տ. Թազմիկ Էլդ. Պողոսեան:

SOME REMARKS ON ARMENIAN CHRISTOLOGY

(An abridged version of this article was published as a
Letter to the Editor, *AIM*, March 1999)

* * *

Felix Corley reports [*AIM*, December 1998] that Catholicos Aram I, referring to the Common Declaration that Catholicos Karekin I signed with Pope John Paul II in December 1996, said the following: "What was said in the declaration was very much in line with the Christology of the Armenian Church—it is 100% compatible. I don't see any deviation from it. The position of the Armenian Church in the fifth and sixth centuries differed from the position in the 12th and 13th centuries. There has been a constant evolution."

That is not an accurate statement. At least three considerations cast doubt on it.

1. The first is circumstantial. Catholic divines in general, and Pope John Paul II in particular are not known for their tolerance in matters of doctrine. One may therefore safely assume that the Declaration that the Pope of Rome signed with the Catholicos of All Armenians is entirely in line with Catholic teaching, which means that it makes no concession to the christology of the Armenian Church. Christology is the theory of who and/or what Jesus Christ was and is. We and the Latins have differed over the answers to that question for some fifteen hundred years. Unlike us, who are a "one nature" church, the Romans recognize in Jesus Christ *two* natures. Now it is true that the phrase "two natures" does not appear in the Common Declaration mentioned above, but there are more ways than one of skinning the proverbial cat. The Pope's advisers, highly competent and wily, know only too well that Armenian classical theologians abhor "two natures," and that no Armenian catholicos who wishes to keep his throne would formally adopt that phrase. So the Pope, while he does not use the *phrase* "two natures" in the text of the Declaration, weaves its *theory* into it. See below.

2. A second remark that controverts Aram I's statement is historical. His Holiness says that the position of the Armenian Church evolved between the fifth/sixth and the twelfth/thirteenth centuries. This is questionable. It is true that during the 12th century and later leaders of the Armenian Church in Cilicia were inclined to yield to the Greek insistence that we adopt their basic christological formulation. But that threshold was never crossed by the Armenian Church. To explicate:

The principal church figure within that time frame is Catholicos Nersess IV of Kta. He appears to have conceded to the Greeks that their "two natures" formulation, swaddled as it comes in all manner of qualifications, may not be objectionable. There is no indication that he deemed it advisable to abandon or change the traditional position of his own Church.

Nersess's nephew and successor, Grigor IV, known as The Boy, was more enthusiastic about getting together with the Greeks, but not all the bishops of the Armenian Church agreed with him. Grigor was particularly opposed by the clergy of the East, that is of Armenia proper, and the issue had its political side. The Greeks were a superpower. Our adopting their formula would favor both parties, but mostly us.

Superpowers have a way of exporting their culture. The Armenian clergy of Cilicia, in touch with Constantinople, eager to keep up with the Joneses of the larger church, looked upon

themselves as progressive, broad-minded men, standing at the frontiers of theological sophistication. They looked upon their brethren in Armenia, surrounded as these were by a sea of Infidels, as so many insular traditionalists, living in a state of intellectual darkness. Yet the clergy of Armenia proper had their own robust centers of learning. They, chary in turn, looked upon their Western brethren in Cilicia as exposed to the corruptive influence of Byzantine manners—manners that generated a mind-set that was surely a threat to keeping the Armenian Church in its dogmatic, liturgical and calendrical authenticity. This was an enduring tension. The move of the See of the Catholicos of All Armenians from Cilicia back to the heart of Armenia in 1441 was a major achievement for the Easterners.

There was no evolution properly speaking in the christology of the Armenian Church. Our position as to the identity of Jesus Christ remained the same before and after Nersess of Kla and Grigor the Boy. Nor should one forget, as already suggested, that there were Armenian thinkers around the time of these catholicoses, who continued to show that Greek christology must be rejected as unauthentic. Vartan Aykegtsi is one such thinker. His work, aimed at showing the better rootedness of the Armenian position, was published in 1205. As to the possible argument that the stance of Nersess of Kla shows nevertheless that the Greek (or Roman) and the Armenian positions *are* compatible, see below, the next to last paragraph.

3. The third and most important consideration that undermines Aram I's remark is philosophical. It has to do with the theory of how we perceive reality, and how words refer to things. *At the foundation of the disagreement in christology between the Latin and Armenian Churches there is a metaphysical, not directly theological, divergence.* I will put it as simply as possible, for I want to avoid highfalutin technicalities. This is the problem:

Jesus Christ is shown in the New Testament as performing two sets of actions. One of these sets of actions (such as drawing lines in the sand) can be performed by any normal human being. The other cannot. This latter set of actions (such as calling a dead man back to life) can be performed, Christians believe, by God only. The question then is, Must we therefore assume that there are *two* entities ("natures") in Jesus Christ, each of which is the agent of, or accounts for, one of the two sets of actions? The Latin answer to this question is *Yes*. The accepted Armenian answer is *No*, and there is no grey area in between.

The Armenians have consistently told the Greeks and the Latins that once Jesus Christ is divided into two as a consequence of the "two natures" theory, no amount of verbal acrobatics will restore His seamless unity. If we separate the man from God, they said (along with theologians of other Churches,) He Who died on the cross will be merely the man, and that will make of salvation a non-occurrence, for the obvious reason that someone who is a mere man cannot save the world, that is, the inhabited universe. According to Armenian christology, in the unique case of the God-man Jesus Christ, a single nature can be the agent of both human and divine actions, as well as the subject of divine and human attributes.

It must be said incidentally that we do not have the foggiest notion of what "nature" (in "human nature" or "divine nature") refers to, and what is true of us in this respect was of necessity true of medieval thinkers as well. They too could have had no notion of what *natura* or *physis* or *bnouthoun* actually referred to, although they vehemently *thought* they did. So if we want to preserve the unity of Jesus the Christ, it is a good theological strategy to keep "nature,"

whatever it is that it means, in the singular. This is what the Armenian Church has in effect done all along. The Latin and the Armenian positions are, at any rate, precisely distinct. It is because there is no middle ground between that none has been found to this day. It is a matter of either/or, yes or no, and the Karekin/John Paul Common Declaration belongs with the Latin option. How? In the following roundabout way:

The document in question speaks of a union in Jesus Christ which is said to be "without division," "without...separation." Both of these adverbial locutions are lifted from the Tome of Leo, i.e. Pope Leo I the Great. [This is the Pope who virtually forced the then more or less united church to divide and sometimes shed blood over the phrase "two natures."] Now one does not have to have had Logic 101 to observe that these adverbial locutions imply *two* things (you have to be referring to two things in order to be able to say that they are not to be divided or separated.) The two things in question cannot, moreover, be abstract things like humanity and divinity. They have to be real things like human nature and divine nature. It is thus transparently clear that the Common Declaration implicitly recognizes two natures, and that, true to pattern, we are again overpowered in our dealings with the Roman Church—this time in an atmosphere of sweet cordiality. It is a sad comment on our church that the advisers to His Holiness Karekin I prove to have been no match to the Latin experts.

On hearing Aram I declare that "it is 100% compatible," the reporter should have asked him, What is compatible with what? We may conjecture in the absence of such elucidation that what His Holiness means is that the Declaration is in keeping with our own agelong christology, and that we and the Latins are of one mind when it comes to the fact that Jesus Christ is both God and man. This is of course true. Our underlying belief is the same. But there are bad and good, or good and better ways of giving expression to the same belief, and there is a sense in which the good and the better are *not* compatible. One reason why our giving in to the Latins is regrettable is that philosophy, for the last two hundred years or so, has been moving in a way as to favor our position. Even major Catholic and Protestant writers (Hans Urs von Balthasar, Karl Rahner, Paul Tillich, Jurgen Moltmann) show in their writings, overtly or between the lines, that the Armenian (i.e. "Cyrillian") christological formulation ("One nature of the Word incarnate") makes better sense, that it is better attuned to the biblical world view. As to ourselves, it behooves us to realize that it fits better the rest of our Armenian faith and practice.

Does all this amount to something to be excited about at the turnstile of the third millennium, in the age of instant communication and genetic biology? Whatever your answer to this question, in *no* cultural context does it make sense to prefer the good to the better. Besides, scholarship, like charity, begins at home, and it is natural that *we* should come to the defense of the Fathers of *our* Church, particularly at a time when they appear to have been on the right track. It is true that we cannot in this day and age follow many of our Fathers in saying that those who teach as the Latins do will go to hell. But we can, indeed must, keep looking for, and evaluating critically the hidden assumptions on which our different claims stand.

Had the Roman and Armenian pontiffs adopted some such vantage point, it should have been possible for them to simply declare that both their Churches have viable beliefs as to the identity of Jesus Christ, and that their formulations to that effect, although different, are nevertheless not, by themselves, an impediment to full communion. Now *that* would have made

history. *That*, as distinct from the signing of yet another compromise statement, would have been something done in the spirit of Nersess of Kila— a spirit that can be articulated for our times as follows: You keep your formulation, we keep ours, hoping all the while that further advances in the art of thinking will lead to a more convergent interpretation of John I:14. (“and the Word became [physical] body.”). Our common aim is nothing more and nothing less than the gradually deeper understanding of that foundational assertion.

Let us not keep producing formal compromise statements at variously initiated ecclesiastical conferences and meetings, for if we *already*, truly accept each other’s orthodoxy (with a small o,) we do not have to engage in that sort of a gratuitous fraternization. Let us, instead, keep conversing in a loving frame of mind, with the full recognition that we, all of us, now see things as in a mirror, darkly.

University of Dayton

Hagop Nersoyan

from the office of the
Diocese of the Armenian Church of America
 630 Second Avenue, New York, N.Y. 10016, tel: (212) 686-0710

news

Ամերիկայի Արեւելեան Թեմէն Ընդ

ԹԵՄԱԿԱՆ ՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿԻ ԵԶՐԱՓԱԿԻՉ ՀԱՆՐԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ս. ԾԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐՈՒՄ -
ՀԱՆՈՒՍԱՎՈՐ Ս. ՊԱՏԱՐԱԳ՝ ՄԱՏՈՒՆԱԾ
ԱՄԵՆ. Տ. ԹՈՐԳՈՒ ՊԱՏՐԻԱՐԽ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ ԿՈՂՄԷ

Ամերիկայի Հայոց Արեւելեան Թեմին մէջ 1998 տարուան ընթացքին զանազան հանդիսութիւններով նշեցաւ Թեմի հաստատման 100-ամեակը: 1888 թուականին օրուան Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Խրիմեան Հայրիկ մասնաւոր Կոնդակով մը Ամերիկայի մէջ հաստատեց Առաջնորդական Թեմ մը: Անցնող հարիւր տարիներուն ընթացքին այդ Թեմը աճեցաւ ու բարգաւաճեցաւ եւ վերածուեցաւ երեք առանձին Թեմերու: Միայն մէկ եկեղեցիով սկիզբ առած Թեմը այսօր ունի մօտ հարիւր կազմակերպուած եկեղեցիներ եւ շուրջ մէկ միլիոն հաւատացեալներ:

Տարուան ընթացքին 100-ամեակին նուիրուած ձեռնարկներ կազմակերպուեցան՝ թէ՛ տեղական եւ թէ՛ Թեմական մակարդակով: Հարիւրամեակի Թեմական պատգամաւորական Ժողովին նախագահեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Առաջին:

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեան ամէն ջանք ի գործ դրաւ՝ որպէսզի հարիւրամեակի հանդիսութիւնները ըլլան պատշաճ, վայելուչ եւ որակաւոր:

Հարիւրամեակի եզրափակիչ հանդիսութիւնները տեղի ունեցան Շաբաթ Դեկտեմբեր 19-ին եւ Կիրակի Դեկտեմբեր 20-ին:

Մօտ հազար հանդիսականներ Շաբաթ Դեկտեմբեր 19-ի երեկոյեան փութացած էին Ս. Վարդան Մայր Տաճար՝ ներկայ գտնուելու համար Ս. Ծննդեան տարեկան համերգին, որուն կը նախագահէր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Առաջին: Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեանի պաշտօնական հրաւերով ներկայ էր նաեւ Թեմի նախկին Առաջնորդ եւ այժմու Երուսաղէմի Առաքելական Աթոռի Պատրիարք Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեան:

Յայազրին բացումը կատարեց Ս. Վարդան Մայր Տաճարի
Լուսարարապետ Արժշ. Տ. Մարտիրոս Քհնյ. Չեւեան, որուն
բարեգալստեան խօսքէն առաջ յայտնի երգեհոնահար Պերճ Ժամկոչեան
նուագեց:

Աւանդութիւն դարձած Ս. Մննդեան Համերգին իրենց
մասնակցութիւնը բերին Ս. Վարդան Մայր Տաճարի Դպրաց Դասը եւ
Նիւ Եորքի ու Նիւ Ճըրզիի ամէնօրեայ վարժարաններու պատանեկան
երգչախումբը եւ Սրբոց Նահատակաց Եկեղեցւոյ կրտսերաց դպրաց
դասը՝ ղեկավարութեամբ Խորէն Մէյխանէճեանի եւ երգեհոնի
ընկերակցութեամբ Պերճ Ժամկոչեանի ու դաշնամուրի
ընկերակցութեամբ Տիգրան Մկրտչեանի, Փրավիտէնս Ռոտ Այլընտի Ս.
Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ Եկեղեցւոյ պատանեկան երգչախումբը՝
ղեկավարութեամբ Կոստանդին Պետրոսեանի եւ դաշնամուրի
ընկերակցութեամբ Ճաննա Գեղամեանի եւ Ուոթթըրթաուն
Մասսաչուսէցի Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ պատանեկան երգչախումբը՝
ղեկավարութեամբ Արթիւր Վերանեանի եւ երգեհոնի
ընկերակցութեամբ Պերճ Ժամկոչեանի ու դաշնամուրի
ընկերակցութեամբ Վիքթորիա Մագինի:

Ս. Վարդան Մայր Տաճարի Դպրաց Դասի մեներգիչները՝ Անահիտ
Պօղոսեան, Անահիտ Զաքարեան, Յասմիկ Մէյխանէճեան, Մարօ
Փարթամեան եւ Վաղարշակ Օհանեան եւս բերին իրենց
մասնակցութիւնը, մատուցելով հոգեւոր բնոյթի երգեր, տաղեր եւ
չարականներ:

Համերգի ընթացքին ներկայացուեցան հայկական եւ անգլիական Ս.
Մննդեան երգեր ու չարականներ, ինչպէս նաեւ Վ. Մարգսեանի, Ա.
Պարթեւեանի եւ Խորէն Մէյխանէճեանի ստեղծագործութիւնները:
Առաջին անգամ ըլլալով ներկայացուեցաւ Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարք
Մանուկեանի բանաստեղծութեան վրայ Խ. Մէյխանէճեանի
հեղինակութիւնը՝ «Յուշեր Հայկական» խորագիրով:

Հրամցուած բոլոր երգերը արժանացան ներկաներու
ծափողոյններով արտայայտուած գնահատանքին:

Ղեկավարութեամբ Արժշ. Տ. Մարտիրոս Քհնյ. Չեւեանի եւ
ատենապետութեամբ Տիկ. Արտեմիս Նազըրեանի Համերգի Կարգադիր
Յանձնախումբի կատարած անխոնջ ջանքերուն շնորհիւ համերգը
արձանագրեց մեծ եւ գովելի յաջողութիւն:

Յամերգի աւարտին՝ Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեան
իր գնահատանքը արտայայտեց եւ ներկայացուց Երուսաղէմի Պատրիարք
Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեանը, եւ հրաւիրեց զինք որպէսզի իր
խոսքը ըսէ:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը խոր յուզումով ըսաւ որ ինք Նիւ
Եորք եկած է գլխաւորաբար հանդիպում ունենալու Ամենայն Հայոց
Կաթողիկոսին հետ եւ անոր ներկայացնելու շուտափոյթ ապաքինման իր
անձնական բարեմաղթութիւնները: Ապա, արտայայտուեցաւ
ներկայացուած համերգէն քաղած իր դրական տպաւորութիւններուն

մասին: Իր խօսքի աւարտին՝ հրաւիրեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը՝ որպէսզի օրհնէ համերգին մասնակցողներն ու ներկաները:

* * *

Կիրակի Դեկտեմբեր 20—ի առաւօտեան Ս. Վարդան Մայր Տաճարին մէջ հանդիսաւոր Ս. Պատարագ մատոյց Երուսաղէմի Առաքելական Աթոռի Պատրիարք Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեան՝ աւրնթերակայութեամբ Ս. Էջմիածնի Հոգեւոր Ճեմարանի Տեսուչ Հոգւ. Տ. Հայկազուն Մ. Վրդ. Նաճարեանի եւ Հոգւ. Տ. Գրիգոր Վրդ. Մագսուտեանի: Կրօնական արարողութեան կը նախագահէր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Առաջին: Երգեցողութիւնը կատարեց Մայր Տաճարի Դպրաց Դասը՝ ղեկավարութեամբ խմբավար Խորէն Մէլիսանէճեանի:

Պատարագիչ Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր քարոզին մէջ ըրաւ պատմականը Երուսաղէմի մէջ հայերու գոյութեան եւ արտայայտուեցաւ այսօրուան Հայ Երուսաղէմի մասին:

Յաւարտ Ս. Պատարագի՝ Մայր Տաճարի դասին մէջ տեղի ունեցաւ ութը ազգայիններու Հայրապետական Կոնդակի եւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ շքանշանի յանձնումը: Յիշեալ ազգայինները մեծագումար նուիրատուութեամբ իրենց մասնակցութիւնը բերած էին Հարիւրամեակի Հիմնադրամին: Անոնք են.

Տիկին Սիրան եւ ողբ. Սարգիս Կապրիէլեան
Տիկին Թագուհի եւ ողբ. Սարգիս Սուլթանեան
Տէր եւ Տիկին Ալեքս եւ Վրդինիա Տատուրեան
Տէր եւ Տիկին Հայկ եւ Ասդրիտ Տատուրեան
Տիար Սարգիս Տատուրեան (որ յառաջացեալ տարիքին պատճառաւ ներկայ չէր)

Տէր եւ Տիկին Բիւզանդ եւ Անահիտ Բիրանեան
Տէր եւ Տիկին Վահագն եւ Յասմիկ Յովնանեան
Օր. Անուշ Մաթեւոսեան

Առաջնորդ Գերշ. Տ. Ոսթակ Արք. Պարսամեան ընդհանուր առմամբ խօսեցաւ Հայրիւրամեակի Հիմնադրամին մասին եւ առանձին առանձին ներկայացուց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի բարձրագոյն պատիւին արժանացող ազգայինները՝ թուելով անոնց կատարած բարերարութիւնները: Կարդացուեցան Հայրապետական Կոնդակները եւ յանձնուեցան շքանշանները: Ապա, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը օրհնեց զանոնք:

Ի պատիւ յիշեալ մեծարեալներուն եւ անցնող տարիներու ընթացքին Առաջնորդարանիս ի նպաստ սիրայօժար կերպով իրենց տաղանդն ու կարողութիւնները ի սպաս դնող կամաւորներուն տրուեցան ճաշկերոյթ մը Հայկ եւ Ալիս Գալուքճեան հանդիսասարահին մէջ: Այս ճաշկերոյթը, որ կը վայելէր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի նախագահութիւնը, կազմակերպուած էր Առաջնորդարանի Հայ Եկեղեցւոյ Հիմնադրամին կողմէ: Կարգադիր Յանձնախումբի ատենապետն էր Տիկին Լիւսի Տապաղեան:

Ճաշկերոյթին ներկայ էր նաեւ ՄԱԿի մօտ Հայաստանի Հանրապետութեան մնայուն ներկայացուցիչ եւ լիազօր դեսպան Տոքթ. Մոսէս Ապելեան եւ իր ազնիւ Տիկինը:

Ճաշկերոյթի բացման խօսքը կատարեց Առաջնորդարանի Տնտեսական Բաժանմունքի տնօրէն եւ Հայ Եկեղեցւոյ Հիմնադրամի վարիչ—տնօրէն Տիար Զործ Քասիս, որ բացատրեց նպատակը կազմակերպուած ճաշկերոյթին, որով փակուած կը կատարուէր Թեմական Հարիւրամեակին: Դաշնակի վրայ դասական գործեր ներկայացուց Հայրենի տաղանդաւոր դաշնակահար Հելեն Ետիկարեան: Երիտասարդներու անունով բաժակ առաջարկեց Տիկ. Արտա Նազըրեան Յարութիւնեան: Հոգչ. Տ. Մամիկոն Արդ. Քիլէճեան երգեց Ս. Յակոբ Մծբնայ Հայրապետին նուիրուած շարական մը: Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաթալ Արք. Պարսամեան նախ շնորհաւորեց շքանշանակիրները, եւ ապա իր ուրախութիւնը յայտնեց որ Հարիւրամեակի հանդիսութիւնները իրենց աւարտին կը հասնին երկու նոր եկեղեցիներու կառուցումով. մին՝ Ուայթ Փլէյնս Նիւ Եորքի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցին՝ օծուած Դեկտեմբեր 6—ին, եւ միւսը՝ Մայամի Ֆլորիտայի Ս. Մարիամ Աստուածածին Եկեղեցին՝ օծուած Դեկտեմբեր 13—ին: Սրբազան Հայրը դարձեալ ներկայացուց Պատրիարք Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեանը, յիշելով եւ իր գնահատութիւնը յայտնելով որ թեմի հարիւր տարուան պատմութեան մէջ քսանըհինգ տարիներու առաջնորդութիւնը վարած է:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը այս անգամ խօսեցաւ Երուսաղէմի Պատրիարքութեան պատկանող հողերուն մասին, եւ կոչ րրաւ հայ գործատէրերուն եւ ճարտարապետներուն՝ որպէսզի երթան Երուսաղէմ եւ այդ պարապ հողերուն վրայ կառուցանեն շէնքեր եւ կամ գործարաններ:

Բոլոր ներկաներուն կողմէ երգուած Տէրունական Աղօթքով եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնութեամբ վերջ գտաւ ճաշկերոյթը:

Դեկտեմբեր 21, 1998

Նիւ Եորք, Ն. Ե.

ՅԱԿՈԲ ԱՐԻ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆԻ
ՅԻՇԱՍԱԿԻՆ

Յակոբ Սրբազան Վարդանեան, ոչ եւս է: 25 տարիներ ան ղեկավարեց այս ընդարձակ Թեմը, որ կ'երկարի Պօրտօ քաղաքէն մինչեւ իտալական սահմանը: Քառորդ դար ան կարողացաւ համադրել ու միատեղել 150.000 հաւատացեալներ մեր Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ՝ Հարաւային Ֆրանսայի: Ահա ութ տարիներէ ի վեր, որ ան ձգած էր իր պաշտօնը՝ ընտրուած ըլլալով Պատրիարքական Փոխանորդութեան բարձր աստիճանին՝ Նրուսաղէի Հայոց Պատրիարք Ամենապատիւ Թորգոմ Արքեպիսկոպոսի կողմէ:

Յակոբ Արքեպիսկոպոս Վարդանեան ծնած է Ուրփա, Նոյսիս, 1918 Յունուար 1 թուին: Զաւակ 1915-ի ցեղասպանութեան արեւալորէն փրկուած ծնողներու:

1920 թուի Ուրփայի Ֆրանսական ջոկատի սպանդէն ետք, Վարդանեան ընտանիքը կը կարողանայ խոյս տալ դէպի Հալէպ, 1921-ին: Դէպի այն Սուրիան, որ դարձաւ ապաստարան, ինչպէս բազում ուրիշ արաբական երկիրներ, ցեղասպանութենէն վերապրողներուն: Հայրը Սրբազան Հօր յաջողեցաւ, հակառակ տեղահանութեանց, բանալ եւ կազմակերպել երկու հայկական դպրոցներ՝ Հալէպի ու Ռաֆայի մէջ:

14 տարեկան պատանի Աւետիս Վարդանեան կ'ընդունուի Նրուսաղէի Ժառանգաւորացը: 18 տարեկանին կը ձեռնադրուի Սարկաւազ: 1939 թուին կը ձեռնադրուի կուսակրօն քահանայ՝ վերանուանուելով Յակոբ Արքեպ, եւ կը դառնայ անդամ Ս. Յակոբեանց Նորայրութեան:

Իր քաջագիտութիւնը հայերէն լեզուի եւ իր սերը հայ գրի նկատմամբ՝ զինքը կը դարձնեն Նրուսաղէի Պատրիարքին անձնակազմի քարտուղարը: Հօգեւոր Հովիւ Հայփա քաղաքի Հայոց, 1941-1946 թուականին, ան կը միջիջարտ, թիկունք կը կանգնի ու Աստուծոյ խօսքը կը քերէ իր Հօտին՝ ռումբերու տեղատարափին տակ՝ Համաշխարհային երկրորդ պատերազմի ընթացքին: 1946 թուին, ան կը հրաւիրուի Սրբոց Յակոբեանց Տունը, որպէս տնօրէն վանքի տարարանին եւ հրատարակչի Պատրիարքարանի պաշտօնական «Սիոն» ամսաթերթին, մինչեւ 1951 թուականը: Այս շրջանին, ան կ'ուսուցանէ Ժառանգաւորացի մէջ Ընդհանուր Պատմութիւն, Եկեղեցական Պատմութիւն, Հայ գրականութիւն, Աստուածաբանութիւն:

1956-1960 շրջանին, Վարդանեան Վարդապետ կը մուրրուի դաստիարակչական ասպարէզին մէջ թէ Ժառանգաւորացի եւ թէ Նրուսաղէի հայկական երկրորդական վարժարանէն ներս. ապա՝ ան կը դառնայ տնօրէն Ժառանգաւորացի, 1960 թուին:

ԱՌԱՔԵՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1964 թուին, Հայոց Պատրիարքը զինքը կ'առաքէ Լատինական Ամերիկա՝ այցելելու համար հայկական համայնքները Արժանթինի, Ուրուկուէյի, Զիլիի ու Պրագիլի, ձեռնարկելու համար համգանակութեան մը յօգուտ ապաստանեալներուն, որոնք կը վայելէին Պատրիարքարանի հովանաւորութիւնը: Իր այս առաքելութիւնը ունեցաւ մեծ յաջողութիւն:

1965 թուի Մարտին, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետ Վազգէն Ա. զինքը կը նշանակէ Կաթողիկոսական Փոխանորդ, ի Մարսէլլ, ուր իր իմաստութեամբ եւ դիւանագիտութեամբ կրցաւ հարթել բազում անհասկացողութիւններ:

Նոյն Սեպտեմբերին, Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը կուտայ իր համաձայնութիւնը եւ կը ստանայ եպիսկոպոսական օծում, ի Սուրբ Էջմիածին, ի Հայաստան:

Յաջորդ տարի 1966 Յունուար 6-ին, Յակոբ Սրբազան կը ստանձնէ իր նոր պաշտօնը՝ Ֆռնէն քաղաքի մէջ:

Նշեմք մի քանի յատկանշական իրադարձութիւններ.

1973 թուին, կառուցումը 1915 թուի Մեծ Նոյնի յուշարձանին՝ Մայր Եկեղեցւոյ քակին մէջ, Փրատօ պողոտային վրայ. եպիսկոպոսի անձնական նախաձեռնութիւնը եղաւ վնասական:

1973-ին, Լա Սիոթայի մէջ կը ձեռնարկէ կառուցումներ մօր եկեղեցւոյ մը եւ ուր կը հաստատէ հայ դպրոց:

1978 թուին, հաստատումը Առաջնորդարանի մը՝ ձեռնարկելով կառուցումը Մշակութային Կեդրոնին՝ Արծրուն Զրբաշեանի անունով:

Բացուիլը Հայաստանէն յետոյ Առաքելական Եկեղեցւոյ դէպի միւս Քոյր եկեղեցիները՝ գտաւ մօր ոճ ու ձեւ՝ Սրբազան Հօր Էփիմէնիէ շարժման հասկացողութեան չափանիշին մէջ: Իր ամենացայտուն յաջողութիւնը գտաւ «Ռատիօ Տիարոյ»-ի ստեղծման մէջ, էլեկտրայ Եպիսկոպոսի աջակցութեամբ եւ մասնակցութեամբ Օրթոտոքս եւ Բողոքական եկեղեցիներու:

1984 թուին, վազգէն Ա. Վեհափառ Հայրապետի այցելութեամբ, Փարիզի մէջ գումարուած ժողովին իրրեւ հետեւանք՝ կը ստանանք ա՛յլ աւելի աշխուժութիւն՝ եկեղեցիները միացնելու մէկ իշխանութեան ներքեւ. ինչ որ կը յաջողի՝ հիմնադրութեամբ Հարաւային Ֆրանսայի Հայոց եկեղեցիներու ընդհանուր ժողովին՝ իր Շրջանային Խորհուրդով, որ իրաւական պաշտօնական հանգամանք կը ստանայ 1991 Դեկտեմբեր 2 թուին:

1990 Յունիս 29-ին նախաձեռնութեամբ բաղաժայտ Ռոպէր Վիկտորիի, ան եղաւ հիմնադիր անդամներէն մէկը Մարսէլ - Եսփէրանսի:

Այլ քաղում քարեմասնութիւններ եւ կ'առաջնորդեն Սրբազան Հայրը քաջառիկ Կաթողիկոսական գնահատանքի, երբ 1991 թուին, կ'արժանանայ Արքեպիսկոպոսի տիտղոսին:

Բայց Յակոբ Սրբազան Վարդանեան այնքան կապուած մնաց այս բաղաժին Մարսէլի, որ երբեք չկարողացաւ մեզմէ հեռանալ: Նաեւ՝ հետզհետէ իր տկարացող առողջութիւնը արգելք դարձաւ իր տեղափոխութեան:

ՏԱՐՕՆ ԵՊԻՍԿՈՓՈՍ ԶԷՐԷՅԵԱՆ

Յակոբ Արք. Վարդանեան իր մահկանացուն կնքեց 1999 Յունուար 15ին: Թաղման կարգը կատարուեցաւ Յունուար 22-23ին, Մարսիլիոյ Սրբոց Թարգմանչաց Մայր եկեղեցիին մէջ, Նախագահութեամբ Յակոբ Սրբազանի եւ Տ. Լեւոն Ա. Քիմյ. Առաքելեանի դասընկեր (Նրուսադէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանի մէջ), Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանի:

«Յիշատակն արդարեւ օրհնութեամբ եղիցի:»

ԽՄԲ.

ՀԱՆԳԻՍՏ
Տ. ԼԵՒՈՆ Ա. ՔՀՆՅ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆԻ
 (1918-1999)

Տ. Լեւոն Ա. Քհնյ. Առաքելյան, աւագանի անունով՝ Հրանդ, ծնած է 13 Օգոստոս 1918-ին, Պաղտատ, Ուրֆացի ծնողէ:

Տեղւոյն Թարգմանչաց մաթակաթարանը աւարտել ետք, 1932-ին կը մեկնի Երուսաղէմ, Ժառանգաւորաց վարժարանի որպէս աշակերտ:

Սարկաւագութեան աստիճան կը ստանայ 1936-ին, Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեանի ձեռնով: Կը վերադառնայ իր ծննդավայրը, եւ կը հետեւի Լոնտոնի I.C.S. հարտաբապտութեան դասընթացներուն:

1948-ին, Միացեալ Նահանգաց առաջնորդ՝ Տիրան Արք. Ներսիսեանի հրաւերով կը փոխադրուի Ամերիկա: Կ'ընդունուի Ֆիլատելֆիոյ Temple University, ուրկէ 1953-ին շրջանաւարտ կ'ըլլայ, իսկ 1975-ին Նիւ Եորքի Peoples University of America համալսարանէն կը ստանայ Doctor of Humanities and Letters տիտղոսը:

1950-ին կ'ամուսնանայ կեսարահայ ընտանիքէ Ֆիլատելֆիա ծնած Կրէյս Մէշէնեանին հետ, ու կ'օրհնուին երեք զաւակներով՝ Հրանդ, Մելինէ եւ Արմէն:

Սեպտեմբեր 1950-ին Բահմայ կը ձեռնադրուի խարտաւիպկութեամբ Շնորհի վրդ. Գալուստեանի եւ ձեռնար Տիրան Արք. Ներսիսեանի, Ֆիլատելֆիոյ Ս. Նրորդուքիւն եկեղեցւոյ մէջ:

Հոգեւոր Հովիւ կը կարգուի Ֆիլատելֆիոյ Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ եկեղեցիին, ուր կը ծառայէ մինչեւ 1963: Իրրեւ այցելուի Հովիւ նոյն ժամանակ կ'այցելէ Ուաշինկթըն եւ Ռիչմոնտ քաղաքները: 1963-ին կը ստանձնէ Մայամիի Ս. Յովհաննէս եկեղեցւոյ հովուութեան պաշտօնը: 1964-ին կը հրաւիրուի Նիւ Եորք գլխաւորելու համար Ս. Վարդան Մայր Տաճարի եւ Կեդրոնի Յանձնախումբի աշխատանքները:

Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ Տ. Մամբրէ Արք. Գալֆայեան անոր կը շնորհէ ծաղկեայ փիլոն կրելու իրաւունք: Իսկ Վեհ. Հայրապետը՝ Վազգէն Ա. 1968-ին Նիւ Եորքի Ուստօրֆ Ասօրիա պանդոկին մէջ տրուած օծման հաշկերոյթին՝ Տէր Լեւոն Բահմայի լանջախաչ կը շնորհէ:

1973-ին ան կը ստանձնէ հոգեւոր հովուութիւնը Քրմնէթիքթ Նահանգի Պրինսիփթ քաղաքի: Վազգէն Ա. Վեհափառ Հայրապետը անոր կը շնորհէ Աւագ Բահմայի աստիճան: 1975-ին համայնքը հաշկերոյթով մը կը ընէ Տէր Հօր Բահմայակեան օծման 25-ամեակը:

1983-ին Տ. Լեւոն իր ընտանիքով կը փոխադրուի Արեւմտեան Թեմ ու կը ստանձնէ Սան Տիէյօի Ս. Յովհաննէս եկեղեցւոյ հովուութեան պաշտօնը: Այստեղ, երբ Տէր Հայրը մօր եկեղեցիի մը շինութեան ծրագրի իրականացումով կը զբաղէր, Փետրուար 1986-ին, արկածի մը հետեւանքով կը կորսնցնեն իրենց 64 տարեկան եւ երկու շաբթուան ամուսնացած Հրանդ զաւակը:

1987-ին Տէր Հայրը ամիսը երկու անգամ Սան Տիէյօնէ Ֆինիքս Արքիօմա կը յաճախէր իրրեւ այցելուի հովիւ:

Տ. Լեւոն կազմակերպած է Ափիլը Ուեսթ Չեսթըրի համայնքը. նաեւ Հիւսթըն, Թէքսաս համայնքը:

1954-ին Թեմական Պատգամաւորական Ժողովէն ընտրուած է անդամ Թեմական Խորհուրդի եւ ծառայած է 14 երկար տարիներ:

1958-ին Փոխ-Ատեմնապետ, 1964-ին Ատեմնապետ Թեմական Պատգամաւորական Ժողովին. 1962-ին Թեմական Պատգամաւոր ընտրուած է մասնակցելու համար Ս. Միլոնի օրհնութեան՝ Էջմիածնայ մէջ. 1968-ին կազմակերպած է ուխտագնացութիւն մը դէպի Ս. Էջմիածին, Ս. Միլոնի օրհնութեան:

Տ. Լեւոն Ա. Քհնյ. Առաքելյան իր եղին աւանդեց 1999 Յունուար 18-ին, Սան Տիէյօի իր տան մէջ, եւ թաղման կարգը կատարուեցաւ Յունուար 21-22-ին Ս. Յովհաննէս եկեղեցւոյ մէջ, մախազահութեամբ Առաջնորդ Սրբազանին եւ հոգեւորականաց դասուն:

Տէրը Լուսաւորէ հոգին արժանաւոր իր սպասարին:

Ն. Ք.

ԲԱՐԵՊԱՇՏԱԿԱՆ ՆՈՒԷՐՆԵՐՈՒ ՑԱՆԿ
1998 ՏԱՐԻՈՑ

- 1 - Պոյաճեան եւ Սամաուի ընտանիքներ Ս. Յակոբայ եւ Ս. Աստուածածնայ Տաճարներուն կը նուիրեն մէկական թիթեղ Շէմէնէթ ձիթաիւղ:
- 2 - Երուսաղէմաբնակ Օր. Սեդա Կարապետեան Ս. Գլխադրի Մատրան Սեղանին կը նուիրէ մէկ զոյգ աշտանակ արծաթած եւ ռսկէօծ:
- 3 - Պէյրութաբնակ Տիկ. Եւա Տափեան Ս. Գլխադրի Մատրան Սեղանին կը նուիրէ Սեղանի ծածկոց, արճագոյն մետաքսի վրայ փուլազարդ:
- 4 - Օր. Սեդա Գրիգոր Մովսէսեան, Ս. Վարդանանց Տօնին առթիւ, Ս. Յակոբեանց Տաճարին կը նուիրէ փոքրիկ ռսկէ խաչ մը:
- 5 - Տէր եւ Տիկ. Տանթ Գասպարեան Ս. Յակոբայ Տաճարին կը նուիրեն մէկ թիթեղ ձիթաիւղ:
- 6 - Թորոնթոյէն (Գանատա) Տիկ. Էլիզ Սալիպեան Ս. Յակոբայ Տաճարին կը նուիրէ վեց հատ ուրար, կարմիր, ներմակ եւ կապոյտ զոյներով:
- 7 - Ամերիկաբնակ Տիկ. Լուսարեր Գազանեան եւ Գազանեան գերդաստանի անդամները Ս. Յակոբեանց Տաճարի Ս. Աստուածամօր պատկերին կը նուիրեն՝
 - ա - Ոսկի խաչ մը շղթայով միասին:
 - բ - Ոսկի խաչ մը անուանատառ շղթայով միասին:
 - գ - Ոսկի շղթայով մետալ Քրիստոսի եւ Աստուածամօր դիմագիծերով:
 - դ - Ոսկի շղթայով վրան փոքր տերեւներով շարան մը:
 - ե - Ոսկի շղթայով խաչ մը կնդրունը բարով:
 - զ - Ոսկի շղթայով վրան գարդով:
 - է - Բագուկի վրայ անցուելիք փոքր ոսկի բլաք մը:
- 8 - Երուսաղէմաբնակ Տիկ. Սաթենիկ Յակոբեան Ս. Յակոբայ Տաճարին կը նուիրէ երկու բրոշէ ձեռագործ կտրածիւ:
- 9 - Ամերիկաբնակ Տիկ. Լուսի Պապանեան Ս. Աստուածածնայ նկարին կը նուիրէ արծաթէ մատանի մը:
- 10 - Տիկ. Ազատուհի Ռըպեան Ս. Աստուածածնայ նկարին կը նուիրէ արծաթէ մատանի մը ռսկեջրուած:
- 11 - Ամերիկայէն (Լուս-Աննէլըս) Պր. Վահագն Թովմասեան Ս. Յակոբայ Տաճարին կը նուիրէ մետաղէ կանթեղ մը, ձեռամբ Տիկ. Անահիտ Մարրեանի:

- 12 - Ս. Աթոռյա Միարան Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան Ս. Յակոբայ Տաճարին կը նուիրէ մէկ արծաթէ ոսկէզօծ Գրիստոսի դիմանկարով ճարմանդ մը:
- 13 - Ռուս հաստացեալ տիկին մը Ս. Յակոբայ Աստուածամօր պատկերին կը նուիրէ զոյգ մը ոսկի օղ վարդագոյն ֆայրով:
- 14 - Տիկ. Գոհար Գեորգեան Ս. Աստուածածնի "Գեղեցիկ" կոչուած նկարին կը նուիրէ արծաթէ վիզի խաչ մը:
- 15 - Օր. Ալին Սիւլիեան Պոսքընէն Ս. Յակոբայ Տաճարին Ս. Աստուածամօր պատկերին կը նուիրէ ոսկի մատանի մը երեք ճերմակ ֆայրերով:
- 16 - Օր. Գարային Սիւլիեան Պոսքընէն (Ա.Մ.Ն.) Ս. Յակոբայ Տաճարին Աստուածամօր պատկերին կը նուիրէ ոսկի մատանի մը երեք ճերմակ ֆայրերով:
- 17 - Հայաստանէն մի ոմն Ս. Յակոբեանց Տաճարին կը նուիրէ ասեղնագործ (Տանթել) կլոր ծածկաց մը:
- 18 - Սիտնիէն (Աւստրալիա) Պօղոսեան եղբայրներ Ս. Յակոբայ Տաճարին կը նուիրեն եօթ արծաթեայ ճարմանդներ Ս. Գլխադրի պատկերով:
- 19 - Երուսաղէմաբնակ Տիարք Յարութիւն, Կարօ եւ Գեորգ Սանտրուանի եղբարք Ս. Յակոբայ Տաճարին կը նուիրեն զոյգ մը սերամիք աշտանակ, Կ. Պալապ Պատրիարք Տ. Գարեգին Բ.ի յիշատակին:
- 20 - Տիկին Զուարթ Մամեան Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյն կը նուիրէ զոյգ մը ոսկեայ խաչեր, ի յիշատակ իր հանգուցեալ ամուսնոյն Տիգրանի, զործածուելու համար Պսակադրութեանց եւ Մկրտութեանց:
- 21 - Տէր եւ Տիկ. Պերն եւ Արտա Կէճէգաշեաններ իրենց զաւակաց Գրիգորի եւ Սեւանի Ամուսնութեան առիթա Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյն կը նուիրեն զոյգ մը արծաթեայ խաչեր:

ՍԵՒԱՆ ԵՊՍ. ՂԱՐԻՊԵԱՆ
Վ. ԼՈՒՍԱՐԱՐԱՊԵՏԻ Ս. ԱՐՈՌՈՑ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

- Վեափառ Հայրապետի Ծննդեան Պատգամ	Գարեգին Ա.	3-6
- Բերդեհիմլե Պատգամ	Թ.Ա.Մ.	7-10
- Christmas Message	T.A.M.	11-13
ԿՐԾՆԱԿԱՆ		
- Իգնատիոս Եպիսկոպոս Մեկնութիւն Դուկասո Գլ. ԺԲ.	Զաւէն Արք. Չինչիւնեան	14-22
- Անառակ Որդու Առակը	Ընծանուէր Արդ. Բարսիսանեան	23-24
- Նորածին Արեան և Մարդասպան Հերովդէսը	Վարդան Ա. Քինյ. Տիւրկլեան	25-27
- Վեապանծ Ճամբան՝ Աւրր	Ալպէո Նորասունկեան	28-43
- Կոյսին Պատմութիւնը	Խալիլ Ճիպրան Թրգմ. Նահապետ Մեկունեան	44-45
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ		
- Երև ձիշտ և	Անիկ	46
- Գերսմանի ճանապարհին	Կամոսարական (Զարեհ Արդ. Կարաղեան)	47
- Իմ Աստղին	Շին-Մահ	
- To My Star	Translated by A. K.	48-49
- Արարատին	Բաղդասարունի	50
ԲԱՆԱՍԻՄԱԿԱՆ		
- Նաբեկացու Զափածոյի Ռիբմը	Ա. Գազինեան	51-54
ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ		
- «Սփիւռնահայ Գրականութեան Ուրուագծեր», Գեղամ Սևան	Սարգիս Եսփունեան	55-58
- «Ի Մտանիկ Արեգական», Անիկ	Նազարէր Թովալեան	59-61
ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ		
- Ինչո՞ւ եկեղեցին Չկրցաւ Թարաբ Յեղիքը Քրիստոնէացեան	Ալպէո Նորասունկեան	62-66
- Քրիստոսի Անծանօթ Խառնիքը (Agrapha)	Բարգէլ Կրդ. Թովալեան	66-71
ՊԱՏՄԱԿԱՆ		
- Հաննոյ Հերոսամարտը	Արկ Քինյ. Օղլուգեան	72-77
- Խորէն Մուրաթլեան	Դուկա. Հ. Զաւէն Արքուժանեան	78-85
- Հայ Երուսաղէմ - Ա. Յակոբ	Բարսեղ Կրդ. Գալմուտեան	86-88

ՅՈՒՇԱԳՐԱԿԱՆ

- Շահան Ռ. Պերպերեան Կարպիս Եռայեան 89-97

ՇՆՈՐՀԱԽՈՐԱՆՔ

- Ամենայն Հայոց Կարողիկոսն 98
 - Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կարողիկոսն 99
 - Հոռմի Սրբազան Պապն 100
 - Թուսաց Սրբազան Պատրիարքն 101
 - Կ. Պոլսոյ Սրբազան Պատրիարքն 102
 - Յորդանանի Ապոստոլացի Թագաւորին 103
 - Գալուստ Կիլիկեան Հիմնարկութեան Նախագահէն 103
 - Յաւակցական ճամակ Հիւսէյն Թագաւորի մահուան առիթով 104-105

ՀԱՆՈՐԴԱԿՐՈՒԹԻՒՆՔ

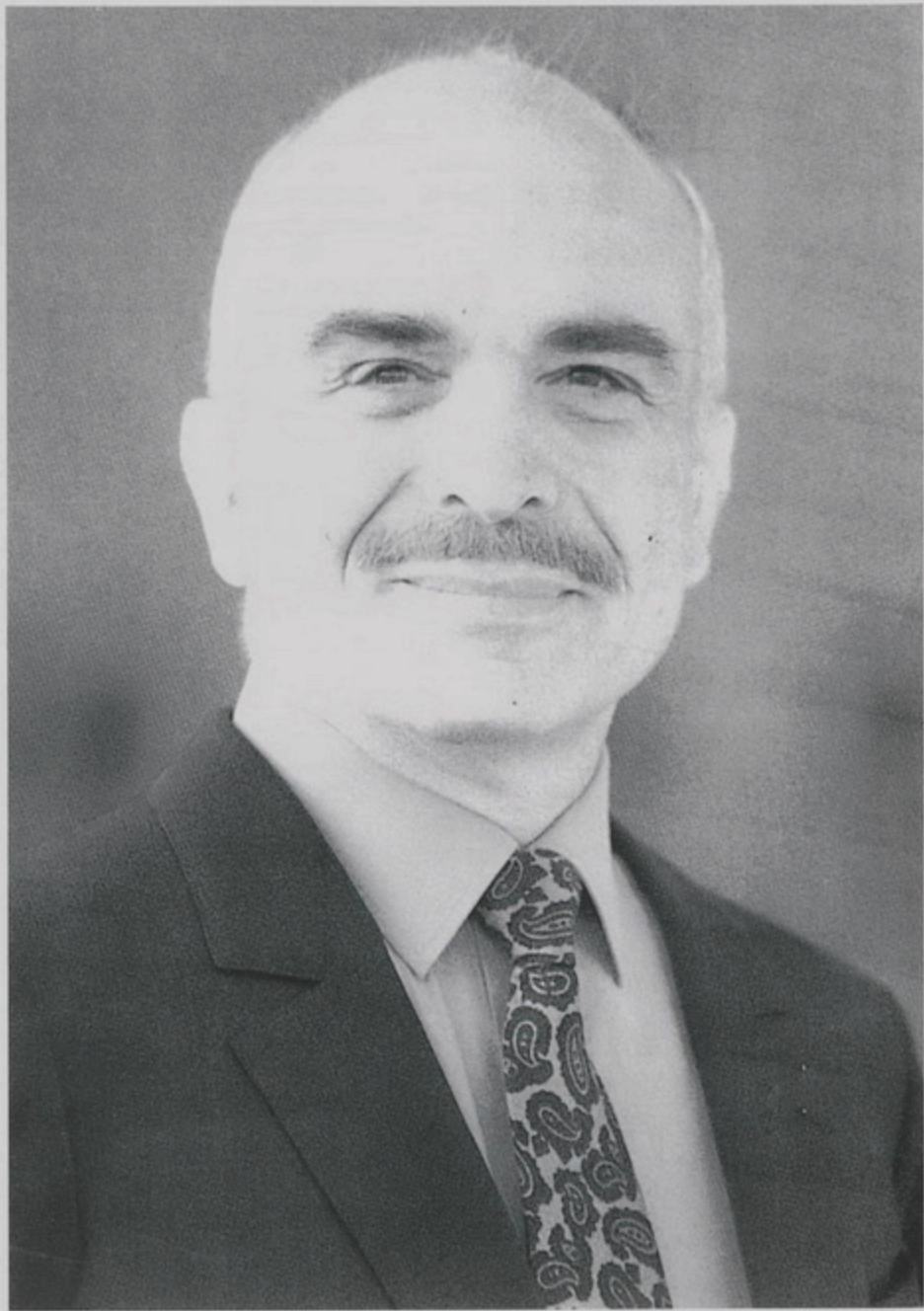
- Գիտելի՜ր Երաժշտագէտներուն
 «Նամականի» Վարդան Սարգսեան 106-108
 - Պատմութեան համար Գորգիս Վերադարձ Աստուալիայէն Աղան Արք. Պալիսեան 109
 - Armenia In The News James Russell 110-112
 - «Հանդուրժողական» Ոգիով Նորիսան Ծ. Վրդ. Մանուկեան 113-122
 - Վարդանանց Տօնակատարութիւն Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զորանեան 123
 - Թորգոմ Պատրիարքի Այցը Արեւմտեան Թիմին Սիւրբ Գեղ. Միսեան 124-140
 - Հանդիպում Թորգոմ Պատրիարքի հետ Սարգիս Եպիսկոպոս 141-142
 - Թորգոմ Պատրիարքի Այցը Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետին, Նիւ Եօրք Ն. Ք. 143
 - Ա. Յակոբի Ներսէն 144-151
 - Some Remarks on Armenian Christology Hagop Nersoyan 152-155
 - Թեմական Հարկւրածեակի Եզրափակիչ Հանդիսութիւններ Արեւեան Թիմ 156-159
 - Յակոբ Արք. Վարդանեանի Յիշատակին Տարօն Եպս. Զորանեան 160-161
 - Հանգիստ Տ. Արմէն Ա. Քեղ. Առաքելեանի Ն. Ք. 162
 - Յանկ Նուիրատուութեան Վանկ Լուսարարապետի Անուան Եպս. Վարդապետ 163-164
 - Բովանդակութիւն 165-166

ՅԱԿՈԲ ԱՐԲ. ՎԱՐԳԱՆԵԱՆ
1918-1999

ԼԵՒՈՆ ՔԶՆՅ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ
digitised by 1918-1999 A.R.A.R.@

Ապտուլլահ Բ. Քազար Յորդանանի ուխտառության համար ստի մը նկարին առջև՝ հանգուցեալ
Հիսէյն Քազարին (8 Փետր. 1999)

Հանգուցեալ Հիւսէյն Ա. Բազաւորին դաժար կտրելու շարքին Ազատ լիւսի Բ. Բազաւոր նորոգումով
(9 Փետր. 1999)

Հանգուցեալ Հիւսէյն Ա. Թագաւորի քաղութին սգակիր Թագուհի Նոր և Իշխանուհի Պատմա

Եջ. Յ Դեկտ. 1998 Արեւմտեան Թեմի Առաջնորդ Վաչէ Այւր. Յովսէփեան, հոգեւորական եւ բարեկամներ
 Լր ղիմատուն Թորգոմ Պատրիարք Լու Աճնելուի տղակաշանին մէջ.

ԱՌԱՋՆՈՐԱՐԱՆ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ARMENIAN CHURCH WESTERN DIOCESE

Թորգոմ Պատրիարք և Առաջնորդ Վաչե Արք. Յովսէփեան, Արքեման Թեմի Առաջնորդարանի Պաշտօնէկը և Թեմական Խորհուրդի անդամոց հետ

Գոսրա Մեսայի Ա. Աստուածածին եկեղեցույ մանուկներու պարախումբը

Լուսինե Լուսինի Ա. Յակոբ եկեղեցույ սրահին մէջ, Թորգոմ Պատրիարք եւ Արշակ Ա. Քինյ. Խաչատուրեան, Երուսաղէմի Արքեպիսկոպոս Թորգոմեանցայ Ամնուց Միութեան անդամներուն հետ

digitised by

A.R.A.R.@

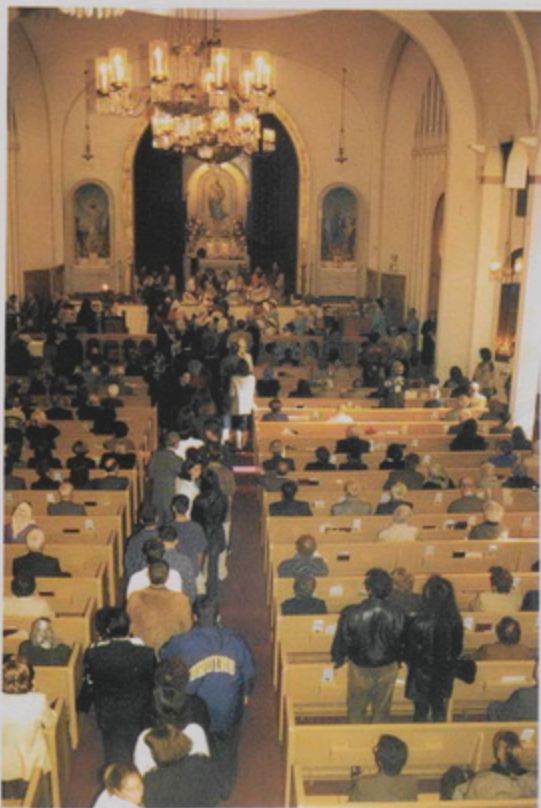
Թորգոմ Պատրիարքի այցը Լուս Ահնեկոսի Ագաբաստ Տունի տարեկներուն

Թորգոմ Պատրիարք Լուս Ահնեկոսի Ագաբաստ Տունի Խնամակալ Մարմինի անդամներուն հետ

Թորգոմ Պատրիարք և Վաչ Սպ. Բովսելեան և Վան Նաչի Ս. Պատրոս Եկեղեցւոյ իղգեւորականներ
 և անդամներ, եկեղեցւոյ օժան 40 ամեակին աւիրով, բարերար Ազմէն Համբարի տան մէջ
 հիշատակութեան ընթացքին

Վան Նաչի Ս. Պատրոս Եկեղեցւոյ օժան 40 ամեակին աւիրով՝ տառապագիչ Թորգոմ Պատրիարք Ս.
 Հաղորդութիւն բաշխելու պահին

Վան Նայսի Ս. Պետրոս եկեղեցւոյ օծման 40 ամեակին առիթով, Հոգևոր Հովիւ Տ. Ծնոյիմ Բիւլ, Տէմիրնեան Թորգոմ Պատրիարքէն կր ստանայ Երուսաղէմէն նուէր բերուած սկիի մը

Վան Նայսի Ս. Պետրոս եկեղեցւոյ օծման 40 ամեակին առիթով մատուցուած Ս. Պատարագին սպասարկողներ, Թորգոմ Պատրիարքին ի Վաչէ Արք. Երվանդանի հետ

Լուս Ամենկոսի Գալիֆորնիա Գիտական մէջ Երուսաղէմի Ս. Լազարոս Ասպետական կարգի ընկերութեան Աստեղապետ Տէր. Համես Պօսն Լեւոն Ուոլքը մը կը յանձնէ Քորթոմ Պատրիարքին

Լուս Ամենկոսի Գալիֆորնիա Գիտական մէջ Երուսաղէմի Ս. Լազարոս Ասպետական կարգի ընկերութեան անդամներուն Քորթոմ Պատրիարք և իր իրիկի Հայ Երուսաղէմի մասին

Երուսաղեմի ժառանգաւորաց Վարժարանի աշակերտներէն խումբ մը Թորգոմ Պատրիարքին հետ-
նաւած (ձախէն) Անդրանիկ Ուրփայեան, Տիգրան Գատոյեան. ռաքի (ձախէն) Վարդապետ Սիմոնեան,
Զօհրապ Մովսէսեան, Նշան Քինյ, Պէլլէրեան, Հայկազ Գրիգորեան

Լուս Ամենեօսի Հանրային Մատենադանին մէջ րացումը Հայերէն Գիրքերու բաժինին, Շահան Նարայիի
անունին նուիրուած, Խաչիկ եւ Սիլվա Մանուկեան ընտանիքի նուիրատուութեամբ

Յրեցնի Ս. Պօղոս Եկեղեցւոյ մէջ, Թորգոմ Պատրիարք Կնդրոնական Գալիֆօրնիոյ Հայ եւ Հիւր
Եկեղեցականներու եւ խորանի սպասարկողներուն հետ:

Թորգոմ Պատրիարք եւ Յրեցնի Ս. Պօղոս Եկեղեցւոյ Հովիւ Տ. Սասուն Մ. Վրդ. Զմրութեան Հայ
Վարժարանի աշակերտներուն հետ:

Թորգոմ Պատրիարք Ֆրեզնոյի Հայ Դպրոցի ուսուցչական կազմին հետ

Թորգոմ Պատրիարք Ֆրեզնոյի Նահանգային Գոլէնի մաթաբախին եւ Հայկական դասընթացի դաստիարակ Տէր. Պարո Տէր. Տիգրանի հետ

Հիսսային Գալիֆորնիոյ Գոսփերրինոի Ս. Անդրեաս Եկեղեցւոյ Հայ Դպրոցի աշակերտներու յայտագիրը ի յարգանս Թորգոմ Պատրիարքի

Գոսփերրինոի Ս. Անդրեաս Եկեղեցւոյ Հայ Դպրոցի աշակերտներու խայրեն արտասանութիւնը Թորգոմ Պատրիարքի այցելութեան առիթ

Սան Ֆրանսիսկոյի Ս. Զովհաննէս եկեղեցւոյ Դպրաց դասը: Թոբլոմ Պատրիարքի Աջին՝ Սահրամենթի Հովի Դանիէլ Քինյ, Հայրապետեան, և ձախին՝ եկեղեցւոյ Հովի Սարգիս Քինյ, Փերոյեան

Սան Ֆրանսիսկոյի Ս. Զովհաննէս եկեղեցւոյ Երիտասարդաց խումբը Թոբլոմ Պատրիարքին, Ս. Զովհաննէս եկեղեցւոյ Հովի Տ. Սարգիսին և Օրլենի Ս. Վարդան եկեղեցւոյ Հովի Տ. Միսիրոյ Ա. Քինյ. Սարաֆեանի հետ

Սան Ֆրանսիսկոյէն Լուս Աննիոս վերադարձի ծովագնաց ճամբուն վրայ, հանգչող ջրասէր սագին
 հետ մտերմիկ խօսակցութիւն. ներկայ՝ Հայկազ Գրիգորեան, Լուսանկարիչ՝ Սուրեն Մանուկեան

Թոբոմ Պատրիարքի աշին՝ Տիար Զարուիւն Ամունեան, իր տան մէջ իր ըրնկալը Հայ մտաւորականներու
 հետ տեսակցութեան

Տիար Յարութին Սիմոնյանի տան մէջ Թորգոմ Պատրիարքին եւս եիրասիրում հայ մտաւորականներու հանդիպում

Կլեմատչի մէջ Հայ Երաժշտանոցի Տնօրէն Իւ խմբավար Տէր. Վաչէ Պարսումեան Թորգոմ Պատրիարքին կը ներկայացնէ Երաժշտանոցի գործունէութեանց Լուսանկարները

Կլետկայի մէջ Հայ Երաժշտանոցի Արաիկի մէջ, Թորգոմ Պատրիարք «Կոմիտասի Հանճարը իր երգերուն մէջէն» դասախոսութեան ընթացքին կը ներկայացնէ Կոմիտասի «Քառալարի» տեսութիւնը

Ընկնում Դաիֆորնիայէն, (աջէն ճախ) Եսրէն Մանուկեան, Վառէ Արք. Զոփէլեան, Թորգոմ Պատրիարք, Սիմեան Ա. Քիւնյ. յայլազ Դրիգորեան, Զոփէլ Քիւնյ. Զակարեան

Կ. Պոլսոյ Մայր եկեղեցւոյ մէջ զատակալութիւն Թուրքիոյ Հայոց նորընտիր Պատրիարք, Ամեն. Տ. Մեսրոպ Արք. Մուրաֆեանի (21 Նոյ. 1998)

Կ. Պոլսոյ Պատրիարքարանի մէջ, Յունաց Տիեզերական Պատրիարք Բարբուղիմէոս Ի Հայ
Հոգևորականներ, Թուրքիոյ Հայոց նորընտիր Պատրիարք Ամեն. Տ. Մեսրոպ Արք. Մուրաֆեանի
զատակալութեան առիթով (21 Նոյ. 1998)

Թուրքիոյ Հայոց նորրնսիր Պատրիարք Ամեն. Տ. Մեսրոպ Աբբ. Մուրաֆեանի գահակալութեան առիթով՝ Տ. Սևան եպս. Ղարիպեան կ'ընթեռնու շնորհաւորական գիրը Երուսաղէմէն Թուրքոմ Պատրիարքին (21 Նոյ. 1998)

Թուրքիոյ Հայոց նորրնսիր Պատրիարք Ամեն. Տ. Մեսրոպ Աբբ. Մուրաֆեանի գահակալութեան առիթով՝ Տ. Սևան եպս. Ղարիպեան կը ներկայարարէ Երուսաղէմի Աբրոյն Արարանութեան սկիի-նուէրը (21 Նոյ. 1998)

Ս. Ստեփանյանի նախապատկերի տոմին արհեստական լույսով (Լուսավարական և Ս. Ստեփանյանի նախապատկերի տոմին արհեստական լույսով (7 հունիս, 1999))

Ս. Ստեփանոս նախասարկաւազի տօնին առիթով սարկաւազաց հանդիսութիւնը Առաւօտեան ժամերգութեան ընթացքին (7 Յուն. 1999)

Իւրեղմանչաց Վարժարանի աշակերտութեան Նոր Տարւումնի խաւադը (12 Յնիւր. 1999)

ժողովադատաց Վարժարանի նոր Տարուան «Կաղանկ Պապուկը» (15 Յնվր. 1999)

Կ. Պոլսոյ նորրնտիր Պատրիարք Տ. Մեսրոպ Արք. Մուրաֆեանի «Հրաշափառ»ով մուտքը Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճար, Լուսարարապետ Հոգշ. Տ. Նուրիան Մ. Վրդ. Մանուկեանի «Բարի Պապուստի» խումբը (15 Յնվր. 1999)

Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Տ. Մեսրոպ Աբր. Մուրաֆեանի կողմէ, արուած նուէրը՝ Փետրակայի յակոյէ եւ արծուեկան

Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Տ. Մեսրոպ Աբր. Մուրաֆեանի Միաբանութեան կողմէ, արուած նուէրը՝ սառափէ կողովոյ Աւետարան

Նորրը Տամի պանդոկին մէջ ի պատիւ Բնարոյ Պատրիարքին տրուած ինչասիրութեան ուխտաւորներու խմբանկար

Պապական Նովիակ Փնիրո Սամպի եւ Դարոյ Արքեան Արեւելակոյտը իրենց ընկերակցող
 եղբայրականներով, Նորրը Տամի մէջ ի պատիւ Բնարոյ Պատրիարքին տրուած ինչասիրութեան

Հայկական Մեծնոց դեպի Բերդիեւ, 18 Յնիւր, 1999, ոստիկանապետներուն աչքը Պատրիարքարան

Հայկական Մեծնոց դեպի Բերդիեւ, 18 Յնիւր, 1999, Իսրայէլեան ինկոգիտներ Պատրիարք Արքայանի ինժեներապետին ուստ րափօրը կ'աւազը Ա. Եղի Ա.Ր.Ա.Ր.Ք. Ժմէյն Թաւրի գերեզմանը

Հայկական Մնուկ դեպի Բերդիստ, 18 Յնվր. 1999. Պարտիանիսի հինգ ճիւղերնր Պատրիար Մարազանի ինքնաշարժին հետ բախորր կ'առաջնորդեն Խաչկի գերեզմանի սահմանագիծէն դեպի Բերդիստի հրապարակը

Հայկական Մնուկ դեպի Բերդիստ, 18 Յնվր. 1999, Հայ Երիտասարդաց Միութեան սկաւտները կ'առաջնորդեն բախորր Բերդիստի մուտքէն դեպի հրապարակը

Հայկական Մեծին դեպի Քերդիէմ, 18 Յնվր. 1999, Հայ Մարմնակրական Ընդհանուր Միութեան սկաւումնը կ'առաջնորդեն բախօրը Քերդիէմի մուտքն դեպի հրապարակը

Հայկական Մեծին դեպի Քերդիէմ, 18 Յնվր. 1999, Հայ երիտասարդաց Միութեան Պարկապուկի խումբը

Հ.Ա.Բ.Ա.ի և Հ.Ե.Ա.ի սկաուտներ Թորգոմ և Մեսրոպ Պատրիարքներուն հետ Բերդիեմի Հայոց Վանի Տնայարանին մէջ, 18 Յնվր. 1999

Պաղատինեան իշխանութեան ներկայացուցիչներ Թորգոմ և Մեսրոպ Պատրիարքներուն հետ Բերդիեմի Հայոց Վանի Տնայարանին մէջ, 18 Յնվր. 1999

Պաղեստինեան իշխանութեան նախագահ Եսաթր Արամիարի ներկայացուցիչ Տէր. Էմիլ Հարնուիի Բարի Գալուստի խօսքը Բերդիեւէրի Հայոց Վանքի Տեսչարանին մէջ, 18 Յնվր. 1999

Բերդիեւէրի Քաղաքապետ Հաննա Նաւարրի Բարի Գալուստի խօսքը Բերդիեւէրի Հայոց Վանքի Տեսչարանին մէջ, 18 Յնվր. 1999

Պատրիարք Արքազանի և Միաբանության այցը Յուդանան գետի եզերքը արգիլելու գոտիի մէջ գտնուող վանհատական հողին, 22 Փետր. 1999

Պատրիարք Արքազանի և Միաբանության այցը Յուդանան գետի եզերքը արգիլելու գոտիի մէջ գտնուող վանհատական հողին, 22 Փետր. digitised by A.R.A.R.@

Յորդանան գետի եզերքը արգելիք գոտիի մէջ գտնուող վանհասցատեան հողին այցէն յետոյ, շրջապատյա երիւնդի տեսարժան վայրերի եւ Միաբանական ճաշ, 22 Փետր. 1999

Յորդանան 'Ինտի եզերքը արգելիք գոտիի մէջ գտնուող վանհասցատեան հողին այցէն յետոյ, շրջապատյա երիւնդի Հիշառ Պալատի տեսարժան վայրերի եւ ճաշ, 22 Փետր. 1999

Խորզոմ Պատրիարքի 80 ամեակի և ճեմնադրուբան 60 ամեակի բնմին վրայ ժառանգաւորաց սաներ 80 մոմեր կը վառեն

Խորզոմ Պատրիարքի 80 ամեակի և ճեմնադրուբան 60 ամեակի բնմին վրայ ժառանգաւորաց սաներ 80 մոմեր կը վառեն

Թորգոմ Պատրիարքի 80 ամեակի բեմադրության մէջ բաժին առնողներ. Ա. կարգ՝ Աշէն Զախ՝ ժառ. Պապիկ Վարդանեան, 12 տարեկան Գեորգ Գրիգորեան, Տրդ. Գարեգին Վարդանեան, Բ. կարգ՝ Աշէն Զախ՝ Վարուժան Մարգարեան, Նունէ Պօղոսեան, Արիս Եսս. Շիրվանեան, Թորգոմ Պատրիարք, Ընծանուէր Արդ. Բարսիւսեան, Անուշ Նազգաշեան.

Ա. Կարգ, Աշէն Զախ՝ Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան, Արիս Եսս. Շիրվանեան, Թորգոմ Պատրիարք, Սեան Եսս. Դարիսեան, Անուշառն Մ. Վրդ. Ջոշանեան, Բ. Կարգ, Աշէն Զախ՝ Ընծանուէր Արդ. Բարսիւսեան, Կոմիտաս Վրդ. Շերպէրեան, Բագրատ Արդ. Պուրնէրեան, Աւետիս Արդ. Իփրանեան, Բարսեղ Վրդ. Գալմաշեան, Գրիգոր Արդ. Ալեանեան, Երեմիայի Արդ. Արաշեան

Նիւ Եօրֆի Ս. Վարդան Մայր Տաճարին մէջ, պատարագի Քորզոմ Պատրիարք, ճնողաց զրկի մանուկներուն «խաչ համբուրելը» (Սիր. 20 'Իսկա. 1998)

Նիւ Եօրֆի Ս. Վարդան Մայր Տաճարին մէջ պատարագի վերջաւորութեան, Քորզոմ Պատրիարք եւ Դարեգին Ա. Վեհ. Կարողեղոյ, Խաճակ Արք. Պարտաւնան, պարզեաւարտող բարձրարժեք ներկայացնելու պաիուն (Սիր. 20 'Իսկա. 1998)

Գարեգին Ա. Վեն. Կաթողիկոսի ժողովրդի նիւ Եօրթի Ա. Վարդան Իսախան Տաւադի Գառն Բնեան պրահ, հիւրասիրութեան պահուն (Կիր. 20 Դեկտ. 1998):

[illegible]

Եղիս Եսրիֆի Ա. Հարություն Մարտի Տոհմի Գրասենյակում օրհանդիսով՝ Գր. Բաշկիրյանին Թոշակով և Պարգևով